

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI
HADİS BİLİMDALI**

HZ. PEYGAMBER'İN EŞYAYLA İLİŞKİSİ

**Yüksek Lisans Tezi
Emirsultan DEMİREŞİK**

Ankara – 2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI
HADİS BİLİMDALI**

HZ. PEYGAMBER'İN EŞYAYLA İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Emirsultan DEMİREŞİK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR

Ankara – 2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI
HADİS BİLİMDALI**

Emirsultan DEMİREŞİK

HZ. PEYGAMBER'İN EŞYAYLA İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR	
Prof. Dr.Gülbüz DENİZ	
Dr. Öğr. Gör. Mahmut DEMİR	

Tez Savunması Tarihi: 18.06.2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. (01 / 06 / 2020)

Tez Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Emirsultan Demireşik

İmzası:

.....

İÇİNDEKİLER	I
GİRİŞ	1
I. KONUNUN ÖNEMİ	1
II. ÇALIŞMANIN AMACI	6
a. Hadis-Tarih İlişkisi	9
b. Hadis-Biyografi/Siyer İlişkisi	13
c. Hadis-Hikmet/Felsefe İlişkisinin İmkânı	15
III. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI	19
a. Kütüb-i Sitte Üzerine Bazı Tahliller ve Sahih-i Buhari'nin Tercih Edilme Nedeni	20
b. Sahih-i Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar	24
c. Sahih-i Buhari'ye Yöneltilen Eleştiriler	25
d. Esas Alınan Baskı ve Müracaat Edilen Tercümeler	29
IV. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	30
V. KAPSAM VE SINIRLAR	32
VI. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	34
BİRİNCİ BÖLÜM	37
1. Bir İnsan Olarak Hz. Peygamber ve Gündelik Hayatı.....	37
1.1. Gündelik Hayatı ve Günlük Zaman Tanzimi	38
1.2. Hz. Peygamber'in Geçimi yahut Bir Beşer Olarak Yaşam Standartları	40
1.2.1. Gelir Kalemleri	42
1.2.1.1. Çobanlık	43
1.2.1.2. Humus, Fey ve Tarım Ortaklığı - Muzâraa Gelirleri	43
1.2.1.3. Hibe, Hediye ve İkramlar	45
1.2.1.4. Hz. Peygamber'in Borçlanması	48

1.2.1.5. Zekât ve Sadaka Yememesi	49
1.2.2. Maişeti ve Eşlerinin İhtiyaçları	50
1.2.3. Hz. Peygamber'in Mal Varlığı, Mirası ve Eşlerinin Nafakası	53
1.2.4. Eşlerinin ve Yakınlarının Eşyaları	55
1.2.5. Ashabının Geçimi Konusundaki Tutumu	58
1.3. Yolculuk ve Sefer Zamanları	60
2. Hz. Peygamber'in Bedeni ve Beden Bakımı	63
2.1. Beden Temizliği	64
2.2. Saçları, Saç Bakımı, Sakal ve Bıyıkları	69
2.3. Ağız ve Diş Temizliği	75
2.4. Ellerin Temizliği	77
2.5. Koku ve Güzel Koku	78
3. Günlük Eşyalar ve Hz. Peygamber'in Eşyaları	80
3.1. Gündelik Eşyalar	80
3.1.1. Yemek ve Sıvı Kapları ve Bunlarla İlgili Uygulamalar	81
3.1.2. Yazı Malzemeleri	84
3.1.3. Ziraat Aletleri	85
3.1.4. Savaş Aletleri ve Hz. Peygamber'in Silahları	86
3.1.4.1. Hz. Peygamber'in Silahları	87
3.1.4.2. Sancak	89
3.1.4.3. Önemli Hadiselerde Kullanılan Savaş Aletleri	90
3.1.5. Kullanımı Yasaklanan Eşyalar	91
3.2. Hz. Peygamber'in Günlük Hayatta Kullandığı Eşyalar	93
3.2.1. Yüzükleri	93
3.2.2. Asa-Değnek Türü Eşyalar	97
3.2.3. Su Kapları ve Sofra Gereçleri	99

3.2.4. Evi ve Ev Eşyaları	100
3.3. Hz. Peygamber'in Binekleri	104
4. Kıyafetler ve Giyim	108
4.1. Örtünme ve Giyinme	109
4.1.1. Erkek Kıyafetleri	112
4.1.2. Kadın Kıyafetleri ve Süs Eşyaları	114
4.2. Hz. Peygamber'in Kullandığı Kıyafetler	115
4.2.1. Başlık-Sarık yahut Atkı-Şal-Pelerin Türü Giysileri	115
4.2.2. Elbiseleri, Hırka ve Cübbesi	116
4.2.3. Ayakkabı, Terlik ve Mestleri.....	119
4.2.4. Kullanmayı Hoş Görmediği Elbiseler.....	120
4.3. Kıyafetle İlgili Genel Tespitler	123
4.4. Giyimde İlkesel Durumlar	125
5. Gıda Maddeleri ve Yemek Kültürü	127
5.1. Hz. Peygamber Dönemindeki Yiyecek-Gıda Çeşitleri	129
5.1.1. Genel Gıdalar: Hurma ve Ekmek	129
5.1.2. Et Ürünleri	132
5.1.2.1. Küçük ve Büyükbaş Hayvanların Etleri ve Kurbanlar	133
5.1.2.2. Eşek ve At Etleri	135
5.1.2.3. Balık-Balina ve Tavuk Etleri	140
5.1.2.4. Av Etleri, Kertenkele ve Diğer Hayvanların Etleri	141
5.1.3. Süt ve Süt Ürünleri	142
5.1.4. Bitkisel Gıdalar	144
5.1.5. Hazırlanan Muhtelif Yemekler	147
5.2. Hz. Peygamber Dönemindeki İçecek Çeşitleri.....	149
5.2.1. Su ve Zemzem.....	149

5.2.2. Şerbetler, İçki ve Çeşitleri	151
5.3. Hz. Peygamber'in Sevdığı Yemek ve Gıdalar	153
5.4. Hz. Peygamber'in Hoşlanmadığı yahut Nadiren Yediği Gıdalar	154
5.5. Hz. Peygamber Döneminde Yeme Rejimi	156
5.6. Yemek Yedirmek ve Yemek Davetine İcabetle İlgili Hususlar.....	159
5.7. Yeme-İçme Vakıası ve Gıdalarla İlgili İlkesel Durumlar.....	161
5.8. Yeme-İçme Şekli ve Yemek Adabı	162
5.9. Yeme-İçme Konusunda Genel Tespitler.....	167
İKİNCİ BÖLÜM	170
1. Hz. Peygamber'in Birer Nesne Olmaları Bakımından Canlılarla İlişkisi	170
1.1. İnsanlar	170
1.1.1. Soy-Nesep Vakıası	171
1.1.2. Dokunulmazlıklar ve İnsanın Saygınlığı	174
1.1.3. İnsanın Biyolojik Vakıası	176
1.1.3.1. İnsanın Bedeni	177
1.1.3.2. Hilkati Değiştirmek	178
1.1.3.3. Cana Kıymak	181
1.1.4. İnsanın Psikolojik Yapısı	182
1.1.5. İnsanın Sosyal ve Metafizik Değeri	184
1.1.6. Kadın ve Çocuklar	185
1.1.7. Köleler, Hizmetçi ve İşçiler.....	189
1.2. Bitkiler	190
1.3. Hayvanlar	195
1.3.1. Binek Hayvanları ve Binicilik	198
1.3.2. Av Hayvanları	199
1.3.3. Deve ve Koyunlar.....	201

1.3.4. Atlar.....	203
1.3.5. Köpek ve Kediler.....	206
1.3.6. Diğer Hayvanlar	210
1.3.7. Hayvanlarla İlgili Genel Tespitler	213
1.3.8. Hz. Peygaberin Eşya İle İlişkisi Bahsiyle İlgili Diğer Başlıklar	215
2. Hz. Peygamber'in Eşya İle İlişkisinde Diğer Başlıklar	215
2.1. Hz. Peygamber'in Hediyeleri ve Bu Konudaki Genel İlkeleri	216
2.2. Sağlık, İlaçlar ve Tedavilerde Eşya ile İlgili Unsurlar	224
2.3. Mucizevî Rivayetler	229
2.3.1. Bollaşma/Bereketlenme Unsuru	233
2.3.1.1. Suyun Bollaşması.....	233
2.3.1.2. Muhtelif Gıda Maddelerinin Bollaşması	243
2.3.2. Şifa Unsuru	249
2.3.3. Diğer Mucizevî Durumlar.....	251
2.3.3.1. Miraç Hadisesi	251
2.3.3.2. Uzakta Gerçekleşen Hadiseleri Aktarması.....	251
2.3.3.3. Hurma Kütüğünün İnlemesi	253
2.3.3.4. Ayın İkiye Bölünmesi	253
2.3.3.5. Uhud Dağının Sarsılması	255
2.3.3.6. Hava Tahminleri	255
2.3.4. Mucizevi Durumlarla İlgili Genel Tespitler.....	255
2.4. Bereket Mefhumu ve Teberruk Uygulaması	257
2.5. Sanat ve Estetik Konularla İlgili Rivayetlerde Eşya Unsuru	261
2.5.1. Şiir ve Hitaplar.....	261
2.5.2. Resim	267
2.5.3. Çalgı Aletleri ve Müzik	273

2.6. Düğün ve Bayramlar.....	274
2.7. Oyunlar ve Sportif Yarışlar	276
2.7.1. Mızrak Oyunları	276
2.7.2. Kumar	277
2.7.3. Ok ve Deve Yarışları	277
2.8. Meslekler.....	278
2.9. İnsan-Eşya İlişkisi Açısından Mal Varlığı	282
2.10. Birer Nesne/Eşya Olarak Çevre ve Tabiat Varlıkları	283
2.10.1. Yeryüzü, Toprak ve Dağlar	284
2.10.2. Otlaklar ve Su Kaynakları.....	284
2.10.3. Yollar ve Yol Hakkı	286
3. Hz. Peygamber'in Eşya İle İlişkisinde Öne Çıkan Bazı Genel Prensipler ve	288
Günümüze Muhtemel Etkileri	288
3.1. Hadis-Tarih İlişkisi Bağlamındaki Değerlendirmeler	288
3.1.1. Devrin Teknik Şartlarına Tâbi Bir Hayat Yaşaması	289
3.1.2. Kültürel Değişmeler ve Hz. Peygamber'in Tutumu	290
3.1.3. Nebevi Gündemde Bazı Tarihi Vakalar	290
3.1.4. Diğer Tarihsel Konular	291
3.1.5. Hadis-Tarih İlişkisi ve Günümüz İçin Bazı Çıkarımlar	292
3.2. Hadis-Biyografi İlişkisi Üzerine Mülahazalar	292
3.2.1. Metafizik Değerlerin Fiziki Değerlerden Üstün Tutulması	293
3.2.2. Eşyanın Amacına Vurgu Yapması	294
3.2.3. Eşyanın Duygu ve Düşünce Dünyasına Etkisi	294
3.2.4. Yaşadığı Hayatla, Rabbi Arasında Bilinçlilik Hali İnşası ve Bağ Kurması ...	296
3.2.5. Karşılaşılan Güzellikler ve Zorluklarda Ahirete Vurgu Yapması	297
3.2.6. İnsanları Teşvik Ederken Metafizik Hedefleri Vurgulaması	297

3.2.7.Fiziki Nesneleri Büsbütün Geçersiz ve Değersiz Görmemesi	298
3.2.8. Kolay Olanı Ya da Daha Nitelikli/Kaliteli Olanı Tercih Etmesi	298
3.2.9. Güzellik Konusundaki Tercihleri ve Estetik Ölçüleri	302
3.2.10. Çevresindeki İnsanların Eşyayı Kullanış Biçimlerine İlgisi ve Yeni-Farklı Nesnelere Merakı	305
3.2.11. Elde Olanla Yetinmesi, Hayrını Elde Olanla Yapması.....	306
3.2.12. Eşya Kullanımında Bir Usulünün/Tarzının Olması.....	307
3.2.13. Kullandığı Eşyalara Değer Vermesi	308
3.2.14. İnsanın Kendini Tanımasına Biyolojik ve Psikolojik Sınırlılıklarına Önem Vermesi	309
3.3. Hadis-Hikmet/Felsefe İlişkisi Hakkındaki Tespitler	310
3.3.1. Eşyanın Tabiatı, Hakikatı ya da İnsan İradesinden Bağımsız Yönü	310
3.3.1.1. Eşyanın Tabiatı	312
3.3.1.2. Fıkhi (Haramlık-Helallik) Değeri	313
3.3.1.3. Temizlik-Kirlilik Değeri.....	314
3.3.1.4. Estetik Değeri ve İnsanın Saygınlığına Katkısı	316
3.3.2. İnsanın Eşyaya Anlam Yüklemesi.....	317
3.3.2.1. Eşyanın Nicelik Yönü, Ekonomik Değeri ve Mülkiyetle İlgili Hususlar ...	318
3.3.2.2. Eşyanın Niteliklilik/Kalite Değeri.....	319
3.3.2.3. Eşyanın Takvaya, Şirk, İnanç Duygularına Göre Değer Kazanması	320
3.3.2.4. Uğur ve Uğursuzluk Değeri	321
3.3.2.5. İhlas, İhsan ve Niyet Değeri.....	322
3.3.2.6. Teberrük ve Hatıra Değeri	324
3.3.2.7. Hayrı ve Şer Değeri	325
SONUÇ	327
EK – EŞYA İSİMLERİ VE TÜRKÇE KARŞILIKLARI LİSTESİ	334

ÖZET	339
ABSTRACT	340
KAYNAKÇA.....	341

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ

İnsanın hayatında, eşya unsuru yok sayılamayacak bir gerçekliktir. Canlı yahut cansız tüm nesneler, varlıkları yahut ihtiyaç halinde yoklukları ile insanı bir şekilde tavır almaya zorlamaktadır. Fiziki bir gerçeklik düzleminde yaşayan insanın eşya ile ilişkisi, esas itibarıyla insanın dünya macerasının büyük bölümünü kuşatmaktadır. Hemen hemen bütün dinler, izmler, fikri akımlar ve bilimler insanın eşya ile ilişkisini düzenlemek, yahut bu ilişkiyi bir zemine oturtmak iddiasındadır. Eşyayı birer tapınma nesnesi olarak değerlendiren pagan inançlar; mülkiyet hakkını merkeze alan kapitalizm, komünizm ve liberalizm; metafizik-fizik ilişkisi üzerine kafa yoran mistik akımlar, pozitivizm ve materyalizm; toprak-vatan-bayrak kavramlarıyla yaşadığı coğrafya ve topluma anlam yükleme arayışında olan Milliyetçi akımlar; eşyayı bir tür tarih ve kültür taşıyıcısı olarak mütalaa eden arkeoloji ve antropoloji, hemen her nesneyi ticari bir meta olarak değerlendiren iktisat; mal ve hizmetlerin insanlar arasında el değiştirmesini ve buna bağlı hak ve menfaat ilişkilerini düzenleyen hukuk; hukukun sahasına ilave olarak israf-temizlik-ibadet boyutlarıyla fıkıh; eşyanın doğru kullanımı ve etik kapsamı bağlamında ahlak; güzellik yönüyle estetik bu konuda ilk akla gelen bazı örneklerdir.

İslam'ın medeniyet tasavvurunda, “insanın halife olması”¹, “yeryüzündeki varlıkların insanın hizmetine verilmesi”² ve “umran/imar”³ mefhumlarının ayrı bir

¹ Bakara, 2/30.

² Bakara, 2/29.

³ Hud, 11/61. Hz. Salih'in kavmine Allah'ın kendilerini yeryüzünü imarla görevli/donanımlı kılması bağlamında geçmektedir.

Rum, 30/9. Ayet. İnsanlara yeryüzünü gezip dolaşmaları salık verilirken, kendilerinden önce helak olan kavimler örnek verilirken, bu eski toplumların ayetin muhataplarından daha fazla imar ettikleri hatırlatılmaktadır.

ehemmiyeti vardır. Nitekim Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de ilk insanın yaratılışı hakkında bilgi verirken,⁴ Meleklerle farklılığı ve meleklerle olan üstünlüğünün gerekçesi olarak anlaşılan varlıkların/eşyanın bilgisi önemli bir felsefi/hikemi bir zemin teşkil etmektedir. Eşyanın isimlerinin bilgisi, insanın meleklerle üstünlüğünün izahı mahiyetindedir. Bu bağlamda insanın eşya ile ilişkisinde sağlıklı ve gerçekçi bir ilişkinin tesis edilmesi, müslümanın muasır şartlarda kendini ve insanlığı konumlandırması açısından önemi tartışılmaz bir husustur.

İslam düşünce tarihinde daha çok Kelam ve Felsefede ele alınan “hikmet” kavramının doğru teşhis edilebilmesi için, Hz. Peygamber'in Sünnetinin ve bu Sünneti bize nakleden Hadislerinin müsait bir zemin olduğu kanaatindeyiz. Kuran-ı Kerim'de “kitap ve hikmeti” birlikte zikreden ayetler bu kanaatin membaini teşkil etmektedir.

Diğer taraftan insanın biyolojik/fiziki varlığı düşünüldüğünde, Hz. Adem'in yaratılış kıssası⁵ ve cennet-cehennemle ilgili ayet ve hadisler çerçevesinde de görülebileceği üzere, insanın eşya/nesne ile ilişkisi, gayb âlemi ve ahiret hayatında da karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla muhtemel bir nitelik ve mahiyet farkı olsa da insan-eşya ilişkisinin dünya ve ahiret hayatıyla ilgili buutları olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla insanın dünyada tecrübe edebildiği eşya ile ilişkisini incelemek, ahiret

⁴ Bakara, 2/30-33. İlgili ayetlerde “isimler” olarak geçen ifadelerde varlık veya eşya kelimeleri geçmemekte, fakat ayetlerin bağlamından zikri geçen isimlerin eşya/varlıklar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hadislerle İslâm adlı eserde de benzer şekilde açıklanmaktadır. Bakınız: *Hadislerle İslâm*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Heyet, 2. Baskı, Ankara 2013; “Yaratılış” Maddesi, c: 1, s: 239.

⁵ Hz. Adem'in cennetteki yasak ağaçtan sakındırılması, Hz. Havva ile birlikte cennet yaprakları ile üzerini örtmeye çalışmaları vb. hususlar, fiziki nesnelere çağrışım yapmaktadır.

yaşamı hakkında da fikir verme potansiyelini haiz olup, meselenin felsefî ve kelâmî boyutları olduğu açıktır.

Klasik İslam İlimleri Edebiyatında, daha çok Fıkıh ve Tasavvuf disiplinleri içinde ele alınan eşya/mal varlığı konusu, ekonomik ilişkiler-mülkiyet, borçlar hukuku gibi konulara yahut zühd edebiyatına hasredilmiş görülmektedir. Bu klasik telakki, tarihi ve sosyolojik vakıalar perspektifinden ele alındığında, hukuki ilişkilerin sağlıklı tesisi yahut dünyevileşme temayülünün sınırlanması cihetleriyle anlaşılabilir olsa da, muasır şartlarda Batı medeniyetinin kaydettiği maddi terakkiyi insanlığın aleyhine kullanması neticesinde, vaktiyle geliştirilmiş bulunan bu klasik tasavvurların müslüman toplumların güncel ihtiyaçlarına cevap veremediği aşikârdır.

İslam'ın temel kaynaklarından olan Hadis-Sünnet birikiminin bu maddi medeniyet açısından yeniden ele alınarak incelenmesi, felsefî/hikemî boyutlarıyla yeni tasavvurların inşasına kapı açacaktır. Bu bağlamda, Hadis mirasımızın felsefî/hikemî boyutlarıyla incelenmesinin Hadis Dirayet ilminde ihmal edilegelen bir vakıa olduğu kanaatiyle, esasen bu tür bir konunun incelenmesinin nevzuhur bir girişim değil, Hadis ilmi açısından bir tür ihkak-ı hak ya da diğer bir ifadeyle iade-i itibar olacağı fikrindeyiz.

Herkesin malumu üzere Batıda sosyal bilimler ve diğer disiplinler alanında yapılan çalışmalarda çok defa 200-250 yıl önceki filozofların⁶ fikir ve önermeleri ele

⁶ Modern İktisadın kurucusu kabul edilen Adam Smith, 1723-1790 yılları arasında; Sosyolojinin ve Pozitivizmin kurucusu kabul edilen August Comte 1798-1857 yılları arasında; Komünizmin kurucuları kabul edilen Karl Marx 1818-1883 yılları arasında, Engels 1820-1895 yılları arasında; Modern Psikolojinin kurucusu kabul edilen Sigmund Freud 1856-1939 yıllarında; Evrim teorisi ile batı dünyasını derinden etkileyen Charles Darwin 1809-1882; Kuantum fiziği alanındaki çalışmalarıyla tanınan Albert Einstesin 1879-1955 yılları arasında yaşamıştır.

alınmakta, üzerine sistemler inşa edilmekte ve çağdaş küresel medeniyet bu tasavvurlar üzerine kurgulanmaktadır. Daha evvel hiçbir medeniyette hayatının tüm detaylarına ilişkin örnekliği nakledilmiş insan ve dünya tasavvuru yokken, İslam medeniyetinin temelini teşkil eden, mensuplarının sahip olduğu Hz. Peygamber'in sözlerine, tutum, davranış ve yaşayışlarına ilişkin zengin mirastan mahrummuş gibi hareket etmesi en hafif tabirle safdillik olacaktır. Hatırasından dünya tarihini kökten etkilemiş bir medeniyet kurulan Hz. Peygamber'in hadislerinin ve sünnetinin, Çağdaş Hadis Dirayet İlmi kapsamında, İslam Hikmetinin güncel bir yorumu olarak yeniden idrak edilmesi, batılı materyalist tasavvurların baskısına maruz kalan, dünyevileşme sapması yahut gereksiz/yanlış anlaşılan zühd yönelimlerine düşen Müslümanlar için, Sahih İslam'ın gerçekçi şekilde anlaşılması ve yeniden bir medeniyet inşasına imkân sunacaktır.

Temel İslam kaynakları olan Kuran ve Sünnet/Hadis, konu itibarıyla çok geniş bir yelpazeyi teşkil etmektedir. Genel olarak ilmi disiplinler, bir gaye ve bu gayeye uygun yöntem ve perspektiflerle gelişir; malzemeleri kendi zaviyelerinden ele alırlar. Sözelimi Kuran-ı Kerim, tefsir disiplini için olduğu kadar, tarih, uluslar arası ilişkiler, kozmoloji, sosyoloji ilimlerinin de önemli bir menşeidir. Bu meyanda, Sünnet/Hadis İlmi, daha ziyade bütün olarak rivayet metodolojisi ile şekillenmiş, rivayetlerin sıhhat dereceleri ve sübutları ile ilgilenmek meselesi özellikle Hadis ilminin sahasını teşkil etmiştir. Hadislerin delaletleri meselesi ise, en az Hadis dirayet ilmi kadar, Fıkıh, Tefsir, Tasavvuf, Akaid, tarih gibi klasik; Sosyoloji, Psikoloji, Antropoloji gibi modern dönem ilimlerinin konusunu oluşturmaktadır.

İlimlerin etkileşimi, benzer sahalardaki ilimlerin birbirlerinden metot, kavram, perspektifler ödünç alması kanaatimizce sorunlu bir durum değil, bilakis elzem bir husustur. Lakin ödünç alınan ilmi malzemenin, bir ilmi özgün kılan hususiyetlerini sınırlaması, gölgede bırakması, tabidir ki o disiplinin varlık nedenini tartışmaya açacaktır. Bu meyanda muasır araştırmacılar tarafından Hadis Dirayet ilminin Fıkıh

usulünün etkisine girdiği tespiti de yapılmaktadır.⁷ İmam Şafii'nin Hikmet ve Sünnet arasında özdeşlik kurması ve Hadis usulcülerinin ekseriyetle Şafii mezhebine mensup kişiler olması⁸ da Hadis usul ilmindeki fikhî etkiyi artırmış olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan Sünenler, merfu ahkam hadislerini içeren, fikhî konu sistemine göre tanzim edilmiş eserlerdir.⁹ Musannefler ise, Sünenlerdeki merfu rivayetlere ilaveten mevkuf ve maktu hadisleri de ihtiva etmekte ve yine fikhî bir nitelik arz etmektedirler. Nitekim Fıkhın etkisi, Hadis edebiyatında da görülmektedir.

İslam'ın ilk asırlarında tamamlanan Hadis Rivayet ilminin, muhtelif şerh- haşiyeler ile yerini büyük ölçüde Hadis Dirayeti de denen yaşanan tarih diliminin idraki çerçevesinde şerhleri mahiyetine dönüştüğü ilimler tarihinin tespitidir. Bu şerh edebiyatının ise, asrımızda maksudumuz olan Dirayet ilmini ne ölçüde karşıladığı ayrı bir tetkik konusudur. Modern çağla beraber, İslam medeniyetinin duraklaması ve İlimler geleneğinde yaşanan inkıta ve aksaklıklar, klasik idrak ve usulleri, modern dönemde gelişen insanlık medeniyetine canlı bir katkı sunamaz hale getirmiştir. Bu doğrultuda İslam ilimleri sahasında yapılacak çalışmaların, klasik edebiyatı kapsayan, modern

⁷ Fıkıh ve Usul ilimlerinin Hadis ilmine tesirleri hakkında yapılan bazı çalışmalar için bakınız: *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, Mehmet Görmez, Otto Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2014. s: 90-92; *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Mehmet Görmez; Otto Yayınları, 5. Baskı, Kasım 2014. sf: 30-1; “Fıkıhçı Bakış Açısının Sünneti Anlamaya Etkisi -Fıkıh Sisteminde Hadislerin Anlaşılması-”, Mehmet Emin Özafşar, *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması, (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, 29-30 Mayıs, 2004/Bursa, s:181-195; “İmam Şafii'nin “Risale”sinin Hadis İlmindeki Etkileri”, M. Hayri Kırbasoğlu, *İslami Araştırmalar*, Cilt: 10, Sayı: 1-2-3, 1997; s: 87-99.

⁸ Kırbasoğlu, a.g.m., s: 87.

⁹ Çakan, a.g.e., s: 70.

beşeri ve fitri ihtiyaçları da gözeten; İslam'ın esasında mündemiç hikemi manaları güncelleyerek asrı dönüştüren bir “fehva” cehdine dönüşmesi elzemdir. Bu meyanda Hadis ilmi birikiminin “Hadis Kültür Bilimi” şeklinde yeniden yapılandırılması teklifi akademik Hadisçiliğin gündemine yöneltilmiş haklı bir çağrıdır.¹⁰ Bu çerçevede bizim çalışmamızda ortaya koymaya çalıştığımız husus, eşya kavramı ve nesnellik algısı üzerinden felsefi bir perspektiften istifade ile Hadis literatüründe sahih kabul edilen bir klasik eserdeki merfu rivayetleriyle bir tasvir çıkarma çabasıdır.

Hz. Peygamber'in Eşya ile İlişkisi konusu, günümüz maddiyat merkezli eşya/dünya tasavvurunun gölgesinde kalan İslam dünyası ve insanlık için önem arz etmektedir.

II.ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmamızın temel gayesi, Hadis Dirayet ilminde bir imkân arayışı olarak, Hz. Peygamber'in zatı ile eşya arasında kurulan ilişkinin mümkün olduğu kadar gerçekçi bir şekilde tasvir edilmesidir.

Çalışmamız çerçevesinde ortaya koymaya çalıştığımız temel husus, bir Hadis klasiği olarak Sahih-i Buhârî'nin, tarihi, biyografik ve felsefi meselelere kaynaklık açısından değerini, diğer bir ifadeyle alanında karizmatik bir eserden hareketle tarihin muayyen döneminde yaşamış bir şahıs, toplum ve kültüre ilişkin bütüncül tasavvur inşasının imkânını da dikkate sunmaktadır.

Hadis eserleri tek başlarına ele alındığında, kendi ilmi usulleri çerçevesinde Nebevi hakikatin bir kısmını tasvir etmektedirler. Hz. Peygamber'in beşeri vakıası, tarihsel, kültürel ve sosyolojik şartlar Hadis ilminin ilgi alanın dışına taşmaktadır. Örnek olarak zikredilen bu disiplinler, Hz. Peygamber dönemine ilişkin bir bağlam

¹⁰ İlgili teklifin detayları için bakınız: “Hadis İlminde Alan Evrilmesi”, Mehmet Emin Özafşar, *İslamiyât*, 2003, Sayı: 4, s:105-120.

inşası imkânı vermektedir. Çalışmamız, bir Hadis klasiği üzerinden yapılmış bir tetkik olarak, yazılı eserlere ilişkin zaaflarının yanında, Hz. Peygamber dönemini, müellifin istidat ve tercihleri ölçüsünde eserine yansıttığı nispette tasvir edebilecektir. Bu meyanda Hadis klasiklerinin, diğer uzmanlık alanlarındaki bağlam arayışları ile daha sağlıklı bir zemine oturması kâbil hatta bir ölçüde elzemdır. Metin içerisinde yeri geldikçe bu tür çalışmalara atıflarda bulunmaya çalışacak ve Hz. Peygamber dönemini anlama hususunda Sahih-i Buhârî'nin imkanlarını da dikkatlerinize sunacağız.

Modern dönemde yapılan akademik çalışmalara göz atıldığında görüleceği üzere, Hz. Peygamber dönemi hakkında, modern tarihsel yöntemle¹¹ yazılan metinler olduğu gibi, sosyolojik,¹² kültürel¹³ ve psikolojik¹⁴ açıdan da ele alan çalışmalar yapılmaktadır.

¹¹ Kronolojik tarih çalışması olarak bakınız: *Son Peygamber Hz. Muhammed'in -sav- Hayatı*, Kasım Şulul, 2. Baskı, Kasım 2018. Eser, Hz. Peygamber dönemini kapsamlı ve kronolojik olarak ele almış olup, Hz. Peygamber dönemini inceleyen sosyal bilimciler için temel başvuru kaynağı niteliğindedir; *Kuran'a Göre Hz. Peygamber'in Kronolojik Hayatı*, Şaban Özkavukçu, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos, 2011, Kayseri.

¹² Sosyolojik, Antropolojik ve Kültürel perspektifleri dikkate alarak hazırlanan bazı çalışmalara şu metinleri örnek olarak verebiliriz: *Hadis ve Kültür Yazıları*, Mehmet Emin Özaşar, Kitabiyat, 1. Baskı, Ocak 2005, Ankara; *Hz. Muhammed Döneminde Medine'de Gündelik Hayat -Mekanın Üretimi-*, İlyas Uçar, Fecr Yayınları, Ankara, 2009. 383 sayfa; *Hz. Peygamber Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı*, Mustafa Safa, Araştırma Yayınları, 1. Baskı.

¹³ Kültür alanında yapılan çalışmalar için bakınız: *Hz. Peygamber Döneminde Kültür Değişimleri*, Emine Balan(Gündoğdu), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, Bursa; "Men Teşebbehe bi Kavmin Hadisini

Bazı akademik çalışmalarda bir takım tikel konular da ele alınmıştır.¹⁵ Ayrıca değindiğimiz üzere, fıkıh ve usul gibi klasik ilimlerin Hadis ilmine etkileri de incelenmektedir. Çalışmamız da bu yeni üslup ve perspektifle yapılan muasır çalışmalar arasında yer alacaktır.

Küresel Giyim Kültürü Açısından Yeniden Okumak”, Şule Yüksel Uysal, *Turkish Studies*, Volume 11/7, Spring 2016; s: 293-314.

¹⁴ Psikolojik açıdan ele alınan çalışmalara bir ki örnek olarak şunlar zikredilebilir: *Psikoloji Açısından Hz. Peygamber'in Şahsiyeti*, Selihan Biler, Fecr Yayınları, 2. Baskı Şubat 2018, Ankara; “Bireysel ve Toplumsal Gelişmede Sünnetin Yeri ve Sahih-i Buhari” İsmail Lütfi Çakan, *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü – Sempozyum-*, Konya İlahiyat Derneği Yayınları, Mayıs 2008-Konya. s: 41-47.

¹⁵ Tikel konularda mebzul miktarda lisansüstü tez ve makale çalışmaları yapılmıştır. Bazılarına örnek olarak şunları zikredebiliriz: *Hz. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü*, Sevim Demir Akgün, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ekim, 2007; *Nebevi Sünnette Beden Bakımı*, Zahir Aslan, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize, 2015; *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Hayvanların Yeri*, Celalettin Taşdelen, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010; *Hz. Peygamber Döneminde Tarım Kültürü*, Fatih Oğuzay, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2008; “Hz. Peygamber Ailesinin Gelirleri, Geçimi ve Bıraktığı Miras”, Celal Yeniçeri, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İlmi Neşriyat İç ve Dış Ticaret A.ş., İstanbul, Tarih: ? s: 343-402; “Sünnette Giyim, Kuşam ve Örtünme”, İsmail Lütfi Çakan, *İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme*, İlmi Neşriyat İç ve Dış Ticaret A.ş., İstanbul, Tarih: ?, s: 43-76.

Tezimizin diğerk muasır çalışmalardan ayrılan yönlerinin, Hadis ilmi merkezinde bir Hadis-felsefe(Hikmet) ilişkisi, tarihi bir şahsiyetin -bir hadis eserinde tespit edilebilen biyografik veriler ışığında- varlıkla ilişkisi; Hadis ilminin tarih için delil olması gibi hususları olduğu kanaatindeyiz. Bu sırasıyla Hadis-Felsefe, Hadis-Tarih, Hadis-Biyografi ilişkileri ele alınacaktır.

a. Hadis-Tarih İlişkisi

Tarih¹⁶ ilmi, önceki dönemlere ait, olay, kişi, kültür, fikir gibi birçok hususta, meselenin zaman bağlamında gelişimi ve dönüşümü hakkında bütünlüklü fikir oluşturmak için başvurulmuş mühim bir ilim dalıdır. Türkiye’deki tarih ilminin genellikle siyasi tarih, saray tarihi ya da savaşlar tarihi şeklinde algılandığı, bu bağlamda -belki İslam toplumlarının genelinde- Hz. Peygamber döneminin de genellikle tebliğ-siyaset ve savaşlar tarihi şeklinde değerlendirildiğı kanaatindeyiz. Hz. Peygamber döneminin tarihsel özellikleri ve sosyo-kültürel unsurları¹⁷ dikkate alınması halinde günümüz için çok daha açıklayıcı vasıfta Hadis çalışmalarının olması mümkün ve muhtemeldir. Nitekim araştırmacıların da işaret ettiğı şekilde “hiçbir fikir ve düşüncenin, zaman, mekân, tarih toplum ve kültür ortamından bağımsız bir şekilde soyut olarak anlaşılması

¹⁶ Tarih kavramı, farklı disiplinlerde ıstılahı anlamlar kazanabilmektedir. Nitekim Hadis ilminde ise tarih dendiğinde râvilerin kimliklerine ilişkin bilgilerin aktarılması amaçlanmaktadır. Bizim burada kastettiğimiz husus, bu ıstılahı mana değil tarih ilminin kendisidir. Klasik dönemde tarih denince tarihi bilgilerin rivâyetlerle sıralanması şeklinde bir metodun uygulandığı bilinmektedir. Günümüzdeki tarih çalışmalarında ise kronolojik metot ve eleştirel perspektifler ön plana çıkmaktadır.

¹⁷ Şeker, Necmeddin, “Hadislerin Anlaşılmasında Tarihi Bağlamın Rolü”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, XVI/2, s:23.

mümkün değildir.”¹⁸ Hz. Peygamber’in yaşadığı dönem, kendi tarihsel-sosyal ve kültürel bağlamı içerisinde yorumlanması halinde, günümüz için daha farklı açılımlar sağlaması mümkün olacaktır. Nitekim çağdaş dönemde Hadis ve Tarih ilişkisine dair çalışmalar da yapılmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’in ve Hz. Peygamber’in anlattığı kıssalar, insanda tarih bilinci oluşturmaya yönelik önemli bir kaynaktır. Ancak ilâhi ve nebevî kaynaklı bu anlatıların, kronolojik bir tarih perspektifinden çok, beşer kaynaklı hadiselerin sosyal ve kevnî sebep-sonuç ilişkisi üzerinden ibret ve ders nitelikli olduğu malum bir durumdur. Klasik dönem tarihçileri de muhtemelen bu üslubun hadiseleri aktarma kısmını almışlar, fakat sebep sonuç ilişkileri ve ibret kısmı üzerinde fazla durmayarak, bu işi dinleyen/okuyan kişilere bırakmış gözükmektedirler.

Kur’an-ı Kerim’in tarihi hadiseleri aktarmasının yanında, Kur’an-ı Kerim’in anlaşılmasında da tarihsel bilgilere, tarihi bağlama ihtiyaç duymaktayız. Bu meyanda sebep-i nüzül rivayetleri örnek gösterilebilir. Sebeb-i nüzül rivayetlerinin sayısı 500 kadar olup,¹⁹ Kur’an-ı Kerim’deki ayet sayısı ile mukayese edildiğinde bu sayı hayli azdır. Bu durumda Kur’an-ı Kerim’in anlaşılmasında, nüzül dönemine ilişkin hadis rivayetlerinde de meknuz olan, tarihsel veriler, yaşanmışlıklar ayrı bir ehemmiyet kazanmaktadır. Diğer taraftan Hadis rivayetlerinin sebep-i vürudları hakkında da tarihsel bilgilere duyulabilecek benzer bir ihtiyaçtan söz edilebilir.²⁰ Nitekim tarihi bağlamın bilinmemesi halinde sahih rivayetlerin acımasızca eleştirildiği de görülmektedir.²¹

¹⁸ Şeker, *a.g.m.* s:13.

¹⁹ Şeker, *a.g.m.*, s: 10.

²⁰ Şeker, *a.g.m.*, s: 10.

²¹ Şeker, *a.g.m.*, s: 13.

İlk dönem İslam tarihi çalışmaları daha çok rivayetlerin bir araya getirilmesiyle başlamıştır.²² İlk dönem siyer müellifleri aynı zamanda hadisçidir.²³ Daha ziyade rivayet ve nakle dayanan Hadis, Siyer ve Tarih gibi dallarda görülen bu üslup, içeriğin anlaşılması ve yorumlanmasını muhatabın ilgi ve birikimine bırakmaktadır. Aslında ilimlerin doğru anlaşılıp aktarılması, uzmanlık isteyen bir iştir. Muhatapların ilmi ve kültürel seviyeleri, -ilk dönemlerde kısmen birbirlerine yakın sayılabilse de- toplum nüfusunun artması ve ilimlerdeki çeşitlilikle beraber ihtisaslaşmayı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda İbn Haldun'un rivayetleri nakletmekle yetinen tarihçileri eleştirisi, tarih ilmi için önemli bir kilometre taşıdır.²⁴ Hâlbuki tarih ilmi sadece aktarmak değil, bu rivayetlerin sıhhatlerini de inceleyen, sebep-sonuç ilişkileri açısından ele alan felsefi bir disiplin olmalıdır.²⁵ Modern dönemde de tarih ilmi alanındaki çalışmaların, mesela dinler tarihi, kültür ve medeniyet tarihi ve diğer disiplinlerin (sözelimi iktisat, hukuk, sosyal bilimler tarihleri gibi) özel tarihleri çerçevesinde yapılacak mukayeseli okumaların, Hadis ilminin ve verilerinin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz. Nitekim bazı araştırmacıların da işaret ettiği üzere Hadis ilminin sıhhat kriterleri açısından tarih ilmine göre daha “hassas kriterleri”

²² “Siyerin Hadislerle İnşası Meselesi (Buhârî ve Müslim Örneği)”, Üzeyir Durmuş, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Bahar-2016, s: 94.

²³ Durmuş, a.g.m., s: 95.

²⁴ *Tarihselcilik Düşüncesi ve Hadislerin Anlaşılması*, Nevzat Tartı, Otto Yayınları, Şubat, 2016, Ankara, s: 45. Bu çalışma daha önce yapılmış bir akademik tezin matbu halidir: *Hadislerin Tarihsel Boyutu*, Nevzat Tartı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi) 2001, Erzurum.

²⁵ Tartı, aynı yer. Benzer bir uğraşın Hadis ilmi içinde, cerh-tadil, sened ve metin tenkidi çalışmaları bağlamında yapıldığını söylemek mümkündür.

bulunmaktadır. Zira tarihçiler “elde ettiği her malzemeyi değerlendirmek ister ve kurgusallığı” da önemser.²⁶ “Elde edilen her malzemenin değerlendirilmesi” özellikle klasik dönem Hadis rivayet usulü açısından bir zafiyet olarak görülebilirse de, tarih ilmi için geçerli olan kurgusallığın Hadis ilmi için de işlevsel bazı yönlerinin olması pekâlâ mümkündür.

Diğer taraftan özellikle ale’l-ebvab sisteme²⁷ göre yazılmış Hadis eserlerinde, mânayla rivayet, takti’/ihtisar, ziyâde/idrâc, hazf gibi konular görülebilmektedir.²⁸ Aynı şekilde Hadis rivayetlerinin naklinde eksik dinleme yahut parça olarak aktarma gibi tasarruflar, sahabe ve sonraki raviler için de geçerli olan bir diğer husustur.²⁹ Bu tür tasarruflar, Hadislerin tarihsel bağlamından kopma ihtimalini göstermesinin yanında, Hadis müelliflerin eserlerinde bağlam inşa ederken belli hedefleri gözettiklerinin işaretidir. Pek tabi bu çaba konular bağlamında olup, -siyer/tarih müelliflerinde olduğunun aksine- ekseriyetle tarihsel bütünlük değildir. Benzer şekilde Hadis müellifleri de tarihsel rivayetleri aktarırlarken nispeten daha uzun rivayetler aktarmışlar

²⁶ Durmuş, a.g.m., s: 93. Ali Arslan da bu konuyu ele alarak Hadisçilerle Tarihçilerin tenkit usullerini değerlendirmiş, Hadisçilerin tenkit kriterlerinin tarihçilerden daha hassas olduğu fikrini savunmuştur. Bakınız: “Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri”, Ali Arslan, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 22, 2014, s: 68.

²⁷ Ale’r-Rical sistemle ele alınan eserlerde konu bütünlüğünden çok, rivayetin ilgili raviye nispeti esas alındığı için, Hadis-Bab bütünlüğü kaygısından arî bir şekilde, takti’-ihtisar gibi tasarrufların daha az görülmesi tabidir. Ağitoğlu, Nurullah, “Hadiste Bağlam İnşası”, *The Journal of Academic Social Science Studies, JASSS*, Volume: 6, Issue: 5, May, 2013., s: 137.

²⁸ Ağitoğlu, a.g.m, s: 136.

²⁹ Ağitoğlu, a.g.m, s: 136.

ve görece daha bütünlüklü rivayetler nakledebilmişlerdir.³⁰ Hadis-tarih ilişkisinde tarihçilerin kurgu ve bağlam inşası çabasının yanında; tematik, fikhî, analitik olarak değerlendirme metodunu tercih eden hadisçilerin tutumları da Hadis rivayetlerinin anlaşılması konusunda tarihsel bağlamdan kopma riski taşıyabilmektedir. Bu meyanda Hadisçilerin metodik tercihlerinin farklılıkları göz önünde bulundurularak, rivayet metinlerinin ale'r-ricâl eserlerle mukayese edilmesi, en azından tüm tüm rivayetlerin konu bütünlüğü içerisinde ele alınması ve tarihsel bağlamın göz önünde bulundurulması, Hadislerin daha sağlıklı anlaşılmasında ve yorumlanmasına yardımcı olması muhtemeldir.

Tezimizin merkezine aldığımız Sahih-i Buhari, Hz. Peygamber'in eşya ile ilişkisi gibi spesifik bir konuda hayli zengin malzeme vermekteyse de, eserin tek başına bu konuyu ortaya koymasını beklemek muhal olacaktır. Zira eserin yazılış amacı ve metodu buna matuf değildir. Ancak bir klasik eserin akademik-tematik yöntemle incelenmesi halinde geniş bir malzeme içerebildiği de vâzıhtır. Eşya ile ilişki konusunu incelerken, zaman zaman diğer hadis kitaplarından ve tematik metinlerden de istifade ettik.

b. Hadis-Biyografi/Siyer-Siret İlişkisi

Hadis kaynakları Hz. Peygamber'in sözleri, fiil ve takrirleri çerçevesinde şekillenmiştir. Fakat ilginç bir şekilde çoğunlukla, sözlerin gösterdiği hedefler, fiillerinden çıkarılan hükümler ve takrirlerinin işaret ettiği (fikhî) durumlar dikkate alınmış, Hz. Peygamber'in zatına, kalbi ve fikri teamüllerine ilişkin biyografik tetkik ve tespitler oldukça sınırlı kalmıştır. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in kalbi ve fikri

³⁰ Ağitoğlu, Buhari'de geçen bazı uzun rivayetlere de atıfta bulunurken, uzunluğu ile dikkat çeken tarihsel temalı bir rivayeti örnek gösterir. Bakınız: Ağitoğlu, a.g.m, s: 137-140.

teamüllerinin teşhis ve tespiti oldukça güç bir konudur. Zira insanın iç âlemine ilişkin veriler, o kişiden dış çevresine yansıdığı kadarıyla bilinebilir. İlgili şahsın tarihte yaşamış bir kişi olması da meseleyi iki kat zorlaştırmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in zatı ile ilgili tespitler için, başta Kuran-ı Kerim olmak üzere, Hadis, Tarih, Siyer ve Megâzi eserleri gibi oldukça geniş bir edebiyat mevcuttur. Günümüz şartlarında yapılabilecek olan çalışmalar, bu klasik edebiyatı, yeni perspektiflerle yeniden ele almak ve çağın idrakini Sünnet doğrultusunda dönüştürebilecek bir öğreti inşa etmek potansiyelini haizdir.

Siyer ve Siret ilimleri, Hz. Peygamber'in Hayatının kronolojik tasviri, fiziki özellikleri ve ahlaki nitelikleri gibi özelliklere yoğunlaşmış görünmektedir. İçeriği açısından bakıldığında Siyer ilminin özel bir döneme mahsus bir tür tarih çalışması olduğu; kaynakları, rivayet üslubu gelişimi açısından bakıldığında da Hadis ilminden gelişerek ayrıldığı fikri³¹ en azından Hadislerin özellikle Siyer ve Megâzi'nin, genellikle de İslam Tarihinin kaynaklarından biri olduğu tespiti³² dikkate şayan bir husustur. Bu noktada tarih ilmi ile ilgili yapılan tespitler, Siyer ilmi için de geçerliliğini koruyacaktır. Aynı şekilde Hadis kaynaklarında Siyer kitaplarında olmayan detaylı anlatımlar ve önemli ek bilgiler yer almaktadır.³³ Diğer taraftan, hadisçilerin ve hadis rivayetlerine bağlı kalınarak yapılabilecek siyere ilişkin tespitler, erken dönem İslam tarihinin özellikle Risâlet dönemi için daha sıhhatli verilere ulaşılmasını mümkün kılacaktır.

³¹ Durmuş, a.g.m., s: 94; Arslan, a.g.m., s: 68.

³² Arslan, a.g.m, s: 68.

³³ Durmuş, a.g.m., s: 93. Durmuş, "kronolojik tarih kitaplarından yararlanılarak, sadece hadis kaynaklarından hareketle kapsamlı bir siyer inşasını" bile mümkün görmektedir. (Bakınız: Aynı makale: s: 94.) Aynı şekilde; sadece Sahihayn'a bakılarak bile İbn Hişam'ın Sire'sinin neredeyse tüm konularını içerebileceğini savunur. (Bakınız: Aynı makale: s: 95.)

Dolayısıyla tarih eserleri, kurgusal üstünlüklerinin yanında sahih rivayetleri mündemiç Hadis eserlerine nispetle sıhhatleri açısından ikincil niteliktedir denebilir. Bu bağlamda sıhhat ve delâletleri muayyen usul ve muhtelif tetkik şartlarına bağlı kalınmak kaydıyla, teorik olarak Hadis metinlerinin daha genel ifade ile sünnet verisinin *hemen tüm İslam ilimleri için* Kuran-ı Kerim'den sonra ikinci temel kaynak kabul edildiği hususuna da tekrar atıfta bulunalım.

Çalışmamızı Siyer ilminden ayıran hususiyete ise, eşya ile ilişki gibi tikel bir perspektifin seçilmesi ve konuya uygulanmaya çalışılan nispeten felsefî ve kültürel yaklaşımdır. Aynı zümreden olarak bu çalışmamızda meşhur bir hadis eseri üzerinden Hz. Peygamber'in zatı ile eşya arasındaki ilişkiyi tasvir etmeye çalıştık.

c. Hadis-Hikmet/Felsefe İlişkisinin İmkânı

Mehmet Görmez'in tespitlerine göre İbn Mülakkin'in iki yüze çıkardığı hadis ilimleri içinde Hadis'i anlamaya ve yorumlamaya hasredilen ilimlerin sayısı dördü geçmemektedir.³⁴ Ayrıca Hadislerin anlaşılmasında usul-i fikhın önemli bir yeri olmakla beraber, “bilgi, kültür ve medeniyetin tüm sahalarında sünnetten bir model oluşturmak ve hadislerden bir kaynak oluşturmak için kâfi gelmemiştir.”³⁵ Günümüz müslümanları olarak, bedensel bazı hareketlerin tatbikini sünnet olarak algılarken, “vahye muhatap olmuş kalbin sünnetlerini”³⁶ ya da “Hz. Peygamber'in düşünce

³⁴ Hadisleri anlamaya ve yorumlamaya hasredilmiş bu dört ilim şunlardır; Garibu'l-Hadis; Esbâb-ı Vurûdu'l-Hadis, Muhtelifu'l-Hadis, Fıkhı'l-Hadis. Bakınız: Metodoloji Sorunu, Görmez, sf: 30.

³⁵ Görmez, a.g.e. s: 31.

³⁶ Görmez, a.g.e. s: 13.

dünyasının sünnetlerini fikir dünyamıza taşımakta”³⁷ başarısız olduğumuz kanaati, dikkate alınması gereken önemli bir iddiadır.

“Kitap ve hikmeti”³⁸ öğreten³⁹ Hz. Peygamber’in getirdiği kitap ortadadır. Hikmetin ise Hz. Peygamber döneminde yaşayan kişilerle sınırlı bir kaynak olması ihtimali muhaldir. Akl-ı selim bittabi Kitap’la beraber, İslam’ın ruhunu teşkil eden hikmetin, “sünnet” mirasının en azından bir kısmını şâmil olduğunu teslim eder.⁴⁰

³⁷ Görmez, a.g.e. s: 13.

³⁸ Kuran-ı Kerim’de bazı ayetlerde Kitap ve hikmet kelimeleri aynı bağlamda ve birbirinden ayrı kavram olarak zikredilmektedir. Bazı ayetlerde hikmetin öğretilen ve dolayısıyla öğrenilebilen/kesbi bir yönü olduğu anlaşılmaktadır. (Bakınız: Bakara, 2/129, 151; Ali İmran, 3/164; Cuma, 62/2.) Aynı şekilde hikmetin vehbi/Allah vergisi olduğuna ilişkin ayetler de vardır. (Birkaç örnek için bakınız: Bakara, 2/231; Nisa, 4/54, 113; Maide, 5/110; Enam, 6/89; Ahzab, 33/34) Hikmet konusunda -gerek akademik gerekse klasik yöntemlerle olsun- geniş bir edebiyat oluşmuştur.

³⁹ Bakara, 2/129.

⁴⁰ İmam Şafî, hikmetin sünnet olduğu kanaatindedir. Bakınız: *er-Risale*, Muhammed bin İdris eş-Şafî, Çevirenler: Abdülkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları, Ankara-2003; Üçüncü Baskı; sf:18, paragraf: 96; s: 51: 252; s: 63, p:305 ve 307.

Ancak İmam Şafî teorisinde Hikmet, gayr-i metlûv vahye tevafuk etmekte, dolayısıyla aynı zamanda “sünnet” de vahiy olmakta; sünnete/hikmete ittiba da İmam Şafî nezdinde “farz” olarak telakki edilmektedir. Bak: eş-Şafî, a.g.e. s: 19, p:102; s: 23, p:129; s: 63, p: 309. Hikmet mefhumu bağlamında gayr-i metlûv vahiy ve dil çerçevesinde İmam Şafî’nin fikirlerinin geniş bir mülâhazası için bakınız: “İmam Şafî’nin Hikmet Teorisi”, Gıyasettin Arslan, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 3, 2003, Sayfa: 444-453. Mesele sadece Kuran-ı Kerim bağlamında ele alındığında bile İmam Şafî’nin hikmet

Sünnet mirasımızın yazılı menkulleri olan, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini içeren Hadisler, "hikmet" mefhumu nokta-i nazarından mühim bir define hükmündedir.

Hikmetle ilgili ayetlerdeki⁴¹ delalet farklılaşmasına bakıldığında da görüleceği üzere, hikmet kavramının -İmam Şafii'nin iddiasına muvafık olarak- Sünnetle örtüşen yorumu, hikmet kavramını Sünnetle sınırlamakla daraltıcı bir sonuç doğurmuş gözükmektedir.

Bizim burada üzerinde durduğumuz husus; hikmetle sünnet mefhumlarının belli bir bağlam ilişkisi bulunduğuna işaretler; hikmetin daha ziyade canlı-yaşayan, öğrenilebilen yahut herhangi bir zaman dilimi ve coğrafyada üretilebilen bir bilgi türü olması durumudur. Nitekim bu kanaatimizi teyit eden verilere de işaret ettik.

⁴¹ Kuran-ı Kerim'deki Hikmet kavramı üzerine yapılan bazı çalışmalar: "Hikmet Kavramı Hakkında Kur'an-ı Kerim ve Hadisi Şerifler Işığında Bir Analiz", İbrahim Memiş, *Bakü Devlet Üniversitesi İlmi Mecmuası*, No: 10, Eylül-2008, s: 269-234; "Kuran'da Hikmet Kavramı Üzerine", Veysel Güllüce, *Ekev Akademi Dergisi*, c:1, Sayı: 2, Mayıs 1998; s: 43-48; "Kuran'da Hikmet Kavramı", Mehmet Çalışkan, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2; Temmuz-Aralık 2001. s: 89-120.

Ayrıca Fıkıh, Kelam, Tasavvuf gibi disiplinlerde Hikmet kavramı üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Bu da hikmet kavramının İslam ilimlerinde önemli bir kavram olarak kabul edildiğini, disiplinlerin iç bütünlüğünde farklı ıstılahi içerikler kazanabilmiş olabileceğini gösterir. Örnekler için bakınız: "Maturidi'ye Göre Hikmet Terimi", Hanifi Özcan, *İslami Araştırmalar*, Cilt: 2, Sayı 6: Ocak-1988; 42-46; "İbn Sina ve Fıkıh: Şeriatın Hikmet Boyutu", Hadi Ensar Ceylan, *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt: 50, Sayı: 1; 111-121; "Modern Dünyada Ezeli Hikmet Geleneğinin Yeniden Canlanması: Batı'da İbnü'l-Arabi'ye Yönelik İlginin Tarihi Seyri", M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, (İbn'ül-Arabi Özel Sayısı-2) 2009; Sayı: 23, SS: 425-456.

yönleri olmakla beraber; -İmam Şafii'nin iddiasına muhalif olarak- Nebevi Sünnet dışında da bazen vehbi olarak verilen ilim ve hikmetle ilgili hadislere⁴² bakıldığında ise bazen keşfedilebilen yahut üretilen bir tür bilgi membaı olduğu kanaatindeyiz.

Çalışmamızda Felsefe disiplinlerinin genişliği ve Klasik İslam Felsefesi ile günümüzdeki konulara girilmeden, eşya kavramı merkeziyle bir inceleme yapmayı tercih ettik. Zira felsefe disiplininin kendine has metodolojisi, kavram dünyası ve geniş eser yelpazesıyla hareket edilmesi halinde, konumuzun Hadis ilmi hudutlarının dışına çıkma potansiyeli yüksektir. Bu metinde bizim yapmaya çalıştığımız Hadis dirayeti kapsamında felsefe disiplininden “Nebevi gündemde eşyanın bir tabiatı var mıdır, varsa nasıldır” mahiyetinde bir perspektifin ödünç alınması şeklinde düşünülebilir.⁴³

⁴² İbrahim Memiş'in hikmet kavramı üzerine Kur'an ve Hadisler üzerinden yaptığı çalışmada, Hikmetin Kuran ile sınırlanamayacağı kanaati öne çıkmaktadır. (Memiş, a.g.m, s: 289.)

Hikmet Hadisi denince akla gelen “Hikmet müminin yitiğidir, nerede bulursa onu alır” şeklindeki rivayet, en iyi ihtimalle zayıf görünmektedir. (Bakınız: “Hikmet Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, Mehmet Özşenel, *Divan*, 1996/2, s: 203, 206.) Ancak İslam geleneğinde meşhur olup, sahih hadis gibi itibar görmüştür. (Özşenel, a.g.m., 203, 206.) Dolayısıyla bu hadise bağlı kalınarak yapılacak yorum ve girişimler, bu zafiyetin gölgesinde kalacaktır. Ancak Hadis literatüründe ilim ve hikmete ilişkin rivayetler dikkate alınırsa bu konuda sağlıklı bir açılım yapılması mümkündür. Lakin bu ayrı bir tetkik konusu olup, konumuz bağlamında bu kadarıyla yetiniyoruz.

⁴³ Bir ilmin değerlendirilmesinde diğer ilimlerin yöntemlerinden faydalanılması hususunda potansiyel zorluklar ve sorunlar vardır. Konumuz icabı Hadis ilmine felsefi yöntemlerin tatbiki üzerinden düşünülürse akla ilk gelen sıkıntılar şunlardır:

Modern dönemde yapılan çalışmaların bir kısmı, -tahkik ve eser/şahıs bazlı tetkikler gibi- klasik Hadis edebiyatının güncel şekilde yeniden basılması ve okunmasını kapsamaktayken; diğer bir kısmı da klasik telakkilere yeni perspektifler ve metodik açılımlar kazandırma gayretindedir. Esasen bu çabamız, modern dönemde “*Hadis Dirayet İlminin güncellenmesi*” ya da yeni bir teklifle “*Hadis Kültür Biliminin inşası*” üst başlığı çerçevesinde yapılan girişimlerden biri olarak nitelendirilmelidir.

III. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızı, hacim ve zaman açısından kısıtlılıklarımızdan dolayı, Sahih-i Buhârî ile sınırlı tutmayı tercih ettik. Diğer Kütüb-i Tis’a eserlerine yeri geldikçe atıflar vermekle yetindik. Bu klasiklerini bütününe bu çerçevede incelenmesi halinde, “Hz. Peygamber’in Eşya ile İlişkisi” konusunun hayli zengin malzeme ile güçlenmesi ihtimal dâhilindedir. Erken dönemleri temsil eden Musanneflerin ve tür olarak Müsnedlerin incelenmesi halinde de çok daha geniş bir malzemenin bulunması ihtimali mevcuttur.

1- Hadis usul ilmine diğer ilimlerden yapılan/yapılacak olan takviyeler, Hadis metinlerinin asıllarını/özlerini bozmamalıdır. (Gayet tabidir ki, metnin anlam ve ruhuna sadık kalınarak yapılan tetkik ve bütünlük çalışmaları bu kastımızın dışındadır.)

2- Diğer disiplinlerden Hadis usulüne alınan bu tekniklerin, Hadislerin anlam dünyasına muvafık düşmemesi, anlamlarını (bir tür anakronizm yahut bağlamdan koparma şeklinde) tahrip etme riski vardır. Nitekim bu duruma disiplin içinden olmayan kimselerin bazı teknik kavramları yanlış anlayıp kullanmaları örnek verilebilir.

Öte yandan “anlama problemi” ve “doğru anlama” sorunsalı, felsefe, psikoloji ve ilgili konunun içeriği ile ilişkili, tarihsel, coğrafi, kişisel birikim ve idrakte ilgili birçok değişkeni olan bir husustur. Bir vakıayı doğru anlamanın imkanı, anlama mevzusunun tabiatında mevcut subjektiflik ve ihtimaller dolayısıyla uzun tartışmalara konu olabilecek bir mahiyet arz etmektedir.

Aynı şekilde, bu konu Kuran-ı Kerim’deki eşya tasavvuru ile birlikte ele alınsa, Kuran-Tefsir araştırmaları kapsamında tezimizle benzer muhtevalı çalışmalarla birlikte incelense bir çok veçhesi daha vuzuha kavuşacaktır.

a. Kütüb-i Sitte Üzerine Bazı Tahliller ve Sahih-i Buhârî’nin Tercih Edilme Nedeni

Klasik Hadis edebiyatımızın zenginliği, ilim çevrelerinde malumdur. Çalışmamızın çapı ise Yüksek Lisans tezi hudutlarıdır. Bu sebeple, Hadis rivayetleri üzerine yapılacak bir çalışmada sınırlamaya gidilmesi kaçınılmazdır.

Muvatta ile birlikte Kütüb-i Sitte’nin içeriklerine bakılacak olursa sayısal olarak şu verileri buluruz:

Sahih-i Müslim’de 54 kitap, 1322 bab, 3033 hadis;⁴⁴

Sünen-i Tirmizi’de; 46 kitap, 2496 bab, 3956 hadis;⁴⁵

Sünen-i Ebu Davud’da 40 kitap, 1889 bab, 4800 hadis vardır.⁴⁶

Sünen-i Nesai’de 51 kitap ve 2538 bab, 5758 (5761) hadis vardır.⁴⁷

İbn Mâce’nin Süneninde 37 kitap, 1515 Bab, 4341 hadis vardır.⁴⁸

Muvatta’da, 61 kitap, yaklaşık 24 bab mevcut olup, müsned ve diğer rivayetlerin toplamı 1720 rivayettir.⁴⁹

⁴⁴ Bakınız: *Hadis Edebiyatı, Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Usulleri*; İsmail Lütfi Çakan, İFAV, 8. Baskı; Ocak, 2011, İstanbul, s: 89.

⁴⁵ Çakan, a.g.e., s: 98.

⁴⁶ Çakan, a.g.e., s: 108.

⁴⁷ Kandemir, M. Yaşar, “Sünen” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, 2010, c: 38, s:147.

⁴⁸ Çakan, a.g.e, s: 121.

⁴⁹ Çakan, a.g.e., s: 72.

Sahih-i Buhârî’de 97 kitap, 3730 bab, 7275 hadis vardır.⁵⁰ Bunların bir kısmı mükerrer⁵¹ olmakla beraber, tasnif açısından konu çeşitliliğinin zenginliği diğer eserlerle kıyaslandığında ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan da değerlendirildiğinde de Sahih-i Buhârî’nin çalışmamızın merkezine oturması son derece makuldür.

Benzer şekilde Kütüb-i Sitte, Muvatta ve Darimî’nin Sünenlerini⁵² esas alarak, Kitap isimleri incelendiğinde çalışma konumuzu içeren “Eşya ve Canlılar” ile ilgili olarak tespit edebildiğimiz başlıklar şöyledir:

Kitabu’t-Tahare; Kitabu’l-Eşribe, tüm kitaplarda mevcuttur. Ayrıca bundan ayrı bir başlık olarak sadece Kitabu’ş-Şurb Buhârî’de vardır. Müsaka ve Muzaraa⁵³ kitabı, Buhârî, Müslim, Muvatta’da vardır. Kitabu’l-Büyû, 7 kitapta mevcuttur; İbn Mace’de ise Kitabu’t-Ticaret olarak geçmektedir.

Kitabu’l-Et’ime, Müslim, Nesai ve Muvatta hariç diğer 5 kitapta mevcuttur.

Kitabu’l-Edahi, Nesai ve Muvatta hariç, 6 kitapta; Nesai ve Muvatta’da aynı muhtevalı Kitabu’d-Dahaya mevcuttur.

Kitabu’l-Hâtim(Yüzük) sadece Ebu Davud’da; Kitabu’z-Zine(Süs Eşyaları), sadece Nesai’de,

⁵⁰ Çakan, a.g.e. s: 81.

⁵¹ İbn Hacer 2761’i mükerrer olmak üzere, toplam 9082 hadis olarak zikretmiştir. Bakınız: Çakan, a.g.e. s: 81.

⁵² Buradaki bilgileri İsmail Lütfi Çakan’ın Hadis Edebiyatı adlı kitabında verdiği; Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai, İbn Mace, Darimi ve Malik’in eserleri olmak üzere toplam 8 Hadis Klasığının kitap başlıklarını içeren listeye göre vermekteyiz. Bakınız: Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s: 253-260.

⁵³ İsmail Lütfi Çakan’ın verdiği Kitap isimleri listesinde “Musaka ve Mezarika” (المساقاة و المزارقة) ibareleri geçmektedir. (Bakınız, Çakan, A.g.e., s.259) Elimizdeki Buhari nüshasında bu “Mezarika” ifadesini bulamadık. İmla hatası yapılmış olmalıdır.

Kitabu'z-Züh'd, Müslim, Tirmizi ve İbn Mace'de vardır.

Kitabu'l-Hars ve'l-Müzaraa sadece Buhârî'de, Kitabu'l-Müzaraa Nesai'de vardır.

Kitabu Cezau's-Sayd, sadece Buhârî'de; Kitabu'z-Zebaih ve's-Sayd Buhârî, İbn Mace ve Muvatta da bulunmaktadır. Kitabu's-Sayd ve'z-Zebaih, Ebu Davud hariç diğer yedi eserde mevcuttur.

Kitabu't-Tıb, Buhârî, Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mace'de vardır.

Kitabu Fedâilî'l-Medine sadece Buhârî'de, Kitabu'l-Medine Muvatta da var.

Kitabu'l-Lukata, Buhârî, Müslim, Ebu Davud, İbn Mace'de var.

Kitabu'l-Hibe, Buhârî, Müslim, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace'de vardır.

Kitabu's-Şa'r (Saç) ve Kitabu'l-Ayn Muvatta'da; Kitabu's-Şi'r, Müslim'de; Kitabu't-Teraccül, sadece Ebu Davud'da; Kitabu'l-Hayl (atlar?) sadece Nesai'de; Kitabu'l-Miyah, sadece Nesai'de; Kitabu'l-Fey, Kitabu'l-Merda sadece Buhârî'de var.

Sahih-i Buhârî'de diğer eserlere nispetle görülen konu zenginliğinin, tarihsel serüvende Hadis ilmindeki konu çeşitlenmesine bağlı olarak gelişmiş bir durum olduğunu söylememiz mümkün görünmemektedir. Zira Muvatta erken dönem eseri olmakla beraber, diğer eserler genellikle Sahih-i Buhârî ile eş zamanlıdır. Muasır müelliflerin eserlerindeki konular, ekseriyetle bir diğer eserle tekrar ederken, Buhârî bu farklı konuları da almış ve diğer eserlerde olmayan kitaplara yer vererek konu yelpazesinin geniş tutmuş görünmektedir. Bu zaviyeden bakılınca konu çeşitliliği bakımından Buhârî'nin üstünlüğü açıktır. Burada Buhârî'nin analitik maharetini ve Hadisleri (tekrara düşmek pahasına) konularına göre tasnifte meziyetini de teslim etmek gerekir. Sahih-i Buhârî'nin Kitap sayısal üstünlüğünün yanında, konumuz bakımından da diğer klasiklerin bir kısmında bulunup diğerlerinde bulunmayan kitapları ihtiva etmesi yönüyle de Sahih-i Buhârî daha elverişlidir.

Sünen ve Musanneflerin fikhî niteliklerinin öne çıktığını önceki başlıklarda geçmişti. Cami'ler ise fıkıhla sınırlı değil, bütün dini konularla ilgili hadisleri toplayan

konu bakımından en kapsamlı eserlerdir.⁵⁴ Tür bakımından bir Cami olan Buhârî'nin Sahih-i'nde, Sünen ve Musannef'lerle benzer şekilde fikhın etkisi görülmektedir. Hatta "Buhârî'nin fikhî görüşleri bab başlıklarındadır" sözü meşhur olmuştur.⁵⁵ Bununla beraber, hadis metodolojisini önceleyen Müslim ve Tirmizi'de bu özellik görülmemektedir.⁵⁶ Bu çalışmamızda Fikhî tertibi ve Hadis tekniği pespektifi taşıyan Sahih-i Buhârî'yi merkeze almayı daha muvafık gördük.

Klasik Hadis literatürümüzün zenginliğinin farkında olarak, klasik dönemden günümüze üzerinde çok sayıda çalışma yapılmış, Hadis Edebiyatımızın karakteristik özelliklerini ihtiva etmekle önemli bir örneğini teşkil eden, Câmi türü bir eser olarak tertip edilmesi hasebiyle konu çeşitliliği açısından -Sünenlere nispetle daha- müsait olan Sahih-i Buhârî'yi tercih ederek sınırladık. Gerek klasik gerekse modern dönemde birçok çalışmaya konu olmuş, tarihsel süreç içerisinde otoritesini kazanmış⁵⁷ eserler arasında, Zehebi'nin tabiriyle "Kuran-ı Kerim'den sonra Müslümanların elindeki kitapların en üstünü"⁵⁸ olarak anılan Camiu's-Sahih, Sahih "Sahih hadisleri toplamak" amacındaki⁵⁹

⁵⁴ Çakan, a.g.e. s: 70.

⁵⁵ Çakan, a.g.e., s: 81.

⁵⁶ Çakan, a.g.e., s: 81.

⁵⁷ Sahih-i Buhari, kendi çağında hadis eserleri arasında pek bilinmemekteydi. Buhari'nin eserinin Hadis çevrelerinde bilinip tanınması ancak 1-1,5 asır sonra olabilmıştır. Makdisi ve Begavi gibi alimler, Buhari'nin otoritesini tahkim eden şahıslardır. Nihayet Kadı İyaz Buhari'nin sıhhati konusunda icma olduğu kanaatine varmıştır. Buhari deki Hadislerin sıhhati konusunda ümmetin icmaı olduğunu en açık dile getiren kişi ise İbnu's-Salah olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakınız: "*Buhari'nin Otoritesini Kazanma Süreci*", Kamil Çakın, İslami Araştırmalar, Cilt 10, Sayı: 1-2-3, 1997. s: 100-109.

⁵⁸ Kandemir, M. Yaşar, "el-Câmiu's-Sahih" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c: 7, s: 114.

ilk eserlerdendir.⁶⁰ Bu bağlamda çalışmamız, “Sahih Hadisler literatürünün önemli örneği olan Camiu’s-Sahih özelinde” Hz. Peygamber’in gündelik yaşantısına dair ipuçlarından hareketle, eşya hakkında bir tasvir/tasavvur inşasının imkânı arayışındadır.

b. Sahih-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Sahih-i Buhârî üzerine klasik dönemde birçok eser kaleme alınmıştır. Bunların bir kısmı şerhler gibi eserin karizmasını tahkim eden çalışmalardır. Diğer bir kısmı da esere yönelik eleştiriler mahiyetindedir. Şimdi sırasıyla bu konulara yer verelim.

İsmail Lütfi Çakan, Sahih-i Buhârî üzerine 100’den fazla şerh yazıldığı kanaatindedir.⁶¹ Kemal Sandıkçı ise Buhârî üzerine yapılan şerh çalışmalarının bazıları kısmi şerhler olmakla beraber 200’ü aştığı⁶² tespitini yapar. Buhârî’nin bütünü üzerine yapılan şerhleri listeleyen Sandıkçı, 107 adet tamamlanmış,⁶³ 21 adet de şârihin

⁵⁹ Kandemir, a.g.m, . s: 114.

Kamil Çakın, “sahih hadisleri ilk defa tasnif etme” şekliyle bu iddianın ilk defa Hakim en-Neysaburi’ tarafından ortaya atıldığı kanaatindedir. Bak: Çakın, a.g.m. s: 104.

⁶⁰ Bağcı, Sahih hadislerin Buhari’den önceki âlimler (Örn: Muvatta, Sahih-i Müslim) tarafından da toplandığını belirterek, Şafiilerin özelde İbn Salah ve takipçilerinin bu fikri bayraklaştırdıkları kanaatindedir. Bu konudaki tartışmalar için bakınız: “Hadis Metodolojisinde Sahihu’l-Buhârî’nin Sıhhat Bakımından Tasnif Edilen İlk Eser Olduğu Fikrinin Eleştirel Analizi”, H. Musa Bağcı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLV (2004), Sayı: 1, s: 39-56.

⁶¹ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s: 85.

⁶² “Sahihu’l-Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar”, Kemal Sandıkçı, *Diyanet Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart; Cilt: XXI - Sayı: 1, sf: 39.

⁶³ Sandıkçı, A.g.m, sf: 39-62.

ömrünün vefa etmemesi sebebiyle yarım kalmış şerh metnini zikreder.⁶⁴ Sandıkçı, şerhler hakkında bu bilgileri verirken, Sahih-i Buhârî üzerine yapılan çalışmaların tamamını tespit etmek için, Etraf, Müstahreç, Rical, Müstedrek, İhtisar, Cem gibi bir çok eser türünün de gözden geçirilmesi gerektiğini ifade eder.⁶⁵ Buhârî üzerine yapılan ilk şerh çalışması 378 yılında vefat eden Ebu Ahmet el-Hakim El-Kerâbisî en-Nisâbüri'ye aittir.⁶⁶ Buhârî'nin 256 yılında vefat ettiğini dikkate alırsak, eserinin müellifin vefatından 122 sene sonra şerh edildiği anlaşılmaktadır.

Ulusal tez merkezi üzerinden yaptığımız taramalarda; Sahih-i Buhârî çerçevesinde yapılan akademik çalışmalara göz attığımızda 100 kadar yüksek lisans ve doktora çalışmasının bu eseri kısmen konu edindiklerini yahut bütün olarak çalışmalarının odağına yerleştirdiğini görmekteyiz. Bu bağlamda Fuat Sezgin'in “Buhârî'nin Kaynakları⁶⁷” adlı çalışması, satır aralarında yapılan okumalardan, bab başlıklarından ve dil-filolojik tahlil vb. açılardan Hadis metinlerinden nasıl istifade edilebileceği hakkında kıymetli tespitler içermektedir.

Taramalarımız sırasında Sahih-i Buhârî üzerine yazılan 150 kadar akademik makaleye tesadüf ettik. Bu metinlerin bazılarında da çalışmamız esnasında yararlandık.

c. Buhârî'ye Yöneltilen Eleştiriler

⁶⁴ “Sahihu'l-Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar-II”, Kemal Sandıkçı, *Diyanet Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran; Cilt: XXI - Sayı: 2, sf: 50-55.

⁶⁵ “Sahihu'l-Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar”, Kemal Sandıkçı, *Diyanet Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart; Cilt: XXI - Sayı: 1, sf: 39.

⁶⁶ Sandıkçı, a.g.m., sf: 40.

⁶⁷ *Buhari'nin Kaynakları*, M. Fuat Sezgin, Kitabiyat, 2. Baskı, Ankara, Ocak, 2001.

İlk dönemlerde olduğu kadar son dönemlerde de Sahih-i Buhârî, eleştirilere⁶⁸ konu olmuştur. Tüm tenkitlere yer vermemiz mümkün olmadığı için burada bazı tenkitlere ve bu bağlamda yapılan çalışmalara değinmekle yetineceğiz.

Dârekutnî, Buhârî'yi ilk tenkit eden âlimlerdendir. Onun İlzamat ve't-Tettebbu adlı eseri Sahihayn'daki hadislerin illetlerini göstermeyi hedeflemiştir.⁶⁹ Bunların 75'i sadece Buhârî'de 34'ü de Sahihayn'da geçmektedir. Yani İlzamât'ta, Buhârî'de tenkidine konu olan rivayetlerin sayısı 109'a ulaşmaktadır.⁷⁰ Bunların bir kısmı da tekrar yahut tenkit edilmemiş rivayetler olduğu için sayıları 100'e kadar düşer.⁷¹ İbn Hacer, bu tenkitlerden 88 adedini Hedyü's-Sârî adlı eserinde cevaplamıştır.⁷² Dayhan, (muallaklar hariç) Dârekutnî'nin bu 100 civarı rivayetle ilgili tenkitleri için; bu

⁶⁸ Salâhaddin Polat, Sahih-i Buhari'yi tenkit için müstakil eser yazan yahut eserlerinde yer açan klasik dönem alimlerden 12 tanesinin ve eserlerinin isimlerini verir. Bakınız: "Buhari'nin Sahih'ine Yapılan Tenkidler", Salâhaddin Polat, *Büyük Türk İslam Bilgini Buhari, (811-869) Uluslar Arası Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No:22, 18-20 Haziran, 1987; Dizgi-Baskı: Erciyes Üniversitesi Matbaası Kayseri-1996. s:86-87.

Kandemir, Sahih-i Buhari'ye itiraz ve tenkitleri varsa da, bu tenkitlerin isabetsiz olduğu ve başka âlimler tarafından çürütüldüğü kanaatindedir. Bakınız: Kandemir, M. Yaşar, "el-Câmiu's-Sahih" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c:7, s: 114.

⁶⁹ *Buhari'ye Yöneltilen Bazı Tenkitler*, Ahmet Tahir Dayhan, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995, s: 82.

⁷⁰ Dayhan, Aynı yer. (s.82)

⁷¹ Dayhan, Aynı yer. (s.82)

⁷² Dayhan, Aynı yer. (s.83); Salâhaddin Polat, Bu iddiaları 6 gruba ayırarak cevapladığı tespitini yapar. Bakınız: Polat, a.g.m; s: 87-91.

tenkitlerin sahihliğin en üst derecesinde olmayan, ancak yine sahih sayılabilecek hadisleri tevafuk ettiğini söyler.⁷³

Hatib Bağdâdî (ö. 463) İmam Buhârî'yi bir eserinde överken, bir başka eserinde de Buhârî'nin 203 yerde evhamını tespit etmektedir.⁷⁴ Dayhan, “Hatib Bağdadi'nin Tenkidi” başlığında Buhârî'nin yalnızca bir rivayetine yönelttiği tenkide ve bunun pek de makbul sayılamayacağına ilişkin görüşlere vermiştir.⁷⁵

Buhârî'nin eleştirildiği hususlardan birisi de muallak rivayetleridir. Salâhaddin Polat, bu rivayetleri ilk defa muallak olarak niteleyen kişinin Dârekutnî olduğu tespitini aktarır.⁷⁶ Bunların sayısını 1341 olarak verir. Bu muallak hadisleri iki kısma ayırır.⁷⁷ İlk ve büyük bir bölümü, kitabın başka yerinde müsned halde zikredilmiştir.⁷⁸ Diğer kısmı ise sayıları az olmakla beraber kitabın hiçbir yerinde senedleri zikredilmemiş rivayetler olup bunlar da 160 adettir.⁷⁹ Salahaddin Polat, muhtelif alimlerin çeşitli açıklamalarına atıflarda bulunduktan sonra; bu taliklerin Fuat Sezgin tarafından vicade yoluyla izah edilmesini en makul açıklama olarak niteler.⁸⁰

Buhârî'nin metin tenkidine tabi tutulan bazı rivayetlerine de değinen Polat, bu tenkitlerin yersiz olduğu kanaatindedir. Çağdaş metin tenkidi ile klasik dönem metin tenkidi çalışmalarının zihniyet olarak farklı olduğunu; klasik dönemdeki metin tenkidi

⁷³ Dayhan, Aynı yer. (s.85)

⁷⁴ Çakın, a.g.m. s:105.

⁷⁵ Dayhan, Adı geçen tez; s: 88

⁷⁶ Polat, a.g.m., s: 91.

⁷⁷ Polat, a.g.m., s: 91.

⁷⁸ Polat, a.g.m., s: 91.

⁷⁹ Polat, a.g.m., s: 91.

⁸⁰ Polat, a.g.m., s: 92-3.

örneklerinin de metin kitaplarında değil, mevzuat ve rical literatürü gibi diğer hadis edebiyatı kaynaklarında aranması gerektiğini belirtir.⁸¹

Buhârî'ye yöneltelen eleştiriler, bulabildiğimiz kadarıyla üç yüksek lisans tezi⁸² kapsamında incelenmiştir. Bu çalışmalardan biri olan “Buhârî'ye Yöneltelen Bazı Tenkitler” başlığını taşıyan tezi, Buhârî'ye yöneltelen eleştirilerin genel karakteristiğini tasvir açısından yeterli görmekteyiz. Dayhan, Sened ve Metinle ilgili tenkitleri iki ayrı bölüm olarak ele alır. “Senedle İlgili Tenkitler” bölümünde, Darekutni, İbn Hazm⁸³, Hatib Bağdadî, İbn Hacer gibi klasik dönem âlimlerinin, “Metinle İlgili Tenkitler” bölümünde de İbn Hazm, Humeydi gibi klasik dönem alimlerinin yanında; İbn Aşur, Muhammed Gazzali, Mevdudi, Kandehevi gibi son dönem alimlerinin ve müsteşriklerin tenkitlerini incelemiştir. Dayhan, isnad ve ricali bakımından en yoğun eleştirilerin ilk dönem âlimlerine ait olduğunu söyler. Son dönem âlimlerinin de metinlere yöneldiği kanaatindedir.⁸⁴ Meseleye maksatlı yaklaşanlar için de bir kayıt

⁸¹ Polat, a.g.m., s: 93-9.

⁸² İşaret edilen tezler şunlardır: *Buhari'ye Yöneltelen Bazı Tenkitler*, Ahmet Tahir Dayhan, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995; *Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yöneltelen Eleştiriler*, (Umdetu'l-Kârî Bağlamında), Hasan Bayar, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, Aralık 2017; *Mütekaddim ve Müteahhir Alimlerin Sahih-i Buhari Eleştirisi: Dârekutnî ve Ebû Reyze Örneği (Karşılaştırmalı Hadis İlmi Araştırması)*, İbrahim Mohammed Amin Khdr, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl, 2017.

⁸³ İbn Hazm'ın metne yönelik bazı tenkitleri olmakla beraber, daha ziyade senetlere yoğunlaşmış görünmektedir. Dayhan, Aynı tez; s: 85-7.

⁸⁴ Dayhan, aynı tez; s.224.

düşer. Metnin ana gövdesini oluşturan 7400 hadisın esas alınması gerektiğini, diğer malumatların, şevahid ve mütabaat cinsinden, eseri tezyin için kullanılan malzemeler olduğunu;⁸⁵ bunların da bir bakıma Hadis imla meclislerinin havasını yansıttığı tespitinde bulunur.⁸⁶ Son dönemde yöneltlen tenkitlerin bir kısmının yersiz ve bilinçsiz hatta maksatlı⁸⁷ olduğunu ifade eder.⁸⁸ Buhârî'nin de insan olmak sebebiyle hatalarının olduğunu, bazı âlimlerin toplu tenkidine maruz kalan sahih denilemeyecek müsned hadislerinin de bulunduğu tespitini de yapar.⁸⁹

d. Esas Alınan Baskısı ve Müracaat Edilen Tercümeler

Tezimizin merkezine meşhur Hadis İmamlarından Muhammed bin İsmail el-Buhârî'nin Sahih-i Buhârî adlı eserini aldık. Çalışmamızın yöntemi tek eser üzerinden inceleme-tahlil olarak şekillendi. Buhârî'nin muhtelif baskılarını incelesek de, Dar'us-Selam yayınlarının Sahih-i Buhârî baskısını numaralandırma ve baskı yönüyle daha kullanışlı olması münasebetiyle tercih ettik.

⁸⁵ Dayhan, aynı tez; s.224.

⁸⁶ Dayhan, aynı tez; s.225.

⁸⁷ Dayhan, Ebu Rayye ve Salih Ebu Bekr'in bu maksatlı kişiler arasında olduğunu, ilmi emanete ihanet ettiklerini belirtir. Bu şahısların yaptıkları çarpıtmalara örnekler verir; kendilerine yazılan reddiyelere de atıfta bulunur. Bakınız: Dayhan, Aynı tez; s: 172-189. Ayrıca Mehmet Görmez ve Mehmet Emin Özafşar tarafından da Ebu Reyeye'nin ilmi ahlaka riayet etmediğine ilişkin bir makale kaleme alınmıştır. Bakınız: "Ebu Reyeye ve Kitabı Üzerine", Mehmet Emin Özafşar, Mehmet Görmez, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Ocak, 1991.

⁸⁸ Dayhan, aynı tez; s.225.

⁸⁹ Dayhan, aynı tez; s.226.

Rivayetlerde takıldığımız hususlarda, bazı izahlar için, Mehmet Sofuoğlu'nun, *Sahih-i Buhârî'nin Türkçe Tercümesi ve Şerhi* adlı eserinden ve Abdullah Fevzi Kocaer'in *Tecrid-i Sarih Tercümesinden* de zaman zaman istifade ettik. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'an-ı Kerim Mealini kullandık. Bu eserlerden faydalandığımız hususları dipnotlarda ayrıca zikrettik.

IV. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Eşya kelimesi,⁹⁰ Kubbealtı Sözlüğünde; “yiyecek ve içecek dışında insan için gerekli olan her türlü şey, nesneler” ve “yaratılmış olan her şey, şeyler, nesneler” olarak tanımlanmaktadır. Nesne kelimesi ise, “belli bir ağırlığı, maddesi ve hacmi olan her türlü cansız varlık, şey” olarak tanımlanmaktadır.⁹¹

Arapça'da “eşya”, “şey” kelimesinin çoğuludur, “var olan/varlık”⁹², “duyu organlarıyla yahut aklen tasvir olunabilen ve kendisinden haber/bilgi verilebilen” gibi anlamları karşılar.⁹³ “Mevcut olan” anlamıyla alınırsa eşya kelimesi felsefedeki “varlık” kavramına karşılık gelir.⁹⁴

⁹⁰ Türk Dil Kurumu güncel sözlükte “tүrlү amaçlarla kullanılan, insan yapısı, taşınabilir cansız nesneler” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımın kastımız olan anlamı kapsamadığı açıktır. Bakınız: <https://sozluk.gov.tr/>

⁹¹ [Lugatim.com](https://lugatim.com)

⁹² <https://www.almaany.com/>

⁹³ Kutluer, İlhan, “Şey” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, 2010, c: 39, s: 34; <https://www.almaany.com>

⁹⁴ Arapça Felsefi bağlamında ele alındığında “eşya” kelimesinin tekili olan “şey” kavramı, zihinde var olan nesneleri de kapsarken, zihin dışında var olan nesneleri ise “mevcut” kavramı karşılamaktadır. Mesela “Halâ” boşluk bir şeydir, lakin “hala

Eşya (objet) teriminin Fransızca karşılığı olarak “görülebilir ve dokunulabilir her türlü somut şey”, “insan tarafından bir amaca dönük üretilen, düşünülebilir her türlü dayanıklı şey” ve “insan varlığının aksine, düşüncesi, iradesi, hakkı olmayan hareketsiz şey” anlamları verilmektedir.⁹⁵

“Eşya” ibaresi, kavram olarak ise daha çok Eşya Hukukunun konusu olmuştur. Eşya hukukundaki tanımı ise şöyledir: “üzerinde ferdi hakimiyet sağlanabilecek iktisadi bir değer taşıyan, şahıs dışı cismani varlıklardır.”⁹⁶ Görüldüğü üzere, felsefede “şey” kavramı soyut anlam dairesini de kapsarken, “eşya” kavramının ıstilahî olarak farklı bir bağlama tekabül etmekte, özellikle hukukta fiziki/maddi varlıklara yoğunlaşmaktadır. Günümüz Türkçe’sinde de, eşya kelimesine yüklenen anlam, kelimenin hukuk terminolojisindeki anlamıyla örtüşmektedir.

Tezimizde de eşya kavramını, soyut/metafizik boyutları ve kozmolojik varlık boyutundan soyutlayarak insanın çevresindeki yakın fiziki nesnelerle sınırladık. Sözlüklerdeki hâkim kabulün aksine, binek hayvanlarını da eşya kavramı kapsamında değerlendirdik. Zira günümüz modern toplumunda binek kıymeti ve et-süt gibi besin

mevcuttur” denilemez. Bakınız: Durusoy, Ali, “Vücut” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c: 43, s:138.

Benzer şekilde Allah’ın şey olması da mümkündür. Nitekim “De ki hangi şey tanıklık bakımından daha büyüktür” (Enam, 6/19) ayeti buna delil getirilmiştir. Ancak şey “cisim” (nesne) ile sınırlanamaz. Şey kavramı cisim kavramına göre daha genel bir anlamdadır. Bakınız: Kutluer, İlhan, “Şey “Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, 2010, c:39, s:34-6.

⁹⁵ Bakınız: larousse.fr, objet maddesi.

⁹⁶ “İslam Hukuk Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından “Milk” Terimi” Halit Çalış, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2003, s: 185.

kaynağı olan hayvanlar eşya mefhumunun içinden çıkarılmış görünmektedir. Bahsi geçen tanımlardan hareketle, tezimiz bağlamında kullandığımız anlamıyla eşya kavramını şu şekilde tanımlıyoruz: *Eşya: insan dışında, fiziki varlığı bulunan, iradesi olmayan ve insan ilişkilerine, hukuka veya mülkiyete konu olabilen canlı ve cansız nesnelerdir.*

V. KAPSAM VE SINIRLAR

Hız. Peygamber'in eşya ile ilişkisi⁹⁷ konusu çalışmamız kapsamında Hız. Peygamber'in zâtının, yaşadığı devirde çevresindeki eşya ile oluşturduğu kullanım tarzı, bakış açısı, tercihleri vb ilişki biçimlerini inceledik. Diğer bir tabirler Hız. Peygamber'in içinde yaşadığı, "sahabe tarafından gözlemlenebilen" yakın fizik çevreyle etkileşimini merkeze aldık.

Canlılarla ilişkisi bağlamında da yine fizik âlemde var olan, nesnel çevreyi ve bu çevreyle ilişkisinde önemli bir konum teşkil eden, aynı zamanda cansız nesnelere takınılan tavırların daha iyi tasvir edilmesi açısından da etkili olan insan-hayvan ve bitki unsurlarını ele aldık.

Sahih-i Buhârî rivâyetleri incelendiğinde görülebilecek, Hız. Peygamber nezdindeki ve dönemindeki ay-güneş-gök cisimleri kabilinden varlık ve evren

⁹⁷ Sahih-i Buhari tetkiklerimiz esnasında tesadüf ettiğimiz rivâyet verileri çerçevesinde "Hız. Peygamber'in Varlıkla İlişkisi" şeklinde felsefi bir açılıma müsait olan "Eşya ile ilişki" konusunun, felsefe/hikmet, ontoloji, epistemoloji, estetik, kozmoloji/astronomi, tıp, biyoloji, hukuk-eşya hukuku, ahlak, akaid, fıkıh, tasavvuf, antropoloji, sosyal-psikoloji, düşünce ve bilimler tarihi, iktisat vb. disiplinlere bakan yönleri olmakla beraber, çalışmamızın Hadis alanına tahsis edilmiş bir yüksek lisans tezi olması münasebetiyle sınırlanması zarurettir. İnterdisipliner yöntem kullanılması halinde, çok farklı boyutlarla çeşitlenmesi ihtimal dâhilindedir.

tasavvuru; Hz. Peygamber'in melek-cin-şeytan gibi metafizik varlıklarla ilgili verdiği bilgiler, Hz. Peygamber'in kullandığı günlük toplum dilinde ve Rabbine yönelttiği dualarında eşyaya ilişkin unsurlar ve bunların semantik çözümlenmesi gibi hususlar, tezimizin mahdut çapı bağlamında dışarıda tutmak durumunda kaldığımız başlıklardır. Bu tür konu ve perspektiflerin eklenmesi halinde konuya önemli başka açılımların eklenmesinin yanında, tespit etmiş bulunduğumuz mevcut açılımların da daha güçlü bir şekilde temellendirilmesi kuvvetle muhtemeldir. Aynı şekilde eşyanın değeri günlük hadiselerin akışı esnasında ortaya çıkmaktadır. Sadece bir Hadis Klasikinde yer alan rivayetlere yansıdığı kadarıyla bile Hz. Peygamber'in eşya kullanımı esnasında sergilediği tutum ve duygu durumları, hayli geniş bir konu oluşturmaktadır. “Hz. Peygamber'in Eşya ile İlişkisi” konusu, Kur'anî ifadeyle bir beşer olan Hz. Peygamber'in psikolojisine ilişkin yapılacak müstakil akademik çalışmalardan sonra, çok daha geniş bir açılım sunabilecek mahiyettedir.

Çalışmamızda Hz. Peygamber'in kişisel hayatındaki eşya kullanımındaki zâhidâne tercihlerinin aksine sosyal çevresinde gerçekçi ve duygusal kaymaya karşı tedbirli tutumuna şahit olduk. İmkân olduğu zamanlarda kaliteli olanı ve günümüz tabiriyle konforlu olanı tercih ettiğini de müşahade ettik. Ayrıca Hz. Peygamber'in eşya konusunda zevk sahibi olduğunu, kullanılan eşyanın müslüman şahsiyetinin bir temsili olduğunun da bilinciyle hareket ettiğini, sosyal anlamda modanın ve diğer inanç gruplarına karşı bir İslam giyim tarzının inşa ve savunmasını yaptığı tespitinde de bulunduk. Ayrıca Hz. Peygamber'in, insanın eşya kullanım tarzının, melekler ve şeytanlar gibi metafizik varlıklarla yaşanan bir takım etkileşimlere sebep olduğunu ve bu meyanda eşyanın metafizik boyutlarına işaret ettiğini zikrettik.

“Hz. Peygamber'in Eşya ile ilişkisi” konusu bağlamında görmezden gelemeyeceğimiz mucizevî içerikli rivâyetlerin incelenmesi de icap ediyordu. Bu kapsamda mucizelerin istisnai bir gerçeklik olduğunu, mucizevî istisnaların beşeri-

sosyal ve maddi şartlarla mukayyet olma kaidesini bozmadığı gibi, maddi-fiziki kaidelerin de istisnayı ifna etmediği bir vakıayı mülahaza ettik. Mucizevi hadiseler, gerek Hz. Peygamber'in şahsında gerekse sahabe nezdinde, fiziki dünya hayatının bir istisnası şeklinde tasavvur edilmiş, beşeri şartlar olabildiğince zorlanarak, mucizevi türden ilahi yardımların beklentisine girilmemiştir. Çoğu durumda bu mucizevî durumların, beklenmedik şekilde tezahür ettiğini de mütalaa ettik.

Hülasa edecek olursak, bu çalışmamız, “Sahih Hadisler literatürünün önemli örneği olan el-Câmiu’s-Sahih özelinde” Hz. Peygamber'in gündelik yaşantısına dair Sahabe tarafından gözlemlenebilen, ipuçlarından hareketle, Hz. Peygamber'in yeryüzündeki/yakın çevresindeki canlı ve cansız fiziki varlıklarla teması üzerinden “Hz. Peygamber'in Eşya ile İlişkisi” hakkında bir tasvir/tasavvur inşasının imkânı arayışındadır. Bu bağlamda, gökyüzü varlıkları, metafizik varlıklara ilişkin rivâyet verileri kapsam dışında bırakılmıştır.

VI. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Konumuz açısından önemli ve öncelikli olmayan konularda, birden fazla ve benzer muhtevalı rivayetlerin olması halinde bazı rivayetleri vermekle yetindik. Konumuz açısından özel bir önemi haiz ise ve farklılıklar var ise rivayetlerin hepsini değerlendirmeye gayret ettik.

Başlık sonlarında, incelemiş olduğumuz rivayetlerden çıkardığımız neticeleri maddeler halinde hülasa ettik.

İlk bölümde Hz. Peygamber'in eşya ile olan doğrudan ilişkisini ele aldık. Bu bağlamda Sahih-i Buhârî muhtevasında tespit edebildiğimiz kadarıyla gelir kalemleri ve bu geçim vasıtaları ile olan ilişkisi, bedeni ve beden bakımı, günlük hayatında kullandığı kişisel eşyaları ve sosyal bağlamı olan nesneler, kıyafetler ve gıda maddelerini inceledik.

İkinci Bölüm’de Hz. Peygamber’in nesnel yönleri itibarıyla canlılarla ilişkisi ve çevresindeki insanların eşyayla ilişkisi bahislerine, istisnai özellikler taşıyan sağlık-mucizevi durumlar gibi hadiselerdeki eşya unsurlarına değindik. Hz. Peygamber’in canlılarla ilişkisi başlığında; insan ilişkileri, hayvanlarla ilişkileri vb. konular müstakil birer çalışmaya konu olacak derecede geniştir. Bu sebeple biz incelememiz kapsamında Hz. Peygamber’in canlılarla ilişkisini mümkün olduğu ölçüde eşyaya taalluk eden nesnel yönleriyle ele almaya çalıştık.

Son olarak çalışmamız boyunca muhtelif başlıklar altında Hz. Peygamber’in eşya ile ilişkisine ilişkin tespit edebildiğimiz hususları muasır fikri perspektifler çerçevesinde önceki bölümlere atıflarla kısaca tasnif ettik.

Konu başlıkları altında mümkün olduğunca şu tertibe riayet etmeye çalıştık:

- İlk olarak bizzat Hz. Peygamber’in doğrudan ilişkili olduğu eşya unsurlarını,
- Daha sonra çevresindekilerin ve devrin genel ilişki biçimini,
- Son olarak Hz. Peygamberin çevresindekilerin bu ilişki biçimine olan tavrını (onay, red, tashih şeklinde) ele aldık.

Hz. Peygamber’e ait olan söz, fiil ve takrirleri ve önemli olup vurgulanması gereken ifadeleri *italik* olarak verdik.

Her rivayet için dipnotta ayrıca atıf verdik. Tek eser üzerine çalıştığımız ve herhangi karışıklığa mahal vermemesi için her atıf için rivayet numarasını ayrıca zikrettik, rivayetler için kısaltma yoluna gitmedik. Aynı Kitap başlığında ise, bab numarası ve rivayet numarasını, aynı bab başlığı altındaysa sadece rivayet numaralarını zikrettik. Diğer Hadis kaynaklarından alıntılanan rivayetlerle, Sahih-i Buhârî rivayetlerinin karışmaması için her atıfta diğer Hadis kaynağının ismini de tekrar zikrettik.

Bab başlıklarını konunun içeriği ile ilgili bir husus tespit edebildiysek ele aldık. Bunun haricinde ekseriyetle bab numarası vermekle iktifa ettik.

Çalışmamızın ilim geleneğimiz içinde Hadis literatürüne küçük de olsa bir katkı olacağını umuyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Bir İnsan Olarak Hz. Peygamber ve Gündelik Hayatı

Hz. Peygamber'in beşer oluşu ve bu beşeriyerinin muhtelif hususiyetleri Kur'an-ı Kerim'in de gündemindedir.⁹⁸ Hz. Peygamber'in beşer olması O'nun bir insan olarak, dünyevi şartlarla kayıtlı olmasını gerektirmektedir. Mesela doğması, büyümesi, yaşaması, hastalanması, yaralanması, üşümesi, ısınması, güneş-yağmur vb tabiat hadiselerinden etkilenmesi gibi fiziki ve biyolojik kurallara tabi olması; sosyo-kültürel bir zeminde hayatını sürdürmesi; öfkeleri, üzüntü ve sevinçleri gibi duyguları, düşünceleri gibi psikolojik yönünün bulunması; tarihin belli bir döneminde belli bir coğrafyada yaşamış ve ölmüş olması cihetiyle tarihsel olması bu beşeriyetin önemli vechelerindendir.

Hz. Peygamber'in eşya ile ilişkisi bağlamında, bizim de ağırlıklı olarak üzerinde duracağımız husus Hz. Peygamber'in işte bu insani yönü olacaktır.⁹⁹ Bu insani yönün Hz. Peygamber'in “şahsına mahsus olan uygulamaları” ve nübüvvete taalluk eden¹⁰⁰ “örnekliği” şeklinde incelenmesi mümkündür.

⁹⁸ Bakınız; İsra, 17/93-95, Kehf, 18/110.

⁹⁹ Hz. Peygamber'in insani yönü, biri şahsına mahsus, diğeri insanlık için örnekliği olmak üzere iki kategoride değerlendirilebilir. Tarihsel, yerel olan hususlar Hz. Peygamber'in şahsına mahsus olma niteliklerini haiz iken; zaman ve mekan açısından sınırlanamayacak durum ve beyanları örnekliğin esasını teşkil etmektedir.

¹⁰⁰ “Hadislerin Anlaşılmasında Tarihi Bağlamın Rolü”, Necmeddin Şeker, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, XVI/2, s:14.

Hız. Peygamber de bizzat beşer olduğunu ifade etmektedir.¹⁰¹ Bu durum, Hız. Peygamber'in bizzat kendisinin de beşeri şartlara tabi olduğunu en açık delili olduğu gibi esas olarak sonraki nesiller için örneğliğinin de temel gerekçesidir.

Hız. Peygamber'in beşeri özelliklerine hemen her rivâyette tesadüf etmek mümkündür. Konuşması, bakması, dinlemesi, yemesi, içmesi, üzülmesi, istirahat etmesi, uyuması, oturması, ihtiyaç gidermesi, abdest alması, namaz kılması, giyinmesi, alış-veriş yapması, yaşadığı devirdeki şartlar çerçevesinde binek, mutfak ve ev eşyası, savaş aletleri, teknik araç ve gereçleri kullanması, gibi birçok husus hemen her rivâyette bir şekilde karşılaştığımız durumlardır. Bu meseleleri ayrıca delillendirmeye hacet yoktur. Tezimizin esasını teşkil eden “eşya ile ilişki” bağlamında da, Hız. Peygamber'in bir beşer olarak fiziki metâ ile kurduğu anlam ilişkisinin tespitine çalışacağız.

1.1. Gündelik Hayatı ve Günlük Zaman Tanzimi

Hız. Peygamber'in günlük hayatına baktığımızda, yaşadığı beşer toplumunun bir ferdi olarak, toplumun diğer fertleri gibi bir hayat yaşadığını görmekteyiz. Yemek yemiş, ticaret yapmış, binek kullanmış, davetlere icabet etmiş, evlenmiş, düğün yapmış,

¹⁰¹ Beşer olduğunu ifade ettiği bazı rivâyetlerde yanlış bir hüküm vermesi halinde davalıların vicdanlarının sesini dinlemelerini salık vermiştir. Kitâbu'l-Mezâlim, 16.Bâb, 2458. rivâyet; Kitâbu's-Şehâdât, 27. Bâb, 2680. rivâyet; Kitâbu'l-Hiyel, 10. Bâb, 6967. rivâyet; Kitâbu'l-Ahkâm, 20. Bâb, 7169. rivâyet; 29. Bâb, 7181. rivâyet; 31. Bâb, 7185. rivâyet. Ayrıca: Bakınız: *Muvatta*, Malik Bin Enes, Tahkik: el-A'zami, Muhammed Mustafa, 2004-1425, Müessesetu Zeydan bin Sultan Âli Nahyan li'l-A'mâli'l-Hayriyye ve'l-İnsaniyye, Birleşik Arap Emirlikleri, Birinci Baskı, Cilt 4, s:1040, 2662/587. rivayet. *Müsned*, Ebu Abdillâh, Ahmed bin Hanbel, Tahkik: Şuayb el-Arnaud, Adil Mürşid vd., Müessesetu'r-Risale, Birinci Baskı, 2001/1421; c: 3, s: 19, 1399. rivayet; c: 6, s: 87, 3602. rivayet.

o günkü maddi durumuna göre düğün yemeği ikram etmiştir. Gündelik hadiselerle dair fikir yürütmüş, ¹⁰² aşabının dünyevi sıkıntılarıyla da ilgilenmiş, önemli işlerde aşabıyla iştişare etmiştir.

Mescit inşası ¹⁰³ yahut Hendek kazılması ¹⁰⁴ gibi toplumsal seferberlik zamanlarında herkes gibi o da bedenlen çalışmış, zekāt için getirilen develeri bizzat kendisi damgalamıştır. ¹⁰⁵

Günlük hayatında Hz. Peygamber evde ailesinin yanında bulunduğu zamanlarda ailesinin işleriyle ilgilenmekte, namaz vakti geldiğinde namaza çıkmaktadır. ¹⁰⁶

Gece ibadetinin Hz. Peygamber'in hayatında önemli bir yeri olduğunu anlamaktayız. Gecenin ilk kısmında uyur, gecenin son kısmında ¹⁰⁷ horoz ötmeye başladığında teheccüd ¹⁰⁸ için kalkardı. ¹⁰⁹ Sonra yatağına döner, biraz istirahat ederdi.

¹⁰² Tebk seferi esnasında uğradıkları bir kadının hurma bahçesindeki hurmanın miktarı hakkında isabetli bir tahminde bulunmuştur. Kitābu'z-Zekāt, 54. Bāb, 1481. rivāyet.

¹⁰³ Kitābu Menākıbi'l-Ensār, 45. Bāb, 3906. rivāyet.

¹⁰⁴ Hz. Peygamberin Hendek kazılması esnasında, kazan grupla beraber çalışması hakkında: Kitābu'l-Megāzi, 29. Bāb, 4098. rivāyet. Aşabın kırmakta zorlandığı bir kayayı Hz. Peygamber'in bizzat kırması hakkında: Kitābu'l-Megāzi, 29. Bāb, 4101. rivāyet; Toprak taşıması hakkında: Kitābu'l-Megāzi, 30. Bāb, 4104 ve 4106. rivāyetler.

¹⁰⁵ Kitābu'z-Zekāt, 69. Bāb, 1502. rivāyet.

¹⁰⁶ Kitābu'l-Ezan, 44. Bāb, 676. rivāyet; Kitābu'n-Nafakat, 8. Bāb, 5363. rivāyet; Kitābu'l-Edeb, 40. Bāb, 6039. rivāyet.

¹⁰⁷ Kitābu't-Teheccüd, 15. Bāb, 1146. rivāyet.

¹⁰⁸ Gece ibadetinin Hz. Peygamber'in şahsına mahsus bir farz ibadet olduğu hakkında bakınız; İsra, 17/79.

¹⁰⁹ Kitābu't-Teheccüd, 7. Bāb, 1132. rivāyet.

Müezzin ezana başlayınca kalkar, ihtiyaç varsa gusleder, yoksa abdest alıp namaza çıkardı.¹¹⁰

Geceleri ayakları şişinceye kadar ibadet etmekte, bu kadar ibadetinin gayesi sorulunca “*şükreden bir kul olmayayım mı?*” şeklinde cevap vermektedir.¹¹¹ Hz. Peygamber’in “ayakları şişinceye kadar ibadetle meşgul olması” tavsifinden gece süresinin önemli bir kısmını şükür olarak nitelendirdiği ibadete ayırdığını çıkarmamız mümkündür. Aynı rivâyetten hareketle Hz. Peygamber’in beden sağlığını ulvi bir gaye için -yıpratma yahut hastalık düzeyinde değilse de- belki fazla yorgunluk tabiri edilebilecek şekilde ikinci planda bıraktığı söylenebilir. Manevi gayeler için mübah çerçevede kalarak kendi kişisel biyolojik sınırlarını zorlamaktadır.

Buraya kadar anlatılanlardan, Hz. Peygamber’in günlük hayatının bir insan olarak, beşeri şartlarda devam ettiğini görmekteyiz. Şimdi beşer olmanın gereği ve toplumsal hayatın bir gerçeği olan, kendisinin ve ailesinin maişeti hakkındaki genel tutumuna değinelim.

1.2. Hz. Peygamber’in Geçimi yahut Bir Beşer Olarak Yaşam Standartları

Beşeri hayat şartları açısından zaruri olan gıda-giyim-barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında geçim konusunun ehemmiyeti aşikârdır. Hz. Peygamber de bir beşer olarak, ekonomik ilişkilerde bulunmuş, bunu da mucizevi beklentiler ve açılımlarla değil, insani bir çerçevede, hatta zaman zaman beşeri takat sınırlarını da zorlayarak gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber, İslam’ın iktisadi sınırlamalarına riayet etmesinin yanında, toplumda süregiden ziraat, ticaret, tarım vb ekonomik teamüllere/kurallara uygun bir yaşam sürmüştür. Bu çerçevede Hz. Peygamber’in

¹¹⁰ Kitâbu’t-Teheccüd, 15. Bâb, 1146. rivâyet.

¹¹¹ Kitâbu’t-Teheccüd, 6. Bâb, 1130. rivâyet; Kitâbu’t-Tefsir, Fetih Sûresi, 2. Bâb, 4836. rivâyet; Kitâbu’r-Rikâk, 20. Bâb, 6471. rivâyet.

geçimi hususunun da eşya ile ilişkisi bahsinde önemli ipuçları barındırdığını düşünmekteyiz.

Hz. Peygamber'in, insan hayatında el emeğini önceleyerek övdüğü bilinmekte ve Hz. Davud'un da kendi elinin emeğini yediğini ifade etmektedir.¹¹² Kendisi de gençliğinde ücretli çobanlık, yapmış ticaretle ilgilenmiş, tarım ortaklığından ve ganimetlerden gelir elde etmiştir.

Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi dönemde ticaretle uğraştığı bilinen bir husustur. Peygamberlik sonrası süreçte zaman zaman ticari işlemleri olsa da, sürekli ve aktif ticaretle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiğine dair verilere -*Sahih-i Buhari özelindeki mütalaalarımız çerçevesinde*- ulaşamadık. Sahih-i Buhari'deki rivâyetler Hz. Peygamber'in ve ailesinin geçimini daha ziyade fey-humus arazileri üzerinden tarım ortaklığı şeklinde sağladığı intibacı vermektedir.

Fetihlerden elde edilen ganimetler ve arazilerle Hz. Peygamber'in iktisadi durumunda iyileşme olmuştur. Hz. Peygamber ve muhacir Medine'ye geldiklerinde imkânları yoktu. Ensar da Muhacir'e mallarının bir kısmını paylaşmışlardı. Beni Nadr ve Kureyza seferlerinden sonra Muhacirlere Ensar'dan aldıkları malları geri iade etmeleri söylemişti.¹¹³ Bu durumun Hz. Peygamber'in geçimi için de söz konusu olduğunu şu rivayetten anlamaktayız: “Bir adam, Rasulullah'a hurma hazırlayıp getiriyordu. Beni Nadr ve Kureyza seferlerinden sonra onlara geri verildi.”¹¹⁴

¹¹² Kitâbu'l-Buyû', 15. Bâb, 2072. rivâyet.

¹¹³ Fethu'l-Bâri, Şerhu Sahih'il Buhari, İbn Hacer, Ahmed bin Ali, Daru'l-Marife, Beyrut, 1379, Muhammed Fuad Abdalbaki, Muhibbuddin el-Hatib, Abdülaziz bin Abdullan bin Baz, Cilt: 6, s: 227.

¹¹⁴ Kitâbu Farz'il-Humus, 12. Bâb, 3128. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4030. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 31. Bâb, 4120. rivâyet.

Bu bahsin alt başlıklarında gelir kapsamında değerlendirilebilecek hususlara madde başlıkları halinde değineceğiz.

1.2.1. Gelir Kalemleri

Hız. Peygamber'in hayatının Medine döneminde Humus ve Fey gelirlerinin Hız. Peygamber'in ve ehlinin geçiminin merkezinde yer aldığını düşünmekteyiz. Nitekim seriyye ve gazvelerle birlikte mütalaa edildiğinde, Medine döneminde hemen her sene askeri bir hareketlilik yaşandığı tarihen sabittir. Zira hibe, hediye ve ikramlar bir ferdin yahut ailenin geçimini sağlamaktan uzak olduğu gibi, borçlanma da aslında bir gelir değil, gelir kalemlerinden elde edilen meta ile geri ödenen muvakkat bir kaynaktır.

Sürekli fayda doğuran bir hediye cinsi olarak tanımlayabileceğimiz meniha konusunda da, Hız. Peygamber'in bu tür bir hediyeleri kabul ettiğine ilişkin ifadelere rastladık.¹¹⁵ Ancak -ileride geleceği üzere- bazı menihamaları kendisinin almadığı ve Ümmü Eymen'e verdiği yönünde de rivâyetler vardır. Meniha şeklinde uzun süreli/üreyici özelliği olan hibeleri kabul etmiş ve bunları uygun gördüğü kimselere vermiştir denebilir. Hız. Peygamber'in karakteri, cömertliği, hediyeye mukabelesi ve genel tutumu mülâhaza edildiğinde bu tür bir uzun fayda sağlayan bir hediyeyi karşılıksız bırakmayacağını ve minnet altında kalmamaya dikkat edeceğini söylemek kâbidir. Nitekim Hicret yolculuğu esnasında bile, en yakın dostu olarak bilinen Hız. Ebubekir'in verdiği deveyi ücreti mukabil kabul etmesi¹¹⁶ bu kanaatimizi teyit eder niteliktedir.

¹¹⁵ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 1. Bâb, 2567. rivâyet; 35. Bâb, 2630 rivâyetler; Kitâbu'r-Rikâk, 17. Bâb, 6459. rivâyet.

¹¹⁶ Kitâbu'l-Libâs, 16. Bâb, 5807. rivâyet.

1.2.1.1. Çobanlık

Nübüvvet öncesi dönemde, Hz. Peygamber'in Mekke'lilerin hayvanlarını gütmek suretiyle çobanlık yaptığını öğrenmekteyiz.¹¹⁷ Buhari bu rivâyeti “Kitabu'l-İcâra” başlığında aktarmakla, çobanlık mesleğini ücret mukabili yaptığını ima etmektedir.

1.2.1.2. Humus, Fey ve Tarım Ortaklığı-Muzâraa Gelirleri

Sahih-i Buhari'de geçen rivâyetlerde Hz. Peygamber'in tarım ortaklığı yaptığı ve bundan gelir elde ettiğini öğrenmekteyiz. İslam Hukuk literatüründe “humus” geliri olarak bilinen savaş ganimetinin beşte birlik kısmı Hz. Peygamber'in önemli gelir kalemlerinden biridir. Özellikle Hayber'in fethinden sonra Hayber arazisi için meskun Yahudilerle mahsulün yarısı mukabilinde tarım ortaklığı/müzâraa¹¹⁸ yapılmıştır. Hz. Peygamber'in bu ortaklığı kendi arazisi için de kurduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁹ Bu anlaşma kapsamında Hayber arazisinden Hz. Peygamber'e ait olan kısmının geliri tahsil edildiğinde, eşlerine buradan pay olarak 100 vesk (yaklaşık: 12,24 ton) hurma ve 20 vesk (2,44 ton)¹²⁰ arpa ayırmaktadır.¹²¹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ömer,

¹¹⁷ Kitâbu'l-İcâra, 2. Bâb, 2262. rivâyet.

¹¹⁸ **Yahudilerin ilk talebi ve Hz. Peygamberin icabeti:** Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 17. Bâb, 2338. rivâyet; Kitâbu Farz'il-Humus, 19. Bâb, 3152. rivâyet.

Anlaşmayı ikrar ile atıfta bulunan diğer rivâyetler: Kitâbu'l-İcâra, 22. Bâb, 2285. rivâyet; Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 11. Bâb, 2331. rivâyet; Kitâbu's-Şerike, 11. Bâb, 2499. rivâyet; Kitâbu's-Şurut, 5. Bâb, 2720. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 41. Bâb, 4248. rivâyet.

¹¹⁹ Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 9. Bâb, 2329. rivâyet.

¹²⁰ **1 Müd: 510 gramdır.** İslam Ansiklopedisinde Müdd için çeşitli ölçüler verilmekle beraber, Peygamber Müddü için 510 gram bilgisi geçmektedir. Bakınız: Kallek, Cengiz, “Müd” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, 2006, c: 31, s: 457-457.

Yahudileri Hicaz arazisinden çıkararak, Teyma ve Eriha bölgesine nakletmiştir.¹²² Hayber arazisi konusunda Hz. Peygamber'in eşlerini mahsul yahut toprak almak konusunda muhayyer bırakmış, kimi toprağı kimi mahsul almayı tercih etmiştir. Hz. Aişe de toprak almayı seçenler arasındadır.¹²³

Hz. Peygamber, savaşız elde edilen ganimet olan fey arazisinin gelirinin sekizde birini almaktadır.¹²⁴ Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in, savaşız ele geçirilen ganimet olarak Nadiroğulları "fey arazisinin" hurma mahsülü¹²⁵ geliri tahsil edildiğinde; bu gelirden ailesinin geçimi için bir yıllık masrafını ayırıp,¹²⁶ fazlasını Allah yolunda yapılacak

1 Sa': 4 müdd / 2040 gramdır. Hacim olarak 2,75 lt tekabül etmektedir. İslam Ansiklopedisinde, sa' hususunda ulemanın üzerinde ittifak ettiği tek hususun 1 sa'nın 4 müdde denk olduğu bilgisi yer almaktadır. Bakınız: Kallek, Cengiz, "Sâ" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, 2008, c: 35, s:317-319.

1 Vesk = 60 sa' yahut 240 müddür. İslam ansiklopedisinde 1veskin 60 sa yahut 240 müdde denk geldiğı yönünde görüş birliğine yer verilmiştir. Sa hacmi 2,75 lt ağırlığı 2,04 kg olarak alınır; bir vesk de 165 lt ve 122,4 kg kuru gıdaya tekabül etmektedir. Bakınız: Kallek, Cengiz, "Sâ" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, 2008, c: 43, s:70.

Ölçüler hakkında muhtelif bilgiler zikredilmekle beraber, konumuz açısından bir fikir oluşturması için takribi rakam/ölçülerin verilmesini yeterli görmekteyiz.

¹²¹ Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 8. Bâb, 2328. rivâyet.

¹²² Kitâbu Farz'il-Humus, 19. Bâb, 3152. rivâyet.

¹²³ Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 8. Bâb, 2328. rivâyet.

¹²⁴ Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4034. rivâyet.

¹²⁵ Kitâbu'n-Nafakât, 3. Bâb, 5357. rivâyet.

¹²⁶ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 80. Bâb, 2904. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi Tefsiri, 3. Bâb, 4885. rivâyet; Kitâbu'n-Nafakât, 3. Bâb, 5357. rivâyet.

askeri harcamalara kullandığı bilgisini vermektedir.¹²⁷ Burada Hz. Peygamber'in gelir kalemlerinden birinin de Fey arazisi olduğunu görmekteyiz.

1.2.1.3. Hibe, Hediye ve İkramlar

Hicretten sonra Ümmü Süleym, Hz. Peygamber'e hurma ağaçları hibe etmişti. Hz. Peygamber de bunları Ümmü Eymen'e vermişti. Beni Kurayza ve Beni Nadir seferlerinden sonra Hz. Peygamber'in eli genişleyince bu hurma ağaçlarını Ümmü Süleym'e geri iade ederken, Ümmü Eymen'e de kendi Hayber arazisinden bir yer tahsis etmiştir.¹²⁸ Bir başka rivâyette -kimliği belirtilmeksizin- bir adamın Hz. Peygamber'e hurmalar getirdiğini, Kureyza ve Hayber seferlerinden sonra kendilerine iade edildiğini nakledilmektedir.¹²⁹

Hz. Peygamber'e gıda maddeleri de hediye edilirdi. Hediye olarak getirilen gıda maddelerini prensip olarak kabul etmekte ve yemektiydi.¹³⁰ Hz. Aişe, Ensardan komşuların hediye/meniha olarak getirdikleri sütten de içtiklerini belirtmiştir.¹³¹ Berire'ye sadaka olarak verilen etin, Berire tarafından Hz. Peygamber ailesine hediye

¹²⁷ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 80. Bâb, 2904. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi Tefsiri, 3. Bâb, 4885. rivâyet.

¹²⁸ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve Tahridi aleyha, 35. Bâb, 2630. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 31. Bâb, 4120. rivâyet. 4120. rivâyette Enes bin Malik ve ailesinin vaktiyle vermiş oldukları bu hurma ağaçlarını geri talep etmesi Ümmü Eymen'in de bu hurma ağaçlarını geri vermemek için direnmesi de dile getirilmektedir.

¹²⁹ Kitâbu Farz'il-Humus, 12. Bâb, 3128. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4030. rivâyet.

¹³⁰ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 7. Bâb, 2576. rivâyet.

¹³¹ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 1. Bâb, 2567. rivâyet; 35. Bâb, 2630 rivâyetler; Kitâbu'r-Rikâk, 17. Bâb, 6459. rivâyet.

edilmesi üzerine, Hz. Peygamber bu gıda hakkındaki son niyetin hediye olduğunu belirterek bu etten yemek istemiştir.¹³² Yiyecek maddelerinin hediye ve ikram edilmesi konusunda, süt,¹³³ tavşan eti,¹³⁴ yaban eşeği butu,¹³⁵ yağ,¹³⁶ çökelek,¹³⁷ kertenkele eti¹³⁸ vb. sunulmasını da zikredebiliriz.

İnsanların, Hz. Peygamber'in hoşnutluğunu kazanmak arzusuyla hediyelerini vermek için Hz. Aişe'nin nöbet gününü soruşturdıkları da zikredilmektedir.¹³⁹ Bu uygulama Hz. Peygamber'in eşleri arasında rahatsızlık doğurmuş,¹⁴⁰ ancak ısrarlara

¹³² Kitâbu'z-Zekât, 62. Bâb, 1495. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 31. Bâb, 5430. rivâyet; Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve Tahridi Aleyha, 7. Bâb, 2577. rivâyet.

¹³³ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve Tahridi Aleyha, 4. Bâb, 2571. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 16. Bâb, 5402. rivâyet.

¹³⁴ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve Tahridi Aleyha, 5. Bâb, 2572. rivâyet.

¹³⁵ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve Tahridi Aleyha, 3. Bâb, 2570. rivâyet.

¹³⁶ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve't- Tahridi Aleyha, 7. Bâb, 2575. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5389. rivâyet; Kitâbu'l-İ'tisam bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 24. Bâb, 7358. rivâyet.

¹³⁷ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve't- Tahridi Aleyha, 7. Bâb, 2575. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5389. rivâyet; 16. Bâb, 5402. rivâyet; Kitâbu'l-İ'tisam bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 24. Bâb, 7358. rivâyet.

¹³⁸ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve't- Tahridi Aleyha, 7. Bâb, 2575. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5389. rivâyet; 16. Bâb, 5402. rivâyet; Kitâbu'l-İ'tisam bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 24. Bâb, 7358. rivâyet.

¹³⁹ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve't- Tahridi Aleyha, 7. Bâb, 2574. rivâyet.

¹⁴⁰ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve't- Tahridi Aleyha, 8. Bâb, 2580 ve 2581. rivâyetler.

rağmen Hz. Peygamber bu duruma müdahil olmamış¹⁴¹ aksine Hz. Aişe konuda kendisinin rahatsız edilmemesi arzusunu dile getirmiştir.¹⁴² Bu rivâyetlerde hediye veren kişinin gönül rızasıyla ilgili bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır. Hediye getiren kişi, istediği kişiye verebilir. Hz. Peygamber de Hz. Aişe'ye olan muhabbetinden bu hediyelerin özellikle ona sunulmasında sakınca görmemekte bilakis müsaade etmektedir. Hediyelerin insanlarda hoşnutluk yahut hoşnutsuzluk oluşturduğunu ve eşyanın hediye olarak verilmesi halinde “adaletin”¹⁴³ yani eşitlik ve dengenin değil; “lütuf” kavramının, yani gönüllü tercihin önplana çıktığını görmekteyiz.

Hz. Enes, Hz. Peygamber'in güzel koku ikramını reddetmediğini belirtmektedir.¹⁴⁴

Hz. Peygamber'in kendisine verilen hediyeleri de, *-bazen kendi ihtiyacı olmasına rağmen-* bir başkasına hediye ettiğini öğrenmekteyiz.¹⁴⁵ Mesela Bir kadın kendi eliyle

¹⁴¹ Kitâbu'l-Hibe ve Fadliha ve't- Tahridi Aleyha, 8. Bâb, 2580 ve 2581. rivâyetler; Kitâbu Menâkıbu'l-Ensâr, 30. Bâb, 3775. rivâyet.

¹⁴² Kitâbu Menâkıbu'l-Ensâr, 30. Bâb, 3775. rivâyet.

¹⁴³ Hz. Aişe konusunda rahatsızlık duyanların “adalet” talebiyle Hz. Fatıma'yı Hz. Peygamber'e aracı olarak göndermişlerdir. Hz. Peygamber de, kendisini memnun eden şeyin kızının da isteyip istemediğini sorarak, Hz. Fatıma'yı ikna etmiştir. Daha sonra “adalet” talebiyle Hz. Peygamber'in huzuruna gelen Hz. Zeyneb, sesini yükseltip Hz. Aişe'ye ağır sözler söylemiştir. Hz. Peygamber müdahil olmayıp, Hz. Aişe'nin cevabını dinlemiş ve Hz. Zeyneb'i susturunca da sitayişle “O Ebubekir'in kızıdır” diyerek Hz. Aişe'nin zekâsını/savunmasını takdir etmiştir. Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 8. Bâb, 2581. rivâyet.

¹⁴⁴ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 9. Bâb, 2582. rivâyet.

¹⁴⁵ Kitâbu'l-Libâs, 18. Bâb, 5810. rivâyet.

ördüğü bir hırkayı (بردة)¹⁴⁶ Hz. Peygamber’e hediye etmiştir.¹⁴⁷ Aynı ortamda bulunan sahabilerinden birisi kendisinden bu hırkayı isteyince, Hz. Peygamber -kendi ihtiyacı olduğunun bilinmesine rağmen- bu hırkayı talep eden kişiye vermiştir.¹⁴⁸

Naklettığımız rivâyetlere göre; Hz. Peygamber’in hediyeleri kabul ettiğini, bu nesneleri -bazen sıcağı sıcağına- isteyenlere hediye ettiğini de görmekteyiz. Yine Hz. Peygamber’in maddi durumunun ashâbı tarafından yakinen bilindiğini anlamak da mümkündür.

1.2.1.4. Hz. Peygamber’in Borçlanması

Hz. Peygamber, demir¹⁴⁹ zırhını bir yahudiye rehin vererek ailesi için temel gıda maddelerinden olan yiyecek¹⁵⁰ veya 30 sa’ miktarında¹⁵¹ arpa¹⁵² almıştır.

¹⁴⁶ 6036 numaralı rivâyette “şemle: şal-pelerin” olarak geçmektedir.

¹⁴⁷ Kitâbu’l-Cenâiz, 28. Bâb, 1277. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 18. Bâb, 5810. rivâyet; Kitâbu’l-Edeb, 39. Bâb, 6036. rivâyet.

¹⁴⁸ Kitâbu’l-Cenâiz, 28. Bâb, 1277. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 18. Bâb, 5810. rivâyet; Kitâbu’l-Edeb, 39. Bâb, 6036. rivâyet.

¹⁴⁹ **Hz. Aişe rivâyeti:** Kitâbu’l-Büyu’, 14. Bâb, 2068 rivâyet; Kitâbu’s-Selem, 5. Bâb, 2251. rivâyet; 6. Bâb, 2252. rivâyet; Kitâbun fi’l-İstikraz, ve Edai’d-Duyûn, ve’l-Hacr ve’t-Teflis, 1. Bâb, 2386. rivâyet. **Enes bin Malik rivâyeti:** Kitâbun fi’r-Rehn fi’l-Hadar, 1. Bâb, 2508. rivâyet.

¹⁵⁰ **Hz. Aişe rivâyeti:** Kitâbu’l-Büyu’, 14. Bâb, 2068 rivâyet; 33. Bâb, 2096. rivâyet; 88. Bâb, 2200. rivâyet; Kitâbu’s-Selem, 5. Bâb, 2251. rivâyet; 6. Bâb, 2252. rivâyet; Kitâbun fi’l-İstikraz, ve Edai’d-Duyûn, ve’l-Hacr ve’t-Teflis, 1. Bâb, 2386. rivâyet; Kitâbun fi’r-Rehn fi’l-Hadar, 2. Bâb, 2509. rivâyet; 5 Bâb, 2513. rivâyet.

¹⁵¹ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 89. Bâb, 2916. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 87. Bâb, 4467. rivâyet.

Hız. Peygamber, “Uhud dağı kadar altını olsa, borçlarını ödemek için ayırdığı hariç, üç geceden fazla elinde tutmak istemediğini”¹⁵³ ifade etmiştir. Bu rivâyette borçları için para ayırmaktan bahsetmekte ve infaka teşvik etmektedir. Borçların bir kul hakkı, emanet olması düşünüldüğünden eşyanın, ekonomik değeri olan nesnelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bir nesne, Hız. Peygamber nezdinde, başka birine ait emanet olduğu zaman saklanmaya değecek ayrı bir kıymet kazanmakta, aksi takdirde ancak infak edildiğı, diğer insanların istifadesine sunulduğu vakit bir huzur vesilesi olmaktadır. Hız. Peygamber’in ekonomik değeri ifade eden nesnelerle bağının sınırlı olduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde başkalarının -belki özellikle ihtiyaç sahiplerinin denebilir- ekonomik kıymeti haiz bu tür nesnelere sahip olmasını istemektedir.

1.2.1.5. Zekât ve Sadaka Yememesi

Hız. Peygamber, kendisine bir yemek getirildiğinde “*Hediyeden mi yoksa sadakadan mı*” diye sorar, “sadakadandır” denirse ashabına “*siz yiyiniz*” der, kendisi yemezdi, “hediyedendir” denirse kendisi de davranır onlarla birlikte yerdı.¹⁵⁴ Hız. Peygamber *yolda yahut yatağında bulduğu bir hurmayı sadaka olur endişesi ile yemediğini*¹⁵⁵ de ifade etmiştir.

¹⁵² **Enes bin Malik rivâyeti:** Kitâbu’l-Büyu’, 14. Bâb, 2069. rivâyet; Kitâbun fi’r-Rehn fi’l-Hadar, 1. Bâb, 2508. rivâyet. **Hız. Aişe rivâyeti:** Kitâbu’l-Büyu’, 14. Bâb, 2068. rivâyet; Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 89. Bâb, 2916. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 87. Bâb, 4467. rivâyet.

¹⁵³ Kitâbun fi’l-İstikraz, ve Edâ’id-Duyûn, ve’l-Hicr ve’t-Teflis, 3. Bâb, 2388. rivâyet. Bu rivâyet Ebu Zerr’den nakledilmektedir. Ebu Zerr, zühd konusundaki rivâyetleriyle bilinmektedir.

¹⁵⁴ Kitâbu’l-Hibe ve Fadliha ve Tahridi aleyha, 7. Bâb, 2576. rivâyet.

¹⁵⁵ Kitâbun fi’l-Lukâta, 6. Bâb, 2431 ve 2432 rivâyetler.

Bir gün Hz. Peygamber torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’le zekat malı olan hurmanın başında otururken biri ağzına bir hurma atınca, Hz. Peygamber bakışlarıyla onu ikaz etmiş ve *“bilmiyor musun ki Muhammed ve ailesi zekat malı yemez”*¹⁵⁶ diyerek Peygamber ailesinin özel hukûkî durumunu ifade etmiştir.

1.2.2. Maişeti ve Eşlerinin İhtiyaçları

Hz. Peygamber ve ailesinin bazı dönemler zaruret ve fakirlik sınırlarında yaşadığını bilmekteyiz. Hz. Enes’in rivâyetine göre; *“Hz. Peygamber, dokuz eşi ile evli olduğu halde yanında bir avuç buğday yahut hububat varken akşamlamamıştır”*¹⁵⁷ diyerek Hz. Peygamber’in ekonomik durumu hakkında fikir vermektedir.

Hz. Aişe de, “iki ayda üç hilal gördükleri halde ocak ateşinin yanmadığını hurma ve suyla yetindiklerini, bazen Ensardan komşuların getirdikleri sütten de içebildiklerini”¹⁵⁸ bazen de “bir parçacık et verildiğini”¹⁵⁹ belirtmektedir. Yine Hz. Aişe, açlık zamanlarının çok olduğundan bahisle, kurban etlerini 15 gün sonra yemek üzere sakladıklarını belirtmektedir.¹⁶⁰ Bu rivâyetler, bu durumun uzunca süren bazı darlık zamanlarına mahsus olduğu intibahını vermektedir.

Hz. Aişe, Hz. Peygamber’in *“iki karaya”*¹⁶¹ hurma ve suyla henüz doymaya başladıklarında vefat ettiğini¹⁶² nakletmektedir. Bu rivâyete göre en çok bulunan ve en

¹⁵⁶ Kitâbu’z-Zekât, 57. Bâb, 1485. rivâyet.

¹⁵⁷ Kitâbu’l-Büyu’, 14. Bâb, 2069. rivâyet.

¹⁵⁸ Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve’t-Tahridi Aleyhâ, 1. Bâb, 2567. rivâyet; Kitâbu’r-Rikâk, 17. Bâb, 6458 ve 6459. rivâyet.

¹⁵⁹ Kitâbu’r-Rikâk, 17. Bâb, 6458. rivâyet.

¹⁶⁰ Kitâbu’l-Et’ime, 27. Bâb, 5423. rivâyet.

¹⁶¹ İki kara ifadesinden asıl gaye hurmadır. Zira suyun rengi yoktur. Lakin Arapça’da anne baba için iki baba anlamında ebeveyn ifadesinin kullanılması gibi, su ve hurmanın

çok kullanılan gıdalar olmasına rağmen, bu iki temel gıda bile uzun yıllar karın doyuracak bollukta bulunamamıştır. Aynı şekilde Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in ruhunu teslim edene değin üç gün art arda buğday ekmeği yiyemediğini ifade etmektedir.¹⁶³ Bu rivâyetler dönemin ve Hz. Peygamber ailesinin sosyo-ekonomik şartları hakkında genel bir fikir vermektedir.

Hz. Peygamber, savaşız elde edilen ganimet olan fey arazisinin gelirinin sekizde birini almaktadır.¹⁶⁴ Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in, savaşız ele geçirilen ganimet olarak Nadiroğulları "*fey arazisinin*" hurma mahsülü¹⁶⁵ geliri tahsil edildiğinde; bu gelirden ailesinin geçimi için bir yıllık masrafını ayırıp,¹⁶⁶ fazlasını Allah yolunda yapılacak askeri harcamalara kullandığı bilgisini vermektedir.¹⁶⁷

Gelir Kalemleri başlığında da geçtiği üzere Hayber mahsülünden eşlerine 100 vesk (yaklaşık: 12,24 ton) hurma ve 20 vesk (2,44 ton)¹⁶⁸ arpa ayırdığı da

birlikte zikredilmesi halinde rengi baskın olan hurmanın sıfatı zikredilmiştir. Ayrıntılı izah için bakınız: *Fethu'l-Bari*, İbn Hacer, c:21, s: 33.

¹⁶² Kitâbu'l-Et'ime, 6. Bâb, 5383. rivâyet; 41. Bâb, 5442. rivâyet.

¹⁶³ Kitâbu'l-Et'ime, 23. Bâb, 5416. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 27. Bâb, 5423. rivâyet; Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nuzur, 22. Bâb, 6687. rivâyet.

¹⁶⁴ Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4034. rivâyet.

¹⁶⁵ Kitâbu'n-Nafakât, 3. Bâb, 5357. rivâyet.

¹⁶⁶ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 80. Bâb, 2904. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi Tefsiri, 3. Bâb, 4885. rivâyet; Kitâbu'n-Nafakât, 3. Bâb, 5357. rivâyet.

¹⁶⁷ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 80. Bâb, 2904. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi Tefsiri, 3. Bâb, 4885. rivâyet.

¹⁶⁸ Ölçüler hakkında bilgiler "1.2.1.2.Humus, Fey ve Tarım Ortaklığı-Muzâraa Gelirleri" başlığında ilgili dipnotta verilmiştir.

aktarılmaktadır.¹⁶⁹ Bu kadar ürünün birkaç günlük zaman diliminde birkaç kişi tarafından tüketilemeyeceği açıktır. Bu durumda, ya depolanacak ya satılarak ederi elde tutulacak veyahut yıllık geçim için olan kısmı ayrılarak kalanı infak edilecektir. Bu rivâyetlerden de açıkça anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, elinde imkân olduğu zamanlarda ailesiyle ilgili mali işlerinde hesap kitap yaparak ailesinin ihtiyaçlarını ve yarınını gözeterek tasarruflarda bulunmuştur. Yine bu tespitler Hz. Peygamber’in, dünyevi ihtiyaçları noktasında “ailesini ya da yarını düşünmeden elindekini dağıttığı” türden bir anlayışa sahip olmadığının göstergesidir.

Hz. Enes ve Hz. Aîşe’nin, Hz. Peygamber’in evinde darlık yaşadığına ilişkin rivâyetlerle diğer rivâyetler arasında anlam açısından ihtilaf olduğu görülmektedir. Hz. Peygamberin eşlerinin geçimi için gıda ayırdığına ilişkin rivâyetler çoğunlukla İbn Ömer ve Hz. Ömer tarafından nakledilmektedir. Hz. Enes ve Hz. Aîşe rivâyetleri¹⁷⁰, bunu tüm zamanlara teşmil eden genel ifadeler kullansalar da, bu durumun istisnai bir takım dönemsel farklılıklara mani olmayacak şekilde yorumlanması mümkün görünmektedir. Nitekim Hz. Peygamber’in gelirlerini taksimine ilişkin rivâyetler de belirli bir dönemi -özellikle Hayber’in fethi sonrası süreci- kapsamaktadır. Aynı şekilde gelirin bir kısmının borçlar ve geçim için ayrılmakla beraber çoğunun infak edilerek, yine Hz. Peygamber ve ailesinin asgari geçim standartlarını bilinçli bir şekilde tercih ettiklerini söylemek kâbilirdir.

Hz. Peygamber’in elinde bulunacak olsa infak edeceği Uhud dağı kadar altın ve eşlerine ayırdığı mahsuller birlikte mütalaa edilirse, Hz. Peygamber’in kişisel mülkiyet

¹⁶⁹ Kitâbu’l-Hars ve’l-Muzâraa, 8. Bâb, 2328. rivâyet.

¹⁷⁰ Özellikle Hz. Aîşe rivâyetinde geçen “iki karaya henüz doymaya başladıkları” ifadesi, Hz. Peygamber’in ahir ömründe de olsa bolluk zamanlarına eriştiğini tazammun etmektedir. Bakınız: Kitâbu’l-Et’ime, 6. Bâb, 5383. rivâyet; 41. Bâb, 5442. rivâyet.

olarak nakit para yahut ekonomik değeri bulunan nesneleri tutmadığını, ancak eşlerinin ihtiyaçları için yaptığı tahsisatın *eşlerinin mülkiyetine* geçtiğini de düşünmek de mümkündür.

Hız. Peygamber'in -sosyo-ekonomik şartlarla uyumlu olarak- dünyevi bir geçim işi tutmasına ihtiyaç bırakmayacak, zamanını insanların hizmetine, tebliğ-e-ilme-ibadete ayırmasını sağlayacak bir akarı-geliri olduğu anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber, bir aile reisi olarak ailesinin yıllık ihtiyacı için hesap yapmakta, hesap-kitapla uğraşmaktadır. Bir yıllık hesabı ifade eden, hasattan hasada kadar olan süreci kapsayan bu durum, esasen gayet tabi, beşeri ve makul bir uygulamadır.

Diğer taraftan ailesinin ihtiyaçlarını gözetdiği de açıktır. Hicretin ardından gelen ilk yıllarda, darlık çektiği çokça zikredilmiş. Sonraki dönemlerde de özellikle Hayber fethinden ve fey gelirlerinden gelen akarla imkanlarının genişlediği anlaşılsa da, kendisi ve ailesi için üç gün üst üste yemek yemediğine ilişkin rivâyetler de mevcuttur. İmkanların genişlemesine rağmen, ailesi için ayırdığı nafakanın da zaruret miktarında olduğunu yahut ailesinin de Hız. Peygamber gibi ellerindeki imkanları infak ettikleri intibai uyandırmaktadır.

1.2.3. Hız. Peygamber'in Mal Varlığı, Mirası ve Eşlerinin Nafakası

Hız. Peygamber'in mal varlığı hakkında Sahih-i Buhari'de bulduğumuz bir rivâyete değinmek istiyoruz. Hız. Peygamber'in kayınbiraderi Hız. Amr bin Haris'in verdiği bilgiye göre vefatı esnasında *“beyaz katır, silah ve yolcuların ihtiyaçlarına vakfettiği Hayber'deki arazisi dışında dinar-dirhem ve köle-cariyesi”* ¹⁷¹

¹⁷¹ Kitâbu'l-Vasâyâ, 1. Bâb, 2739. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 60. Bâb, 2873; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 86. Bâb, 2912; Kitâbu Farz'ıl-Hums, 3. Bâb, 3098. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 84 Bâb, 4461. rivâyet.

bulunmamaktadır. “Hz. Peygamber’in Borçlanması” bahsinde de geçtiği üzere Hz. Peygamber’in zırhı, muayyen bir ölçek arpa karşılığında bir Yahudi’de rehin kalmıştı. Zırhı da asli ihtiyaçlar arasında gördüğü, ihtiyaç halinde temel ihtiyaçlardan gıdayı öne aldığı görülmektedir. Hz. Peygamber’in uygulamasında da eşyalar arasında da beşeri/zaruri ihtiyaç temeline göre bir tür hiyerarşinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Binek atı ve köle zekât nisabına dâhil edilmemektedir.¹⁷² Hz. Peygamber’in de - ilgili rivâyete nazaran vefat anında mülkiyetinde bulunmadığı anlaşılrsa da- muhtelif zamanlarda binek hayvanları ve köleler edindiği bilinmektedir.

Burada zikrolunan rivâyetlerden hareketle, bu eşyaları Hz. Peygamber’in kişisel ve ailevi hayatında asgari geçim standartları olarak gördüğünü çıkarmamız mümkündür.

Hz. Peygamber’in beyânı üzerine Peygamberler miras bırakmamaktadır.¹⁷³ Şayet onlardan geriye bir şey kalmışsa bu da sadaka hükmündedir.¹⁷⁴ Mirasçılarına dinar ve

Hayber arazisine dair bilgi sadece 2912 numaralı rivâyette; dinar-dirhem ve köle-cariye bilgisi sadece 2739 ve 4461 numaralı rivâyetlerde, arazinin yolculara tahsisi sadece 4461 numaralı rivâyette bulunmaktadır.

¹⁷² Kitâbu’z-Zekât, 45. Bâb, 1463. rivâyet; 46. Bâb, 1464. rivâyet.

¹⁷³ Kitâbu’l-Ferâiz, 3. Bâb, 6726 ve 6727. rivâyetler. **Ayrıca Bakınız:** Kitâbu Farz’ıl-Hums, 1. Bâb, 3094. rivâyet; Kitâb’ul-Megâzi, 14. Bâb, 4033 ve 4034. rivâyetler; Kitâbu’n-Nafakât, 3. Bâb, 5358. rivâyet; Kitâbu’l-İtisam bi’l-Kitâb ve’s-Sünne, 5. Bâb, 7305. rivâyet.

¹⁷⁴ Kitâbu’l-Ferâiz, 3. Bâb, 6726 ve 6727. rivâyetler. **Ayrıca Bakınız:** Kitâbu Farz’ıl-Hums, 1. Bâb, 3094. rivâyet; Kitâb’ul-Megâzi, 14. Bâb, 4033 ve 4034. rivâyetler; Kitâbu’n-Nafakât, 3. Bâb, 5358. rivâyet; Kitâbu’l-İtisam bi’l-Kitâb ve’s-Sünne, 5. Bâb, 7305. rivâyet.

dirhem bırakması halinde bunu paylaşmamalarını, eşlerinin nafakası ve vakıf çalışanının ücreti hariç, bunun sadaka olduğunu¹⁷⁵ ifade etmiştir.

Nadiroğulları arazisinin fey geliri hakkındaki tasarruf, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, eşlerinin bir takım talepleri olduysa da,¹⁷⁶ Hz. Ebubekir döneminde ve Hz. Ömer hilafetinin ilk 2 yılında da aynı şekilde devam etmiştir. Talepleri üzerine Hz. Ömer bu sadaka-vakıf arazisinin idaresini Hz. Ali ve Abbas'a vermiş,¹⁷⁷ daha sonra Hz. Ali oğulları tarafından idare edilmiştir.¹⁷⁸

1.2.4. Eşlerinin ve Yakınlarının Eşyaları

Hz. Peygamber hayatta iken, Hz. Aişe'nin kıymetli bir elbisesi olduğunu, bunu evlenen kızlara gelinlik kadınlara emanet olarak verdiğini öğreniyoruz.¹⁷⁹ Bu rivâyete baktığımızda, Hz. Peygamber, devrin sosyo-ekonomik şartlarına nispetle eşlerinin kıymetli elbiselere sahip olmasına karşı çıkmamakta, bu kıymetli elbiselerin başkalarıyla paylaşılmasını da onaylamaktadır. Aynı rivâyette toplumun refah seviyesindeki iyileşme neticesinde, müşarun ileyh elbisenin cariyeler tarafından bile beğenilmez hale geldiğini belirtmekteyse de, Hz. Peygamber'in sağlığındaki sosyo-ekonomik şartlara göre elbisenin kıymetli olarak mülahaza edildiğini ve Hz.

¹⁷⁵ Kitâbu'l-Vasâyâ, 32. Bâb, 2776. rivâyet; Kitâbu Farz'ıl-Hums, 3. Bâb, 3096. rivâyet; Kitâbu'l-Ferâiz, 3. Bâb, 6729. rivâyet.

¹⁷⁶ Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4034. Rivâyet; Kitâbu'l-Ferâiz, 3. Bâb, 6730. rivâyet.

¹⁷⁷ Kitâbu Farz'ıl-Hums, 1. Bâb, 3094. rivâyet; Kitâb'ul-Megâzi, 14. Bâb, 4033. rivâyet; Kitâbu'n-Nafakât, 3. Bâb, 5358. rivâyet; Kitâbu'l-İtisam bi'l-Kitâb ve's-Sünne, 5. Bâb, 7305. rivâyet.

¹⁷⁸ Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4034. Rivâyet.

¹⁷⁹ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 34. Bâb, 2628. rivâyet.

Peygamber'in bu duruma karşı çıkmadığını dikkate almak icab eder. Bu uygulamanın genel olarak, infak-paylaşma prensibiyle örtüştüğüne dikkat çekmekte de fayda vardır.

Beni Mustalik Gazvesinden Medine'ye dönüş yolunda,¹⁸⁰ Zatu'l-Ceyş bölgesindeyken¹⁸¹ Hz. Aişe'nin ablası Hz. Esma'dan emanet aldığı¹⁸² kolyesi kaybolmuştur. Bu hadise üzerine mola halindeki ordunun molayı uzattığı anlaşılmaktadır.¹⁸³ Hz. Peygamber kolyeyi aramak üzere beklemiş,¹⁸⁴ bir takım adamlar göndermiştir.¹⁸⁵ Bu seferde abdest alacak su bulamayan sahabeler, namazı abdestsiz olarak kılmışlardır.¹⁸⁶ Durumun Hz. Peygamber'e şikâyet edilmesinden sonra

¹⁸⁰ Kitâbu't-Tefsir, Maide Sûresi, 3. Bâb, 4608. rivâyet.

¹⁸¹ Kitâbu't-Teyemmüm, 1. Bâb, 334. rivâyet.

¹⁸² Kitâbu't-Teyemmüm, 2. Bâb, 336. rivâyet; Kitâbu Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 30. Bâb, 3773. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Nisa Sûresi, 10. Bâb, 4583. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 66. Bâb, 5164. rivâyet.

¹⁸³ Kolyenin devenin altınan bulunması ordunun mola verdiği esnada kaybolduğu fikrini teyit etmektedir. Yani ordu kolyenin kaybolması üzerine mola vermemiş, zaten vermiş bulunduğu molayı uzatmıştır. Hatta geceyi orada geçirmiştir. Medine'ye dönüş yolunda olduğu anlaşılan ordunun kolye için fazladan beklemiş olması ciddi bir problem olarak mütalaa edilmemiş olabilir.

¹⁸⁴ Kitâbu Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 5. Bâb, 3672. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Maide Sûresi, 3. Bâb, 4607. rivâyet.

¹⁸⁵ Kitâbu Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 30. Bâb, 3773. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Nisa Sûresi, 10. Bâb, 4583. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 66. Bâb, 5164. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 58. Bâb, 5882. rivâyet.

¹⁸⁶ Kitâbu Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 30. Bâb, 3773. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Nisa Sûresi, 10. Bâb, 4583. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 66. Bâb, 5164. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 58. Bâb, 5882. rivâyet.

teyemmüm ayeti nazil olmuştur.¹⁸⁷ Kolye bulunamayıp da sefer emri verilince, kolye Hz. Aişe'nin devesinin altından çıkmıştır.¹⁸⁸ Bu hadisenin merkezinde yer alan ziynet eşyasının, *-suyun bitmesinden şikayetçi olan sahabe ve Hz. Ebubekir tarafından olmasa da-*, Hz. Peygamber tarafından önemsendiğini görmekteyiz.¹⁸⁹ Rivâyette bu nesnenin aranması için adam gönderilmesi ve ordunun bir kolye için bekletilmesi, hatta bu bekleme sebebinden dolayı su tedariklerinin bile bitmesi câlib-i dikkattir. Burada kolyenin bizatihi kendisinin mi, emanet olmasının mı, Hz. Aişe'nin üzüntüsü yahut

¹⁸⁷ Kitâbu Fedâili Ashâbi'n-Nebi, 5. Bâb, 3672. rivâyet; 30. Bâb, 3773. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Nisa Sûresi, 10. Bâb, 4583. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Maide Sûresi, 3. Bâb, 4607. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 58. Bâb, 5882. rivâyet.

Teyemmüm ayetinin sebab-i nüzülü hakkında varit olduğu anlaşılan bu hadisede dikkat çekmek istediğimiz bir husus vardır. Kaybolan kolyenin yeri, elbette ki ilahi bilgi dâhilindedir. Ancak kolyenin yerine ilişkin değil, susuzluk problemi ile ilgili bir ayet nazil olmuştur. Kaybolan bir ziynet eşyası, dolaylı olarak nüzül sebebi olabilmekte, bu da bizi dünyevi denebilecek nesnelerin önemsiz olmadığı sonucuna götürmektedir. Neticede kolye de aramalarla değil, umulmayan bir yerde bulunmuş, dünyevi müşkül de çözülmüştür.

¹⁸⁸ Kitâbu't-Teyemmüm, 1. Bâb, 334. rivâyet; Kitâbu Fedâili Ashâbi'n-Nebi, 5. Bâb, 3672. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Maide Sûresi, 3. Bâb, 4607. rivâyet.

¹⁸⁹ İlahi iradenin de bu durumu zımnen tasdik ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kuran'ın muhtelif yerlerinde dünya malına rağbet edilmesi konusunda ilahi ikazlar olmasına rağmen; rivâyetlerde bir kolye için ordunun bekletilmesi konusunda itab, ikab yahut ikaz muhtevalı bir vahyin nazil olmadığı görülmektedir. Kolyenin devenin altında bulunmasının bunda etkisi olduğunu düşünmemekteyiz. Ziynet eşyasının kendisinde bir kerahat bulunsa idi, dolaylı olarak bile değinmemek şöyle dursun, ilkesel bir ikazın vaki olması gerekirdi.

mahcubiyetinin mi önemsendiği açık olmamakla beraber her üç ihtimalde de -seferden dönüş yolunda da olsa- bir ordunun bekletilmesi basite indirgenebilecek bir durum değildir. Yine yapılan tüm aramalara rağmen bulunamayınca, son olarak artık aramadan da vaz geçildiği anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de dünya malı konusunda genel bir hüküm olarak altın, gümüş, hayvansal ve tarımsal ürünlerin insanlar için süslendiği¹⁹⁰ de bildirilmektedir. Diğer taraftan ziynet eşyaları ve dünya malına rağbet konusunda Hz. Peygamber'in eşlerine şu uyarı yöneltilmiştir: "Ey Peygamber! Eşlerine söyle: Eğer dünya hayatını ve ziynetini istiyorsanız, gelin dünya metaimi size vereyim ve sizi güzellikle (boşayıp) salıvereyim. Eğer Allah'ı, Rasulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, (bilin ki) Allah sizden iyilik yapanlar için büyük bir ecir hazırlamıştır." ¹⁹¹ Hz. Aişe'nin kaybolan gerdanlığı ile ilgili hadise bu iki ayet çerçevesinde ele alındığında bizi, ilahi irade tarafından abartıya kaçılmayan süs eşyalarına veya dünya malına izin ve hatta bunun da ötesinde önem verildiği şeklinde bir sonuca götürmektedir. İnsan için doğal olan bu sevginin, Allah, Rasulü ve ahiret kaygısının önüne geçmemesi vurgulanmaktadır.

1.2.5. Ashabının Geçimi Konusundaki Tutumu

İnsanların maişetleri, İslam'ın ve Peygamberinin önemseddiği hususlardan biridir. Hz. Peygamber, ashabının geçimi konusu ile de ilgilenirdi. Özellikle Hicret süreci sonrasında Mekkeli Muhacirlerle, Medine'li Ensar arasında yapılan muahat, aslında sosyo-ekonomik bir denge kurmak, özellikle Muhacirlerin asgari geçim standartlarında bir tür iyileşme sağlamak amacına matuftur. Müslümanın bir insan olarak dünya hayatında belli bir yaşam standardı sağlaması açısından muahat, geçim/maişet işleri için "eşya" ile en asgari düzeyde de olsa bir ilişki kurulması gereğine dair müşahhas bir

¹⁹⁰ Ali İmran, 3/14.

¹⁹¹ Ahzâb, 33/28-29.

örnektir.¹⁹² Muahatta şu hususa dikkat çekmekle yetineceğiz: Muahat sonrası Ensar, Hz. Peygamber'e gelerek mallarını muhacirle aralarında taksim etmesini istemişlerdi. Hz. Peygamber, bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Ensar, işlerine, Muhacirlerin emekleriyle ortak olarak ürünlerden pay almalarını teklif etmişlerdir.¹⁹³ Hz. Peygamber'in tasvip ettiği anlaşılan bu uygulama, Muhacir tarafından da kabul edilmiştir. Burada Hz. Peygamber'in mülkiyet hakkı yönüyle bu kardeşliğin Ensar'a ağır gelmemesi ve Muhacirlerin geçimi için el emeğini tercih etmesi bu suretle minnet altında kalmamaları gibi ince bir firaseti ve çok boyutlu tedbiri görülebilmektedir.

Hz. Peygamber, ashabının geçimi konusunda da belli standartlar getirmektedir. Sahabesinin gerek kendilerini gerekse ailelerini muhtaç konuma düşürecek derecede cömertlik göstermelerine müsaade etmemiştir. Mesela Ka'b bin Malik, tevbesinin kabulüne şükran olarak malının tamamını sadaka olarak dağıtmak isteyince buna izin vermemiş, malının bir kısmını tutmasının kendisi için daha hayırlı olacağını söylemiştir.¹⁹⁴ Aynı şekilde Sad bin Ebi Vakkas, ölüm vaktinin yakın olduğunu düşünüp malının üçte ikisini infak etmek isteyince, izin vermemiş, yarısı ve üçte birinin infak etmesini de uygun görmemiş ve *"mirasçılarını zengin bırakman fakir bırakmandan daha iyidir"* demiştir.¹⁹⁵

¹⁹² Medineli Sa'd bin Rebi', Mekkeli kardeşi olan Abdurrahman bin Avf'a, malının yarısını teklif etmiştir. Kitâbu Menâkıb'ul-Ensar, 3. Bab, 3780 ve 3781. rivâyetler.

¹⁹³ Kitâbu's-Şurût, 5. Bâb, 2719. rivâyet; Kitâbu'l-Hars ve'l-Müzaraa, 5. Bâb, 2325. rivâyet; Kitâbu Menâkıbu'l-Ensâr, 3. Bab, 3782. rivâyet.

¹⁹⁴ Kitâbu'l-Megâzî, 80. Bâb, 4418. rivâyet.

¹⁹⁵ Kitâbu'l-Cenâiz, 36. Bâb, 1295. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 78. Bâb, 4409. rivâyet; Kitâbu'l-Merdâ, 13. Bâb, 5659. rivâyet; 16. Bâb, 5668. rivâyet.

Bu cümleden olarak Medine’de, Beni Kaynuka Yahudilerinin çarşısından başka olarak,¹⁹⁶ müslümanlara ait bir çarşının kurulması¹⁹⁷ da, sosyo-ekonomik hayatta müslümanlara mahsus bağımsız bir ekonomik düzenin ön adımı olarak, ticaret nesnesi olan eşya/metâ hakkında müslümanca bir bakış, duruş ve davranış geliştirilmesinin ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

1.3. Yolculuk ve Sefer Zamanlarında Eşya Kullanımı İle İlgili Tespitler

Yaşanan hayat şartlarını değiştirmesi esnasında, insan tavırlarına ilişkin önemli ipuçları içeren hususiyetlerine binaen sefer hallerine dikkat çekmek yerinde olacaktır. Zira sefer hallerinde insanlar, zaruri ihtiyaç kabul edilen en önem verdikleri eşyaları yanlarına almaktadırlar. Özellikle ulaşım imkânlarının az ve seferlerin günler hatta aylar süren zahmetli olduğu Hz. Peygamber dönemi dikkate alınır, yola hazırlık aşamasında, sefer sırasında ve dönüş yolundaki tutum ve davranışlar, insan psikolojisi ve eşya kullanımı açısından kanaatimizce önemli unsurları ihtiva etmektedir.

Hz. Peygamber, yolculuğun insanın yemesinden, içmesinden, uykusundan alıkoyduğunu belirterek, yolculuğu azabın bir çeşidi olarak nitelemekte, sefer amacı gerçekleşince kişinin evine-ailesine dönmesini salık vermektedir.¹⁹⁸ Uzun mesafeli savaş seferlerinde bineksiz yola çıkmanın gazaya katılmada mazeret olarak kabul

¹⁹⁶ Kitâbu’l-Büyû, 1. Bâb,2048. rivâyet. Kitâbu Menâkıbu’l-Ensâr, 3. Bab, 3780. rivâyet.

¹⁹⁷ *Sünen-i İbn Mâce*, İbn Mâce Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid el-Kazvîni, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbakî, Dâru İhyâi Kütübü’l-Arabîyye, c: 2, s: 751, 2233. rivâyet.

¹⁹⁸ Kitâbu’l-Umre, 19. Bâb, 1804. rivâyet; Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 136. Bâb, 3001. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 30. Bâb, 5429. rivâyet.

edilmesi,¹⁹⁹ yolculukta namazın kısaltılması,²⁰⁰ binekte nafile namaz kılınması,²⁰¹ Hz. Peygamber'in Ramazan orucunu açması²⁰² ve oruç tutulmamasına ruhsat verilmesi,²⁰³ kadınların yalnız yola çıkmamaları yönündeki kısıtlamalar,²⁰⁴ erkekler için bile yalnız yolculuk etmenin kerih görülmesi²⁰⁵ insan-eşya/mekân ilişkisine dair önemli unsurları ihtiva etmektedir.

Rivâyetlerde yol durumları için bazen (mesela Hac esnasında) kesilen kurbanların etlerinin azık olarak hazırlandığı aktarılmaktadır.²⁰⁶ Yol hazırlıkları yapılırken azık da hazırlanmakta bazı durumlarda bu azık erken bitebilmektedir.²⁰⁷

Bazı yolculuklar için ciddi planlar yapıldığı da anlaşılmaktadır. Mesela Hicret yolculuğu için Hz. Ebubekir'in Mekke'de kalmasını istemiş, hicret seferinde yol arkadaşı olmasını ümit etmiştir. İzin çıktığı zaman, gündüz vakti adeti olmayan bir saatte yüzünü örterek Hz. Ebubekir'in evine gelmiştir. Mahrem bir bilgi vermek istediğini ima ederek, Hz. Ebubekir'in ev halkından emin olup-olamayacağını teyid

¹⁹⁹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 79. Bâb, 4415. rivâyet.

²⁰⁰ Kitâbu't-Taksir, 1. Bâb, 1080, 1081, 1082, 1083 ve 1084. rivâyetler.

²⁰¹ Kitâbu't-Taksir, 7. Bâb, 1093, 1094, 1095. rivâyetler; 8. Bâb, 1096. rivâyet.

²⁰² Kitâbu's-Savm, 34. Bâb, 1944. rivâyet.

²⁰³ Kitâbu's-Savm, 33. Bâb, 1943. rivâyet.

²⁰⁴ Kitâbu't-Taksir, 4. Bâb, 1086, 1087 ve 1088. rivâyetler.

²⁰⁵ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 135. Bâb, 2998. rivâyet.

²⁰⁶ Kitâbu'l-Et'ime, 27. Bâb, 5424. rivâyet.

²⁰⁷ Hz. Peygamber ve ashabı, umre niyetiyle çıktıkları bir seferde azıkları tükenmesi ve bir yaban eşiği avlayıp yemeleri: Kitâbu'l-Et'ime, 19. Bâb, 5407. rivâyet; Bir gazvede sahabenin erzakının tükenerek karaya vurmuş anber balığının etinden yemeleri: Kitâbu'l-Megâzi, 66. Bâb, 4361 ve 4362. rivâyetler; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 12. Bâb, 5493 ve 5494. rivâyetler.

etmiştir. Hz. Ebubekir, önceden hazırladığı iki deveden birini takdim etmiş, Hz. Peygamber ücreti mukabil kabul etmiştir.²⁰⁸ Develer yol için donatılmış, Hz. Esma azık torbası hazırlamıştır.²⁰⁹ Yolcular Sevr mağarasına intikal ederek, üç gece burada kalmışlar; Abdullah b. Ebubekir de Mekke'deki gelişmeleri bildirmiştir. Hz. Ebubekir'in çobanı Amir b. Fuheyre, koyunlarını mağara civarına getirerek, hem rahatmalarını sağlamış, hem de gizlenmelerine yardımcı olmuştur.²¹⁰

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, yolculuğun herhangi bir insan için ne gibi zorluklar içerdiğinin farkındadır. Hicret gibi, kritik önemi haiz bir seferde bile işi aceleye getirmeyip, yol ahvali için beşeri şartlar çerçevesinde icab eden tedbirleri almaktadır. Mucizevî beklentilere yönelmemekte yahut boş bir tevekkül idrakine girmemekte, yolun zorluklarını bilerek, dünyevi şartlar içinde gereklerini yapmaktadır.

Hz. Peygamber'in geçimi başlığında, Hz. Peygamber'in darlık zamanlarında borçlandığını, zekât ve sadaka yemediğini, el emeğini takdir ettiğini, ticari ilişkilerde bulunduğunu, tarım ortaklığı yaptığını, Allah'ın kendisine tahsis ettiği humus ve fey gelirlerini bir akar olarak değerlendirdiğini, hediye ve ikramlardan yararlandığını mütalaa ettik. Görüldüğü üzere burada sayılan hususların hemen her biri, Hz. Peygamber'in herhangi bir insan gibi beşeri şartlar çerçevesinde geçimini sağladığı hususunda yeterince fikir vermektedir. Hz. Peygamber'in geçimi konusundan sonra, beşer olmanın tabî bir unsuru olan beden sahibi olmakla ilgili Hz. Peygamber'in tasarruflarını inceleyelim.

²⁰⁸ Kitâbu'l-Libâs, 16. Bâb, 5807. rivâyet.

²⁰⁹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer; 123. Bâb, 2979. rivâyet; Kitâbu Menâkıb'il-Ensâr, 45. Bâb, 3907. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5388. rivâyet.

²¹⁰ Kitâbu'l-Libâs, 16. Bâb, 5807. rivâyet.

2. Hz. Peygamber'in Bedeni ve Beden Bakımı

Hz. Peygamber'in eşya ile ilişkisi bahsinde insanın kendi bedeniyle ilişkisi bağlamında, Hz. Peygamber'in kendi beden bakımı, bedenine gösterdiği ihtimam ve gözetdiği sınırları, daha özlü bir ifadeyle kendi bedenine verdiği değeri incelemek yerinde olacaktır.

Sahih-i Buhari rivayetlerinde Hz. Peygamber'in şemailine ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber, yaşadığı toplum ortalamasına göre boyu ne kısa ne uzundu; orta boyluydu.²¹¹ Omuzları genişti.²¹² Teni hafif pembe olup, çok beyaz değildi.²¹³ Saç ve sakallarında 20 kadar beyaz kıl vardı.²¹⁴ Uyluğunun²¹⁵ ve koltuk altlarının beyazlığı²¹⁶ da rivâyetlere yansımıştır. Hz. Peygamber'in el ve ayakları iriydi.²¹⁷ Elleri yumuşaktı.²¹⁸ Güzel kokulu²¹⁹ ve güzel yüzlüydü.²²⁰

Ebu Hureyre'den gelen rivâyetlere göre, Hz. Peygamber, tırnak kısaltmanın²²¹, kasık tıraşının²²², bıyık kısaltmanın²²³, sünnet olmanın²²⁴, koltukaltı tıraşının²²⁵, etek tıraşının²²⁶ fitrattan olduğunu belirtmiştir.

²¹¹ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3547 ve 3548. rivâyetler.

²¹² Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3551. rivâyet.

²¹³ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3547 ve 3548. rivâyetler.

²¹⁴ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3547 ve 3548. rivâyetler.

²¹⁵ Kitâbu's-Salât, 12. Bâb, 371. rivâyet.

²¹⁶ Kitâbu's-Salât, 27. Bâb, 390. rivâyet.

²¹⁷ Kitâbu'l-Libâs, 68. Bâb, 5907, 5912. rivâyet.

²¹⁸ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3561. rivâyet.

²¹⁹ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3553 ve 3561. rivâyetler.

²²⁰ Kitâbu'l-Libâs, 68. Bâb, 5908-5909. rivâyetler.

²²¹ Kitâbu'l-Libâs, 64. Bâb, 5890 ve 5891. rivâyetler; Kitâbu'l-İstizân, 51. Bâb, 6297. rivâyet.

Hız. İbrahim'in 80 yaşındayken, (Haleb yakınlarında) Kadum (القدم) (mevkiiinde) sünnet olduğunu belirterek, ²²⁷ sünnet olmanın ehemmiyetini vurgulamıştır. Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla, ashab devrindeki âdete göre çocuklar müdrik olana kadar sünnet edilmezlerdi. ²²⁸

2.1. Beden Temizliği

Hız. Peygamber, *her yedi günde bir yıkanmanın, Allah'ın müslüman (kulu) üzerinde bir hakkı olduğunu* ²²⁹ söylemektedir. Bu rivâyet özerlinde insanın bedeninin ve temizliğinin, Hız. Peygamber nezdinde ve Allah katında önemsendiğinin en açık işaretidir.

²²² Kitâbu'l-Libâs, 64. Bâb, 5890. rivâyet.

²²³ Kitâbu'l-Libâs, 63. Bâb, 5888 ve 5889; 64. Bâb, 5890 ve 5891. rivâyetler; Kitâbu'l-İstizân, 51. Bâb, 6297. rivâyet.

²²⁴ Kitâbu'l-Libâs, 63. Bâb, 5889. ve 5891. rivâyetler; Kitâbu'l-İstizân, 51. Bâb, 6297. rivâyet.

²²⁵ Kitâbu'l-Libâs, 63. Bâb, 5889. ve 5891. rivâyetler, Kitâbu'l-İstizân, 51. Bâb, 6297. rivâyet.

²²⁶ Kitâbu'l-Libâs, 64. Bâb, 5889 ve 5891. rivâyetler; Kitâbu'l-İstizân, 51. Bâb, 6297. rivâyet.

²²⁷ Kitâbu'l-İstizân, 51. Bâb, 6298. rivâyet. Kadum'ün Şam bölgesinde bir yer adı olduğu bilgisi hakkında, Bakınız: *Feth'ul-Bâri*, İbn Hacer, c:11, s: 90. Aynı yerde "kadum" kelimesinin balta (فأس) olduğu bilgisine de yer verilmektedir.

²²⁸ Kitâbu'l-İstizân, 51. Bâb, 6299. rivâyet.

²²⁹ Kitâbu'l-Cumua, 12. Bâb, 897 ve 898. rivâyet.

Benzer bir biçimde *her ergen müslümanın her Cuma günü gusletmesinin vacip/gerekli olduğunu*²³⁰ ifade etmektedir. İnsanların, Cuma (namazı) için uzak yerlerden toz ve ter içinde gelmeleri Hz. Peygamber'i "*keşke bu (Cuma) gününüz için gusletseydiniz*",²³¹ şeklinde bir temenniye sevketmiştir. Aynı şekilde Cuma'ya gelecek olan kimsenin gusletmesini telkin etmektedir.²³² Ter kokusunun ve toz-toprağın, insanları rahatsız eden bir yönü olduğu ve bunlardan arınmak gerektiği açıktır.

Ebu Hureyre Medine'de cünüp olduğu halde dolaşırken, Hz. Peygamber'le karşılaşınca ondan uzaklaşmış, gusledip tekrar yanına gelmiştir. Hz. Peygamber bunun sebebini sorunca "o zaman temiz olmadığını"²³³ söylemiştir. Hz. Peygamber de "*mümin necis olmaz*"²³⁴ diyerek bu Ebu Hureyre'nin yanlış kanaatini düzeltmiştir. Burada Hz. Peygamber'in necasetin mümin kişinin zatıyla ilgili olmadığını geçici bir hal olduğunu belirtmesi mühimdir. Mümin bedeni, geçici olarak kirlenebilmekteyse de bizatihi (ontolojik olarak) necis değildir.

Hendek savaşı esnasında, Hz. Peygamber'i toprak taşırken gören bir sahabi, bedenine toz-toprak bulaştığını belirtmektedir.²³⁵ Bu rivâyette Hz. Peygamber'in bir işle meşgul olurken, iş gereği kıyafetlerde veya bedende oluşan tabi kirliliği hoş gördüğünü düşünebiliriz. Burada toprağın fıkhen necis olmadığını da belirtmekte fayda vardır.

²³⁰ Kitâbu'l-Ezan, 161. Bâb, 858. rivâyet; Kitâbu'l-Cumua, 2. Bâb, 879. rivâyet; 3. Bâb, 880. rivâyet; 12. Bâb, 895. rivâyet; Kitâbu'ş-Şehadât, 18. Bâb, 2665. rivâyet.

²³¹ Kitâbu'l-Cumua, 15. Bâb, 902. rivâyet; 16. Bâb, 903. rivâyet. 903 numaralı rivâyette muhtasar olarak sadece "keşke yıkansaydınız" şeklinde geçmektedir.

²³² Kitâbu'l-Cumua, 2. Bâb, 877. rivâyet.

²³³ Kitâbu'l-Gusl, 23. Bâb, 283. rivâyet.

²³⁴ Kitâbu'l-Gusl, 23. Bâb, 283. rivâyet; 24. Bâb, 285. rivâyet.

²³⁵ Kitâb'ul-Megâzi, 30. Bâb, 4104 ve 4106 rivâyetler.

Rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in guslü hakkında teferruatlı bilgiye ulaşmak mümkündür.²³⁶ Guslederken Hz. Peygamber'in önce ellerini 2 veya 3 defa yıkadığı,²³⁷ ardından fercini ve varsa üzerindeki necaseti yıkadığı,²³⁸ sonra ellerini yere²³⁹ yahut duvara²⁴⁰ sürerek temizlediği ardından ağzına-burnuna su verip yüz ve ellerini yıkayarak abdest aldığı,²⁴¹ ardından saç diplerini ıslattığı,²⁴² başından²⁴³ iki eliyle²⁴⁴ üç avuç su döktüğü²⁴⁵ ve bu suyu bedenine eliyle yaydığı,²⁴⁶ en son yerini değiştirerek²⁴⁷ ayaklarını yıkadığı²⁴⁸ nakledilmektedir.

Hz. Peygamber'in temizlikte de israfa gitmediği, bir sa' kadar suyla guslettiği nakledilmektedir.²⁴⁹ Saçları çok olan kimseye sahabenin *Hz. Peygamber'in de*

²³⁶ Kitâbu'l-Gusl; 248-293. rivâyetler.

²³⁷ Kitâbu'l-Gusl, 5. Bâb, 257. rivâyet.

²³⁸ Kitâbu'l-Gusl, 1. Bâb, 249. rivâyet.

²³⁹ Kitâbu'l-Gusl, 5. Bâb, 257. rivâyet; 10. Bâb, 265. rivâyet; 11. Bâb, 266. rivâyet; 16. Bâb, 274. rivâyet; 18. Bâb, 276. rivâyet.

²⁴⁰ Kitâbu'l-Gusl, 8. Bâb, 260. rivâyet; 11. Bâb, 266. rivâyet; 16. Bâb, 274. rivâyet.

²⁴¹ Kitâbu'l-Gusl, 1. Bâb, 248. rivâyet; 18. Bâb, 276. rivâyet; 21. Bâb, 281. rivâyet.

²⁴² Kitâbu'l-Gusl, 1. Bâb, 248. rivâyet.

²⁴³ Kitâbu'l-Gusl, 4. Bâb, 254, 255 ve 256. rivâyetler; 18. Bâb, 276. rivâyet.

²⁴⁴ Kitâbu'l-Gusl, 4. Bâb, 254. rivâyet.

²⁴⁵ Kitâbu'l-Gusl, 1. Bâb, 248. rivâyet; 4. Bâb, 255. rivâyet.

²⁴⁶ Kitâbu'l-Gusl, 1. Bâb, 248. rivâyet; 18. Bâb, 276. rivâyet.

²⁴⁷ Kitâbu'l-Gusl, 5. Bâb, 257. rivâyet.

²⁴⁸ Kitâbu'l-Gusl, 1. Bâb, 249. rivâyet; 5. Bâb, 257. rivâyet; 21. Bâb, 281. rivâyet.

²⁴⁹ Kitâbu'l-Gusl, 3. Bâb, 251. ve 252. rivâyetler.

saçlarının çok olduğu şeklide verdikleri cevap da bunu teyit etmektedir.²⁵⁰ Bazı rivâyetlerde cünüplükten gusul kaydı geçmektedir.²⁵¹ Bu miktar suyun cünüplükten temizlenme için geçerli olduğu intibai vermektedir. Daha ağır bir kirlilik olması halinde gerekli temizliğin yapılması mantıken elzem görünmektedir. Nitekim rivâyetlerdeki gusülden önce fercin ve rahatsızlık veren kirlerin temizlenmesi ve daha sonra abdest ve guslün yapılmasına ilişkin kayıtlar²⁵² buna işaret olarak görülebilir.

Önce pisliğin izalesi, ardından namaz abdesti ve baştan bedene en son ayaklara ulaşan gusl tasvirinden hareketle, Hz. Peygamber'in temizlikte de takip ettiği bir sıra, usul ya da üslub olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde suyu iktisatlı kullanması da vurgulanmalıdır. Aynı şekilde suyun, bedenin temizlik ve kirlilik kavramlarının anlaşılmasındaki fonksiyonu önemlidir.

Hz. Peygamber, kaza-i hacetten sonra suyla temizlenmektedir.²⁵³ Su bulunmayan durumlarda taşla temizlendiği de aktarılmaktadır.²⁵⁴ Temizlikte kemik, hayvan dışkısı gibi maddeler kullanmamaktadır.²⁵⁵ Hayvan dışkısı zaten necis olup,²⁵⁶ kemikle birlikte ikisi de cinlerin gıdasıdır.²⁵⁷

²⁵⁰ Kitâbu'l-Gusl, 3. Bâb, 252. rivâyet; 4. Bâb, 256. rivâyet. Hz. Peygamber'in tutumunu öğrenen kişinin tepkisine sahabenin cevabı, takva vehmiyle ibadette aşırıya kaçılmasına karşı bir tedbir olarak görülmelidir.

²⁵¹ Kitâbu'l-Gusl, 1. Bâb, 248. rivâyet; 4. Bâb, 256. rivâyet.

²⁵² Kitâbu'l-Gusl, 1. Bâb, 248. rivâyet; 7. Bâb, 259. rivâyet; 8. Bâb, 260. rivâyet.

²⁵³ Kitâbu'l-Vudû, 15. Bâb, 150. rivâyet; 16. Bâb, 151. rivâyet, 17. Bâb, 152. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 93. Bâb, 500. rivâyet.

²⁵⁴ Kitâbu'l-Vudû, 20. Bâb, 155. rivâyet; 21. Bâb, 156. rivâyet; Kitâbu Menâkıbu'l-Ensâr, 32. Bâb, 3820. rivâyet.

²⁵⁵ Kitâbu'l-Vudû, 20. Bâb, 155. rivâyet.

²⁵⁶ Kitâbu'l-Vudû, 21. Bâb, 156. rivâyet.

Tuvalet temizliği için sağ elin kullanılması ve sağ elle avret mahalline dokunulmasını yasaklarken,²⁵⁸ yemek yerken de sağ elle yenmesini vurgulamaktadır.²⁵⁹ Burada da yemek yemede ve temizlik alışkanlığında belli bir usulun takip edilmesini işaret ettiği, kirlilik hakkında duyarlılık ve yemeğe saygı olarak düşünölebilecek bir takım tutumların geliştirilmesini ve aynı şekilde nezâfet-hijyen koşullarının sağlanmasını arzuladığı açıktır.

Mezi gören kimsenin abdest alması,²⁶⁰ cünüblük²⁶¹ ve hayız hali²⁶² yaşayan kişilerin gusletmesi maddi yahut beden üzerinde meydana gelen biyolojik kirliliklerin(necaset), insandaki psikolojik etkisine (hades) işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in tuvalete girerken habis şeylerden Allah'a sığınması,²⁶³ beş vakit namazın günahları temizlediđini²⁶⁴ ifade etmesi görünmeyen bir takım kirliliklerin de olduğunu, insan bedenindeki temizlik işlemi ve ibadet uygulamalarıyla, bu tür görünmeyen kirliliklerin de ilgisi olduğu anlaşılmaktadır. Eşyanın tabiatındaki temizlik yahut kirlilik halinin eşyanın manevî/metafizik boyutuyla da ilgili olduğu söylenebilir.

Özetlenecek olursa; beden temizliği Allah ve Rasulünün önemle üzerinde durduğu bir konudur. İnsan kendi bedenini temiz tutmalıdır. Müslümanın bedenindeki temizliği mühimdir, necasetin geçici bir kirlilik olduğunu belirtilmektedir. Uğraşılan iş gereği oluşın doğal kirlilik de hoş görölmektedir. Hz. Peygamber'in yemek yerken yahut

²⁵⁷ Kitâbu Menâkıbu'l-Ensâr, 32. Bâb, 3860. rivâyet.

²⁵⁸ Kitâbu'l-Vudû, 18. Bâb, 153. rivâyet; 19. Bâb, 154. rivâyet.

²⁵⁹ Kitâbu'- Et'ime, 2. Bâb, 5376. rivâyet; 4. Bâb, 5379. rivâyet.

²⁶⁰ Kitâbu'l-İlm, 51. Bâb, 132. rivâyet.

²⁶¹ Kitâbu'l-Hayz, 5. Bâb, 299. rivâyet; Kitâbu'l-Gusl, 9. Bâb, 264. rivâyet.

²⁶² Kitâbu'l-Hayz, 14. Bâb, 315. rivâyet.

²⁶³ Kitâbu'l-Vudû, 9. Bâb, 142. rivâyet.

²⁶⁴ Kitâbu Mevâkıtu's-Salât, 6. Bâb, 528. rivâyet.

temizlik ihtiyaçlarını giderirken, kişisel olarak takip ettiği bir üslubu olduğu kadar, zaman zaman bu üslubu etrafındakilere de telkin ettiğini görmekteyiz. Diğer yandan müslümanın bedeninde meydana gelen kirliliğin bir takım manevi/metafizik ilintileri olduğu da anlaşılmaktadır.

2.2. Saçları, Sa Bakımı, Sakal ve Bıyıkları

Hız. Peygamber'in beden bakımı konusunda saçların ayrı bir yeri vardır. İnsanın yüzünün mühim bir tamamlayıcısı olan, kısa-uzun olması, kesim ve taranma biçimleri açısından ele alındığında saçların kişinin kimliğini ve karakterinin ilk bakışta görsel bir ifadesi olması cihetiyle ayrı bir yeri vardır.

Hız. Peygamber'in saçları düz yahut kıvrıcık olmayıp hafif dalgalıydı, (uzattığında) iki kulağı ile ensesi arasına sarkıttırdı.²⁶⁵ Enes b. Malik; Hız. Peygamber saçlarını omuzlarına saldığını aktarmaktadır.²⁶⁶ Bera bin Azib, Hız. Peygamber'in saçlarının kulak yumuşaklarına kadar uzun olduėunu²⁶⁷ belirtmektedir. Ayrıca Buhari, Malik'in ashabından²⁶⁸ ve Yusuf bin Ebi İşhak'tan yaptığı nakillerde omuzlarına yakın saldığını belirtmektedir.²⁶⁹ Hendek savaşı esnasında toprak taşırken gören Bera b. Azib, Hız. Peygamber'in saçlarının çok olduğunu belirtmektedir.²⁷⁰ İklım, coğrafya ve zorlu bir çalışma sürecine rağmen saçlarını kısaltıp/azaltmadığını görebiliriz. Hız. Peygamber,

²⁶⁵ Kitābu'l-Menākıb, 23. Bāb, 3551. rivāyet; Kitābu'l-Libās, 68. Bāb, 5905 ve 5906. rivāyetler.

²⁶⁶ Kitābu'l-Libās, 68. Bāb, 5903 ve 5904. rivāyetler.

²⁶⁷ Kitābu'l-Menākıb, 23. Bāb, 3551. rivāyet.

²⁶⁸ Kitābu'l-Libās, 68. Bāb, 5901. rivāyet

²⁶⁹ Kitābu'l-Menākıb, 23. Bāb, 3551. rivāyet.

²⁷⁰ Kitābu'l-Megāzi, 30. Bāb, 4104 ve 4106 rivāyetler; *Müsned*, İbn Hanbel, c:30, s: 609, 18662. rivayet.

saçlarını bilerek ve isteyerek uzun tutmuştur. Bu durumda ya uzun saç sevip-tercih etmektedir, yahut kişisel bir tercihten öte dönemsel olarak müşriklere muhalefet ilkesi gereği saçını uzun tutmaktadır.

Hiz. Peygamber, Veda Haccı²⁷¹ esnasında, ihramdan çıkarken saçlarını tıraş ettirmiştir.²⁷² Tıraş olanlara ve saçlarını kısalttıranlara dua etmiştir.²⁷³ Muaviye bin Ebu Süfyan da, Hiz. Peygamber'in saçlarını “*mişkas*” (مشقس) denilen bir tür makasla kısalttığını belirtmektedir.²⁷⁴

Hiz. Peygamber'in saçların tıraş edilmesi, yıkanması ve taranması gibi konularda etrafındaki insanlardan yardım almaktadır. Hatta itikâftayken başını Hiz. Aişe'nin odasına uzatır, Hiz. Aişe de başını yıkar²⁷⁵ saçlarını tarardı.²⁷⁶ Hiz. Aişe kendisi hayızlı olduğu halde Hiz. Peygamber'in saçlarını taradığını söylemiştir.²⁷⁷ İtikâf gibi mescit odaklı bir ibadet esnasında bile saçlarının bakımına dikkat etmesi kadar, özellikle saç bakımı konusunda ailesinin yahut yakınında bulunan insanların da yardımını aldığını öğrenmekteyiz.

Hiz. Peygamber ve Ashabı, Hac için Medine'den yola çıkarken saçlarını taramakta, yağlamaktadır.²⁷⁸ O günkü şartlar çerçevesinde saçlarının bakımını yaptıklarını söylemek uygundur.

²⁷¹ Kitâbu'l-Megâzi, 78. Bâb, 4410 ve 4411. rivâyetler.

²⁷² Kitâbu'l-Hac, 127. Bâb, 1726 ve 1729. rivâyetler; Kitâbu'l-Megâzi, 78. Bâb, 4410 ve 4411. rivâyetler.

²⁷³ Kitâbu'l-Hac, 127. Bâb, 1727 ve 1728. rivâyetler.

²⁷⁴ Kitâbu'l-Hac, 127. Bâb, 1730. rivâyet.

²⁷⁵ Kitâbu'l-İtikâf, 4. Bâb, 3031. rivâyet.

²⁷⁶ Kitâbu'l-İtikâf, 3. Bâb, 3029. rivâyet.

²⁷⁷ Kitâbu'l-Libâs, 76. Bâb, 5925. rivâyet.

²⁷⁸ Kitâbu'l-Hac, 23. Bâb, 1545. rivâyet.

Hız. Peygamber, bazen saçlarını alnının üzerine salar,²⁷⁹ bazen da ortadan ayırırdı.²⁸⁰ Hız. Peygamber'in, Hac esnasında saçlarını toplayıp yapıştırdığını öğrenmekteyiz.²⁸¹

Enes bin Malik; Hız. Peygamber'in saçlarını boyamadığını belirtmektedir. Şakaklarında çok az beyazlık olduğunu, saçlarını boyamaya ihtiyaç olmadığını ima²⁸² ve ifade etmektedir.²⁸³ Saç boyama işinin, yaşın ilerlemesi veya saçlarda beyazlaşmanın başlaması ile ilişkilendirmektedir.

Ümmü Seleme'den gelen rivâyetlerde ise, Hız. Peygamber'e ait olduğu belirtilen saç tellerinin kırmızı renkte olduğu belirtilmektedir.²⁸⁴ Hız.Peygamber'e ait olduğu belirtilen saç tellerindeki kırmızılık Enes b. Malik'e sorulunca, bunun (boyamadan değil) koku kullanımından olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵ Bu yoğun koku kullanımı da muhtemelen Hız. Peygamber'in şahsına ait bir uygulama olmayıp, Hız. Peygamber'in saç ve sakallarını muhafaza eden sonraki ravilerin -ihtiramları gereği- Hız. Peygamber'den

²⁷⁹ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3558. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 70. Bâb, 5917. rivâyet.

²⁸⁰ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3558. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 70. Bâb, 5917. ve 5918. rivâyetler.

²⁸¹ Kitâbu'l-Hac, 19. Bâb, 1540. rivâyet; 34. Bâb, 1566. rivâyet; 107. Bâb, 1697. rivâyet; 126. Bâb, 1725. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 78. Bâb, 4398. rivâyet, Kitâbu'l-Libâs, 69. Bâb, 5915 ve 5916. rivâyetler.

²⁸² Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3550. rivâyet;

²⁸³ Kitâbu'l-Libâs, 66. Bâb, 5894. ve 5895. rivâyetler.

²⁸⁴ Kitâbu'l-Libâs, 66. Bâb, 5896, 5897 ve 5898. rivâyetler.

²⁸⁵ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3547. rivâyet.

kendilerine kalan bu emanetleri yoğun şekilde koku ile harmanlamalarından kaynaklanmaktadır.²⁸⁶

Abdullah bin Ömer'in rivâyetine göre Hz. Peygamber sarı renge boyamıştır, ancak saçlarını mı sakalını mı boyadığı açık değildir.²⁸⁷

Enes b. Malik rivâyetlerinden Hz. Peygamber'in saçların, asli rengine boyanması üstünde fazla durmadığını söylememiz mümkündür. Diğer rivâyetlere bakıldığında, saçların kırmızı vb. renklere boyandığını, özellikle saç beyazlıklarının boyanmasını özellikle tavsiye ettiğini anlamaktayız. Kadir Paksoy, Hz. Peygamber'in sadece sakallarının değil, saçlarının da günümüze intikal ettiği kanaatindedir.²⁸⁸

Hz. Peygamber, çocukların saçlarının bir kısmının kesilip bir kısmının bırakılmasından nehyetmiştir. Saçın alında bırakılıp başın diğer taraflarının tıraş edilmesi yasaklanmıştır.²⁸⁹ Hadisin ravilerinden Ubeydullah bin Hafs, perçem ve ense tarafındaki fazlalıkların bir mahsuru olmadığını belirtmektedir. İbn Abbas'ın rivâyetinden, saçların perçemleri-kakülleri olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁰ İbn Abbas'ın o tarihlerde çocuk yaşta olduğunu da göz önünde bulundurmak isabetli olacaktır.

Hz. Peygamber'in kadınların perçem bırakması konusunda sert ikazlar vardır. Nitekim İsrailoğullarının kadınlarının kâkül bıraktıkları zaman helak olduklarını

²⁸⁶ Paksoy, Kadir, “Hz. Peygamber'in Saç veya Sakalı'nın Sonraki Kuşaklara İntikali ve Sakal-ı Şerif Merasiminin Rivayetlerdeki Temeli” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25, Ocak-Haziran 2011, s: 103; *Müstedrek Ale's-Sahyahn*, Ebu Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî, Tahkik: Mustafa Abdulkadir Atâ, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Birinci Baskı, 1990-1411, c: 2, s: 663, 4201. rivayet.

²⁸⁷ Kitâbu'l-Vudû, 30. Bâb, 166. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 37. Bâb, 5851. rivâyet.

²⁸⁸ Paksoy, a.g.m., s: 98.

²⁸⁹ Kitâbu'l-Libâs, 72. Bâb, 5920. ve 5921. rivâyetler.

²⁹⁰ Kitâbu'l-Libâs, 71. Bâb, 5919. rivâyet.

belirtmiştir.²⁹¹ Saç ekletmenin²⁹² de yalan olarak nitelendiği,²⁹³ hatta laneti celbettiği²⁹⁴ de hatırd tutulursa meselenin ciddiyet boyutları daha net ortaya çıkacaktır. Nebevi gündemde “saçların toplumların helakına götürecekt kadar tehlikeli olabileceğinin” söz konusu edilmesi de, esasen saçların sadece saçtan ibaret olmadığı; masum bir model ve moda olarak görülmediğini göstermektedir.²⁹⁵ Diğer bir rivâyette; saçların beyazlıklarının boyanması hususunda Ehl-i Kitab’a muhalefet edilmesini istemiştir²⁹⁶. Buradan hareketle Ehl-i Kitapla birebir aynı uygulamaların yapılmasını da uygun görmediğini ifade etmek mümkün görünmektedir. Klasik ve çağdaş dönem alimlerinin görüşlerini inceleyen Taha Nas, saç ektirme konusunda kişinin durumuna göre beş

²⁹¹ Kitâbu Ehâdîsi’l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3468; Kitâbu’l-Libâs, 83. Bâb, 5932. rivâyet.

²⁹² İfade Türkçe açısından günümüz için saç ektirme yahut uzak bir ihtimalle de olsa peruk kullanma şeklinde anlaşılabilir. Bu konu tezimizin 2. Bölümünde yer alan “1.1.3.2. Hilkaî Değıştirmek” başlığında ele alınacaktır.

²⁹³ Muaviye bin Ebi Süfyan, Hz. Peygamber’in saça ekleme yapmayı yalan olarak nitelediğini zikretmektedir. Bak: Kitâbu Ehâdîsi’l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3488. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 83. Bâb, 5938. rivâyet.

²⁹⁴ Kitâbu’t-Tefsir, Haşr Sûresi, 4. Bâb, 4887. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 83. Bâb, 5933 ve 5937; 85 Bâb. 5940. ve 5942. rivâyetler.

²⁹⁵ Buradaki maksadı kadınların güzelliklerini helal eşlerinden başkalarına açmaları şeklinde anlamak isabet olacaktır. Bu tespite göre güzelliğe olan rağbetin gerekli sınırları dışına taşmasının haramlara kapı araladığı ima edilmekte, sedd-i zerai ilkesi gereği ilgili ikaz yapılmaktadır. Saç konusundaki bu hassasiyet, estetik algısıyla yakından ilişkili olduğu gibi giyim kuşam konusuna da teşmil edilebilir.

²⁹⁶ Kitâbu Ehâdîsi’l-Enbiyâ, 50. Bâb, 3462. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 67. Bâb, 5899. rivâyet.

teklifi hükümden birinin geçerli olabileceği görüşüne varmaktadır.²⁹⁷ Nitekim rivayetlerde geçen lanet ve tahrir mânâları, Ehl-i Kitab'a benzemek, insanları aldatmak, hilkatı değiştirmek gibi illetlere müstenid görünmektedir. Güzellik, hilkatı tahrip gibi bir kaygı gözetilmeksizin, maddi ve psikolojik bir rahatsızlığı izâle niyetiyle yapılan saç ekletme işleminin bu tahrir kapsamında değerlendirilemeyeceği kanaati savunulmaktadır.²⁹⁸

Hz. Enes, Hz. Peygamber'in sakallarındaki beyazlığın sayılabilecek kadar az olduğunu belirtmektedir.²⁹⁹ Hz. Peygamber, *bıyıkların kısaltılmasının fıtrattan olduğunu da ifade etmiş*,³⁰⁰ “*bıyıkların kısaltılmasını ve sakalların uzatılmasını*”³⁰¹ tavsiye etmiştir. Bu tavsiyesinde yine müşriklere muhalefet vurgusunun olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.³⁰²

Gördüğümüz kadarıyla; Hz. Peygamber'in saç modelleri konusunda müşrikler ve ehl-i kitapla olan ilişkilerin etkili olduğunu, Müslümanların modasını tayin ederken, gayr-i müslimlerin modasını da dikkate aldığını belirtmek yerinde olacaktır. Bazen müşriklere muhalefet için Ehl-i Kitab'a uygun bir üslup belirlerken, bazen ehl-i kitaba da muhalefet etmiştir. Ehl-i Kitaba muhalefette müşrikler kadar şiddetli olmamıştır.³⁰³

²⁹⁷ Nas, Taha, “İslam Hukuku Açısından Saç Ekiminin Hükümü”, *İslami Araştırmalar*, 2016; c: 27, Sayı:1, s: 53-63.

²⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Nas, A.g.m, s: 63.

²⁹⁹ Kitâbu'l-Libâs, 66. Bâb, 5895. rivâyet.

³⁰⁰ Kitâbu'l-Libâs, 63. Bâb, 5888 ve 5889 rivâyetler; 64. Bâb, 5890 ve 5891 rivâyetler; Kitâbu'l-İstizân, 51. Bâb, 6297. rivâyet.

³⁰¹ Kitâbu'l-Libâs, 65. Bâb, 5892 ve 5893. rivâyetler.

³⁰² Kitâbu'l-Libâs, 64. Bâb, 5892. rivâyet.

³⁰³ Abdullah bin Abbas'ın bildirdiğine göre, Hz. Peygamber kendisine bir emir gelmeyen konularda, (müşriklerdense) Ehl-i Kitâba muvafık davranmayı tercih

Ancak Hz. Peygamber'in saç-sakal-bıyık konusundaki tavrını, mutlak manada muhalif yahut tepkisel olarak değerlendirmek konunun özünden uzaklaşmak olacaktır. Zira bu kabul Müslümanların kendilerine mahsus, müslüman şahsiyetine duyulan özgüvene dayalı bir moda/model vaz etmeyip sürekli diğer toplumların değillemesi şeklinde, pasif ve bağıl bir tavır sergiledikleri sonucuna götürecektir. Müslümanların azınlık olduğu durumlarda böyle bir tarz-ı siyasetin takip edilmesi normal karşılanabilir. Lakin Müslümanlar çoğunluk durumundayken aynı tepkiselliği sergilemek sağlıklı bir tavır olmayacaktır. Esasen Hz. Peygamber'in de böyle bir tutumu hedeflemediğini düşünmekteyiz.

2.3. Ağız ve Diş Temizliği

Muhtelif rivâyetlerden Hz. Peygamber'in ağız temizliğine ihtimam gösterdiğini tespit etmekteyiz. Ağız temizliği için misvak kullanmış, misvak kullanılmasını ısrarla tavsiye etmiş, bazı yemeklerden sonra ağzını suyla çalkalamıştır.

Hz. Peygamber'in misvak kullanımına ilişkin çeşitli zaman ve şekilleri ifade eden rivâyetler vardır. Gece namazına kalktığında ağzını misvaklamaktadır.³⁰⁴ Misvak kullanırken bazen öğürecek kadar boğazına götürdüğü³⁰⁵ aktarılmaktadır. Vefat anında bile misvak kullanmıştır.³⁰⁶ Hz. Peygamber, Hz. Aişe'nin yanında vefat halleri

etmektedir: Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3558. rivâyet; Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 52.

Bâb, 3944. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 70. Bâb, 5917. rivâyet.

³⁰⁴ Kitâbu'l-Vudû, 73. Bâb, 245. rivâyet; Kitâbu'l-Cumua, 8. Bâb, 889. rivâyet; Kitâbu't-Teheccüd, 9. Bâb, 1136. rivâyet.

³⁰⁵ Kitâbu'l-Vudû, 73. Bâb, 244. rivâyet.

³⁰⁶ Kitâbu'l-Cumuâ, 9. Bâb, 890. rivâyet; Kitâbu Farzı'l-Hums, 4. Bâb, 3100. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 84. Bâb, 4438. rivâyet.

yaşarken, yanlarına giren kardeşi Abdurrahman bin Ebubekir’e ait misvakı alıp ikiye bölmüş, ağzıyla yumuşatıp Hz. Peygamber’e vermiş, o da bu misvakı kullanmıştır.³⁰⁷

Hz. Peygamber’in misvakla ilişkisi günümüzde “alışkanlık” ya da “bağımlılık” olarak ifade edilen kavramdan farklı bir içeriktedir. Devamlılık içeren bilinçli bir tercih anlamında bir âdettir tespiti daha münasip olacaktır.

Kendisi kullandığı gibi ümmetine de misvak kullanmayı tavsiye etmiş, zorluk olmayacağından emin olsa her namaz vaktinde misvak kullanmayı emredecek olduğunu,³⁰⁸ misvak konusunda çok söz söyleyerek telkinde bulunduğunu³⁰⁹ ifade etmiştir.

Hz. Peygamber’in bazen ağzını temizlemek amacıyla elbisesinin kenarına tükürdüğü³¹⁰ bildirilmektedir.³¹¹ Bu rivâyetlerde tükürüğün rahatsızlık verdiği ve ağız temizliği amacıyla çıkarıldığı açıktır. Yine ashabına tükürme ihtiyacı olduğunda nasıl davranılması gerektiğini izah ederek, namazdayken öne veya sağ tarafa değil, sola, sol ayak altına yahut elbisenin yeline tükürülmesini salık vermiştir.³¹²

Bazı durumlarda bir şey yedikten yahut içtikten sonra ağzının içini suyla çalkalayarak temizlik yaptığı nakledilmektedir. Mesela sevik yedikten sonra ağzını

³⁰⁷ Kitâbu’l-Cumuâ, 9. Bâb, 890. rivâyet.

³⁰⁸ Kitâbu’l-Cumuâ, 8. Bâb, 887. rivâyet.

³⁰⁹ Kitâbu’l-Cumuâ, 8. Bâb, 888. rivâyet.

³¹⁰ Bazı durumlarda tükürüğün şifa ve bereket niyetiyle kullandığı da nakledilmektedir. Bu iki durumu tefrik etmek zaruri olup, ileride mucizevî rivâyetler bahsinde ele alınacaktır.

³¹¹ Kitâbu’l-Vudû, 70. Bâb, 241. rivâyet.

³¹² Kitâbu’s-Salât, 33. Bâb, 405. rivâyet.

çalkalamış,³¹³ süt içtikten sonra ağzını suyla çalkalamış ve sütün yağlı olduğunu³¹⁴ söylemiştir. Ağzında kalan gıda kalıntılarının rahatsızlık verdiğini ve bunları temizlemek ihtiyacı hissettiği anlaşılmaktadır.

2.4. Ellerin Temizliği

Cabir bin Abdullah'a, ateşte pişmiş yemeklerden sonra abdest alınması ile ilgili bir husus sorulduğunda; cevaben o devirde -çoğunlukla- mendillerinin bulunmadığını belirttikten sonra ateşte pişmiş yemekler yendikten sonra ellerini, kollarına ve ayaklarına silerek temizlediklerini, daha sonra abdest almadan namaza durduklarını zikretmiştir.³¹⁵ Devrin imkânları çerçevesinde temizlik için gerekli malzeme ve su kaynakları kısıtlıdır. Cabir bin Abdullah'ın sözlerinden sonraki dönemlerde ekonomik şartların değişmesi ile kültürün değiştiğini de görmekteyiz.

Câbir bin Abdullah'ın mendillerin azlığına ilişkin verdiği bilgiye nazaran, Sahabenin kültürel değişimleri kötü olarak algılamadıkları da anlaşılmaktadır. En azından Hz. Peygamber döneminde tanınan bilinen nesneler ve buna bağlı uygulamaların daha sonra imkânların genişlemesiyle yaygınlaşmasında bir tepki gösterilmediği söylenebilir.

Hz. Peygamber bir şey yendikten sonra parmakların yalanmaksızın mendile silinmemesini telkin etmiştir.³¹⁶ Bu tenbihin ardında su ve temizlik şartlarının kısıtlılığına rağmen, imkânlar dâhilinde temizliğe riayeti vurguladığını anlamamız mümkündür.

³¹³ Kitâbu'l-Vudû, 51. Bâb, 209 rivâyet; Kitâbu'l-Vudû, 53. Bâb 215 rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 9. Bâb, 5390. rivâyet; 51. Bâb, 5454 ve 5455. rivâyetler.

³¹⁴ Kitâbu'l-Vudû, 52. Bâb, 211. rivâyet.

³¹⁵ Kitâbu'l-Et'ime, 53. Bâb, 5457. rivâyet.

³¹⁶ Kitâbu'l-Et'ime, 52. Bâb, 5456. rivâyet.

2.5. Koku ve Güzel Koku

Hız. Peygamber Allah yolunda yaralananların yarısından akan kanın kıyamet günü rengi kan gibi, kokusu misk gibi olduğunu ifade eder.³¹⁷ Aynı şekilde iyi ve kötü arkadaşı misk taşıyan kimse ile körükçüye benzetmektedir. Miskin satılması, ikram edilmesi yahut yanında bulunan kişilere ferahlık vermesi, körükçünün de ya elbiseyi yakması yahut kötü kokusuyla rahatsızlık vermesine işarette bulunur.³¹⁸ Bu rivâyetler, Hız. Peygamber'in yaşadığı toplumda miskin güzel koku olarak bilindiğinin, aynı şekilde kötü koku ile ilgili bir kabulün de olduğunun delilidir.

Rivâyetlerin geneline bakıldığında Hız. Peygamber'in koku konusunda duyarlı olduğunu görmemiz mümkündür. Güzel kokuyu kullanırken, hoş olmayan kokulardan da itinaıyla sakınmaktadır. Buhari'de o devirde bulunan misk,³¹⁹ haluk³²⁰ ve zerira³²¹ isimlerideki koku çeşitlerini tespit edebildik.

Hız. Enes, Hız. Peygamber'in güzel koku ikramını reddetmediğini belirtmektedir.³²² Yine Hız. Peygamber'in saçlarındaki kızılık sorulunca, saçlarını boyadığından değil, güzel koku kullanımından olduğunu ifade etmiştir.³²³ Bu rivâyete

³¹⁷ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 31. Bâb, 5533. rivâyet.

³¹⁸ Kitâbu'l-Buyû', 38. Bâb, 2101. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 31. Bâb, 5534. rivâyet.

³¹⁹ Kitâbu'l-Buyû', 38. Bâb, 2101. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 31. Bâb, 5534. rivâyet.

³²⁰ Kitâbu'l-Umre, 10. Bâb, 1789. rivâyet.

³²¹ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 31. Bâb, 5534. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 81. Bâb, 5930. rivâyet.

³²² Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 9. Bâb, 2582. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 80. Bâb, 5930. rivâyet.

³²³ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3547. rivâyet.

bakılırsa Hz. Peygamber'in güzel kokuya olan rağbeti saçlarının rengini değiştirecek derecededir. Diğer bir açıdan bakıldığında, Hz. Peygamber'in saç/sakal rengindeki bu değişikliğin sebebi bizzat kendisinin yoğun koku kullanmasından değil, kendisinden sonra onun bu hatıralarını muhafaza eden sahabenin yoğun bir şekilde kokuyla harmanlamasından kaynaklanmaktadır.³²⁴

Hz. Peygamber, Cuma günü her ergenin temizlenilmesini ve bulabilirse güzel koku sürülmesini³²⁵ talim etmektedir.

Hz. Aişe kendi elleriyle,³²⁶ Hz Peygamber'e ihrama girerken ihramı için, ihramdan çıkarken³²⁷ güzel koku sürdüğünü³²⁸ belirtmektedir. Yine Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in ihramı için ve Mina'dan ifada için ayrılmadan önce koku sürdüğünü söylemiştir.³²⁹ İki yerde bu kokunun ismini zerira olarak geçmektedir.³³⁰ Hz. Aişe bulabildiği en güzel kokuyu sürdüğünü³³¹, Hz. Peygamber ihramlıyken saç³³² ve sakalında sürmüş olduğu kokunun parlaklığını görür gibi olduğunu söyler.³³³ Umre için

³²⁴ Paksoy, Kadir, a.g.m, s: 103.

³²⁵ Kitâbu'l-Cumuâ, 3. Bâb, 880. rivâyet.

³²⁶ Kitâbu'l-Hacc, 143. Bâb, 1754. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 73. Bâb, 5922. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 81. Bâb, 5930. rivâyet.

³²⁷ Kitâbu'l-Hac, 18. Bâb, 1539. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 79. Bâb, 5928. rivâyet;

³²⁸ Kitâbu'l-Gusl, 12. Bâb, 267. rivâyet; Kitâbu'l-Hac, 18. Bâb, 1539. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 79. Bâb, 5928. rivâyet.

³²⁹ Kitâbu'l-Libâs, 73. Bâb, 5922. rivâyet.

³³⁰ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 31. Bâb, 5534. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 81. Bâb, 5930. rivâyet.

³³¹ Kitâbu'l-Libâs, 74. Bâb, 5923. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 79. Bâb, 5928. rivâyet;

³³² Kitâbu'l-Libâs, 70. Bâb, 5918. rivâyet.

³³³ Kitâbu'l-Libâs, 70. Bâb, 5918. rivâyet.

ihrama girmeden önce sürülen kokunun özellikle yıkanması gerektiğini belirtmiştir.³³⁴

Guslden önce güzel koku sürdüğü nakledilmektedir.³³⁵

Hız. Peygamber'in yenilen gıdanın kokusunu da önemseydi bilinmektedir. Sarımsak-soğan gibi, insanlara rahatsızlık verme ihtimali olan hoş olmayan kokulu gıdaları tercih etmemektedir.³³⁶

3. Günlük Eşyalar ve Hız. Peygamber'in Eşyaları

Hız. Peygamber de, yaşadığı devrin sosyo-ekonomik şartları çerçevesinde, her insanın, her erkeğin, her ev reisinin, devlet başkanının edindiği türden kişisel eşyalar edinmiştir. Sosyo-ekonomik şartlarla beraber, Hız. Peygamber'in yaşam standartlarında/şartlarında da değişiklikler görülmüştür. Rivâyetlerden elde ettiğimiz bilgilere göre, Hız. Peygamber, sarık, izar, rida, kamis/gömlek, bürde/hırka, nalin vb. gibi giysiler; kılıç, ok, sadak, tolga, zırh vb. savaş aletleri; deve, at, katır vb. binekler; yüzük, asa vb. aksesuarlar; misvak, ibrik, leğen, vb. temizlik eşyası; hasır/seccade, döşek, vb. ev eşyası ve mesken edinmiştir.

3.1. Gündelik Eşyalar

Hız. Peygamber günlük hayatta kullanılan eşya ve mekân unsurları ile ilgili bir takım uygulamalara dikkat edilmesini istemiştir. Akşam olunca besmele çekilerek kapıların kapatılmasını,³³⁷ kırbaların veya su kaplarının³³⁸ besmele çekilerek³³⁹

³³⁴ Kitâbu'l-Hac, 17. Bâb, 1536. rivâyet; Kitâbu'l-Umre, 10. Bâb, 1789. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 57. Bâb, 4329. rivâyet; Kitâbu Fedâili'l-Kuran, 2. Bâb, 4985. rivâyet.

³³⁵ Kitâbu'l-Gusl, 14. Bâb, 270 ve 271. rivâyetler.

³³⁶ Kitâbu'l-Ezan, 160. Bâb, 855. rivâyet; Kitâbu'l-İ'tısam bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

³³⁷ Kitâbu'l-Eşribe, 22. Bâb, 5623. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3316. rivâyet.

bağlanmasını, -yiyecek ve içecek³⁴⁰ kapların üstlerinin -bir dal parçasıyla bile olsa³⁴¹ örtülmesini, yatma vakti geldiğinde³⁴² (yağ) lambalarının söndürülmesini emretmiştir.³⁴³ Bu uyarıların bazılarının ardında “şeytanın etkili olabilmesi”³⁴⁴ tehlikesinden, bazısında da yangın çıkarma ihtimalinden³⁴⁵ bahsetmektedir. Şeytanın etkisi dışında eşyanın yerli yerince ve yapılış amacına uygun olarak kullanımı ile ilgili bir hatırlatma ya da bir ikaz olarak da düşünülebilir. Bu iki bağlam birleştirilip bir adım öne götürülerek “şeytanın amacına uygun kullanılmayan eşyalarla ilgili belli tasarruflarının olabileceği” çıkarımına da gidilebilir. Eşyanın tabiatına, üretiliş/yaratılış amacına uygun kullanılmamasının da fiziki dünya çerçevesinde belli mahsurlar ve riskler oluşturması gayet tabiidir.

3.1.1. Yemek ve Sıvı Kapları ve Bunlarla İlgili Uygulamalar

Mübah olan kapların kullanım usulleri hakkındaki genel uygulamaları çerçevesinde; akşam olunca besmele çekilerek kırbaların bağlanmasını, kapların üstlerinin -bir dal parçasıyla bile olsa³⁴⁶ örtülmesini emretmiştir.³⁴⁷ Hz. Peygamber, içinde gıda maddesi bulunan kapların üstlerinin örtülmesini talim etmiştir. Ensardan biri

³³⁸ Kitâbu'l-Eşribe, 22. Bâb, 5624. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3316. rivâyet.

³³⁹ Kitâbu'l-Eşribe, 22. Bâb, 5624. rivâyet.

³⁴⁰ Kitâbu'l-Eşribe, 22. Bâb, 5624. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3316. rivâyet.

³⁴¹ Kitâbu'l-Eşribe, 22. Bâb, 5624. rivâyet.

³⁴² Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3316. rivâyet.

³⁴³ Kitâbu'l-Eşribe, 22. Bâb, 5623. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3316. rivâyet.

³⁴⁴ Kitâbu'l-Eşribe, 22. Bâb, 5623. rivâyet.

³⁴⁵ Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3316. rivâyet.

³⁴⁶ Kitâbu'l-Eşribe, 22. Bâb, 5624. rivâyet.

³⁴⁷ Kitâbu'l-Eşribe, 22. Bâb, 5623. rivâyet.

bir gün Hz. Peygamber'e Naki bölgesinden süt getirmişti. “*Üzerini bir bez parçasıyla örtmedin mi, üzerine bir dal örtseydin ya!*”³⁴⁸ şeklinde bir hatırlatmada bulunmuştur. Gıda maddesi bulunan kapların üzerlerinin kapatılmasında, temizlik ve gıda güvenliği hususuna işaret ettiği kanaatindeyiz.

Hz. Peygamber, bir kişinin su kaplarının ağızlarını doğrudan kendi ağzına dayayarak su içmesini yasaklamıştır.³⁴⁹ Burada Hz. Peygamber'in eşyanın ve insanın tabiatına uygun kullanılması yönünde bir ikazı olduğunu düşünmekteyiz. Aynı şekilde su kapları farklı kimseler tarafından kullanılma ihtimali olan eşyalar olup, Hz. Peygamber'in ağız ve diş temizliği konusundaki hassasiyeti -sözgelimi misvaka rağbeti- âşikârdır.

Hz. Peygamber, kapların içine nefes verilmesini de yasaklamıştır.³⁵⁰ Bu yasağın ardında, temizlik, sağlık gibi unsurlar olduğunu düşünmek son derece tabidir.

Hz. Peygamber'in bardak kullandığı nakledilmektedir.³⁵¹ Hz. Peygamber'e su ikram edilen kaplar daha sonraki dönemlerde hatıra olarak saklanmış ve önemli simalara hediye edilmiştir.³⁵²

Altın ve gümüşten yapılmış kapların kullanılmasına ilişkin yasak ilerideki bölümlerde ele alınacaktır. Burada altın ve gümüş dışındaki maddelerden yapılmış bazı

³⁴⁸ Kitâbu'l-Eşribe, 12. Bâb, 5605 ve 5606 rivâyetler.

³⁴⁹ Kitâbu'l-Eşribe, 23. Bâb, 5625 ve 5626 rivâyetler; 24. Bâb, 5627, 5628 ve 5629. rivâyetler.

³⁵⁰ Kitâbu'l-Eşribe, 25. Bâb, 5630. rivâyet.

³⁵¹ Kitâbu'l-Eşribe, 29. Bâb, 5636. rivâyet.

³⁵² Kitâbu'l-Eşribe, 30. Bâb, 5637. rivâyet. Rivâyetin muhtevası şöyledir: bir kız isteme/dünürlük ziyaretinden dönüşte, Beni Saide çardağında mola veren Hz. Peygamber ve beraberindekilere, Sehl bin Sa'd, bir bardakla su ikram etmiştir. Daha sonra bu bardak Ömer bin Abdülaziz'e hediye edilmiştir.

kapların kullanılmasına getirilen sınırlamalar ve yasakları ele alacağız. Mesela su kabağı ve müzeffet³⁵³ (مزفت) denilen kapların içine şıra yapılmasını yasaklamıştır.³⁵⁴ Ebu Hureyre'den gelen rivâyetin devamında Ebu Hureyre bu yasağın kapsamına (muhtemelen ağaçtan) oyulmuş kapları ve *hantam* (حنتم) yahut *hanzal* da (حنظل) denilen, tadının çok ekşi olmasının yanında müşhil etkisi olan, tıbbi ilaç yapımında kullanılan Ebu Cehil karpuzunu da eklemektedir.³⁵⁵

Hiz. Peygamberin bir takım kapları (ظروف - kaplar; اسقي/اسقى - tulum/kırba; / وعى / وعى kap/kaplar) yasakladığı,³⁵⁶ sonra zaruretlerden dolayı –müzeffet (مزفت)³⁵⁷ ve (دباء) su kabağı hariç-³⁵⁸ bir kısmına kuyulardan su çekmek³⁵⁹ için ruhsat verdiği³⁶⁰

³⁵³ Müzeffet, katranla sıvanmış kapların kastedildiği anlaşılmaktadır. Bakınız: İbn Manzûr, Cemalü'd-din Ebu Fadl, Muhammed bin Mükerrrem, *Lisân'ul-Arab*, Tahkik: Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Haseb'ullah, Haşim Muhammed Şazeli, Dar'ul-Maarif, Kahire, c: 3, s: 1841. Sözlük anlamı açısından içki kaplarına da müzeffet denmekteydi. Bu durumda içi ziftlenmiş kaplar yahut içki için kullanılan kaplar olarak iki farklı şekilde anlamak mümkündür. Bakınız: İbn Manzûr, aynı yer.

³⁵⁴ Kitâbu'l-Eşribe, 4. Bâb, 5587. rivâyet; 8. Bâb, 5595. rivâyet.

³⁵⁵ Hiz. Aişe'den gelen bir başka rivâyetle Ebu Cehil karpuzunu işitmediğini belirtmektedir: Kitâbu'l-Eşribe, 8. Bâb, 5595. rivâyet.

³⁵⁶ Kitâbu'l-Eşribe, 8. Bâb, 5592, 5593, 5594. rivâyetler.

³⁵⁷ Kitâbu'l-Eşribe, 8. Bâb, 5593 ve 5594. rivâyetler.

³⁵⁸ Kitâbu'l-Eşribe, 8. Bâb, 5594. rivâyet.

³⁵⁹ El-Cerr ifadesini kuyudan su çekmek olarak aldık. Sofuoğlu şıra yapmak şeklinde tercüme etmiştir. Bakınız: Sofuoğlu, 12 Cilt, s: 5651-4.

³⁶⁰ Kitâbu'l-Eşribe, 8. Bâb, 5593. rivâyet.

anlaşılmaktadır. Henüz tam kurumamış yeşil bitkilerden elde edilen su kapları kuyudan su çekilmesini de bu yasaklar kapsamında bulmaktayız.³⁶¹

Hız. Peygamber'e Ehl-i Kitaba ait kapların kullanılmasının hükmü sorulduğunda başka kap bulunabilirse kullanılmasını, eğer başka seçenek yoksa Ehl-i Kitaba ait kaplarında yıkanmak suretiyle kullanılabileceğini ifade etmiştir.³⁶²

Hayber Gazvesi esnasında Hız. Peygamber, *ehil eşek etlerinin pişirildiği kapların boşaltılmasını ve kapların kırılmasını emretmiş*, sahabeden birinin kapların yıkanması hakkındaki sorusu üzerine *yahut yıkayın* diye emrini genişletmiştir.³⁶³

3.1.2. Yazı Malzemeleri

Rivâyetlerden o dönemde yazı malzemelerinin bulunduğunu, Hız. Peygamber'in de bu malzemelerle tutulan kayıtların kalıcılığını ima ettiğini³⁶⁴ görmekteyiz. Hız. Peygamber İslam'a davet için diplomatik mektuplar yazdırarak göndermiş,³⁶⁵ askeri birliklere yazılı talimatlar vererek, yeri-zamanı geldiğinde açılmasını emretmiştir.³⁶⁶ Yemen ehlinden birisi Mekke'nin hürmeti ile ilgili sözlerinin yazılmasını rica etmiş, Hız.

³⁶¹ Kitâbu'l-Eşribe, 8. Bâb, 5596. rivâyet.

³⁶² Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 4. Bâb, 5478. rivâyet, 10. Bâb, 5488. rivâyet; 14. Bâb, 5496. rivâyet.

³⁶³ Kitâbu'l-Mezâlim, 32. Bâb, 2477. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 39. Bâb, 4196. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 14. Bâb, 5497. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 90. Bâb, 6148. rivâyet; Kitâbu'd-Deavât, 19. Bâb, 6331. rivâyet.

³⁶⁴ Kitâbu'l-İlm, 39. Bâb, 114. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 84. Bâb, 4431 ve 4432. rivâyetler; Kitâbu'l-Merdâ, 17. Bâb, 5669. rivâyet.

³⁶⁵ Kitâbu'l-İlm, 7. Bâb, 64 ve 65. rivâyetler.

³⁶⁶ Buhari Kitâbu'l-İlm'de, 7. Bâb başlığının altında senetsiz olarak zikretmiştir.

Peygamber de yazılması talimatını vermiştir.³⁶⁷ Hz. Peygamber, vefat hastalığında, ashabının kendisinden sonra sapıklığa düşmemeleri için bir şeyler yazdırmak niyetiyle kağıt kalem getirilmesini istemiştir.³⁶⁸ Sahabe'nin de bir takım hadisleri yazdığı bilinmektedir.³⁶⁹

3.1.3. Ziraat Aletleri

Buhari, Hz. Peygamber'den, ziraat aletleri hakkında olumsuz içerikli bir rivâyet nakletmiştir. Hz. Peygamber bir evde saban ve ziraat aletlerinden bir nesne görmüş ve “*bu aletlerin girdiği eve Allah zillet sokar*” demiştir.³⁷⁰ Bu uyarının sınır boylatını korumakla vazifeli halk için olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu rivâyet, ziraati öven

³⁶⁷ Kitâbu'l-İlm, 39. Bâb, 112. rivâyet.

³⁶⁸ Kitâbu'l-İlm, 39. Bâb, 114. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 84. Bâb, 4431 ve 4432. rivâyetler; Kitâbu'l-Merdâ, 17. Bâb, 5669. rivâyet.

³⁶⁹ Ebu Hureyre'nin Abdullah bin Amr'ın hadisleri yazdığı konusundaki sözleri hakkında: Kitâbu'l-İlm, 39. Bâb, 113. rivâyet; Hz. Ali'nin sahifesi hakkında: Kitâbu'l-İlm, 39. Bâb, 111. rivâyet.

³⁷⁰ Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 2. Bâb, 2321. rivâyet. Şarihler, ziraatin müslümanları at binmek ve cihat etmekten alıkoyma ihtimali üzerinde durmaktadır. Bu sınırlama, sınır boylarında meskun bulunan ahaliye hitap etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bakınız: *Şerhu Sahih'il-Buhari l'İbn Battal*, İbn Battal Ebu'l-Hasen, Ali bin Halef bin Abdülmelik, Tahkik: Ebu Temim Yasir bin İbrahim, Mektebetu'r-Rüşd, Suudiyye, Riyad, 2003/1423, cilt: 6, s: 457; *Umdetu'l-Kari Şerhu Sahih'il-Buhari*, Ebu Muhammed Mahmud bin Ahmed Bedruddin el-Ayni, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c: 12, s: 156; Tahavî, Ebu Cafer Ahmed bin Muhammed, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, Tahkik: Şuayb el-Arnaud, Müessesetu'r-Risâle, Birinci Baskı, 1994-1415, c: 1, s: 212, 230. rivâyet.

diğer rivâyetlerle karşılaştırıldığında, ziraat aletlerinin yerilmesi bir tezat teşkil etmekte olup, ziraat aletlerinin zillate sebep olmasından maksudun bu olmadığı âşikârdır.

Bir müslümanın bir ağaç dikmesi, ziraat yapması ve bundan insan veya hayvan olsun herhangi bir canlının istifade etmesi halinde, bu yenilenin o kişi için sadaka olduğunu belirtmektedir.³⁷¹ Görüldüğü üzere bitkilerle/tarımla uğraşmak ve bu uğraş sırasında diğer canlıların mahsüle verdiği tahribat, çiftçiler için bir ahiret kazancı olarak mütalaa edilmektedir.

Diğer taraftan Medine’de hurma ağaçlarının yetiştirildiği, Hz. Peygamber’in Hayber arazisinde arpa ve hurma ürünlerinden pay aldığı bilinmektedir.

3.1.4. Savaş Aletleri ve Hz. Peygamber’in Silahları

Dönemin sosyal yapısı düşünüldüğünde toplumlar her daim savaşa hazır durumdaydılar. Toplum erkeklerinin çoğu bir şekilde silah kullanmayı bilmekteydi.

Bir ok vesilesiyle üç kişinin cennete gireceğini söyleyen Hz. Peygamber, bunların “oku ve ucundaki temrenini yapan, düşmana atan kişiler” olduğunu zikretmiştir.³⁷² Benzer bir husus ileride savaş atları ile ilgili bölümde gelecektir. Diğer taraftan eşya kullanımında niyetin önemini vurguladığını, eşyanın niyete göre anlam kazandığını da müşahede etmekteyiz.

Hz. Peygamber, günlük hayatta kesici delici aletlerin taşınması konusunda daha dikkatli olunmasını telkin etmektedir. Okla mescide giren³⁷³ yahut çarşı-pazarda

³⁷¹ Kitâbu’l-Hars ve’l-Muzâraa, 1. Bâb, 2320. rivâyet.

³⁷² en-Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed bin Şuayb, *el-Müctebâ min’s-Sünen*, Tahkik: Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebetu’l-Matbuâtî’l-İslâmiyye, Halebi 1406, 1986; c: 6, s: 28, 3146. rivâyet; *Hadislerle İslâm*, Heyet, “Hz. Peygamber Döneminde Kullanılan Eşyalar” Maddesi, c:7, s: 322.

³⁷³ Kitâbu’s-Salât, 66. Bâb, 451. rivâyet; 67. Bâb, 452. rivâyet.

dolaşan ³⁷⁴ kimseler için okun temreninden tutmasını, ³⁷⁵ bu suretle kimseyi yaralamamasını ³⁷⁶ emretmektedir. Bu talimat şehrin asayişini ilgilendiren bir güvenlik tedbiri olduğu kadar, nesnelerin amaçlarına uygun kullanılması yönünde insani ve idâri bir uyarıdır.

Rivâyetlerde Hz. Peygamber'in savaş esnasında kılıcıyla müdahale ettiğini, birini yaraladığını, öldürdüğünü yahut genel bir ifadeyle sıcak çatışmada bizzat silah kullandığını tespit edemedik. Savaşlarda, silahları yanında, elinde olmakla beraber genellikle teşvik ve teşci' noktasında kalmış, gerektiğinde -askerini cesaretlendirmek için- sıcak çatışmasının ortasına girmekten sakınmamış, ordunun bozulduğu durumlarda bizzat ön saflarda da bulunmuştur. Gerek harp idare eden bir komutan olarak, gerekse bir Peygamber olarak, savaşın idaresini bazen harp meydanının ortasında icra etmiştir. Lakin câlib-i dikkattir ki kendisi bizzat savaşmasa da, savaşan uzman bir asker gibi gerekli savaş aletlerini edinmekten de geri durmamıştır. Bu bile başlı başına bir tedbir ve teşvik anlamını barındırmaktadır.

3.1.4.1. Hz. Peygamber'in Silahları

Hz. Peygamber'in -sav- katıldığı gazvelerle ilgili rivâyetleri incelediğimizde, savaş için gerekli olan neredeyse tüm techizatını edindiğini görebilmekteyiz.

Hz. Peygamber'in dinlenmek için kılıcını ağacın dalına bağladığı nakledilmektedir. ³⁷⁷ Seferlerde kılıç hemen her askerin temel silahını teşkil etmektedir.

Uhud savaşı sırasında, sadağındaki okları Sa'd bin Ebi Vakkas'ın önüne dökmüş ve maharetini takdir ederek "*At ya Sa'd anam-babam sana feda olsun*" buyurmuştur. ³⁷⁸

³⁷⁴ Kitâbu's-Salât, 67. Bâb, 452. rivâyet.

³⁷⁵ Kitâbu's-Salât, 66. Bâb, 451. rivâyet; 67. Bâb, 452. rivâyet.

³⁷⁶ Kitâbu's-Salât, 67. Bâb, 452. rivâyet.

³⁷⁷ Kitâbu'l-Megâzi, 32. Bâb, 4135, 4136, 4139. rivâyet.

Saldırı için gerekli olan gereçlerin dışında, kişisel güvenlik tedbirlerine de müracaat etmektedir. Bu maksada binaen tolga ve zırh edinmiştir. Mesela Uhud savaşı esnasında başında tolgası mevcuttur. Hatta bu tolga darbe almış, Hz. Peygamber'in yüzü yaralanmış ve köpek dişi kırılmıştır.³⁷⁹ Mekke Fethi günü başında miğfer olduğu halde Mekke'ye girmiştir.³⁸⁰ Mekke'nin fethi gibi zafer ihtimali çok yüksek olan bir savaşta bile miğferini kullanmış, tedbirsizlik etmemiştir.

Bahsi geçen rivâyetlerden hareketle bizzat kendisi kullanmasa dahi silah techizatını edindiğini, bunları gerekli durumlarda başkalarının kullanımına sunduğunu çıkarabilmekteyiz.

Hz. Peygamber bazen silahları savaş/çatışma dışındaki amaçlar için de kullandığını görmekteyiz. Mesela; sefere çıkarken, hangi eşini yanına alacağını belirlemek için kura çekerken okları (sehm سهم) kullanmış,³⁸¹ hacet gidermek için tenhalara yürürken yanına mızrak almış,³⁸² mızrağını sütre³⁸³ olarak kullanmış ve zırhını erzak karşılığında rehin vermiştir.³⁸⁴ Burada bir nesnenin, asli kullanım amacının

³⁷⁸ Kitâbu'l-Megâzi, 18. Bâb, 4055-4059 nolu rivâyetler.

³⁷⁹ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4075. rivâyet.

³⁸⁰ Kitâbu Cezâi's-Sayd, 18. Bâb, 1846. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 169. Bâb, 3044. rivâyet; Kitâb'ul-Megâzi, 49. Bâb, 4286. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 17. Bâb, 5808. rivâyet.

³⁸¹ Kitâbu'l-Megâzi, 35. Bâb, 4141. rivâyet.

³⁸² Kitâbu'l-Vudû, 17. Bâb, 152. rivâyet.

³⁸³ Kitâbu'l-Vudû, 40. Bâb, 187. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 3. Bâb, 5786. rivâyet. Hz. Peygamber'in “aneze” isminde kısa bir mızrağı namazlarda sütre olarak kullanmıştır.

³⁸⁴ **Enes bin Malik rivâyeti:** Kitâbu'l-Büyu', 14. Bâb, 2069. rivâyet; Kitâbun fi'r-Rehn fi'l-Hadar, 1. Bâb, 2508. rivâyet. **H. Aişe rivâyeti:** Kitâbu'l-Büyu', 14. Bâb, 2068.

dışında fakat yine eşyanın tabiatına uygun kullanıldığını görmekteyiz. Yani eşyanın, tabiatına aykırı düşmeyen bir takım faydalar için değerlendirilmesi mümkündür.

Savaşa çıkarken, saldırı araçları kadar, savunma gereçlerini de almakta; hadisenin icaplarına göre lüzumlu tedbirleri almaktadır. Beşeri sınırlar çerçevesinde reel şartlara göre tavır almakta, tutum ve davranış geliştirmekte, fiziki zemini ihmal veya metafizik yardım beklentileriyle hareket etmemektedir. Eşyanın tabiatında bulunan özellikleri kullanmakta, tabir yerindeyse tedbirini aldıktan sonra Allah'a tevekkül etmektedir. Diğer yandan milletlerin, kabilelerin sembolleri olmak yönüyle sancağa ve Hz. Peygamber'in bu husustaki uygulamalarına temas edelim.

3.1.4.2. Sancak

Hız. Peygamber'in muhtelif seferlerinin anlatıldığı rivâyetlerde sancak hakkında verilen ipuçlarından hareketle bazı tespitlerde bulunmak istiyoruz.

Doğası itibarıyla bir bez parçası ve ağaç dalından oluşan sancak, insanların ve toplumların ona yüklediği anlamla farklı bir boyuta geçmekte, bir devleti/milleti temsil eden sembolik değeri yüksek bir nesneye dönüşmektedir. Hız. Peygamber'in de beşeri sembolleri dikkate alarak bu teamülü reddetmediği bilakis kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Mute savaşı özelinde sancak, İslam devletini/toplumunu/davetini ve Hız. Peygamber'in verdiği komuta yetkisini simgelemektedir. Şehit olan komutanlardan sonra diğerinin devralması ordu komutasının da devri anlamına gelmektedir.³⁸⁵ Muhtelif

rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 89. Bâb, 2916. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 87. Bâb, 4467. rivâyet.

³⁸⁵ Kitâbu'l-Cenâiz, 4. Bâb, 1246. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 7. Bâb, 2798. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 183. Bâb, 3063. rivâyet; Kitâbu Fedâili Ashâbi'n-Nebi, 25. Bâb, 3757. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 45. Bâb, 4262. rivâyet.

rivâyetlerden yine Hz. Peygamber'in bir sancaktarı olduğunu,³⁸⁶ sancağının dikileceği yeri Hz. Peygamber'in bizzat söylediğini,³⁸⁷ Hayber savaşında da yine Mute'de olduğu gibi komutayı sancak vermek suretiyle devrettiğini öğrenmekteyiz.³⁸⁸

3.1.4.3. Önemli Hadiselerde Kullanılan Savaş Aletleri

Tezimizin konusu bakımından ilgimizi mucip bir rivâyete yer vermek istiyoruz. Hz. Zübeyr, Bedir savaşında Ubeyde bin Said bin As'ı gözlerine kadar büründüğü zırhları içinde görmüş, onu “Ben Ebu Zati'l-Keriş'im” demesinden teşhis edebilmiş ve mızrağını saplayarak öldürmüştü. Cesedinden mızrağını çıkarırken cesedin göğsüne basmak durumunda kalmış ve mızrağın ucunun büküldüğüne şahit olmuştu. Hadise öğrenilince önemli bir düşmanın öldürülmesinde kullanılan bu mızrak, önce bizzat Hz. Peygamber tarafından, daha sonra Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman tarafından talep edilmiş ve daha sonra Hz. Ali'ye en son olarak da Abdullah bin Zübeyr'e geçmiştir.³⁸⁹ Burada önemli bir hadisede kullanılan bir nesnenin Hz. Peygamber tarafından bir tür yadiye eşyası olarak görüldüğü ve talep edildiği; daha sonraki halifeler tarafından da bu nesnenin korunduğunu görmekteyiz. Bu hadise, günümüzde devlet başkanlarına verilen hediyeler/hatıralar başta olmak üzere, önemli hadiseleri hatırlamak/hatırlatmak için özel olarak tasarlanan eşyalara ve günümüzdeki müze kültürüne mesned teşkil edebilecek bir husustur. Bu tür eşyaların ilgili olduğu hadisesi hatırlatma, mutluluk yahut hüznü şeklinde o günkü duyguları tazeleyerek bir tür motivasyon sağlama, gören/duyan kimseler için ilgi çekme ve bilgi-malumat edinmelerini sağlama gibi işlevleri vardır. Bu da eşyanın insanın duygu-düşünce dünyası üzerindeki etkisine ilişkin önemli bir

³⁸⁶ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 121. Bâb, 2974. rivâyet.

³⁸⁷ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 121. Bâb, 2976. rivâyet.

³⁸⁸ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 1212. Bâb, 2975. rivâyet.

³⁸⁹ Kitâbu'l-Megâzi, 12. Bâb, 3998. rivâyet.

durumdur. Ayrıca zaman içinde hatıra özelliğini aşıp tarihsel ve kültürel bir değer, antika yahut arkeolojik bir nitelik kazanması da gayet tabidir. Bu örnek, eşyanın insanlar, olaylar ve zaman/tarih açısından ne tür kıymetler taşıyabileceğine dair önemli bir örnek olup, Hz. Peygamber'in eşyanın bu nitelikleri konusundaki farkındalık ve tutumuna da işaret etmektedir.

3.1.5. Kullanımı Yasaklanan Eşyalar

Hz. Peygamber, yeme-içme kaplarının altın³⁹⁰ ve gümüşten³⁹¹ yapılmasını, erkeklerin altın süs eşyası kullanmasını³⁹², ipekten yapılmış³⁹³ yahut üretiminde yoğun ipek kullanılmış kıyafetler giymesini,³⁹⁴ ipek örtüler üzerine oturmasını,³⁹⁵ eşek derilerinin kıyafet olarak kullanılmasını³⁹⁶ yasaklamıştır.

Hz. Peygamber, bir mecliste yanındaki sahabesinin ipek elbiselerden hoşlandıklarını görünce *Sad bin Muaz'ın cennetteki mendillerinin dünyadaki ipek kıyafetlerden daha güzel olacağını* belirterek,³⁹⁷ Cennet âlemindeki fiziki güzelliklerin, dünyanın fiziki güzelliklerinden üstün olduğunu vurgulamıştır. “*Altın, gümüş, ipek,*

³⁹⁰ Kitâbu'l-Et'ime, 29. Bâb, 5426. rivâyet; Kitâbu'l-Eşribe, 27. Bâb, 5632. rivâyet; 28.

Bâb, 5633. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 27. Bâb, 5837. rivâyet;

³⁹¹ Kitâbu'l-Et'ime, 29. Bâb, 5426. rivâyet; Kitâbu'l-Eşribe, 27. Bâb, 5632. rivâyet; 28.

Bâb, 5633. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 27. Bâb, 5837. rivâyet; 45. Bâb, 5863. rivâyet;

³⁹² Kitâbu'l-Libâs, 45. Bâb, 5863 ve 5864. rivâyetler

³⁹³ Kitâbu'l-Libâs, 27. Bâb, 5837. rivâyet; Kitâbu'l-Eşribe, 28. Bâb, 5633. rivâyet.

³⁹⁴ Kitâbu'l-Libâs, 28. Bâb, 5838. rivâyet.

³⁹⁵ Kitâbu'l-Libâs, 27. Bâb, 5837. rivâyet.

³⁹⁶ Kitâbu'l-Libâs, 28. Bâb, 5838. rivâyet.

³⁹⁷ Kitâbu'l-Libâs, 26. Bâb, 5836. rivâyet.

dibace (kabartma ipek kumaş) dünyada (kafirlerin), ahirette (Müslümanların)dir.”³⁹⁸

Ayrıca gümüş kaptan su içenlerin karınlarına cehennem ateşi doldurduklarını ifade etmiştir.³⁹⁹ Burada muhtemelen dünyevi zevklere kapılıp ahireti unutmak, israf⁴⁰⁰ ya da kibir-gösteriş⁴⁰¹ gibi menfi duyguların önü alınmak istenmiştir.

Hiz. Zübeyr ve Hiz. Abdurrahman’a vücutlarındaki kaşıntılarından dolayı ipek giymeleri yönünde ruhsat vermiştir.⁴⁰² Bir başka rivâyette Hiz. Enes, bu iki sahabiye savaşta üzerlerinde ipek kıyafetle gördüğünü ifade etmiştir.⁴⁰³

Kur’an-ı Kerim, şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans oklarını (el-ezlam - الازلام) yasaklamıştır.⁴⁰⁴

Fal okları (el-ezlam) haram kılınması hususunda da görüleceği üzere eşyaya Allah’tan başkasına yöneltilmiş bir gaye yüklemesi kabul edilmezken, eşyayı mübah çizgide (örneğin kura çekmek için - sehm) kullanmaya bir itiraz getirilmemektedir. Fal okları ve sehmin yapı ve şeklinin farklı olma ihtimali de düşünölmelidir.

Taşların tabiat nesnesi olarak menfi bir anlamı yokken, yaratılış anlamı dışında yorumlanması halinde dinen yasaklanan nesneler haline dönüşebilmektedir. Nitekim

³⁹⁸ Kitâbu’l-Et’ime, 29. Bâb, 5426. rivâyet; Kitâbu’l-Eşribe, 28. Bâb, 5633. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 25. Bâb, 5831. rivâyet.

³⁹⁹ Kitâbu’l-Eşribe, 28. Bâb, 5634. rivâyet.

⁴⁰⁰ *Hadislerle İslâm*, Heyet, “İsraf” Maddesi, c: 3, s: 522.

⁴⁰¹ *Hadislerle İslâm*, Heyet, “Tevazu ve Kibir” Maddesi, C: 3, s: 334; “İsraf” Maddesi, c: 3, s: 522.

⁴⁰² Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 91. Bâb, 2919, 2920, 2921, 2922. rivâyetler; Kitâbu’l-Libâs, 29. Bâb, 5839. rivâyet.

⁴⁰³ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 91. Bâb, 2920. rivâyet.

⁴⁰⁴ “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.” Maide, 5/90.

üzerinde putlar için kurban kesilen ⁴⁰⁵ dikili taşlar, şeytan işi pislik olarak nitelenmiştir.⁴⁰⁶ Yine tavaf esnasında selamlanan Hacer'ul-Esved'in⁴⁰⁷ bir taş olduğuna, şeytan taşlanırken taşların kullanıldığına,⁴⁰⁸ taharette taşlardan⁴⁰⁹ yararlanıldığına işaretlerle esasen taşların bizatihi herhangi bir anlam taşımadığını, insanın yüklediği amaca tabi olduğunu teşhis etmek mümkündür.

3.2. Hz. Peygamber'in Günlük Hayatta Kullandığı Diğer Eşyalar

Hz. Peygamber'in bir beşer olarak, günlük hayatına baktığımızda, asa-değnek, yemek ve su kapları gibi günümüzde de günlük hayatın temel nesneleri kabul edilen nesneleri kullandığına şahit olmaktayız. Ayrıca aksesuar olarak nitelenebilecek yüzük vb. nesneler de kullanmıştır. Bazı durumlarda diplomatik yazışma gerekleri gibi harici şartların da gündelik eşyasının mahiyetini belirlemede etkili olduğu da anlaşılmaktadır.

3.2.1. Yüzükleri

Hz. Peygamber'in yüzüğü (hatim - خاتم) günlük bir süs eşyası olarak kullandığı anlaşılmaktadır.⁴¹⁰ Muhtelif zamanlarda çeşitli madenlerden yapılmış yüzükler edinmiştir. Mesela; bir dönem kaşını avucunun içine çevirerek kullandığı altın

⁴⁰⁵ Kitâbu't-Tefsir, Maide Sûresi, 10. Bâb. Buhari, ilgili Bâb başlığının altında İbn Abbas'ın yorumu olarak zikretmektedir.

⁴⁰⁶ Maide, 5/90.

⁴⁰⁷ Kitâbu'l-Hac, 56. Bâb, 1603. rivâyet; 57. Bâb, 1605. ve 1606. rivâyetler.

⁴⁰⁸ Kitâbu'l-Hac, 137. Bâb, 1749. rivâyet; 138. Bâb, 1750. rivâyet.

⁴⁰⁹ Kitâbu'l-Vudû, 20. Bâb, 155. rivâyet; 21. Bâb, 156. rivâyet; Kitâbu Menâkıbu'l-Ensâr, 32. Bâb, 3820. rivâyet.

⁴¹⁰ Kitâbu Mevâkiti's-Salât, 25. Bâb, 572. rivâyet; Kitâbu'l-Ezan, 36. Bâb, 661. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 48. Bâb, 5869. rivâyet.

madeninden mamül bir yüzük edinmiş,⁴¹¹ daha sonra insanlar da yüzük takmaya başlamışlardır.⁴¹² Sonraki süreçte altın yüzüğü bırakmış,⁴¹³ kullanmayacağını söylemiş,⁴¹⁴ insanlar da bırakmıştır.⁴¹⁵ Ayrıca altın yüzük kullanmaktan da nehy etmiştir.⁴¹⁶ Bir başka defa Hz. Peygamber, kaşı dâhil tamamen gümüşten yapılmış yüzük edinmiş⁴¹⁷, insanlar da gümüş yüzük edinmişlerdir.⁴¹⁸ Altın ve gümüş dışında Hz. Peygamberin madeni bir yüzük edindiği,⁴¹⁹ insanların da yüzük takmaya başladığı, daha sonra bunu attığında sahabenin de bıraktığı aktarılmaktadır.⁴²⁰ Hz. Peygamber, yüzüğü kaşını sağ elinin⁴²¹ avucunun içine çevirerek kullanmış, serçe parmağına da yüzük takmıştır.⁴²²

Rivâyetlere bakıldığında Hz. Peygamber'in hayatında yüzüğün; sadece günlük bir aksesuar olmayıp, bazı dönemlerde bir misyon da içerdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, acem meliklerine mektup yazmak istediğinde etrafındakiler, diplomatik

⁴¹¹ Kitâbu'l-Libâs, 46. Bâb, 5866. rivâyet; 53. Bâb, 5876. rivâyet.

⁴¹² Kitâbu'l-Libâs, 46. Bâb, 5866. rivâyet.

⁴¹³ Kitâbu'l-Libâs, 46. Bâb, 5866. rivâyet, 47. Bâb, 5867. rivâyet.

⁴¹⁴ Kitâbu'l-Libâs, 46. Bâb, 5866. rivâyet; 53. Bâb, 5876. rivâyet.

⁴¹⁵ Kitâbu'l-Libâs, 47. Bâb, 5867. rivâyet.

⁴¹⁶ Kitâbu'l-Libâs, 45. Bâb, 5863 ve 5864. rivâyetler.

⁴¹⁷ Kitâbu'l-Libâs, 48. Bâb, 5870. rivâyet.

⁴¹⁸ Kitâbu'l-Libâs, 46. Bâb, 5866. rivâyet.

⁴¹⁹ Kitâbu'l-Libâs, 50. Bâb, 5873. rivâyet.

⁴²⁰ Kitâbu'l-Libâs, 47. Bâb, 5868. rivâyet.

⁴²¹ Cüveyriye'nin ziyadesi olarak geçmektedir. Kitâbu'l-Libâs, 53. Bâb, 5876. rivâyet.

⁴²² Kitâbu'l-Libâs, 51. Bâb, 5874. rivâyet.

teamüllere dikkat çekerek mühürsüz mektupları okumadıklarını ifade etmişlerdir.⁴²³ Bunun üzerine Hz. Peygamber, üç kelimelik “Muhammed’ur-Rasulullah”⁴²⁴ yazılı bir mühür/yüzük edinmiştir.⁴²⁵ Hz. Peygamber’in yüzüğünde “Muhammed”, “Rasul” ve “Allah” kelimeleri üç satır halinde yazılıydı.⁴²⁶ Hz. Peygamber, insanları bu yazıyı yazdırmaktan nehy etmiştir.⁴²⁷ Yüzüğün diplomatik amacı düşünüldüğünde, bu yasağın gâyesinin; herhangi bir istismarı önlemek için olabileceği ihtimali güçlenmektedir. Bu yüzük Hz. Peygamber’in vefatından sonra halifelerden sırasıyla Hz. Ebubekir’e, Hz. Ömer’e ve en son Hz. Osman’a geçmiştir. Hz. Osman zamanında Eris kuyusuna düşerek kaybolmuş⁴²⁸ ve üç gün boyunca aranmasına rağmen bulunamamıştır.⁴²⁹ Bu rivâyetlerden, müşarun ileyh yüzüğün devlet başkanlığı mührü niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

⁴²³ Kitâbu’l-İlm, 7. Bâb, 65. rivâyet; Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 101. Bâb, 2938. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 50. Bâb, 5872. rivâyet; 51. Bâb, 5874. rivâyet; 52. Bâb, 5875. rivâyet; Kitâbu’l-Ahkâm, 15. Bâb, 7162. rivâyet.

⁴²⁴ Kitâbu’l-Libâs, 55. Bâb, 5878. rivâyet.

⁴²⁵ Kitâbu’l-İlm, 7. Bâb, 65. rivâyet; Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 101. Bâb, 2938. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 50. Bâb, 5872. rivâyet; 51. Bâb, 5874. rivâyet; 52. Bâb, 5875. rivâyet; Kitâbu’l-Ahkâm, 15. Bâb, 7162. rivâyet.

⁴²⁶ Kitâbu’l-Libâs, 48. Bâb, 5870. rivâyet; 54. Bâb, 5877. rivâyet, 55. Bâb, 5878. rivâyet; Kitâbu Farz’ıl-Hums, 5. Bâb, 3106. rivâyet. Rivâyetlerden bu yazının önce altın yüzükte bulunduğu, daha sonra edindiği gümüş veya madeni bir yüzüklere de yazdırıldığı anlaşılmaktadır.

⁴²⁷ Kitâbu’l-Libâs, 51. Bâb, 5874. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 54. Bâb, 5877. rivâyet.

⁴²⁸ Kitâbu’l-Libâs, 46. Bâb, 5866. rivâyet; 50. Bâb, 5873. rivâyet; 55. Bâb, 5879. rivâyet.

⁴²⁹ Kitâbu’l-Libâs, 55. Bâb, 5879. rivâyet;

Hız. Peygamber devrinde yüzük, bir ziynet eşyası ve nikâh alâmeti olarak da kullanılmaktadır. Kendisini Hız. Peygamber'e hibe eden bir kadının, sahâbeden biri nikâhına almak arzu edince, demirden bile olsa bir yüzükle⁴³⁰ mehir vermesini istemiş, adam bulamayınca, Kur'an-ı Kerim'den ezbere bildiği sureleri mehir olarak kabul etmiştir.

Hanımların yüzük (hatim - خاتم),⁴³¹ küpe (hurs - خرص),⁴³² kolye (kılâde - قلادة) ve gerdanlık (sihab - سخاب)⁴³⁴ kullandıkları, zaman zaman bu tür süs eşyalarını birbirlerinden emanet olarak aldıkları⁴³⁵ da anlaşılmaktadır. Hız. Peygamber'in torunu Hız. Hasan'ın da boynunda bir gerdanlık olduğu, bu haldeyken Hız. Peygamber'in onun elini tutup, sarılarak sevdiği de nakledilmektedir.⁴³⁶

Yüzük konusundaki rivâyetleri genel olarak değerlendirdiğimizde şu neticelere ulaşmaktayız:

Yüzük görünür bir aksesuar, bir süs eşyasıdır. Hız. Peygamber de süs eşyası edinmiştir. Yüzüğün hayatın her döneminde sürekli kullandığı bir nesne olmaması ihtimal dâhilindedir.

Yüzüğün yapı maddesi altın-gümüş-demir yahut herhangi bir maden olabilmekte, kaşlı ve kaşsız, yazılı-yazısız olabilmektedir. Bizim dikkat çekmek istediğimiz husus, süs eşyasının kullanılması ve bunun estetik anlamıdır. Daha sonra altın kullanımının

⁴³⁰ Kitâbu'l-Libâs, 49. Bâb, 5871. rivâyet.

⁴³¹ Kitâbu'l-Libâs, 56. Bâb, 5880. rivâyet.

⁴³² Kitâbu'l-Libâs, 57. Bâb, 5881. rivâyet; 59. Bâb, 5883. rivâyet.

⁴³³ Kitâbu'l-Libâs, 58. Bâb, 5882. rivâyet.

⁴³⁴ Kitâbu'l-Libâs, 57. Bâb, 5881. rivâyet.

⁴³⁵ Kitâbu'l-Libâs, 58. Bâb, 5882. rivâyet.

⁴³⁶ Kitâbu'l-Libâs, 60. Bâb, 5884. rivâyet.

erkekler için haram kılınmasıyla süs eşyalarına da İslamî sınırları tatbik edildiğini görmekteyiz.

Sahabe, Hz. Peygamberi izlemekte ve onun giyim tarzını örnek olarak kabullenmektedirler. Sahabenin bu tavrını dini bir anlam yüklemenin ya da nebevi sünnet olarak algılamalarının yanında, beşeri bir temayül olarak sevilen bir kişiye (rol-model) benzeme şeklinde de mütalaa etmek mümkündür.

Yüzük, süs olmasının dışında, mühür gibi farklı anlam ve işlevler de taşıyabilmektedir. Diplomatik teamüller icabı yüzük hazırlattığı duruma gelirse, Hz. Peygamber'in hedefe odaklanarak hareket etmektedir. İlk olarak şekli anlamda, sadelikten taviz vermek istemediğini, mesajın şeklinden ziyade içeriğini önceliğini; muhtevanın iletilmesini önemsedini düşünmek mümkündür. Yalnız mesajın ulaştırılmasında başka tedbirlere ihtiyaç varsa gereklerini yapmaktan da geri durmamaktadır. Hz. Peygamber'in ulvî hedeflere ulaşmak için mübah olan daire çerçevesinde pragmatik davrandığını çıkarmaktayız. İnsanlar ve toplum nezdindeki, siyasi, sosyal, psikolojik ve diplomatik teamülleri dikkate almaktadır.

Yine yetki karmaşasına fırsat vermemek ve istismarı engellemek için, başka kişilerce şahsi yüzüklerine benzeri yazıların yazılmasını yasaklayarak tedbiri de elden bırakmadığını görmekteyiz. Hz. Peygamber, eşya kullanımında oluşmuş bulunan teamülleri, sosyal algıları dikkate almakta ve bu algıların karışmaması için gerekli tedbirleri de almaktadır.

3.2.2. Asa-Değnek Türü Eşyalar

Değnek-asa o dönemin şartlarında gündelik tabi hatta zaruri bir eşya olmasının yanında, bir aksesuar olarak da görülebileceği gibi, açık arazideki vahşi/yabani hayvanlara karşı da basit bir güvenlik tedbiri olarak da değerlendirilebilir.

Rivâyetlerde Hz. Peygamber'i günlük hayatında zaman zaman elinde bir değnek-asa (mıhsara - مخصرة)⁴³⁷ olduğunu görmekteyiz. Bu değnek bazen hurma ağacından⁴³⁸ alelade bir dal parçası (asib - عسيب)⁴³⁹ olabileceği gibi, ucuna demir takılmış bir değnek⁴⁴⁰, ucu eğri-çengel baston tarzı bir değnek⁴⁴¹(mıhcen - محجن), yahut kısa bir mızrak⁴⁴² (aneze - عنزة) da olabilmektedir.

Asanın kullanım amacı ise bazen dayanıp yürümek,⁴⁴³ bazen yere vurarak yanındakilerin dikkatini çekmektir.⁴⁴⁴ Bazı durumlarda bir yere giderken,⁴⁴⁵ bazen tuvalet ihtiyacını gidermek için çıkarken yanına almakta,⁴⁴⁶ bazen de devesi üzerinde iken elinde bulundurmaktadır.⁴⁴⁷ Haceru'l-Esved'i selamlarken elindeki bastonu kullandığı da nakledilmektedir.⁴⁴⁸

Değneğin özensiz bir dal parçası olması halinde pratik faydası ön plandadır. Mesela yere bir çizgi çekmek için yerden alınan bir dal parçasının estetik niteliklere sahip olması gerekmemektedir. Görece uzun soluklu kullanımlar için ise dayanıklı

⁴³⁷ Kitâbu'l-Cenâiz, 82. Bâb, 1362. rivâyet.

⁴³⁸ Kitâbu'l-İlm, 47. Bâb, 125. rivâyet.

⁴³⁹ Kitâbu'l-İlm, 47. Bâb, 125. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 93. Bâb, 500. rivâyet.

⁴⁴⁰ Kitâbu's-Salât, 93. Bâb, 500. rivâyet.

⁴⁴¹ Kitâbu'l-Hac, 58. Bâb, 1607. rivâyet.

⁴⁴² Kitâbu'l-Vudû, 17. Bâb, 152. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 93. Bâb, 500. rivâyet.

⁴⁴³ Kitâbu'l-İlm, 47. Bâb, 125. rivâyet.

⁴⁴⁴ Kitâbu'l-Cenâiz, 82. Bâb, 1362. rivâyet.

⁴⁴⁵ Kitâbu'l-Cenâiz, 82. Bâb, 1362. rivâyet.

⁴⁴⁶ Kitâbu'l-Vudû, 17. Bâb, 152. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 93. Bâb, 500. rivâyet.

⁴⁴⁷ Kitâbu'l-Hac, 58. Bâb, 1607. rivâyet.

⁴⁴⁸ Kitâbu'l-Hac, 58. Bâb, 1607. rivâyet.

nesneleri tercih ettiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber'in bu tür nesnelerde dayanıklılığının yanında estetik bir arayışının da olduğunu düşünmek mümkündür.

3.2.3. Su Kapları ve Sofra Gereçleri

Devrin coğrafi ve teknik imkânları düşünüldüğünde su kaplarına olan ihtiyacın günümüzdekinden çok daha fazla olduğu açıktır. Hz. Peygamber'in uzun yollar için su kabı⁴⁴⁹ ve azık torbası⁴⁵⁰ aldığını görmekteyiz. İhtiyaç giderdikten sonra, taharet için su kapları (إداوة) kullanmaktadır.⁴⁵¹ Burada günlük hayatında evde bir tür su bardağı kullandığı rivâyeti üzerinde duracağız. Rivâyetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in sarı renkli (pirinç yahut ahşap?) eni geniş bir su bardağı vardır. Su bardağı kırıldığında kırık yerleri gümüş bir halka ile bağlanarak tadil edilmiştir.⁴⁵² Rivâyetten anlaşıldığı kadarıyla bu tadil Hz. Peygamber'in sağlığında yapılmıştır. Bir başka rivâyette Enes b. Malik bu bardakta bulunan demir halkayı altın ya da gümüşle değiştirmek istediğinde Ebu Talha, Hz. Peygamber'in hatırasını bozmamasını tenbih etmiş, o da bu fikrinden vazgeçmiştir.⁴⁵³ Rivâyetlerin bütünü birlikte tahlil edildiğinde iki ihtimal öne çıkmaktadır. İlk ihtimal, bu bardağın orijinalinde demir bir halka olduğu, Enes b. Malik'in sağlamken bunu gümüş yahut altın bir halkayla değiştirmek niyetine girince, Ebu Talha'nın tavsiyesiyle bundan vazgeçtiği, daha sonra kırılması üzerine Enes b. Malik'in bu kırık demir halkayı gümüş bir halkayla değiştirmesidir. İkinci

⁴⁴⁹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer; 123. Bâb, 2979. rivâyet.

⁴⁵⁰ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer; 123. Bâb, 2979. rivâyet.

⁴⁵¹ Kitâbu'l-Vudû, 15. Bâb, 150. rivâyet; 16. Bâb, 151. rivâyet, 17. Bâb, 152. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 93. Bâb, 500. rivâyet.

⁴⁵² Kitâbu Farzı'l-Hums, 5. Bâb, 3109. rivâyet. Burada tadilatın Hz. Peygamber'in sağlığında yapıldığı anlaşılmaktadır.

⁴⁵³ Kitâbu'l-Eşribe, 30. Bâb, 5638. rivâyet.

ihtimal ise, iki ayrı bardağın varlığı söz konusu olabilir. Bu durumda biri Hz. Peygamber'in sağlığında gümüşle, diğeri irtihalinden sonra Enes b. Malik tarafından gümüşle tadil edilmiştir.

Tadilatın Hz. Peygamber'in sağlığında olduğu ihtimalini kabul edersek gümüş kap kullanılmasına müsaade etmemekle beraber, eşya tamirinde gümüşün kullanılmasına da itiraz etmediği ve kırılan eşyaların yerine yenisini aramadığı, olanı kullanmayı tercih ettiği sonucuna varırız. Bardağın Hz. Peygamber'in vefatından sonra tadil edildiği ihtimali üzerinden gidilirse, Hz. Enes'in bu bardağı teberrük veya hatıra olarak muhafaza ettiğine ve Hz. Enes'in bardağın tamirinde gümüş kullanmasından da kaplardaki cüzi miktardaki altın ve gümüşün, altın/gümüş kap kullanma yasağının dışında değerlendirdiği neticesine varırız.

O dönemde kesici aletlerin savaş vb. durumlarda da kullanıldığı bilinmektedir. Ancak sofraya gereçleri konusunda Buhari, sadece birkaç yerde Amr bin Umeyye'den Hz. Peygamber'in bıçakla⁴⁵⁴ et kestiğini aktarmaktadır. Buhari'nin bıçak gibi kullanım alanı daha geniş bir nesneye yer verip diğer sofraya gereçlerine yer vermemesinden; yemeklerde henüz kaşık çatal-masa gibi malzemeler kullanılmadığı sonucuna varılabilir. Nitekim Hz. Enes, Hz. Peygamber'in bir tür sini/tepsi olduğu anlaşılan sukurrice (سكرجة)⁴⁵⁵ üzerinde yemek yemediğini⁴⁵⁶ yer sofrasında yemek yediğini nakletmektedir.

3.2.4. Evi ve Ev Eşyaları

⁴⁵⁴ Kitâbu'l-Vudû, 50. Bâb, 208. rivâyet; Kitâbu'l-Ezan, 43. Bâb, 675. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 20. Bâb, 5408. rivâyet; 26. Bâb, 5422. rivâyet; 58. Bâb, 5462. rivâyet.

Buhari, Kitâbu'l-Et'ime'de 20. Bâb başlığına "Etî Bıçakla Kesmek" adını vermiştir.

⁴⁵⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c: 3, s:2049.

⁴⁵⁶ Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5386. rivâyet; 23. Bâb, 5415. rivâyet.

Hız. Peygamber döneminde evlerin son derece sade olduğu, ev eşyalarının da basit düzeyde ve en temel beşeri ihtiyaçlar olan, yatmak-yemek yemek gibi asgari işlevleri ifa edebilecek nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵⁷

Hız. Aişe'nin rivâyetine göre o devirde evlerde ışık yoktu.⁴⁵⁸ Evlerde ışığın olmaması günlük sosyal hayatın güneşle başlayıp güneşle bittiğı sade bir hayat tasvirini içermektedir. Hız. Peygamber'in yağ lambalarının söndürölmesi emriyle⁴⁵⁹ birlikte düşünölürse evlerde ışık imkânının olduğunu fakat yaygın olmadığını çıkarmak mümkün görünmektedir.

Rivâyetlerden anladığımız kadarıyla Hız. Peygamber'in gecelediğı Hız. Aişe'nin evi en ve boy olarak bir kişi yatarken diğlerinin ancak namaz kılabilceğı kadar büyüktü.⁴⁶⁰ Hız. Meymune de gece yatağında yatarken, Hız. Peygamber gece namazı için secdeye gittiğinde elbisesinin bir parçasının üzerine geldiğini ifade etmektedir.⁴⁶¹

O dönemde evlerin -en azından bir kısmında- banyolarının olmadığı, evlerin bir köşesinde belli bir örtü kullanılarak banyo ihtiyacının giderildiğı anlaşılmaktadır.⁴⁶²

⁴⁵⁷ *Hadislerle İslâm*, Hız. Peygamber Döneminde Geçim Düzeyi Maddesi, c:7, s: 307-319.

⁴⁵⁸ *Kitâbu's-Salât*, 22. Bâb, 382. rivâyet; 104. Bâb, 513. rivâyet.

⁴⁵⁹ *Kitâbu'l-Eşribe*, 22. Bâb, 5623. rivâyet; *Kitâbu Bed'il-Halk*, 16. Bâb, 3316. rivâyet.

⁴⁶⁰ *Kitâbu's-Salât*, 22. Bâb, 382, 383 ve 384. rivâyetler; 99. Bâb, 508. rivâyet; 102. Bâb, 511. rivâyet; 103. Bâb, 512. rivâyet; 103. Bâb, 513. rivâyet; 105. Bâb, 514. ve 515. rivâyetler; 108. Bâb, 519. rivâyet; *Kitâbu'l-Vitr*, 3. Bâb, 997. rivâyet; *Kitâbu'l-Amel fi's-Salât*, 10. Bâb, 1209. rivâyet; *Kitâbu'l-İsti'zan*, 37. Bâb, 6276. rivâyet.

⁴⁶¹ *Kitâbu's-Salât*, 107. Bâb, 517. ve 518. rivâyetler.

⁴⁶² Hız. Peygamber'in gusledereken, kızı Fatıma tarafından bir örtü ile perdelenmesi hakkında: *Kitâbu'l-Gusl*, 21. Bâb, 280 ve 281. rivâyetler; *Kitâbu's-Salât*, 4. Bâb, 357. rivâyet.

Tuvaletler de, banyolar gibi evlerde ve hatta meskenlerin yakınlarında bile bulunmamakta,⁴⁶³ insanlar kaza-ı hacet için açık araziye⁴⁶⁴ gitmekteydiler.

Cahiliye toplumunda Araplar evlere arkalarından girmeyi bir fazilet olarak addediyorlardı. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de iyiliğin arkadan girilip-girilmemesi olmadığı, tabiatı itibarıyla eşya olan kapıların asli işleviyle kullanılması telkin edilmektedir.⁴⁶⁵ Burada temelsiz dini/batıl çıkarımlar yaparak dini yozlaştırmaktan sakınılması kadar, eşyanın da amacı dışına çıkarılarak bu yozlaşmaya konu edilmesinin önü alınmaktadır. Kapı örneğinde eşyanın kendisi -putlar örneğinde olanın aksine- imha edilmemekte, sadece asli işlevi hatırlatılmakta ve algı tashihine gidilmektedir.

Rivâyetlerde evlerin dışında Kâbe'nin de kapısı⁴⁶⁶ zikredilmektedir. O dönemdeki kapıların basit düzeyde de olsa bir tür güvenlik unsuru olduğu yahut mahremiyet koruyucu fonksiyonu olduğu açıktır. Kinâye yoluyla kapının iletişim durumu ve muhabbet ifade ettiğini de çıkarmaktayız. Nitekim; *"Tüm kapılar kapansın, yalnız Ebubekir'in kapısı açık kalsın"*⁴⁶⁷ rivâyetinde bunu görmek mümkündür.

Farklı işlevleriyle hasırdan bahsedelim. O dönemde hasır, evlerde yer yaygısı olarak kullanılmakta, sertleştiği zaman su serpilerek yumuşatılmaktaydı.⁴⁶⁸ Hz. Peygamber'in gündüzleri yayıp geceleri topladığı bir hasırı vardı.⁴⁶⁹ Ramazan'da

⁴⁶³ Kitâbu's-Şehâdât, 15. Bâb, 2661. rivâyet.

⁴⁶⁴ Kitâbu'l-Vudû, 15. Bâb, 150. rivâyet; 16. Bâb, 151. rivâyet, 17. Bâb, 152. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 93. Bâb, 500. rivâyet; Kitâbu's-Şehâdât, 15. Bâb, 2661. rivâyet.

⁴⁶⁵ Bakara, 2/189.

⁴⁶⁶ Kitâbu's-Salât, 81. Bâb, 468. rivâyet.

⁴⁶⁷ Kitâbu's-Salât, 80. Bâb, 466. rivâyet.

⁴⁶⁸ Kitâbu's-Salât, 20. Bâb, 380. rivâyet; Kitâbu'l-Ezan, 41. Bâb, 680. rivâyet, 161. Bâb, 860. rivâyet.

⁴⁶⁹ Kitâbu'l-Ezan, 81. Bâb, 730. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 43. Bâb, 5861. rivâyet.

hasırdan bir oda edinmiş ve içinde gece namazı kılmıştır.⁴⁷⁰ O nafile namaz kılarken arkasındaki cemaat oluşurdu.⁴⁷¹ O devrin sosyo-ekonomik şartlarında hasırın yer yaygısı olarak kullanılmasının yanında, basit bir perdeleme nesnesi veya geçici çardaklar için de kullanılan bir eşya olduğu anlaşılmaktadır.

Yatak-döşek unsuruna bakacak olursak, Hz. Aîşe, döşeginde (سرير \ فراش) yatarken Hz. Peygamber'in secdeye gittiği esnada ayaklarını ittiğini ve secdeden kalkınca tekrar uzattığını aktarmaktadır.⁴⁷² Yine Hz. Aîşe, bir defasında yanında iki cariyeye ezgiler söylerken Hz. Peygamber'in eve geldiğini ve yatağına uzandığını söylemektedir.⁴⁷³ Yine İbn Abbas'tan gelen bir rivâyette, Hz. Peygamber, eşlerinden Hz. Meymune'nin yanında gecelerken yatağın uzun/boy kısmına, henüz çocuk olan İbn Abbas da yatağın en/ayak tarafında yatmıştır.⁴⁷⁴ Bu rivâyetlerden de beşeri bir ihtiyaç olan gece istirahatı için bir tür döşeklerinin olduğu görülmektedir.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, devrinin maddi şartları çerçevesinde lüzumlu olan hasır-yatak-döşek gibi ev eşyalarına malik olup kullanmaktadır. Rivâyetlerin geneline baktığımızda Hz. Peygamberin gündelik ev eşyası konusunda fazla mükemmeliyetçi olmadığını, olanla yetinip yenilikçi veya bugünkü tabirle konformist yaklaşım sergilemediğini yahut faydacı/pragmatik davrandığını söylememiz mümkün gözükmemektedir.

Aksesuar/süs eşyaları da dahil olmak üzere Hz. Peygamber'in günlük hayattaki eşyalarının son derece sade standartlarda olduğunu, bu nesnelerin kullanımında,

⁴⁷⁰ Kitâbu'l-Ezan, 81. Bâb, 731. rivâyet.

⁴⁷¹ Kitâbu'l-Libâs, 43. Bâb, 5861. rivâyet.

⁴⁷² Kitâbu's-Salât, 22. Bâb, 382. rivâyet; 99. Bâb, 507. rivâyet, 102. Bâb, 511. rivâyet.

Bu rivâyetlerden başka 9 yerde daha geçmektedir.

⁴⁷³ Kitâbu'l-Iydeyn, 2. Bâb, 949. rivâyet.

⁴⁷⁴ Kitâbu'l-Vudû, 36. Bâb, 183. rivâyet.

günümüzdeki konformist zihniyetle geliştirilmesi-yenilenmesi-güncellenmesinin değil *kullanışlılık unsurunun* ön plana çıktığını görmekteyiz. Esasen Mekkeli müşrikler ve bilinen diğer toplumlar arasında müsrif bir tutum, konformist tavır olmakla bu lüks ve gösteriş tutumu -müşrikler düşünüldüğünde- dönemin yabancıları değildir. Diğer toplumlardaki bu kültürle ve fetihlerle genişleyen imkanlarla birlikte mütalaa edildiği takdirde, Hz. Peygamber'in sadeliği ve kullanışlılığı tercih etmesi, şartların elverişsizliğinden farklı olarak, eşyaya bakışı açısından iradi bir tavır olarak ortaya çıkmaktadır.

Hz. Peygamber'in gündelik hayatında kullandığı bazı eşyalara⁴⁷⁵ özel isimler vermektedir. Bu durum kişisel eşyalarının bazılarını diğer eşyalardan ayırdığı, özel bir anlam yüklediğini düşündürmektedir. Hz. Peygamber nezdinde eşyalar, -daha sonra İslam tarihindeki zühd akımlarında görülen temayüllerin aksine- büsbütün anlamsız, gereksiz, zaruret miktarı kullanılıp ilk fırsatta terk edilen, kişiyi Allah'tan ve dini yaşam kalitesinden uzak tutan nesneler değildir.

3.3. Hz. Peygamber'in Binekleri

Hz. Peygamber de her insan gibi devrinin şartları icabı, Arap yarım adasında kullanılan ulaşım vasıtaları olan deve,⁴⁷⁶ eşek,⁴⁷⁷ katır⁴⁷⁸ yahut at⁴⁷⁹ gibi binek

⁴⁷⁵ “3.3. Hz. Peygamber'in Binekleri” başlığında ele alınacaktır.

⁴⁷⁶ Kitâbu's-Şurû, 15. Bâb, 2731 ve 2732. rivâyetler; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 127. Bâb, 2988. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 197. Bâb, 3085. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 78. Bâb, 4400. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 50. Bâb, 4289. rivâyet.

⁴⁷⁷ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 127. Bâb, 2987. rivâyet.

⁴⁷⁸ Kitâbu'z-Zekât, 54. Bâb, 1481. rivâyet; Kitâbu'l-Cizye ve'l-Muvâdea; 2. Bâb, 3161. rivâyet.

⁴⁷⁹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 46. Bâb, 2855. rivâyet.

hayvanlarını kullanmış veya edinmiştir. Devesine azığını ve eşyasını da yüklemiş,⁴⁸⁰ uzun mesafeler katetmiştir.

Hız. Peygamber bineğinin üzerinde seyir halindeyken kazaen düştüğü de olmuştur. Mesela; bir seferden Medine'ye dönerken, devesinin ayağının sürçmesi sonucu terkinde bulunan eşlerinden Safiyye Bint Huyey ile hayvandan düşmüştür.⁴⁸¹ Yardımına koşan Ebu Talha'ya kendisinin iyi olduğunu, eşine yardıma gitmesini söylemiş, Ebu Talha da başına bir örtü atarak, Hız. Safiye'nin yardımına gitmiştir.⁴⁸² Hız. Peygamber'in bu tür bir beşeri kaza halinde, kazadaki diğer şahısların durumlarını düşündüğünü anlamaktayız. Yine aynı şekilde herhangi bir aksilik halinde bela okumadığını, uğursuzluk atfetmediğini, kazayı/hadiseyi olduğu gibi kabullenip müspet yahut menfi herhangi bir çıkarım yapmadığını görmekteyiz.

Hız. Peygamber'in bineklerine isimler verme adetine tesadüf etmekteyiz. Develerinin isimleri, Kasva⁴⁸³ ve Adba,⁴⁸⁴ atının ismi Luhayf⁴⁸⁵ tır. Bineklerine isim vermesi, onlara özel bir değer verdiğinin, bir tür ünsiyet kurduğunun, bu canlıların kendisi için hususi bir anlam ifade ettiğinin işareti olarak görülmelidir. Hız. Peygamber'in, esasen canlı birer varlık olan binek hayvanlarına karşı bir tür vefa

⁴⁸⁰ Kitâbu'l-Hac, 3. Bâb, 1517. rivâyet.

⁴⁸¹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 197. Bâb, 3085. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 102. Bâb, 5968. rivâyet. Kitâb'ul-Libâs'taki rivâyette Hız. Peygamber'in yanında olan eşinin Hız. Safiye olduğu açık değildir.

⁴⁸² Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 197. Bâb, 3085. rivâyet.

⁴⁸³ Kitâbu'l-Megâzi, 78. Bâb, 4400. rivâyet.

⁴⁸⁴ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 59. Bâb, 2871 ve 2872. rivâyetler.

⁴⁸⁵ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 46. Bâb, 2855. rivâyet.

duygusu taşıdığını çıkarmak da mümkündür. Nitekim devesi Kasva, Hudeybiye seferinde⁴⁸⁶ ve Veda Haccında da yanındadır.⁴⁸⁷

Hudeybiye seferinde Mekke yakınlarında bir tepede devesi Kasva çökmüştür. İnsanlar bu duruma şaşırarak “*Kasva çöktü, Kasva çöktü*” şeklinde tepki göstermişlerdir. Hz. Peygamber, “*Kasva çökmemiştir, bu onun huyu değildir, ancak onu (Kabe’yi yıkmaya gelen Ebrehe’ye ait) fili tutan tutmuştur*” diyerek Mekkelilerin Allah’ın yasaklarına saygı gösterecekleri tüm teklifleri kabul etmeye karar verdiğini söylemiş, bunun üzerine deve da kalkarak yürümeye başlamıştır.⁴⁸⁸ Buradan Hz. Peygamber’in bineğiyle olan ünsiyetini görmemiz ve hayvanın mizacını tanıdığını çıkarmamız mümkündür.

Bineğinde seyir halinde iken, eşlerini,⁴⁸⁹ çocuk ve genç sahabeden Üsame bin Zeyd⁴⁹⁰, Muaz bin Cebel⁴⁹¹ ve Fadl⁴⁹² gibi kişileri terkisine almıştır. Bu o kişilere verdiği değer ve yahut onlara olan muhabbetinin işareti olarak görülebilir. Bazen biri önüne biri ardına olmak üzere iki çocuğu bineğine aldığı da olmuştur.⁴⁹³

⁴⁸⁶ Kitâbu’ş-Şurût, 15. Bâb, 2731 ve 2732. rivâyetler.

⁴⁸⁷ Kitâbu’l-Megâzi, 78. Bâb, 4400. rivâyet.

⁴⁸⁸ Kitâbu’ş-Şurût, 15. Bâb, 2731 ve 2732. rivâyetler.

⁴⁸⁹ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 197. Bâb, 3085. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 102. Bâb, 5968. rivâyet.

⁴⁹⁰ Kitâbu’l-Megâzi, 78. Bâb, 4400. rivâyet. Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 127. Bâb, 2987 ve 2988. rivâyetler; Kitâbu’l-Megâzi, 50. Bâb, 4289. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 98. Bâb, 5964. rivâyet.

⁴⁹¹ Kitâbu’l-İlm, 49. Bâb, 128. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 101. Bâb, 5967. rivâyet.

⁴⁹² Kitâbu’l-Hac, 22. Bâb, 1543 ve 1544. rivâyetler; 101. Bâb, 1686 ve 1687. rivâyetler.

⁴⁹³ Kitâbu’l-Libâs, 99. Bâb, 5965. rivâyet; 100. Bâb, 5966. rivâyet.

Hız. Peygamber'in binek üzerindeyken nafiye⁴⁹⁴ namaz kıldığı, ⁴⁹⁵ yahut bineğini sũtre edindiđi⁴⁹⁶ nakledilmektedir. Zaruret halinde de binek üzerinde tavaf etmeyi telkin etmiştir.⁴⁹⁷

Tebũk Seferi dũnũřũnde, Eyle Emiri Hız. Peygamber'e beyaz bir katır hediye etmiştir.⁴⁹⁸ (Hız. Peygamber), bu katıra bir hırka (بردا – semer?) giydirmiştir.⁴⁹⁹ Katıra giydirilen hırka/semer, katırın ehil, toplumsal zeminde hayvanın sahipli olduğunun işaretidir. Aynı şekilde Hız. Peygamber'in bineklerinin üzerinde sũslũ kumaş yahut kadifeden semer/ũrtũ olduğu da vakidir.⁵⁰⁰ Bu uygulamanın temizlik amacıyla ya da hem bineğin, hem binicinin rahatı gerekçesiyle de olması da ihtimal dâhilindedir. Bineklerle gũsterilen itananın ve binek sahibinin gũzellik-estetik zevkleriyle de ilgili olması da kabildir.

⁴⁹⁴ Kitâbu't-Taksir, 7. Bâb, 1094. rivâyet; 9. Bâb, 1097. rivâyet. Nafiye kaydı sadece bu rivâyetlerde vardır.

⁴⁹⁵ Kitâbu't-Taksir, 7. Bâb, 1093 ve 1094. rivâyetler; 9. Bâb, 1097, 1098 ve 1099. rivâyetler; 10. Bâb, 1100. rivâyet.

⁴⁹⁶ Kitâbu's-Salât, 49. Bâb, 430. rivâyet; 98. Bâb, 507. rivâyet.

⁴⁹⁷ Kitâbu's-Salât, 78. Bâb, 464. rivâyet; Kitâbu'l-Hac, 64. Bâb, 1619. rivâyet; 71. Bâb, 1626. rivâyet; 74. Bâb, 1633. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Tur Sũresi, 1. Bâb, 4853. rivâyet.

⁴⁹⁸ Kitâbu'z-Zekât, 54. Bâb, 1481. rivâyet; Kitâbu'l-Cizye ve'l-Muvâdea; 2. Bâb, 3161. rivâyet.

⁴⁹⁹ Kitâbu'z-Zekât, 54. Bâb, 1481. rivâyet; Kitâbu'l-Cizye ve'l-Muvâdea; 2. Bâb, 3161. rivâyet.

⁵⁰⁰ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 127. Bâb, 2987. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Al-i İmran Sũresi, 15. Bâb, 4566. rivâyet; Kitâbu'l-Marad, 15. Bâb, 5663. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 98. Bâb, 5964. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 115. Bâb, 6207. rivâyet.

Huneyn Savaşında, Hz. Peygamber'in beyaz bir katırın üzerinde olduğu halde bozulan İslam askerini toparlamaya çalıştığını öğrenmekteyiz.⁵⁰¹ Huneyn Günü, İslam ordusu ilk bozgunu yaşarken, Hz. Peygamber kaçmamış, beyaz katırının üzerinde askeri cesaretlendirmek için *“Ben Peygamberim, yalan yok. Ben Muttalip oğluyum yalan yok”*⁵⁰² demiştir.

4. Kıyafetler ve Giyim

Nesnelerin duygu, düşünce ve davranışlara ve bunların yönetimindeki etkisi, herhalde en bâriz şekilde giyim-kuşam konusunda ortaya çıkar. Kıyafetlerin insanların, kişisel duygu, düşünce ve iradelerine katkısı bir tarafa; özellikle muhatapların davranışlarının yönlendirilmesinde eşya unsurunun tesiri tartışılmazdır. Diğer taraftan müslüman fertler kişisel bakımdan kendi duygu-düşünce ve davranışlarını⁵⁰³ iradi olarak kontrol etmekle yükümlüdür.

Kıyafetler, renk, biçim ve hammaddeleri açısından ele alındığında insan fertlerinin cinsiyetleri, sosyal statüleri, psikolojik yapıları, sosyo-ekonomik durumları hakkında fikir vermekte, bir toplumun gelenek-görenekleri, inanç ve kültür dünyaları, yaşanan coğrafyanın iklimi hakkında önemli tespitlere kapı açmaktadır. Aynı bağlamda, insanların karakterleri, ahlakları giysilerinden teşhis edilebilmektedir. Mahremiyetlerin korunmasında da kıyafetlerin yahut bu amaçla kullanılan eşyaların katkısı yadsınamaz. Eşyanın, *-sadece kılık-kıyafet bağlamında ele alındığında bile-* insanın hürmetini korumak ve değerini tescil etmek noktasında önemli işlevleri olduğu açıktır.

⁵⁰¹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 52. Bâb, 2864. rivâyet; 97. Bâb, 2930. rivâyet; 167.Bâb, 3042. rivâyet.

⁵⁰² Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 52. Bâb, 2864. rivâyet.

⁵⁰³ Nur, 24/30-31.

4.1. Örtünme ve Giyinme

Örtünme ihtiyacı insanın fitratında olan tabî bir duygudur. Kuran-ı Kerim’de, bu ihtiyacının ilk insanla beraber başladığına ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Nitekim Hz. Adem ve eşi yasak meyveyi yedikleri anda üzerileri açılınca refleks olarak derhal cennet yaprakları ile örtünmeye çalıştıklarını⁵⁰⁴ bildirilmektedir.

İnsanların kişisel ve ailevi özel hayatlarının korunmasında, giysilerin, örtü/hicap ve perde-kumaş türü eşyaların kullanılmasının ayrı bir yeri vardır. Nitekim Hz. Peygamber’in, vahye ilk muhatap olduğu zaman, meleğin yanından ayrılıp evine döndüğünde “*beni örtünüz, beni örtünüz*” dediği nakledilmektedir.⁵⁰⁵ Bu durum sıradışı bir hadise yaşadıktan sonra, tanıdığı-bildiği insanların müşahedesinde altındaki kontrollü bir yalnızlık ihtiyacı olarak görülebilir. Bu yalnızlık ihtiyacının bir örtü altında giderilmesi de mevzumuz açısından dikkate şayandır. Eşya insan ilişkisi bağlamında örtünme ihtiyacının, insanın kendiyle baş başa kalmasına imkan sağladığı açıktır.

Vahyin erken dönemlerinde inen ayetlerde “örtünme”⁵⁰⁶ ve “örtünüp bürünme”⁵⁰⁷ tutumuna vurgu yapılmakta, İslam’ı temsil ve tebliğ yükümlülüğü verilen Hz. Peygamber’e “elbisesini temiz tutması”⁵⁰⁸ ve ayrıca “pislikten uzak durması”⁵⁰⁹ telkin edilmektedir. İlâhi emirler, insanın eşya ile ilişkisinde dikkat etmesi gereken hassasiyetlerin çerçevesini ve muhtevasını belirlemektedir.

⁵⁰⁴ Araf, 7/22; Taha, 20/121.

⁵⁰⁵ Kitâbu Bed’il-Vahy, 1. Bâb, 3. ve 4. rivâyet.

⁵⁰⁶ Müzzemmil, 73/1.

⁵⁰⁷ Müddessir, 74/1.

⁵⁰⁸ Müddessir, 74/4.

⁵⁰⁹ Müddessir, 74/5.

Namaza çıkarken ziynetlerin / güzel elbiselerin giyilmesi⁵¹⁰ mealindeki ayet de ibadete çıkılırken -ta'zim duygusuna binaen- giyimde estetik bir arayışı telkin etmektedir. Kıyafetlerdeki gözetilen sosyo-psikolojik ve estetik değerin Allah için yapılan ibadetlerde de önemsenmesi talep edilmektedir. Cemaate, insan ve toplum içine yahut Allah'ın huzuruna çıkılırken de itinalı bir tutumun, diğer bir deyişle ta'zim duygusunun eşyaya da yansıtılması yahut eşyanın hususiyetlerinden bu duygunun geliştirilmesi konusunda yararlanılması istenmektedir.

Buhari, “Tenhada Yalnız Haldeyken Çıplak Gusletmek”⁵¹¹ adını verdiği babın altında, kim örtünürse bu daha faziletlidir yorumunu yaptıktan sonra Hz. Peygamber'den şu rivayeti nakleder: “Allah, kendisinden haya edilmeye insanlardan daha layıktır”⁵¹² Hz. Peygamber, guslederken yakınındakiler tarafından tutulan perde/örtü (ستر)⁵¹³ kullanmıştır.⁵¹⁴

Devrin sosyo-ekonomik şartlarının neticesi olarak, kıyafet konusundaki kıtlık göz önünde bulundurulmuş ve elbiselerle öncelikle avret mahallerinin örtülmesi emredilmiştir.⁵¹⁵ Yine kıyafet azlığı neticesinde avret mahallerinin görülebileceği şekilde örtünme⁵¹⁶ ve oturma⁵¹⁷ stilleri yasaklanmıştır. Bunun sonraki devirlerde bunun iç çamaşır giyme kültürünü etkilediğini düşünmek mümkündür.

⁵¹⁰ Araf, 7/31.

⁵¹¹ Kitabu'l-Gusl, 20. Bab başlığı.

⁵¹² Kitâbu'l-Gusl, 20. Bâb başlığının hemen altında, numarasız olarak zikredilen rivayet.

⁵¹³ Fiil halinde kullanılmıştır.

⁵¹⁴ Kitâbu'l-Gusl, 21. Bâb, 280 ve 281. rivâyetler; Kitâbu's-Salât, 4. Bâb, 357. rivâyet.

⁵¹⁵ Kitâbu's-Salât, 10. Bâb, 367. rivâyet.

⁵¹⁶ Kitâbu's-Salât, 10. Bâb, 368. rivâyet.

⁵¹⁷ Kitâbu's-Salât, 10. Bâb, 367 ve 368. rivâyetler.

Namaz için, omuzların örtülmesini istemiştir. Omuzları örtmeyen yetersiz ölçülerdeki tek bir elbise ile kılınması durumlarına sosyo-ekonomik şartlar çerçevesinde mecburen ruhsat verildiği anlaşılmaktadır.⁵¹⁸ Nitekim Hz. Peygamber de böyle bir elbise ile namaz kılmıştır.⁵¹⁹

İnsanların bedenlerinin çıplak temas etmesi yasaklanmış ve bu mahremiyetin öğretilmesiyle -bir diğer açıdan hayasızlığın- insanlar arasında yayılmasının önü alınmak istenmiştir.⁵²⁰

Kıyafetlerin yetersizliği nedeniyle -namaz gibi- avret mahallerinin açıldığı zaruri durumlarda mahrem azaların görülmesini önleyici tedbirler alınmıştır.⁵²¹

Örtünme konusunda insanlardan ve elbiselerinden de perdeleme şeklinde yardım alınmaktadır. Nitekim Hz. Aişe, Habeşlilerin mescitte sergiledikleri mızrak oyunlarını görmek isteyince, Hz. Peygamber ridasıyla onu perdeleyerek gösteriyi izlemesini sağlamıştır.⁵²² Muhtelif zamanlarda Hz. Peygamber'in insanlar tarafından perdelendiğini de öğrenmekteyiz.⁵²³

Hicap ayeti inmeden önce, Hz. Peygamber, eşlerinin ihtiyaçları için evlerinden dışarı çıkmalarına müsaade etmekteydi.⁵²⁴ Hz. Ömer ise özellikle Hz. Peygamber'in eşlerinin yanına iyi ve kötü niyetli insanların girdiğini gerekçe göstererek,⁵²⁵ hicabı

⁵¹⁸ Kitâbu's-Salât, 4. Bâb, 358. rivâyet.

⁵¹⁹ Kitâbu's-Salât, 4. Bâb, 354, 355 ve 356. rivâyetler.

⁵²⁰ Kitâbu'n-Nikâh, 119. Bâb, 5240 ve 5241. rivâyetler.

⁵²¹ Kitâbu's-Salât, 6. Bâb, 362. rivâyet.

⁵²² Kitâbu's-Salât, 69. Bâb, 454. rivâyet.

⁵²³ Kitâbu'l-Hac, 53. Bâb, 1600. rivâyet.

⁵²⁴ Kitâbu't-Tefsir, Ahzâb Sûresi, 8. Bâb, 4795. rivâyet.

⁵²⁵ Kitâbu's-Salât, 32. Bâb, 402. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Bakara Sûresi, 9. Bâb, 4483. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Ahzâb Sûresi, 8. Bâb, 4790. rivâyet.

konusunda ısrarcı davranmaktaydı.⁵²⁶ Bir keresinde Hz. Sevde'nin hicaba fazla dikkat etmemesini şiddetle tenkit etmişti. Bu olay üzerine Hz. Sevde, Hz. Peygamber'e şikayette bulundu. Hadise üzerine kendisinde vahiy alametleri tezahür eden Hz. Peygamber, Allah'ın, Hz. Peygamber'in eşlerinin kişisel ihtiyaçları için dışarı çıkma izni verdiğini ifade etti.⁵²⁷

Hz. Enes, hicap ayetinin Hz. Peygamber'in Zeynep bint Caş ile izdivacı esnasında düğün davetine katılanların, sohbeti geç vakte kadar uzatmaları hadisesinden sonra nazil olduğunu ifade etmektedir.⁵²⁸ Bu rivâyet de hicap emrinin sadece baş örtüsü ve beden örtüsü gibi nesneler için değil, genel olarak aile mahremiyetinin korunması ve iffetin muhafazası⁵²⁹ hakkında olduğunu düşündürmektedir.

Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin de maddi sıkıntılardan dolayı kıyafet mahrumiyeti çektiği durumları hatırladığımız takdirde, Hz. Peygamber'in içinde yaşadığı toplumun şartlarıyla yazgılı olduğunu anlamaktayız.

4.1.1. Erkek Kıyafetleri

Hz. Peygamber'in giyim-kuşam konusunda da kendi devrinde örfen erkek kıyafeti olarak kabul edilen elbiseleri kullandığı görülmektedir. Genel ölçüleri belirtmekle yetinmiş, yaşadığı günün sosyo-ekonomik şartları çerçevesinde bulabildiği kıyafetleri

⁵²⁶ Kitâbu't-Tefsir, Ahzâb Sûresi, 8. Bâb, 4790. rivâyet.

⁵²⁷ Kitâbu't-Tefsir, Ahzâb Sûresi, 8. Bâb, 4795. rivâyet.

⁵²⁸ Kitâbu'l-Et'ime, 59. Bâb, 5466. rivâyet.

⁵²⁹ Nur, 24/31. Ayette geçen “gizledikleri süslerin bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar” mealindeki ibare, mahremiyet konusunun sadece görsel olarak örtünme ile ilgili olmadığını, en azından sesle de ilgili olduğunu ifade etmektedir. Mahremiyetin korunması, sadece gözlerle ilgili bir husus olmayıp, diğer duyu organlarını da kapsamaktadır.

giymiş, genişlik zamanlarında ise kıyafetlerini seçerken estetik gerekçelerle de tercihte bulunmuştur. Yabancı milletlere ait kıyafetleri de giymiştir. Hz. Peygamber'in saç konusunda müşriklere olan muhalefetini (-Sahih-i Buhari özelinde-) kılık-kıyafet konusunda bariz bir şekilde göremedik. Kılık kıyafet imkânlarının, saç ve sakal gibi bedenin ayrılmaz birer parçası olmadığı ve süreklilik arzetmediğini yahut inançlar açısından -en azından saç ve sakal kadar- bayraklaştırılmadığını da düşünmek mümkündür. Buhari rivayetleri çerçevesinde incelendiğinde Hz. Peygamber'in genel itibarıyla kılık kıyafet konusunda toplumun genel örfünü takip etmiş görünmekte ve “moda devrimi” tabir edilebilecek radikal bir değişiklik yapmadığı intibai edinilmektedir.

Dönemin yaygın giyim tarzında özel dikilmiş kıyafetlerin yanında, düz bez parçaları da kullanılmaktaydı. İzâr ve rida kelimeleri ile dikiş kullanılmaksızın bele yahut belden yukarı sarılan kumaşları kastedildiğini bilmekteyiz. İzâr ve ridanın sosyo-ekonomik şartlarla ilintili, zaruri bir giyim tercihi olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim muhtelif rivâyetlerde Hz. Peygamber'in ganimet yoluyla gelen elbiseleri ashabına dağıtmasından farklı biçimlerde dikilmiş elbiselerin varlığını öğrenmekteyiz. Bununla birlikte izâr ve rida sade bir giyim tarzı olarak kabul edilmekte ve dini bir gereklilik olan ihram için de bu sadelik tercih edilmekteydi.

Hz. Peygamber, izâr bulamayanın, şalvar giymesini, terlik bulamayanın mest giymesini buyurmuştur.⁵³⁰ O devirde “*kaba*” adı verilen, arkası yırtmaçlı elbiseler de kullanılmaktaydı.⁵³¹ Hz. Peygamber, eline bu tür elbiselerden ganimet yahut vergi geliri olarak eline çok miktarda geçtiğinde ashabına dağıtmıştır.⁵³²

⁵³⁰ Kitâbu'l-Libâs, 14. Bâb, 5804. rivâyet; 37. Bâb, 5853. rivâyet.

⁵³¹ Kitâbu'l-Libâs, 12. Bâb, 5800. rivâyet. Arkasında yırtmaç olduğu bilgisini Buhari Bâb başlığında vermektedir. Ayrıca bunlara “*ferruc*” ismi verildiğini de belirtmektedir.

⁵³² Kitâbu'l-Libâs, 44. Bâb, 5862. rivâyet.

Hız. Enes, sıcağın şiddetinden, bazı sahabelerin elbiselerinin yenlerini secde mahalline koyduğunu nakletmektedir.⁵³³ Bu rivâyetlerden bazı elbiselerin geniş yenli, bol modelde hazırlandığını anlamaktayız. Rida gibi tek parça bezden oluşan üst kıyafetlerin yenlerinden de bahsedildiğini düşünmek mümkündür.

4.1.2. Kadın Kıyafetleri ve Süs Eşyaları

İpek elbise erkeklere yasaklanmışken, kadınların ipek elbiseler kullanmasına izin verilmiştir. Enes bin Malik, Hız. Peygamber'in kızı, Ümmü Gülsüm'ü ipekli bir elbiseyle gördüğünü nakletmektedir.⁵³⁴ Hız. Ali, Hız. Peygamber'in kendisini ipekli bir elbiseyle görünce kızdığını anlamış ve elbiseyi ailesindeki hanımlar arasında taksim etmiştir.⁵³⁵

Hız. Peygamber devrinde kadınlar, kıldan dokunmuş kıyafetlere bürünerek sabah namazına gelirler, kimse onları tanımadan dönerlerdi.⁵³⁶ Bu kıldan dokunmuş kıyafetlerin bir tür dış elbisesi olarak kullanıldığı yüksek ihtimalkir.

Kadınların kullanmak üzere birbirlerine emanet olarak kolye gibi süs eşyaları⁵³⁷ ve kıyafetler verdikleri anlaşılmaktadır. Hız. Aişe'nin kız kardeşinden emanet bir gerdanlık aldığı, kendi elbisesini düğünlere gelinlik olarak verdiği bilinmektedir.

⁵³³ Kitâbu's-Salât, 23. Bâb, 385. rivâyet; Kitâbu Mevâkiti's-Salât, 11. Bâb, 542. rivâyet; Kitâbu'l-Amel fi's-Salât, 9. Bâb, 1208. rivâyet.

⁵³⁴ Kitâbu'l-Libâs, 30. Bâb, 5842. rivâyet.

⁵³⁵ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 27. Bâb, 2613. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 30. Bâb, 5840. rivâyet.

⁵³⁶ Kitâbu's-Salât, 13. Bâb, 372. rivâyet; Kitâbu Mevâkiti's-Salât, 27. Bâb, 578. rivâyet; Kitâbu'l-Ezan, 163. Bâb, 867. rivâyet; 165. Bâb, 872. rivâyet.

⁵³⁷ Kitâbu'l-Libâs, 58. Bâb, 5882. rivâyet.

Kadınların güzellik, süslenmek ve saėlık⁵³⁸ niyetiyle gözlerine sürme çektikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, iddet s resi bitmeden sürme çekilmesine müsaade etmemesinden sürmenin, sağlık için olduğu kadar, süslenme ya da güzellik gibi bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.⁵³⁹

4.2. Hz. Peygamber'in Kullandığı Kıyafetler

Hz. Peygamber'in giyim konusunda, kendisini tek bir modelle sınırlamadığını, hatta farklı kıyafetlere ilgili olduğunu söylememiz mümkün görünmektedir. Hz. Peygamber'i kıyafet konusunda sınırlayan şeyin belki sadece ekonomik imk nlar ve takva duygusu olduğu kanaatindeyiz.

4.2.1. Başlık-Sarık yahut Atkı-şal-Pelerin Türü Giysileri

Hz. Peygamber'in saçlarıyla ilgili zaman zaman alnının üzerine salması ve zaman zaman da ortadan ayırmasına⁵⁴⁰ ilişkin riv yet nazar-ı dikkate alındığında⁵⁴¹ Bu riv yetlerin zımnında saçlarını toplayan bir sarığı sürekli olarak kullanmadığını da söylemek mümkün görünmektedir.

 bn Abbas, Hz. Peygamber'in başına boz renkli bir bezi sarık olarak sardığını nakletmektedir.⁵⁴²

⁵³⁸ Kit bu't-Talak, 46. B b, 5336. riv yet; 47. B b, 5338. riv yet; Kit bu't-Tıb, 18. B b, 5706. riv yet.

⁵³⁹ Kit bu't-Talak, 46. B b, 5336. riv yet; 47. B b, 5338. riv yet; Kit bu't-Tıb, 18. B b, 5706. riv yet.

⁵⁴⁰ Kit bu'l-Men k b, 23. B b, 3558. riv yet.

⁵⁴¹ Kit bu'l-Men k b, 23. B b, 3558. riv yet.

⁵⁴² Kit bu'l-Cumua, 29. B b, 927. riv yet; Kit bu'l-Men k b, 25. B b, 3628. riv yet; Kit bu Men k bu'l-Ens r, 11. B b, 3800. riv yet.

Hız. Peygamber'in, hicret izni çıktığında, haber vermek için Hız. Ebubekir'in evine gelirken, *-Mekke'deki suikast hazırlıklarının yapıldığı gergin ortam düşünıldüğünde tedbir amaçlı olsa gerek-* yüzünü örttüğü de nakledilmektedir.⁵⁴³

Hız. Enes'e Hız. Peygamber'in en sevdiği elbisenin ne olduğu sorulduğunda omuz atkısı/pelerin olduğunu söylemiştir.⁵⁴⁴ Vefat ettiğinde de hırka ve omuz atkısı/pelerin ile kefenlenmiştir.⁵⁴⁵

4.2.2. Elbiseleri, Hırka ve Cübbesi

Hız. Aişe, Ebu Burde'ye Yemen işi⁵⁴⁶ kalın bir izar⁵⁴⁷ ve "mülebbede"⁵⁴⁸ denen bir elbise çıkarmış, Hız. Peygamberin üzerinde "mülebbede" varken ruhunu teslim ettiğini söylemiştir.⁵⁴⁹

Hız. Peygamber abdest alırken, üzerindeki Şam işi cübbesinin yeni dar olduğu için, ellerini cübbenin altından çıkararak yıkamıştır.⁵⁵⁰ Bu rivâyette yenleri dar dikilmiş farklı bir coğrafyaya ait -tabir yerindeyse ithal-, farklı modelde bir elbise giydiğini ve Hız. Peygamber'in pragmatik davrandığını da görmekteyiz. Daha sonra bu kıyafetiyle ilgili

⁵⁴³ Kitâbu'l-Libâs, 16. Bâb, 5807. rivâyet.

⁵⁴⁴ Kitâbu'l-Libâs, 18. Bâb, 5812. ve 5813. rivâyetler.

⁵⁴⁵ Kitâbu'l-Libâs, 18. Bâb, 5814. rivâyet.

⁵⁴⁶ Kitâbu Farzı'l-Hums, 5. Bâb, 3108. rivâyet;

⁵⁴⁷ Kitâbu Farzı'l-Hums, 5. Bâb, 3108. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 19. Bâb, 5818. rivâyetler.

⁵⁴⁸ Kitâbu Farzı'l-Hums, 5. Bâb, 3108. rivâyet.

⁵⁴⁹ Kitâbu Farzı'l-Hums, 5. Bâb, 3108. rivâyet.

⁵⁵⁰ Kitâbu'l-Megâzi, 82. Bâb, 4421. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 10. Bâb, 5798. rivâyet.

bir işlem yapıp yapmadığını bilmiyoruz. Duruma göre elbisesini sıvamış vaziyette namaz kıldırıldığı da nakledilmiştir.⁵⁵¹

Hiz. Peygamber, yünden yapılmış elbise giymektedir.⁵⁵² Hamisa (خميصة)⁵⁵³ giydiği, bu elbiseyi yüzüne de örttüđü⁵⁵⁴ nakledilmektedir. Üzerinde yeşil ve sarı işlemler bulunan siyah bir hamisayı, henüz küçük bir çocuk olan Ümmü Halid'e giydirmiştir.⁵⁵⁵ Bazı gömleklerinde cep olduğunu da anlamaktayız.⁵⁵⁶

Anlaşıldığı kadarıyla Hiz. Peygamber döneminde Hicaz Arapları ve sahabe muhtemelen Mekke-Medine/Hicaz bölgesinde dokuma işleri çok gelişmediği için farklı bölgelerin görece kıymetli ve nispeten konforlu giysileri tercih etmekteydiler. Hiz. Peygamber de Yemen, Necran, Şam gibi muhtelif bölgelerin dokuma ürünlerini kullanmaktadır. Burada Hiz. Peygamber'in nazarında günümüz ifadesiyle "ithal/yabancı mamülü" kıyafetlerin kullanımında müşriklere benzemek gibi bir kaygı gözetilmemiştir. Burada Hiz. Peygamber dönemindeki coğrafi şartlar, ulaşım ve kültür farklılaşması göz önünde bulundurulması saklı tutulmakla beraber ve bu tutumun zımında Müslümanların, kendileriyle aynı toplumsal vasatı paylaşan kâfirlerden ilk bakışta ayrılabilirler bir giyim tarzının tercih etmeleri gibi bir kanaati besler mahiyettedir. Yine bu cümleden olarak, Hiz. Peygamber'in bu yabancı kıyafetlerin kullanımında da muhtemel ölçüsünün takva ve huşu olduğuna atıfta bulunalım.

⁵⁵¹ Kitâbu'l-Libâs, 3. Bâb, 5786. rivâyet.

⁵⁵² Kitâbu'l-Libâs, 11. Bâb, 5799. rivâyet.

⁵⁵³ Kitâbu'l-Libâs, 19.Bâb, 5815-5816. rivâyetler.

⁵⁵⁴ Kitâbu's-Salât, 55. Bâb, 435- 436. rivâyetler; Kitâbu'l-Libâs, 19.Bâb, 5815-5816. rivâyetler. 435-436. rivâyetlerde Hamisayı yüzüne örtmesinin vefat hastalığı esnasında olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁵⁵ Kitâbu'l-Libâs, 22. Bâb, 5823. rivâyet.

⁵⁵⁶ Kitâbu'l-Libâs, 9. Bâb, 5797. rivâyet.

Hız. Peygamber'in kullandığı elbiselerin bir kısmı rahat bürünölen kumaşlardan oluşmaktaydı. Öyle ki bir yere takılması halinde vücuttan çıkabilmekteydi. Nitekim Hız. Peygamber Huneyn sonrası ganimet dağıtırken, Bedeviler kendisini sıkıştırınca, Semure ağacına doğru yürümek durumunda kalmış ve ridası ağaca takılmıştır.⁵⁵⁷

Elbiselerinin bir kısmı kaba ve sert kumaşlar olup, kullanım esnasında bir takım olumsuzluklara sebebiyet verebiliyorlardı. Üzerinde Necran işi kalın dokunmuş bir hırka varken bir bedevi bunu sertçe çekerek, Hız. Peygamber'in boynunun kızarmasına sebep olmuştur.⁵⁵⁸

Hız. Peygamber'in kıyafetleri bazen kefen olarak da kullanılabilmekteydi. Hız. Peygamber'in gömleğini oğlu Abdullah'ın ricası üzerine,⁵⁵⁹ Abdullah bin Übey'e kefen olarak verdiğini öğrenmekteyiz.⁵⁶⁰ Bir kadın kendi eliyle ördüğü bir hırkayı Hız. Peygamber'e hediye etmiştir. Hız. Peygamber'in böyle bir elbiseye ihtiyacı olduğu halde, kendisinden isteyen sahabesine tekrar hediye etmiştir. Bu kişi Hız. Peygamber'in ihtiyacını hatırlatarak, kendisine sitem edenlere “*kefen edinmek için talep ettiğini*” söyleyerek, kendisini savunmuştur.⁵⁶¹

Buhari rivâyetlerinde görebildiğimiz kadarıyla, Hız. Peygamber; izar (إزار),⁵⁶² rida (رداء),⁵⁶³ mülebbede (ملبة),⁵⁶⁴ cübbe (جبة),⁵⁶⁵ hırka (برد),⁵⁶⁶ gömlek (قميص)

⁵⁵⁷ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 24. Bâb, 2821. rivâyet; Kitâbu Farzı'l-Hums, 19. Bâb, 3148. rivâyet.

⁵⁵⁸ Kitâbu Farzı'l-Hums, 19. Bâb, 3149. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 18. Bâb, 5809. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 68. Bâb, 6088. rivâyet.

⁵⁵⁹ Kitâbu'l-Libâs, 8. Bâb, 5796. rivâyet.

⁵⁶⁰ Kitâbu'l-Libâs, 8. Bâb, 5795. rivâyet.

⁵⁶¹ Kitâbu'l-Cenâiz, 28. Bâb, 1277. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 18. Bâb, 5810. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 39. Bâb, 6036. rivâyet.

⁵⁶² Kitâbu Farzı'l-Humus, 5. Bâb, 3108. rivâyet.

⁵⁶⁷, hamisa (خميصة) ⁵⁶⁸ giymiştir. Bazen de bir örtüyü/çarşafı (ملحفة) bürünmüştür.⁵⁶⁹

Rivâyetleri genel itibariyle değerlendirdiğimizde yeni dar kıyafetler de, rahat elbiseler giydiği gibi, konforlu sayılamayacak giysiler de kullandığını görmekteyiz. Bazı durumlarda kıymetli sayılabilecek farklı elbiseler giydiği gibi sade kumaşları büründüğü de olmuştur. Muhtemelen hava koşullarına göre kalın kumaştan yapılmış kıyafetler de, rahat elbiseler de giymiş, yün mamüllerini de kullanmıştır.

4.2.3. Ayakkabı, Terlik ve Mestleri

Hiz. Enes, Hiz. Peygamber'in vefatından sonra nalınlarını muhafaza etmiştir.⁵⁷⁰ Bu nalınlar, tıraşlanmış deriden yapılmış olup önünde halkası/tokası vardır.⁵⁷¹ Görüldüğü üzere Hiz. Peygamber, deri mamullerini ayaklarına giymiştir.

⁵⁶³ Kitâbu'l-Libâs, 7.Bâb, 5793. rivâyet.

⁵⁶⁴ Kitâbu Farzı'l-Hums, 5. Bâb, 3108. rivâyet.

⁵⁶⁵ Kitâbu'l-Megâzi, 82. Bâb, 4421. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 10. Bâb, 5798. rivâyet.

⁵⁶⁶ Kitâbu'l-Cenâiz, 28. Bâb, 1277. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 18. Bâb, 5810. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 39. Bâb, 6036. rivâyet.

⁵⁶⁷ Kitâbu'l-Libâs, 8. Bâb, 5795. rivâyet.

⁵⁶⁸ Kitâbu'l-Libâs, 19.Bâb, 5815 ve 5816. rivâyetler; 22. Bâb, 5824. rivâyet.

⁵⁶⁹ Kitâbu'l-Cumua, 29. Bâb, 927. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3628. rivâyet; Kitâbu Menâkıbu'l-Ensâr, 11. Bâb, 3800. rivâyet.

⁵⁷⁰ Kitâbu Farzı'l-Hums, 5. Bâb, 3107. rivâyet. Kitâbu'l-Libâs, 41. Bâb, 5858. rivâyet.

⁵⁷¹ Kitâbu Farzı'l-Hums, 5. Bâb, 3107. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 41. Bâb, 5857 ve 5858. rivâyetler.

Enes bin Malik, kendisine yöneltilen bir soru üzerine Hz. Peygamber'in terlikle/nalınla abdest aldığını⁵⁷² ve namaz kıldığını belirtmiştir.⁵⁷³ Hz. Peygamber'in mestleri üzerine meshettiği ve bunlarla namaz kıldığı aktarılmaktadır.⁵⁷⁴

Yine Hz. Peygamber, terlik giyerken; sağ ayakla başlanmasını, çıkarırken sol ayakla başlanmasını talim etmiştir.⁵⁷⁵ Hz. Peygamber, tek terlikle/ayakkabıyla yürümekten nehyetmiş, ya ikisinin birden giyilmesini yahut yalın ayak yürünmesini emretmiştir.⁵⁷⁶ Burada da Hz. Peygamber'in bir usul ve -gerek sağlık gerekse estetik açısından bakalım- bir nizam telkin ettiğini görmekteyiz.

4.2.4. Kullanmayı Hoş Görmediği Elbiseler

Hz. Ömer ipek işlemeli bir elbiseyi görüp Hz. Peygamber'e Cuma günleri yahut elçiler geldiği zamanlarda kullanması için almasını tavsiye etmiş, Hz. Peygamber de *"böyle bir elbiseyi ahiretten nasibi olmayanlar giyer"*⁵⁷⁷ buyurarak reddetmiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷² Kitâbu'l-Libâs, 37. Bâb, 5841. rivâyet.

⁵⁷³ Kitâbu's-Salât, 24. Bâb, 386. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 37. Bâb, 5840. rivâyet.

⁵⁷⁴ Kitâbu'l-Vudû, 35. Bâb, 182. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 25. Bâb, 387 ve 388. rivâyetler; Kitâbu'l-Megâzi, 82. Bâb, 4421. rivâyet.

⁵⁷⁵ Kitâbu'l-Libâs, 40. Bâb, 5856. rivâyet.

⁵⁷⁶ Kitâbu'l-Libâs, 38. Bâb, 5855. rivâyet.

⁵⁷⁷ Kitâbu'l-Libâs, 25. Bâb, 5830, 5834 ve 5835. rivâyetler.

⁵⁷⁸ Kitâbu'l-Cumua, 7. Bâb, 886. rivâyet. Bu rivayette Hz. Peygamber'in diplomatik görüşmeler bile olsa İslam'ın tecviz etmediği bir kıyafeti kullanmacağı sonucu çıkmaktadır. Diplomatik yazışmalarda kullanmak için mühür tarzı bir yüzük edinmeyi baştan hoş görmemekle beraber, daha sonra kabul etmesinde ise bir tahrim söz konusu olmadığı, diplomatik teamüllerin hurmet/haramlık gibi konuları ihtiva etmediği vuzuha kavuşmaktadır.

Daha sonra Hz. Ömer’e benzer bir elbise göndermesi üzerine, Hz. Ömer şaşkınlığını ifade ederek sormuş, Hz. Peygamber de “*ben onu sana giyesin diye göndermedim*” diyerek, mülk edinilmesinde bir sakınca görmediğini, satabileceğini⁵⁷⁹ veya giyebilecek kimselerin istifadesine sunulabileceğini söylemiştir.⁵⁸⁰ Bunun üzerine Hz. Ömer’in bu elbiseyi Mekke’deki müşrik kardeşine gönderdiği belirtilmektedir.⁵⁸¹ Hz. Peygamber’in ve Hz. Ömer’in bu uygulamasından, müslüman için kullanılması dinen mahzurlu olabilecek nesnelerin, itikadınca sıkıntı teşkil etmeyen kişilere hediye edilmesinde bir beis görülmediğini çıkarmak mümkündür. Rivâyetten anladığımız kadarıyla hem bu tür kıyafetleri geçici olarak edinmenin, hem insanın itikadıyla eşya kullanımı arasındaki uyumun önemi, hem de farklı inanç mensuplarıyla beşeri münasebetler çerçevesinde hediyeleşmenin önü açıktır. Ayrıca bu uygulamanın zımında israfa sebebiyet verilmemesi gibi bir gerekçe de aranmış olabilir. Hediye edilen nesnenin kıyafet olduğu, insanın aklına zarar veren içki, pis-necis olan domuz eti vb gibi gıda maddesi olmadığı, helal yollardan (ganimet veya vergi gibi) gelen bir mal olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Hz. Peygamber’e ipekten yapılmış bir *ferruc*⁵⁸² (فروج) hediye edildiği ve Hz. Peygamber’in üzerinde bu kıyafet varken namaz kıldığı ve namazdan sonra hoşlanılmayan şeylere yapıldığı gibi üzerinden çıkardığı ve “*bu müttakilere göre değil*” dediği nakledilmektedir.⁵⁸³ Hz. Peygamber’in buradaki rahatsızlığının bu kıyafetlerin

⁵⁷⁹ Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 29. Bab, 2619. rivayet.

⁵⁸⁰ Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 29. Bab, 2619. rivayet.

⁵⁸¹ Kitâbu’l-Cumua, 7. Bâb, 886. rivâyet.

⁵⁸² Ferruc: Arkasında yırtmaç bulunan bir tür üst kıyafetidir. Bakınız: İbn Manzûr, a.g.e., c: 5, s: 3371.

⁵⁸³ Kitâbu’s-Salât, 16. Bâb, 375. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 12. Bâb, 5801. rivâyet.

modelinden çok, işlemelerinde abartılı bulduğu süslemeler⁵⁸⁴ yahut ipekten mamul olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸⁵ Hz. Peygamber'in bu kıyafeti giymesinin ipeğin erkekler için tahriminden önce olması da ihtimal dâhilindedir. Zira bu hediye ipeğin tahriminden sonra verilseydi, Hz. Peygamber'in hiç giymemesi beklenirdi.

Hz. Peygamber'in hamisa⁵⁸⁶ türü kıyafetleri giydiği ve üzerinde işaretler-işlemeler bulunan hamisanın kendisini namazda meşgul ettiği için çıkardığı ve verilmesini istediği nakledilmektedir.⁵⁸⁷ Bu rivâyette de Hz. Peygamber'e rahatsızlık veren unsurun *-ferruc örneğinde olduğu gibi-* elbisenin şeklinden/modelinden ziyade deseni ve işlemeleri ile ilgili bir durum olduğu vurgulanmalıdır.⁵⁸⁸ Nitekim başka rivâyetlerde hamisa kullandığı nakledilmektedir.⁵⁸⁹ Bu rivâyetlerden hareketle, Hz. Peygamber'in giyim kuşamda sadeliği tercih ettiğini söylemek mümkün görünmektedir. Hz. Peygamber, desenleri kendisini namazda meşgul eden bir elbisedense, düz bir kumaştan yapılmış “*enbicanîye*” (أنبجانية) adlı kıyafeti tercih etmiştir.⁵⁹⁰

⁵⁸⁴ Kitâbu'l-Ezan, 93. Bâb, 752. rivâyet.

⁵⁸⁵ Kitâbu's-Salât, 16. Bâb, 375. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 12. Bâb, 5801. rivâyet. 5801 numaralı rivâyette ferrucun da ipek olduğu belirtilmektedir.

⁵⁸⁶ Kitâbu's-Salât, 14. Bâb, 373. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 19. Bâb, 5815-5817. rivâyetler.

⁵⁸⁷ Kitâbu's-Salât, 14. Bâb, 373. rivâyet; Kitâbu'l-Ezan, 93. Bâb, 752. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 19. Bâb, 5817 ve 5818. rivâyetlerde geçen “düz bir kumaştan yapılmış enbicanîyye” tabiri, Hz. Peygamber'in hoşlanmadığı elbisenin süslü/işlemeli olduğu intibahı kuvvetlendirmektedir. Ayrıca bakınız: 752 ve 5817. rivâyetler.

⁵⁸⁸ Kitâbu'l-Ezan, 93. Bâb, 752. rivâyet.

⁵⁸⁹ Kitâbu'l-Libâs, 19. Bâb, 5815-5816. rivâyetler.

⁵⁹⁰ Kitâbu's-Salât, 14. Bâb, 373. rivâyet; Kitâbu'l-Ezan, 93. Bâb, 752. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 19. Bâb, 5817. rivâyet.

4.3. Kıyafetle İlgili Genel Tespitler

Bu başlıkta kılık kıyafetle ilgili sınırlar, renk ve çeşitleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Hız. Peygamber, erkekleri “*kasiy*” (قسي) denilen ipekli kıyafetten⁵⁹¹ ve ipek giymekten nehy etmiştir.⁵⁹² Ayrıca ipekten yapılmış⁵⁹³ yahut üretiminde yoğun ipek kullanılmış kıyafetler giymesini,⁵⁹⁴ ipek örtüler üzerine oturmasını,⁵⁹⁵ eşek derilerinin kıyafet olarak kullanılmasını⁵⁹⁶ yasaklamıştır. Sadece az miktarda ipek işlemeli, süslemeli olması dışında kıyafette ipeğe müsaade etmediği anlaşılmaktadır.⁵⁹⁷ Herhangi bir vesile ile eline geçen giysileri ahabına dağıtmasından bu ipekli kıyafetlerin giyim için değil fakat ticari mal olarak edinilmesinde sıkıntı görmediği anlaşılmaktadır.⁵⁹⁸

Erkekleri zaferanla boyanmaktan nehyetmesini de bu bağlamda mütalaa edebiliriz.⁵⁹⁹

⁵⁹¹ Kitâbu'l-Libâs, 28. Bâb, 5838. rivâyet; 36. Bâb, 5849. rivâyet.

⁵⁹² Kitâbu'l-Libâs, 25. Bâb, 5828, 5829, 5830, 5831, 5834 ve 5835. rivâyetler.

⁵⁹³ Kitâbu'l-Libâs, 27. Bâb, 5837. rivâyet.

⁵⁹⁴ Kitâbu'l-Libâs, 28. Bâb, 5838. rivâyet.

⁵⁹⁵ Kitâbu'l-Libâs, 27. Bâb, 5837. rivâyet.

⁵⁹⁶ Kitâbu'l-Libâs, 28. Bâb, 5838. rivâyet; 36. Bâb, 5849. rivâyet.

⁵⁹⁷ Kitâbu'l-Libâs, 25. Bâb, 5828. ve 5829. rivâyetler.

⁵⁹⁸ Misver bin Mahreme, Hız. Peygamber'in babasına dibacdan yapılmış, altın ilikli kaba' adlı kıyafeti verdiğini aktarmaktadır. **Bakınız:** Kitâbu'l-Libâs, 44. Bâb, 5862. rivâyet; **Ayrıca bakınız:** Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 19. Bâb, 2599. rivâyet.

⁵⁹⁹ Kitâbu'l-Libâs, 33. Bâb, 5846. rivâyet.

Muhtelif rivâyetlerden Hz. Peygamber'in beyaz⁶⁰⁰, kırmızı⁶⁰¹ renkte elbise giydiğini anlamaktayız. Hanımların püsküllü-saçaklı cilbablar giydikleri mervidir.⁶⁰² Toplumda yeşil, beyaz renkteki kıyafetler mevcuttur.⁶⁰³

İlgili bölümlerde hamisa ve ferruc örneklerinde geçtiği üzere, Hz. Peygamber'in desenli-süslemeli kıyafetleri namazda meşgul etmesi halinde hoş görmediğini de belirtelim. Hz. Peygamber'in kıyafetlerde desen ve süslemelerin olup-olmamasından çok namazdaki huşuya olan etkisini dikkate aldığı anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer'le arasında geçen diyalogdan Hz. Peygamber'in Cuma günlerinde ve elçiler geldiği zamanlarda özel kıyafetler giydiği anlaşılmaktadır.⁶⁰⁴

Bir kıyafetin bir kişiye yakıştığını görünce “*üzerinde eskisin*” şeklinde temennisini belirtip, güzel olmuş dediği nakledilmektedir.⁶⁰⁵ Bunu bir hadiseyle ilişkili olarak bulabildiğimiz için, genel bir adeti olarak değil, tikel bir örnek olarak almaktayız.

Hz. Peygamber, temizlikte, bir yere girerken ve ayakkabısını giyerken sağdan başlamayı severdi.⁶⁰⁶ Kılık kıyafet dâhil, hayatı yaşarken bir âdet geliştirdiği ve bunu hoşlanarak yaptığı anlaşılmaktadır.

⁶⁰⁰ Kitâbu'l-Libâs, 24. Bâb, 5827. rivâyet.

⁶⁰¹ Ebu Cuhayfe rivâyetleri; Kitâbu's-Salât, 17. Bâb, 376. rivâyet; Bera bin Âzib rivâyetleri: Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3551. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 68. Bâb, 5901. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 35. Bâb, 5848. rivâyet;

⁶⁰² Kitâbu'l-Libâs, 6. Bâb, 5792. rivâyet.

⁶⁰³ Kitâbu'l-Libâs, 23. Bâb, 5825. rivâyet; 24. Bâb, 5826. rivâyet.

⁶⁰⁴ Kitâbu'l-Cumua, 7. Bâb, 886. rivâyet.

⁶⁰⁵ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 188. Bâb, 3071. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 22. Bâb, 5823. rivâyet; 32. Bâb, 5845. rivâyet.

⁶⁰⁶ Kitâbu'l-Vudû, 31. Bâb, 168. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 38. Bâb, 5854. rivâyet.

4.4. Giyimde İlkesel Durumlar

Kılık kıyafette hoş görülen-görülmeven hususların dışında ilkesel anlam içeren bahislere de değinmek isabet olacaktır. İlgili başlıkta geleceğı üzere, kıyafetlerin temiz olması, ilk inen ayetlerin gündeminde olup, aynı şekilde namaza çıkarken güzel elbiselerin giyilmesi de Kur'an-ı Kerim'in bir tavsiyesidir.

Hız. Peygamber tek terlikle/ayakkabıyla yürümekten nehyetmiş, ya ikisinin birden giyilmesini yahut yalın ayak yürünmesini emretmiştir.⁶⁰⁷ Bu talimatın insanın biyolojik-iskelet yapısına muhtemel zararını önlemek gayesiyle olabileceğı gibi, estetik kaygıyla da ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Hız. Peygamber, erkeklerden kadınlara benzemeye çalışanları, kadınlardan erkeklere benzemeye çalışanları lanetlemiştir.⁶⁰⁸ Buhari, bu rivâyeti Kitabu'l-Libas'a da alarak benzeşmenin süs eşyası ve kılık kıyafetteki benzeşmeyi de kapsadığına işaret etmektedir.⁶⁰⁹

Hız. Peygamber, müslümanın ahlak, tavır ve davranışları kadar, görünüşünün de farklı olması istemektedir. Hız. Peygamber'in giyim konusunda takip ve telkin ettiğı prensiplere bakılırsa, Müslüman milletin kendisine mahsus bir giyim tarzı olmasını öncelediğini, diğerv bir tabirle bir tür kılık-kıyafet siyaseti olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Esasen bu durum müslümanın inanç ve şahsiyet farklılığının görünür bir unsurunu teşkil etmektedir.

“Elbisesiyle (övünüp) kendini beğenerek yürüyen bir adamı” Allah'ın yerin dibine geçirdiğini ve kıyamet gününe kadar o halde kalacağını ifade etmiştir.⁶¹⁰ Yine

⁶⁰⁷ Kitâbu'l-Libâs, 38. Bâb, 5855. rivâyet.

⁶⁰⁸ Kitâbu'l-Libâs, 61. Bâb, 5885. rivâyet.

⁶⁰⁹ Kitâbu'l-Libâs, 61. Bâb, 5885. rivâyet.

⁶¹⁰ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3485. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 5. Bâb, 5789 ve 5790. rivâyetler.

aynı bağlamda “Allah, kendini beğenerek elbisesini uzatana (kıyamet günü) iltifat etmez”⁶¹¹ sözüyle elbise giyerken yaşanan hissiyata/niyete hâkim olmanın önemine vurgu yapmıştır. Hatta “izarın aşık kemiklerinden aşağısı ateştedir” demiştir.⁶¹² Hz. Ebubekir’in kendi elbisesinin uzunluğunu dile getirmesi üzerine, onun durumunun farklılığına işaret ederek “kendini beğenme duygusuyla yapmadığını” belirtmiştir.⁶¹³ Nebevi müdahale eğer şekle dönük olsaydı, pekâlâ elbisesini kısaltmasını isteyebilirdi. Oysa rivâyette de açıkça ifade edildiği üzere, Hz. Peygamber daha çok kişinin duygusal tutumuna vurgu yapmakla yetinmiş ve bunun fiziki bir durum olmadığını özellikle açıklamıştır. Nitekim Buhari, Hz. Peygamber’in de uzun bir elbise giydiğine işaret etmektedir: Hz. Peygamber güneş tutulması (husuf) esnasında, *elbisesini çekip toplayarak* namaz için aceleyle mescide gelmiştir.⁶¹⁴

Namazda kendisini meşgul eden kıyafet ve ev eşyasıyla ilgili de duyguları etkilemesi açısından benzer bir tavır sergilediğine de işaret edelim.⁶¹⁵

Nebevi tavırda görüldüğü üzere giyim tarzında, kıyafetin fiziki şekli değil, kişinin duygu dünyasındaki karşılığı ve etkisi önemlidir. Kişi, elbiseleri giyerken duygularına hâkim olmalıdır; duygularını etkilemesine engel olamıyorsa, meşgul eden elbiseleri gündeminden çıkaracak tedbirler düşünmeli ve farklı elbiselerle duruma çözüm

⁶¹¹ Kitâbu Fedâili Ashâbi’n-Nebi; Numarasız Bâb, 3665. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 1. Bâb, 5783. rivâyet; 2. Bâb, 5784. rivâyet; 5. Bâb, 5788 ve 5791. rivâyetler.

⁶¹² Kitâbu’l-Libâs, 4. Bâb, 5787. rivâyet.

⁶¹³ Kitâbu Fedâili Ashâbi’n-Nebi; Numarasız Bâb, 3665. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 2. Bâb, 5784. rivâyet. Ayrıca Kitâbu’l-Edeb, 55. Bâb, 6062 numaralı rivâyette kısa bir atıfla, Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir’in o tavırda olmadığına işaret etmiştir.

⁶¹⁴ Kitâbu’l-Libâs, 2. Bâb, 5785. rivâyet.

⁶¹⁵ Kitâbu’s-Salât, 16. Bâb, 375. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 12. Bâb, 5801. rivâyet.

bulmalıdır. Elbiselerin/eşyanın kendi iradesi üzerinde müessir olmasına müsaade etmemelidir.

Elbiselerin kişinin sosyo-ekonomik yapısını gösterdiği malumdur. Ancak aynı mal-mülkle övünmemenin gerekliliği gibi; elbiselerin övünme vesilesi yapılmaması gerekir. Allah'ın verdiği nimetler ölçüleri çerçevesinde değerlendirilmeli; maddi kıymetinin üzerine/dışına çıkarılarak insanın sosyal hayatında yahut kendi gönül dünyasında yersiz ve haksız duygulara yol açmamalıdır. Hz. Peygamber kılık kıyafetin sosyo-ekonomik statü farklılığına dönüşmesinin de önünü almıştır. *Yediğinden yedir, giydiğinden giydir*⁶¹⁶ ilkesiyle müslümanın malı ve zenginliğiyle, kendisini hizmetinde bulunan insanlardan üstün görmesine kapı aralayabilecek bir tutumdan korunmasını telkin etmektedir.

5. Gıda Maddeleri ve Yemek Kültürü

Rivâyetlerin bütünlüğüne bakıldığında Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretini müteakip ilk senelerde gıda konusunda ciddi darlıklar yaşandığı anlaşılmaktadır. Sonraki senelerde fetihlerle gelen ganimetlerin etkisiyle ekonomik refah artmaya başlamış, ancak Hz. Peygamber'in şahsı ve ailesi üç gün üst üste buğday ekmeği yiyemeden Hz. Peygamber ahirete irtihal etmiştir.⁶¹⁷ Hz. Peygamber'in kişisel ve ailevi hayatında asgari limitlerde yaşamayı tercih ettiğini anlamaktayız.

⁶¹⁶ “*Her kim hizmetinde bir kardeşini bulunduruyorsa yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın. Ona altından kalkamayacağı bir iş vermesin, verdiyse kendisine yardım etsin.*” Ebu Zerr' hitaben gelen bu talimatta, ifadelerin genelliği bariz olup, ümmet için temel bir kıstas teşkil etmektedir. **Bakınız:** Kitâbu'l-İman, 22. Bâb, 30. rivâyet; Kitâbu'l-İtk, 15. Bâb, 2545. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 44. Bâb, 6050. rivâyet.

⁶¹⁷ Kitâbu'l-Et'ime, 23. Bâb, 5416. rivâyet; 27. Bâb, 5423. rivâyet; 37. Bâb, 5438. rivâyet.

Özellikle darlık dönemlerinde bazı dayanıklı gıdaların bir süre sonra istifade edilmek üzere saklanması kültürünün olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹⁸ Kurutulmuş etten yapılmış yemeklerin olduğuna⁶¹⁹, deniz kıyısındaki bir görev sonrası anber balığı etinin Medine'ye getirilmesine⁶²⁰ ve kurban etlerinin tuzlanarak saklanmasına ilişkin rivâyetler⁶²¹, gıda azlığı, yol azığı olarak gıda hazırlanması ve darlık zamanlarının sıklığı kadar gıda maddelerinin korunması hususundaki bilgi ve kültürün gelişmiş olduğunun da göstergesidir.

Dönemin yemek kültüründe günün imkân durumuna göre ekmeğin yanında katık yenmektedir.⁶²² Yine uzun yolculuklar için bir takım azıkların hazırlandığı da bilinmektedir.⁶²³

Hz. Peygamber'in sözlerinden hareketle o devirde bilinen gıda maddeleri ve bitkiler hakkında fikir edinmek mümkündür. Buna göre mesela arpa, buğday, hurma, reyhan otu,⁶²⁴ turunç,⁶²⁵ Ebu Cehil karpuzu⁶²⁶ gibi bitki ve gıdalar bilinmektedir.

⁶¹⁸ Kitâbu'l-Et'ime, 23. Bâb, 5416. rivâyet; 27. Bâb, 5423. rivâyet; *Kurban etlerinin tuzlanarak saklanması hakkında*: Kitâbu'l-Edâhi, 16. Bâb, 5570. rivâyet.

⁶¹⁹ Kitâbu'l-Et'ime, 37. Bâb, 5437. rivâyet.

⁶²⁰ Kitâbu'l-Megâzi, 66. Bâb, 4362. rivâyet.

⁶²¹ Kitâbu'l-Edâhi, 16. Bâb, 5570. rivâyet.

⁶²² Kitâbu'l-Et'ime, 31. Bâb, 5430. rivâyet.

⁶²³ **Bakınız:** "Birinci Bölüm; 1.2.Yolculuk-Sefer Zamanları" Başlığı

⁶²⁴ Kitâbu Fedâili'l-Kur'an, 17. Bâb, 5020. rivâyet; 36. Bâb, 5059. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 30. Bâb, 5427. rivâyet; Kitâbu't-Tevhid, 57. Bâb, 7560. rivâyet. Kitâbu't-Tevhid'de münafık yerine facir ifadesi geçmektedir.

⁶²⁵ Kitâbu Fedâili'l-Kur'an, 17. Bâb, 5020. rivâyet; 36. Bâb, 5059. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 30. Bâb, 5427. rivâyet; Kitâbu't-Tevhid, 57. Bâb, 7560. rivâyet.

5.1. Hz. Peygamber Dönemindeki Yiyecek-Gıda Çeşitleri

Hz. Peygamberin eşya ile ilişkisi bağlamında gündelik hayatın önemli bir unsuru olan yemek ve gıda ile ilgili tespitlerimizi aktarmaya çalışacağız.

5.1.1. Genel Gıdalar: Hurma ve Ekmek

Hz. Aişe'nin "Hayber fethedilince Hurma'ya doyacağız dedik."⁶²⁷ sözü hurmanın o günkü toplum hayatındaki merkezi yeri hakkında fikir vermektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in geçiminde de hurmanın önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır: "Bir adam, Rasulullah'a hurma hazırlayıp getiriyordu. Beni Nadr ve Kureyza seferlerinden sonra onlara geri verildi."⁶²⁸ Rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere hurma, dönemin Arabistan toplumu için sosyo-ekonomik kıymeti yüksek olan bir gıda maddesidir. Hz. Peygamber de gündelik hayatında hurma yemiş, ikram etmiş, hurma ile ilgili ekonomik işlemlerde bulunmuştur. Hurma ağacı ürünlerini gündelik hayatında kullanmıştır.

Hz. Peygamber'in hurmayı ağızında çiğneyerek yeni doğan bebeklere tahnik yaptığı⁶²⁹ ve bereket duası ettiği de rivâyet edilmektedir.⁶³⁰

⁶²⁶ Kitâbu Fedâilî'l-Kur'an, 17. Bâb, 5020. rivâyet; 36. Bâb, 5059. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 30. Bâb, 5427. rivâyet; Kitâbu't-Tevhid, 57. Bâb, 7560. rivâyet.

⁶²⁷ Kitâbu'l-Megâzi, 39. Bâb, 4242.

⁶²⁸ Kitâbu Farz'il-Humus, 12. Bâb, 3128. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4030. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 31. Bâb, 4120. rivâyet.

⁶²⁹ Kitâbu'z-Zekât, 69. Bâb, 1502. rivâyet; Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 45. Bâb, 3909. rivâyet; Kitâbu'l-Akika, 1. Bâb, 5467, 5468, 5469 ve 5470. rivâyetler; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 35. Bâb, 5542. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 22. Bâb, 5824. rivâyet.

⁶³⁰ Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 45. Bâb, 3909. rivâyet; Kitâbu'l-Akika, 1. Bâb, 5467, 5468, 5469 ve 5470. rivâyetler.

H. Peygamber getirilen bir kısım hurmayı yanında bulunan ashabına taksim etmiş, her birine yedişer hurma düşmüştür.⁶³¹ Ebu Hureyre kendi payına düşen olgunlaşmamış hurmayı, ağzında uzun süre tutabildiği için pek sevdiğini belirtmektedir.⁶³² Bu rivâyet ürünlerin azlığı ve bir hurmanın bile bir insana verdiği beslenme hissinin kuvveti açısından manidardır.

H. Peygamber, hurma ağacının muhtelif ürünlerinden⁶³³ ve hurmanın yaş-kuru hallerinden yemiş; acve gibi değişik türleri hakkında da yorumlarda bulunmuştur. Mesela acve hurması hakkında “*her kim sabah yedi adet acve hurması yerse ona o gün zehir ve sihir tesir etmez*” buyurmaktadır.⁶³⁴ Bu tür rivayetlerin elbette o günkü halk sağlığı, tıp-tedavi, tarım, damak tadı ve beslenme kültürü içerisinde aypayrı bir kıymeti olup, en azından haklarında bu tür ifadeler kullanılan gıdaların terkimi için olduğu açıktır. Lakin bu ifadeler, mutlak manada alınarak, “başka bir tedaviye lüzum olmaz” yahut “zehir ve sihire karşı başka tedbir almak gerekmez” şeklinde mahsurlu ve nâkıs düşüncelere sebebiyet vermemelidir.⁶³⁵ Diğer cihetle H. Peygamber’in gıda maddelerini mevzu-i bahis etmesi yani kendi gündeminde yer vererek, toplumun gündemine sunması da eşyanın/nesnelerin kıymeti ve bir derecede eşya-dil felsefesi açısından mühimdir.

⁶³¹ Kitâbu’l-Et’ime, 23. Bâb, 5411. rivâyet; 40. Bâb, 5441. rivâyet.

⁶³² Kitâbu’l-Et’ime, 23. Bâb, 5411. rivâyet.

⁶³³ H. Peygamber’e hurmanın kalbi/beyni/özü diye nitelenen, cümmar (جمار) ikram edilmiştir. Kitâbu’l-Et’ime, 42. Bâb, 5444. rivâyet.

⁶³⁴ Kitâbu’l-Et’ime, 43. Bâb, 5445. rivâyet.

⁶³⁵ Hadislerle İslâm, c: 7, s: 340.

Muhtelif rivâyetlerde Hz. Peygamber'in arpa ekmeği⁶³⁶ yediğini öğrenmekteyiz. Mesela Hendek'te oğlak eti ve arpa ekmeği ikram edilmiştir.⁶³⁷ Arpa ekmeği ve yağ ikram edilmiş⁶³⁸, Hz. Peygamber de bu yemekten yemiştir.⁶³⁹

Hz. Enes'in rivâyetine göre Hz. Peygamber “yumuşak ekmek” yememiştir.⁶⁴⁰ Hz. Peygamber döneminde arıtılmış, saf undan ekmek bulunmamaktadır.⁶⁴¹ Devrin Medine'sinde elek bulunmadığı⁶⁴² için, muhtemelen arpa öğütüldükten sonra üflenerek kaba pisliğinin atılması ile yetinilmekteydi.⁶⁴³

Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in arpa ekmeğine doyamadan dünyadan göçtüğünü ifade etmektedir.⁶⁴⁴ Hz. Aişe de Hz. Peygamber'in ruhunu teslim edene değin üç gün art arda katığıyla⁶⁴⁵ buğday ekmeği yiyemediğini⁶⁴⁶ ifade etmektedir. Bu rivâyetlerden görece az da olsa buğday ekmeğinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in çoğunlukla yarı aç-yarı tok denebilecek açlık sınırlarında yaşadığı anlaşılmaktadır.

⁶³⁶ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4101 ve 4102. rivâyetler; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3578. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 6. Bâb, 5381. rivâyet.

⁶³⁷ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4101 ve 4102. rivâyetler.

⁶³⁸ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3578. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 6. Bâb, 5381. rivâyet.

⁶³⁹ Kitâbu'l-Et'ime, 48. Bâb, 5450. rivâyet.

⁶⁴⁰ Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5385. ve 5386. rivâyetler; 23. Bâb, 5415. rivâyet; 26. Bâb, 5421. rivâyet.

⁶⁴¹ Kitâbu'l-Et'ime, 22. Bâb, 5410. rivâyet.

⁶⁴² *Hadislerle İslâm*, Hz. Peygamber Döneminde Geçim Düzeyi Maddesi, c:7, s: 313.

⁶⁴³ Kitâbu'l-Et'ime, 22. Bâb, 5410. rivâyet; 23. Bâb, 5413. rivâyet.

⁶⁴⁴ Kitâbu'l-Et'ime, 23. Bâb, 5414. rivâyet.

⁶⁴⁵ Kitâbu'l-Et'ime, 37. Bâb, 5438. rivâyet.

⁶⁴⁶ Kitâbu'l-Et'ime, 23. Bâb, 5416. rivâyet; 27. Bâb, 5423. rivâyet; 37. Bâb, 5438. rivâyet; Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nuzur, 22. Bâb, 6687. rivâyet.

5.1.2. Et Ürünleri⁶⁴⁷

Nübüvvet döneminin Arap toplumunda da et önemli gıda maddelerinden biridir. Rivâyetlerden Hz. Peygamber'in eti sevdiğini anlamaktayız. Koyun, oğlak, yaban eşiği gibi çeşitli hayvanların etlerinden yemiş, ikram etmiş, ikramlara icabet etmiştir. Bazı rivâyetlerde Hz. Peygamberin eti diğer katıklara tercih ettiğini görmek de mümkündür.⁶⁴⁸ Etin kurutularak çeşitli yemeklerde kullanıldığı da anlaşılmaktadır.⁶⁴⁹

Hz. Peygamber'in kendisine daha peygamberlik verilmeden önce de Allah adına kesilmeyen hayvanların etlerini yemediğini öğrenmekteyiz.⁶⁵⁰ Hayvanlar, kesilirken⁶⁵¹ ve avlanırken⁶⁵² üzerlerine Allah adı anılmasını talim etmiştir. Kendilerine A'rabiler tarafından, Allah'ın adı anılıp anılmadığı belli olmayan etler getirildiğinde ne yapmaları gerektiğini soranlara, “Siz, (o etlerin üzerine) Allah adını okuyarak yiyiniz” demiştir.⁶⁵³

⁶⁴⁷ Hayvansal ürünler genel olarak, tezimizin ikinci bölümünde “1.3 Hayvanlar” ve alt başlıklarında gelecek olup burada sadece gıda maddesi olarak ele alınmaktadır.

⁶⁴⁸ Kitâbu'l-Et'ime, 31. Bâb, 5430. rivâyet.

⁶⁴⁹ Kitâbu'l-Et'ime, 37. Bâb, 5437. rivâyet; 38.Bâb, 5439. rivâyet.

⁶⁵⁰ Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 24. Bâb, 3826. rivâyet.

⁶⁵¹ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 17. Bâb, 5500. rivâyet.

⁶⁵² Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 4. Bâb, 5478. rivâyet; 10. Bâb, 5488. rivâyet; 14. Bâb, 5496. rivâyet.

⁶⁵³ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 21.Bâb, 5507. rivâyet; Ebu Muhammed Abdullah bin Abdurrahman ed-Dârimi, *Müsnedu'd-Dârimi*, (Sünen-i Dârimî), Tahkik: Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâr'ul-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzi', Suudi Arabistan, (2000/1412), c: 2, s: 1258, 2019. rivayet; İbn Mâce, Sünen-i İbn Mâce, c: 2, s: 1059, 3174. rivâyet.

Hız. Aişe bunun küfür/cahiliye döneminde olduğu bilgisini eklemiştir.⁶⁵⁴ Hız. Aişe'nin yaptığı bu ziyadeden, daha sonra bu hükmün neshedildiği sonucuna varabiliriz. Nitekim Aynî de benzer bir kanaattedir. Allah adı yenilmeden kesilen hayvanların tahrimi ile ilgili ayetin Mekki olduğunu, bu cevazı ayetin nüzülünden önce Hız. Peygamber'in sorulan soruya cevap olarak verdiğini belirtmektedir.⁶⁵⁵ İbn Cevzi, bu rivayetin Ehl-i Kitabın ve müslümanların getirdiği etler için geçerli olduğunu, diğer türlü (müşriklerin getirdiği etler olsa bunun sahabe tarafından) soru konusu edilmeyeceğini, zaten yemek yerken besmele çekilmesi ile ilgili olduğu şeklinde izah etmiştir.⁶⁵⁶

Azı dişi olan vahşi hayvanların⁶⁵⁷ ve ehil eşeğin etinin yenmesi de yasaklanmıştır.

5.1.2.1. Küçük ve Büyükbaş Hayvanların Etleri ve Kurbanlar

Hız. Peygamber'e Hendek kazılması sürecinde oğlak eti ve arpa ekmeği ikram edilmiş, Hız. Peygamber de bunu kendi eliyle dağıtmıştır. Bu rivâyette açlığın arttığına atıfla, Hız. Peygamber'in bizzat eliyle dağıttığı yemeğin bereketlendiği de aktarılmaktadır.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 21.Bâb, 5507. rivâyet; ed-Dârimi, *Müsnedu'd-Dârimi*, (Sünen-i Dârimî), c: 2, s: 1258, 2019. rivayet; İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, c: 2, s:1059, 3174. rivayet.

⁶⁵⁵ el-Ayni, *Umdetu'l-Kari Şerhu Sahih'il-Buhari*, c: 11, s: 172-3, 7502. rivayet.

⁶⁵⁶ Cemaluddin, Ebu'l-Ferec Abdurrahman bin Ali Muhammed el-Cevzi, *Keşfu'l-Müşkil min Hadis'is-Sahihayn*, c:4, s:385, 2598/3335. rivayet.

⁶⁵⁷ Kitâbu't-Tıb, 57. Bâb, 5780 ve 5781. rivâyetler; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 29. Bâb, 5530. rivâyet.

⁶⁵⁸ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4101 ve 4102. rivâyetler.

Koyun eti ve ciğerini ikram ettiği aktarılmaktadır. Bir defasında bir koyun kesildiğinde önce ciğerinin pişirilmesini istemiştir.⁶⁵⁹ Rivâyetten hayvan ciğerini ayrı tuttuğunu yahut sevdiğini çıkarmak mümkündür. Hz. Peygamber, hayvanın kürek kemiğinin etini yediği nakledilmektedir.⁶⁶⁰ Koyunun kürek kemiğindeki eti bıçakla kesip yerken, namaza çağrılınca bıcağı bırakıp namaza geçtiği belirtilmiştir.⁶⁶¹

Kurban etlerinin diğer etlerden farkı, hayvanın belli bir olgunluğa ulaşması⁶⁶² ve bayram namazını müteakip kesilmesidir.⁶⁶³

Hz. Peygamber'in sığır,⁶⁶⁴ koç,⁶⁶⁵ deve,⁶⁶⁶ vb. kurban olarak kestiği nakledilmektedir. Bu kurbanları bizzat kendi elleriyle,⁶⁶⁷ yanları üzerine yatırıp,⁶⁶⁸ tekbir getirip besmele çekerek⁶⁶⁹ kestiği de aktarılmaktadır.

⁶⁵⁹ Kitâbu'l-Et'ime, 6. Bâb, 5384. rivâyet. Rivâyetin muhtevasında Hz. Peygamberin bizzat yediği açık değildir. Lakin bağlamdan çıkarmak mümkündür.

⁶⁶⁰ Kitâbu'l-Vudû, 50. Bâb, 207. ve 208. rivâyetler; Kitâbu'l-Et'ime, 18. Bâb, 5404. rivâyet; 26. Bâb, 5422. rivâyet; 58. Bâb, 5462. rivâyet.

⁶⁶¹ Kitâbu'l-Vudû, 50. Bâb, 208. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 20. Bâb, 5408. rivâyet; 26. Bâb, 5422. rivâyet; 58. Bâb, 5462. rivâyet.

⁶⁶² Kitâbu'l-Edâhi, 1. Bâb, 5545. rivâyet, 2. Bâb, 5547. rivâyet. Bu rivâyet müteaddit defalar geçmektedir.

⁶⁶³ Kitâbu'l-Edâhi, 1. Bâb, 5545, 5546. rivâyetler; 4. Bâb, 5549. rivâyet; 8. Bâb, 5556. rivâyet; 12. Bâb, 5561, 5562, 5563. rivâyetler.

⁶⁶⁴ Kitâbu'l-Hayz, 1. Bâb, 294. rivâyet; Kitâbu'l-Edâhi, 3. Bâb, 5547. rivâyet; 10. Bâb, 5559. rivâyet.

⁶⁶⁵ Kitâbu'l-Edâhi, 4. Bâb, 5549. rivâyet; 6. Bâb, 5552. rivâyet; 9. Bâb, 5558. rivâyet; 12. Bâb, 5561. rivâyet.

⁶⁶⁶ Kitâbu'l-Edâhi, 6. Bâb, 5552. rivâyet.

⁶⁶⁷ Kitâbu'l-Edâhi, 6. Bâb, 5554. rivâyet; 13. Bâb, 5564. rivâyet.

Bir sene kurban etlerinin 3 günden fazla tutulması yasaklamıştır.⁶⁷⁰ Ertesi sene Kurban etleri hakkında sorulunca, Hz. Peygamber o sene bu tür bir kısıtlamanın olmadığını, «*önceki sene kıtlık olduğun için yardımlaşmayı artırmak maksadıyla*» o şekilde bir talimat verdiğini belirtmiştir.⁶⁷¹ Aynı hadise Hz. Aişe'ye sorulduğunda o da o sene fakirlerin çok olduğunu ve Hz. Peygamber'in zenginlerin fakiri doyurmasını istediğini söyleyerek benzer bir izahatı yapmıştır.⁶⁷² Aynı rivâyetlerde, gıda kıtlığından dolayı etlerin⁶⁷³ veya davar butlarının⁶⁷⁴ 15 gün kadar sonra yenmek üzere saklandığını da ifade etmiştir.⁶⁷⁵

5.1.2.2. Eşek ve At Etleri

Hz. Peygamber'in Hudeybiye seferi esnasında yaban eşiği eti yediği aktarılmaktadır. Hudeybiye seferi esnasında ihrama girmiş sahabiler bir yaban eşiği görmüş, ihram yasaklarından çekindikleri için henüz ihrama girmemiş olan Ebu Katade Es-Selami'ye hayvanı haber vermemişlerdir. Ebu Katade kendisi görüp fark etmiş ve hayvanı avlayıp getirmiştir. Orada bulunanlar bu hayvanı yemişler sonra ihramlıyken, avlanmış bir hayvanın etinden yenmesi konusunda tereddüde düşmüşler ve durumu Hz.

⁶⁶⁸ Kitâbu'l-Edâhi, 9. Bâb, 5558. rivâyet.

⁶⁶⁹ Kitâbu'l-Edâhi, 9. Bâb, 5558. rivâyet; 14. Bâb, 5565. rivâyet.

⁶⁷⁰ Kitâbu'l-Megâzi, 12. Bâb, 3997. rivâyet; Kitâbu'l-Edâhi, 16. Bâb, 5569. rivâyet.

⁶⁷¹ Kitâbu'l-Edâhi, 16. Bâb, 5569. rivâyet.

⁶⁷² Kitâbu'l-Et'ime, 27. Bâb, 5423. rivâyet; 37. Bâb, 5538. rivâyet; Kitâbu'l-Edâhi, 16. Bâb, 5570. rivâyet.

⁶⁷³ Kitâbu'l-Et'ime, 27. Bâb, 5423. rivâyet.

⁶⁷⁴ Kitâbu'l-Et'ime, 37. Bâb, 5438. rivâyet.

⁶⁷⁵ Kitâbu'l-Et'ime, 27. Bâb, 5423. rivâyet.

Peygamber’e arz edince⁶⁷⁶ Hz. Peygamber “*O Allah’ın size doyurduğu bir gıdadır*” şeklinde cevap vermiştir.⁶⁷⁷ Bir başka rivâyette Hz. Peygamber *yaban eşeğinden yanlarında kalan bir et olup olmadığını sormuş*,⁶⁷⁸ Ebi Katade ayırmış olduğu bir butu getirip ikram etmiş, Hz. Peygamber de ihramlı olduğu halde bu butu yiyip bitirmiştir.⁶⁷⁹

Hayber savaşı esnasında, açlık baş gösterince Sahabe, tesadüfen buldukları ehil eşekleri boğazlayıp kazanlarda pişirmeye başlamışlardır.⁶⁸⁰ Hz. Peygamber de ehil eşek etinin yenmesini yasaklamıştır. Ehil eşek etinin yasaklanması hadisesi birçok rivâyette zikredilmektedir.⁶⁸¹ Bu yasağın sahabe nezdinde bu kadar geniş yankı bulmasının ardında, eşek etinin yaygın olarak tüketilmesi, Hz. Peygamber’in münadi

⁶⁷⁶ Kitâbu’l-Et’ime, 19. Bâb, 5407. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 11. Bâb, 5492. rivâyet.

⁶⁷⁷ Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 10. Bâb, 5490. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 11. Bâb, 5492. rivâyet.

⁶⁷⁸ Kitâbu’l-Et’ime, 19. Bâb, 5407. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 10. Bâb, 5491. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 11. Bâb, 5492. rivâyet.

⁶⁷⁹ Kitâbu’l-Et’ime, 19. Bâb, 5407. rivâyet.

⁶⁸⁰ Kitâbu Farzı’l-Humus, 20 Bâb, 3155. rivâyet.

⁶⁸¹ Kitâbu Farzı’l-Humus, 20 Bâb, 3155. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4199, 4215, 4216, 4217, 4218, 4220. rivâyetler; Kitâbu’n-Nikâh, 32. Bâb, 5115. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 14. Bâb, 5497. rivâyet; 27. Bâb, 5520; 28. Bâb: 5521, 5522, 5523, 5524, 5525, 5526, 5527, 5528 rivâyetler.

Cabir bin Abdullah rivâyetleri: 5520, 5524; **Abdullah Bin Ömer rivâyetleri:** 4215, 4217, 4218, 5521, 5522; **Bera ra. rivâyetleri:** 4225-4226, 5525, 5526; **İbn Ebi Evfa rivâyetleri:** 3155, 4220, 5525, 5526; **Hz. Ali rivâyetleri:** 4216, 5115, 5523; **Ebu Salebe rivâyeti:** 5527; **Enes bin Malik rivâyetleri:** 4199, 5528; **Seleme bin Ekva’ rivâyeti:** 5497.

görevlendirerek -özellikle- ilan ettirmesi⁶⁸² ihtimali yahut bu yasak emrinin savaş gibi kritik bir zamanda gelmesi olabilir. Nitekim farklı kaynaklarda rivayetlerde, Sahabenin eşeğe (velev yük taşıma yahut açlık karşısında gıda amacıyla olsun) ihtiyaçları oldukları hususunun altı da çizilmektedir.⁶⁸³

Diğer taraftan aynı Hayber Seferinde “muta nikâhının”⁶⁸⁴, “sarımsağın”⁶⁸⁵ yasaklanması ve “at etine ruhsat verilmesi”nin⁶⁸⁶ geniş bir yankı uyandırmayıp, *eşek etinin pişirildiği kapların dökülmesi*,⁶⁸⁷ hatta *kırılması emri*.⁶⁸⁸ ehil eşek etine getirilen bu yasağın, sahabe arasında savaş ortamı psikolojisinden farklı bir anlamı çağrıştırdığı ihtimalini güçlendirmektedir.

Buhari rivayetlerine göre eşek etinin yenmesinin yasaklanmasının ardında Abdullah bin Ebi Evfa⁶⁸⁹ ve bazı sahabiler, bulunan bu ehil eşeklerin 1/5’lik ganimet

⁶⁸² Kitâbu Farzî’l-Humus, 20 Bâb, 3155. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 28. Bâb, 5528. rivâyet.

⁶⁸³ Tahavi, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, Cilt: 4, s: 206; 6402 ve 6403. rivayetler.

⁶⁸⁴ Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4216. rivâyet, Kitâbu’n-Nikâh, 32. Bâb, 5115. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 28. Bâb, 5523. rivâyet.

⁶⁸⁵ Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4215. rivâyet.

⁶⁸⁶ Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4219. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 27. Bâb, 5520. rivâyet; 28. Bâb, 5524. rivâyet.

⁶⁸⁷ Kitâbu’l-Mezâlim, 32. Bâb, 2477. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4221, 4222, 4223, 4224. rivâyetler; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 14. Bâb, 5497. rivâyet.

⁶⁸⁸ Kitâbu’l-Mezâlim, 32. Bâb, 2477. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 14. Bâb, 5497. rivâyet.

⁶⁸⁹ Kitabu Farzî’l-Humus, 20. Bab, 3155. rivayet; Kitabu’l-Megazi, 39. Bab, 4220. rivayet.

payına dâhil edilmemesi olduğunu düşünmektedir.⁶⁹⁰ Onların kanaatine göre, bu ehil eşekler ganimetler kapsamında henüz pay edilmediği için, kamu malı hususiyeti câri olup, yenmesinin caiz olmaması bu sebeptedir. Enes bin Malik’e göre ise yasağın sebebi ehil eşek etinin rics (pislik) olmasıdır.⁶⁹¹ Bir kısım sahabe de bunun mutlak olarak yasaklandığı kanaatindedir.⁶⁹² Buhari, sahabeden kimlerin bu görüşte olduğu hakkında bilgi vermezken, Said bin Cübeyr’in de bu görüşte olduğunu nakletmektedir.⁶⁹³

İbn Abbas, bu yasağın eşeklerin yük taşıma için kullanılan bir araç olmalarıyla ilgili olup olmadığını bilmediğini söylemektedir.⁶⁹⁴ Aynı savaşta at etine ruhsat

⁶⁹⁰ Kitâbu Farzı’l-Humus, 20 Bâb, 3155. rivâyet. *Huneyn’de ganimet taksim edilmeden kesilip pişirilen deve ve koyun kazanlarının dökülmesine ilişkin uygulama bu ihtimali güçlendirmektedir.* Bakınız: Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 15. Bâb, 5498. rivâyet.

⁶⁹¹ Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 27. Bâb, 5528. rivâyet. Tahavi, necaset hükmünün geçerli olmadığını tartışır. Necaset hükmünün geçerli olabileceği ihtimali üzerinde durur. Tahavi, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, Cilt: 4, s: 208; 6407. rivâyet.

⁶⁹² Tahavi, Said bin Cübeyr’in İbn Evfa rivayetini zikrettiği bir bağlamda, Said bin Cübeyr’in yasağın mutlak olduğu görüşüne yer vermektedir. Zira eşekler savaş ve açlık gibi bir özür durumunda yenmektedir. Fakat buna rağmen yasaklanmış vekaplarının kırılması emri verilmiş, daha sonra sadece içlerindeki yemeklerin dökülmesine de ruhsat verilmiştir. Bakınız: Tahavi, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, Cilt: 4, s: 207; 6404. rivâyet. Lakin Buhari de de, Tahavi’nin naklinde de, İbn Evfa’da yasağın mutlak olduğu manasında açık bir ifade yoktur. Mutlak yasak fikrinin Said bin Cübeyr’in görüşü olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁹³ Kitâbu Farzı’l-Humus, 20 Bâb, 3155. rivâyet.

⁶⁹⁴ Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4227. rivâyet.

verilmesi de bu ihtimali zayıflatmaktadır.⁶⁹⁵ Öyle ki atlar savaşta önemli bir üstünlük sağlıyordu, hatta bu sebeple Hayber savaşına atıyla katılana atı için 2 (iki) hisse, kendisi için 1 (bir) hisse ganimet verilmişti.⁶⁹⁶ Bu rivâyetler özelinde “atların sayıca az olduğu” ve “ehil eşeklerin hayli fazla olan yüklerin taşınmasında kullanıldığı” yönünde bir çıkarıma gidilebilirse de bu çıkarım da zayıf olacaktır. Nitekim atlar az olduğu halde yenmesine ruhsat varken, ehil eşekler çok olmasına rağmen haramdır!

Tahavi, muhtelif nakillerinde ehil eşeklerin yenmesindeki nehyin yağma olma ihtimaline de atıfta bulunmaktadır.⁶⁹⁷

Görüldüğü üzere Buhari bu konuda detaylı ve etraflı bilgi verememekte, farklı sahabi görüşlerini naklederek çelişkili bir durumu yansıtmaktadır. Buhari’nin, bu rivayeti, Kitabu’l-Megazi dışında, “Humus Vergisi Kitabı” ve “Savaş Bölgesinden Elde Edilen Yiyecekler” Bab başlığında nakletmesinden hareketle, ehil eşek etlerinin tahrimi gerekçesi olarak Buhari’nin de “ganimet malı” olması kanaatinde olduğunu düşündürmektedir. Lakin aynı babda bal ve üzüm gibi gıdaların yendiğine de atıfta bulunmakta bununla ilgili bir nehiyden bahsetmemektedir.⁶⁹⁸

Cabir bin Abdullah’ın rivâyetine göre Hz. Peygamber Hayber günü ehil eşek etini yasaklamış, fakat at etine ruhsat vermiştir.⁶⁹⁹ Hz. Esmâ bint Ebubekir, Hz. Peygamber

⁶⁹⁵ Tahavi, bu konuyu incelenmiş ve illetin bu olmadığı yönündeki kanaati vurgulanmıştır. Bakınız: Tahavi, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, Cilt: 4, s: 206; 6403. rivayet.

⁶⁹⁶ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 51. Bâb, 2863. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4228. rivâyet.

⁶⁹⁷ Tahavi, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, Cilt: 4, s: 207-8; 6405, 6406. ve 6407. rivayetler.

⁶⁹⁸ Kitabu Farz’il-Humus, “Savaş Bölgesinden Elde Edilen Yiyecekler” Babı, 3154 ve 3155. rivayetler.

⁶⁹⁹ Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4219. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 27. Bâb, 5520. rivâyet; 28. Bâb, 5524. rivâyet.

döneminde Medine’de at kesip yediklerini nakletmektedir.⁷⁰⁰ Esasen ruhsat tabiri daha ziyade zaruret hallerini çağrıştırmaktadır. Bu durumda at etine ruhsat verilmesi, aslında dinen pek de uygun görülmediği sonucuna götürebilir. Ruhsatın zımnındaki kastın kerahat ve ibaha olması da mümkündür.

5.1.2.3. Balık-Balina ve Tavuk Etleri

Cabir bin Abdullah’dan nakledilen rivâyetlere göre; Hz. Peygamber, Kureys kervanını takip için Sıyfu’l-Bahr seferinde deniz tarafına 300 kişilik bir birlik göndermiştir. Müfrezenin erzakı bitince, karaya vurmuş, daha önce hiç görmedikleri⁷⁰¹ adına anber⁷⁰² denilen büyük bir balığın (balina?) etinden yemişlerdir. Yağından da vücutlarına sürmüşlerdir.⁷⁰³ Müfreze emiri, Ebu Ubeyde bin Cerrah’ın talimatıyla balığın iskeletinden iki kemik koparılıp dikilmiş, bir atlı bu kemiklerin altından başı onlara değmeden rahatlıkla geçebilmiştir.⁷⁰⁴ O bölgede kaldıkları sürenin 15 gün⁷⁰⁵ ya da 18 günlük⁷⁰⁶ bölümünde bu balığın etinden yemişlerdir.⁷⁰⁷ Döndüklerinde bu durumu

⁷⁰⁰ Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 24. Bâb, 5510, 5511 ve 5512. rivâyetler; 27. Bâb, 5519. rivâyet. “Medine” kaydı 5511. rivâyette vardır.

⁷⁰¹ Kitâbu’l-Megâzi, 66. Bâb, 4362. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 12. Bâb, 5493 rivâyet.

⁷⁰² Kitâbu’l-Megâzi, 66. Bâb, 4361 ve 4362. rivâyetler; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 12. Bâb, 5493 ve 5494. rivâyetler.

⁷⁰³ Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 12. Bâb, 5494. rivâyet.

⁷⁰⁴ Kitâbu’ş-Şerike, 1. Bâb, 2483. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 66. Bâb, 4360 rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 12. Bâb, 5493 rivâyet.

⁷⁰⁵ Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 12. Bâb, 5493 rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 66. Bâb, 4361 rivâyet.

⁷⁰⁶ Kitâbu’ş-Şerike, 1. Bâb, 2483. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 66. Bâb, 4360 rivâyet.

Rasulullah'a -sav- haber vermişlerdir. Hz. Peygamber de «Allah'ın sizin için çıkardığı rızıktan yiyin. Yanınızda varsa bize de yedirin» cevabını vermiştir. Bazıları yanlarında getirdikleri bu balığın etinden ikram etmiş, Hz. Peygamber de bu balığın etinden yemiştir.⁷⁰⁸ Bu rivâyet çerçevesinde Allah Rasulü'nün mübah olan değişik tatlarla açık olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Helal olduğunu ifade etmekle kalmamış, bizzat yiyerek bunu teyid etmiştir. Rivâyet zımnında Hz. Peygamber'in bu balığın etini ve tadını merak ettiğini düşünmek de mümkündür.

Ebu Musa el-Eşari, Hz. Peygamber'i tavuk eti yerken ⁷⁰⁹ gördüğünü nakletmektedir. Hz. Peygamber'in kırmızı et kadar çok olmasa da beyaz et ürünlerini yediğini de öğrenmekteyiz.

5.1.2.4. Av, Kertenkele ve Diğer Hayvanların Etleri

Avlanma şekilleri ile ilgili hususlar tezimizin ikinci bölümünde av hayvanları⁷¹⁰ başlığı altında gelecektir. Bu başlık altında ava konu olan hayvanlar ve av etlerinin çeşitleri hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

Enes bin Malik bir tavşan yakaladıklarını ve bundan Hz. Peygamber'e de hediye ettiklerini, onun da bu hediyeyi kabul ettiğini⁷¹¹ ve bundan yediğini nakletmektedir.⁷¹²

⁷⁰⁷ Kitâbu's-Şerike, 1. Bâb, 2483. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 66. Bâb, 4360, 4361, 4362.

rivâyetler; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 12. Bâb, 5493 ve 5494. rivâyetler.

⁷⁰⁸ Kitâbu'l-Megâzi, 66. Bâb, 4362. rivâyet.

⁷⁰⁹ Kitâbu Farzı'l-Humus, 15. Bâb, 3133. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 26. Bâb, 5517 ve 5518. rivâyetler.

⁷¹⁰ Bakınız: İkinci Bölüm “1.3.2. Av Hayvanları”

⁷¹¹ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 5. Bâb, 2572. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 10. Bâb, 5489. rivâyet; 32. Bâb, 5535. rivâyet.

⁷¹² Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 5. Bâb, 2572. rivâyet.

Bir umre seferi sırasında sahabenin yaban eŖeęi avladıklarını ve Hz. Peygamber'in de bu etten yediği önceki bölümlerde geçmişti.⁷¹³

Hız. Peygamber'e kertenkele eti, çökelek ve süt getirilmiş, kertenkeleler sofrada ikram edilmiş, Hz. Peygamber ise (kertenkeleden değil) çökelekten yemiş ve süttten yemiş-içmiştir.⁷¹⁴ Kertenkelenin haram olmamakla beraber Hz. Peygamber'in kişisel olarak hoşlanmadığı ve yemediğı anlaşılmaktadır.⁷¹⁵ Nitekim İbn Ömer, Hz. Peygamber'in "*Ben kertenkeleyi yemem, haram da demem*"⁷¹⁶ hadisini nakledilmiştir.

İbn Ebi Evfa, Hz. Peygamber'le birlikte yedi gazvede bulunduklarını bu seferlerde *çekirge* yediklerini aktarmaktadır.⁷¹⁷

Hız. Peygamber azı dışı bulunan tüm yırtıcı hayvanların etlerinin yenmesini yasaklamıştır.⁷¹⁸

5.1.3. Süt ve Süt Ürünleri

Hız. Peygamber döneminde süttün sadece bir içecek olarak değil, açlığı gidermek için bir çeşit öğün olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷¹⁹

⁷¹³ Kitâbu'l-Et'ime, 19. Bâb, 5407. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 11. Bâb, 5492. rivâyet.

⁷¹⁴ Kitâbu'l-Et'ime, 16. Bâb, 5402. rivâyet.

⁷¹⁵ Bakınız: Birinci Bölüm; "5.4. Hz. Peygamber'in Hoşlanmadığı yahut Nadiren Yediğı Gıdalar"

⁷¹⁶ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 33. Bâb, 5536. rivâyet.

⁷¹⁷ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 13. Bâb, 5495. rivâyet.

⁷¹⁸ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 29. Bâb, 5530. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 57. Bâb, 5780 ve 5781. rivâyetler.

⁷¹⁹ Kitâbu'l-Et'ime, 1. Bâb, 5375. rivâyet; Kitâbu'l-İstizan, 14. Bâb, 6246. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 17. Bâb, 6452. rivâyet.

Hız.Peygamber'in süt içtikten sonra aēzını alkaladıēı, sütü yaēlı" olarak nitelediēi vakidir.⁷²⁰ Bir kaptan süt ikram edildiēinde, kendisi imiē daha sonra saēındakine vermiētir.⁷²¹ Hz. Peygamber'in, içine su katılmıē sütü itiēi de nakledilmiētir.⁷²²

Sütünden istifade edilmek üzere koyun emanet verilmesini, üreyen bir sadaka olması bakımından, hayırlı bir sadaka olarak nitelemiētir.⁷²³ Mübah olan sütle beslenilmesini, ikramını, sadaka olarak verilmesini teēvik etmiētir.

Hicret yolculuēu esnasında Hz. Ebubekir, susamıē bulunan Hz. Peygamber'e süt ikram etmiē, o da susuzluēunu gidermiētir.⁷²⁴ İsrâ gecesı kendisine sunulan iki kadehten, içinde ēarap olanı deēil, içinde süt olanı semiētir.⁷²⁵ Bu durum Cebrâil tarafından fitrat olarak nitelenmiētir.⁷²⁶

Hız. Peygamber, açlıktan baygınlıklar geçiren Ebu Hureyre'yi doyurmak için süt ikram etmiētir. Bakınız: 5375. ve 6452. rivâyetler.

⁷²⁰ Kitâbu'l-Vud, 52. Bâb, 211. rivâyet; Kitâbu'l-Eēribe, 12. Bâb, 5609. rivâyet.

⁷²¹ Kitâbu'l-Eēribe, 14. Bâb, 5612. rivâyet.

⁷²² Kitâbu'l-Eēribe, 14. Bâb, 5612. ve 5613. rivâyetler; 18. Bâb, 5619. rivâyet; 20. Bâb, 5621. rivâyet.

⁷²³ Kitâbu'l-Eēribe, 12. Bâb, 5608. rivâyet.

⁷²⁴ Kitâbun fi'l-Lukâta, 12. Bâb, 2439. rivâyet; Kitâbu'l-Eēribe, 12. Bâb, 5607. rivâyet.

⁷²⁵ Kitâbu'l-Eēribe, 1. Bâb, 5576. rivâyet; 12. Bâb, 5603. rivâyet. Bir baēka rivâyetle 3 kadehten bahsedilmekte, süt, bal ve ēarabın bulunduēu zikredilmektedir. Bak: Kitâbu'l-Eēribe, 12. Bâb, 5610. rivâyet.

⁷²⁶ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 24. Bâb, 3394. rivâyet; Kitâbu'l-Eēribe, 1. Bâb, 5576. rivâyet.

Miraç gecesinin mucizevi içeriği dikkate alınırsa süt ve şarabın sembolik anlamlarının olması da mümkündür. Lakin fıkıh çerçevesinden bakıldığında mübah olanın fitratla, haram olanın da fitrata aykırılık-sapkınlıkla eşleştirildiği aşikârdır.

Arefe günü insanlar Hz. Peygamber'in oruçlu olup olmadığına tereddüde düşünce, Ümmü Fadl, Hz. Peygamber'e süt göndermiş, o da devesinin üzerinde olduğu halde⁷²⁷ bundan içmiştir.⁷²⁸

Muhtelif rivâyetlerde Hz. Peygamber'in sofralarında çökelek (ekıt - أقط) bulunduğu zikredilmektedir.⁷²⁹

5.1.4. Bitkisel Gıdalar

Hz. Peygamber döneminde buğdayın bulunmakla beraber az olduğu,⁷³⁰ arpanın temel gıda maddelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Muhtelif rivâyetlerde Hz. Peygamber döneminde arpa ekmeği yendiği nakledilmektedir.⁷³¹ Arpa ve salk denilen otun köklerinden bir tür çorba yapılmaktaydı.⁷³² Arpanın hazırlanmasında üfleme suretiyle çöp ve kabuklarından temizlenirdi.⁷³³

⁷²⁷ Kitâbu'l-Eşribe, 17. Bâb, 5618. rivâyet.

⁷²⁸ Kitâbu'l-Eşribe, 12. Bâb, 5604. rivâyet; 29. Bâb, 5636. rivâyet.

⁷²⁹ Kitâbu'l-Et'ime, 16. Bâb, 5402. rivâyet.

⁷³⁰ Hz. Peygamber'in üç gün art arda buğday ekmeği yemediğine dair rivâyet: Kitâbu'l-Et'ime, 23. Bâb, 5416. rivâyet; *Buğdayın içki hammaddesi olarak kullanıldığına dair*: Kitâbu'l-Eşribe, 2. Bâb, 5581. rivâyet; 5. Bâb, 5588. rivâyet; Hz. Peygamber'in evinde bir avuç buğday bulunmadan akşamlamadığına dair: Kitâbu'l-Büyu', 14. Bâb, 2069. rivâyet.

⁷³¹ Bakınız: Birinci Bölüm "5.1.1. Genel Gıdalar: Hurma ve Ekmek" başlığı.

⁷³² Kitâbu'l-Cumuâ, 40. Bâb, 938. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 17. Bâb, 5403. rivâyet.

⁷³³ Kitâbu'l-Et'ime, 22. Bâb, 5410. rivâyet; 23. Bâb, 5413. rivâyet.

Bir gün sahabeden bazıları Hz. Peygamberin yanında *kebas* adındaki misvak ağacının meyvesini toplarlarken, Hz. Peygamber “*siyah olanlarından toplamalarını, bunun tadının daha güzel olduğunu*” söylemiştir.⁷³⁴ Buradan Hz. Peygamberin bu meyveden yiyerek hoşlandığını, yediği gıdalar ve lezzetleri hakkında fikir oluşturduğunu ve bunu çevresindekilerle paylaştığını çıkarmamız mümkündür.

Muhtelif rivâyetlerde Hz. Peygamber’e taze hurma ikram edildiği ve bundan yediği aktarılmaktadır.⁷³⁵ Hz. Peygamber’in salatalıkla taze hurmayı birlikte yediği nakledilmektedir.⁷³⁶ Hz. Peygamber’in bir hurma cinsi olan acve hurması hakkında sitayişkar ifadeler kullandığına da atıfta bulunalım.⁷³⁷

Hz. Peygamber’in *kabak* yediği ve bundan hoşlandığı anlaşılmaktadır.⁷³⁸

Hz. Peygamber’in kokusu rahatsız edici olan karışık bir sebze yemeğini yemediği nakledilmektedir.⁷³⁹ Hz. Peygamber “*soğan*⁷⁴⁰ veya *sarımsak*⁷⁴¹ yiyen bize⁷⁴² veya

⁷³⁴ Kitâbu Ehâdis’il-Enbiyâ, 29. Bâb, 3406. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 50. Bâb, 5453. rivâyet.

⁷³⁵ *Cabir bin Abdullah bahçesinden taze hurma ikram etmiştir*: Kitâbu’l-Et’ime, 41. Bâb, 5443. rivâyet.

⁷³⁶ Kitâbu’l-Et’ime, 39. Bâb, 5440. rivâyet; 45. Bâb, 5447. rivâyet; 47. Bâb, 5449. rivâyet.

⁷³⁷ Kitâbu’l-Et’ime, 43. Bâb, 5445. rivâyet.

⁷³⁸ Kitâbu’l-Et’ime, 4. Bâb, 5379. rivâyet; 25. Bâb, 5420. rivâyet; 33. Bâb, 5433. rivâyet; 35. Bâb, 5435. rivâyet; 38. Bâb, 5439. rivâyet.

⁷³⁹ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 855. rivâyet; Kitâbu’l-İ’tisam bi’l-Kitâbi ve’s-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

⁷⁴⁰ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 855. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 49. Bâb, 5452. rivâyet.

⁷⁴¹ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 853, 854 ve 855. rivâyetler; Kitâbu’l-Et’ime, 49. Bâb, 5451 ve 5452. rivâyetler; Kitâbu’l-İ’tisam bi’l-Kitâbi ve’s-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

*mescidimize yaklaşmasın,*⁷⁴³ *namazını bizimle kılmasın,*⁷⁴⁴ *evinde otursun*”⁷⁴⁵ buyurmuştur. Hz. Peygamber’in Hayber gazvesi esnasında, sarımsak yenmesini⁷⁴⁶ veya sarımsak yiyen kişinin mescide gelmesini yasakladığını öğrenmekteyiz.⁷⁴⁷ Cabir bin Abdullah muhtemelen çiğ olarak yenmesinin kastedildiğini, İbn Cüreyc de rahatsız edici kokusunun kastedildiğini ifade etmektedir.⁷⁴⁸ Rivâyetlerin bütününe bakıldığında, Hz. Peygamber’in bu yasağının helallik-haramlık konusunda olmadığını sadece mescide çıkma konusunda sınırlama getirdiği kanaati ağırlık kazanmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber’in yemediğini görüp, pişirilmiş bir yemekten geri duran sahabiye Hz. Peygamber “*sen bundan ye, ben sizin görüşmediklerinizle görüşmekteyim*” diyerek nebevi vazifesinden kaynaklanan özel durumuna atıfla kişisel olarak uzak durduğunu tasrih etmiştir.⁷⁴⁹

⁷⁴² Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 856. rivâyet; Kitâbu’l-İ’tisam bi’l-Kitâbi ve’s-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

⁷⁴³ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 853 ve 854. rivâyetler; Kitâbu’l-Et’ime, 49. Bâb, 5451 ve 5452. rivâyetler; Kitâbu’l-İ’tisam bi’l-Kitâbi ve’s-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

⁷⁴⁴ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 856. rivâyet.

⁷⁴⁵ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 855. rivâyet. 160. Bâb başlığı: “Çiğ Sarımsak, Soğan ve Pırasa Hakkındaki Rivâyetler” şeklindedir. Görüldüğü üzere Buhari, Bâb başlığında *pırasayı* da zikretmektedir. Lakin rivâyetlerde bu sarahatte bir ibareye rastlamadık.

⁷⁴⁶ Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4215. rivâyet.

⁷⁴⁷ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 853. rivâyet; Kitâbu’l-İ’tisam bi’l-Kitâbi ve’s-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

⁷⁴⁸ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 854. rivâyet.

⁷⁴⁹ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 855. rivâyet; Kitâbu’l-İ’tisam bi’l-Kitâbi ve’s-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

Çeşitli otların da gıda maddesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Sılk (سلق) denilen otun köklerinden bir tür çorba yapılmaktaydı.⁷⁵⁰ Hz. Peygamber ve yanındakiler bazı yokluk zamanlarında huble/habele (حبله) denilen bir bitkinin yapraklarını yemek durumunda kalmışlardır.⁷⁵¹ Hatta büyük abdestlerini koyun gübresi gibi çıkarır olmuşlardı.⁷⁵²

5.1.5. Hazırlanan Muhtelif Yemekler

Rivayetlerdeki hazır gıda olarak kullanılan gıda maddelerinin çokluğu dikkate alınırsa, belli tarifeler kullanılarak yapılan bu tür yemeklerin sayılabilecek kadar az olduğu fikri uyanmaktadır. Hz. Peygamber döneminde hazırlanan/yenilen yemeklerin çoğu kolayca elde edilebilen maddelerden oluşmaktaydı.⁷⁵³ Hz. Peygamber döneminde çeşitli gıdaların belli usullerle karıştırılması suretiyle hazırlanan yemeklerin olduğu da anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber döneminde belli tarifleri ve isimleri olan yemek çeşitleri olduğu gibi, özel bir isim zikredilmemekle beraber, farklı çorba-yemeklerin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar arasında isim olarak zikredilen hays, sevik, hazire, telbine ve tiride kısaca değineceğiz.

Hz. Peygamber, hurma, çökelek ve yağdan yapılan bir yemek olan “hays”ı, Hz. Safiyye ile izdivacında düğün yemeği olarak, bizzat hazırlayıp ikram etmiştir.⁷⁵⁴ Bu yemeğin deri sofralara konarak ikram edildiği aktarılmaktadır.⁷⁵⁵

⁷⁵⁰ Kitâbu'l-Cumua, 40. Bâb, 938. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 17. Bâb, 5403. rivâyet.

⁷⁵¹ Kitâbu'l-Et'ime, 23. Bâb, 5412. rivâyet.

⁷⁵² Kitâbu'l-Et'ime, 23. Bâb, 5412. rivâyet.

⁷⁵³ *Hadislerle İslâm*, Hz. Peygamber Döneminde Geçim Düzeyi Maddesi, c:7, s: 313.

⁷⁵⁴ Kitâbu's-Salât, 12. Bâb, 371. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5387. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 28. Bâb, 5425. rivâyet.

⁷⁵⁵ Kitâbu'l-Et'ime, 28. Bâb, 5425. rivâyet.

Bir çeşit un kavurması olan **sevik** (سوق) yediği⁷⁵⁶, bu yemeği yedikten sonra da ağzını çalkaladığı nakledilmektedir.⁷⁵⁷

Hazire (حزيرة), et parçalarının tiftiklenerek bol suda pişirilmesi, daha sonra üzerine un serpilerek yenilen bir yemektir. İtban bin Malik, Hz. Peygamber’e, bir köşesini mescit edinmek için evine çağırdığında o ve yanındakilere **hazire** yemeği ikram etmiştir.⁷⁵⁸

Tirid (ثريد - serid) bir çeşit et yemeğidir. İçine bazen kabak vb. sebzelerin konduğu da anlaşılmaktadır.⁷⁵⁹ Hz. Peygamber tirid hakkında “Hz. Aişe’nin diğer kadınlara olan üstünlüğü, **tiridin** diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir” buyurmuştur.⁷⁶⁰

Telbine (تلينة) kepek, bal ve süt karıştırılarak yapılan bir çorbadır.⁷⁶¹ Hz. Peygamber **telbine** hakkında “hasta kalbine huzur verir, hüznün bir kısmını giderir” demiştir.⁷⁶² Hz. Aişe bir cenaze evinde hazırlatmış üzerine tirid döktürerek müşarun ileyh rivâyeti tahdis etmiştir. Bu rivâyete dayanan Hz. Aişe’nin hasta ve tasa evlerinde

⁷⁵⁶ Kitâbu’l-Vudû, 51. Bâb, 209 rivâyet; Kitâbu’l-Vudû, 53. Bâb 215 rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 7.Bâb, 5384. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 9. Bâb, 5390. rivâyet; 51. Bâb, 5454. rivâyet.

⁷⁵⁷ Kitâbu’l-Vudû, 51. Bâb, 209 rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 7.Bâb, 5384. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 9. Bâb, 5390. rivâyet; 51. Bâb, 5454. rivâyet.

⁷⁵⁸ Kitâbu’s-Salât, 46. Bâb, 425. rivâyet; 45. Bâb, 424. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 15. Bâb, 5401. rivâyet.

⁷⁵⁹ Kitâbu’l-Et’ime, 25. Bâb, 5420. rivâyet.

⁷⁶⁰ Kitâbu Ehâdisi’l-Enbiyâ, 32. Bâb, 3411. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 25. Bâb, 5418. rivâyet; 25. Bâb, 5419. rivâyet; 30. Bâb, 5427. rivâyet.

⁷⁶¹ www.almaany.com, Telbin maddesi.

⁷⁶² Kitâbu’l-Et’ime, 24. Bâb, 5417. rivâyet; Kitâbu’t-Tıb, 8.Bâb, 5689. rivâyet.

telbine yaptırma adedi olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶³ Hz. Aişe, telbinenin hasta tarafından sevilmebileceğini fakat ona faydalı olduğunu da ifade etmektedir.⁷⁶⁴

Bahsini konu edindiğimiz yemekleri ana hatlarıyla değerlendirdiğimizde, Hz. Peygamber döneminde sadece hurma toplayıp yemek yahut hayvan ürünlerini herhangi bir işleme tabi tutmadan doğrudan yemek şeklinde değil, bir takım tarifeler takip edilerek farklı yemeklerin de hazırlandığına şahit olmaktayız. Burada aktardığımız kadarıyla yemekler hakkında bir damak tadı ve yemek hazırlama (günümüz ifadesiyle mutfak) kültürünün bulunduğunu ve yemeklerin insan psikolojisine etkisinin bilindiğini tespit etmek de mümkündür.

5.2. Hz. Peygamber Dönemindeki İçecek Çeşitleri

Hz. Peygamber dönemindeki içecek çeşitlerine baktığımızda, su, zemzem, süt, şıra veya şerbetlerle, içki türlerinin varlığına şahit olmaktayız. Hz. Peygamberin genel tutumu da İslam'ın haram kıldıklarını belirtmek, helal-mübah dairede kalanlara izin vermek ve bunlardan istifade etmek yönünde olmuştur.

Hz. Peygamber, yemek yenirken olduğu gibi, bir şey içerken de bir usul telkin etmiş, iki yahut üç nefeste içilmesini işaret etmiştir.⁷⁶⁵

5.2.1. Su ve Zemzem

Suyun temel gıda ve temizlik maddesi olarak değeri açıktır. Hz. Peygamber Ebu Talha'nın Beyruha adlı bahçesini ziyaret eder, tatlı suyundan içerdi.⁷⁶⁶ Bazen suyun

⁷⁶³ Kitâbu't-Tıb, 8.Bâb, 5689. rivâyet.

⁷⁶⁴ Kitâbu't-Tıb, 8. Bâb, 5690. rivâyet.

⁷⁶⁵ Kitâbu'l-Eşribe, 26. Bâb, 5631. rivâyet.

⁷⁶⁶ Kitâbu'l-Eşribe, 13. Bâb, 5611. rivâyet.

geceden dinlenmiş olmasını aradığı anlaşılmaktadır.⁷⁶⁷ Hz. Peygamber'in, devrin imkânları dâhilinde, içtiği suda bir nitelik bir kalite aradığı ya da en azından bir damak tadı olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in ayakta su içtiğini⁷⁶⁸ İbn Abbas, Hz. Peygamber'in ayakta zemzem içtiğini söylemiştir.⁷⁶⁹

Hz. Peygamber, Hz. Hacer'in Zemzem suyunu kendi halinde akmaya bıraksaydı, kuyu değil de, akıp giden bir su/pınar olacağını ifade etmiştir.⁷⁷⁰ Hz. Hacer, Zemzem suyundan istifade kastıyla, suyun yanına yerleşmek için izin isteyen⁷⁷¹ Cürhüm kabilesine zemzemin mülkiyeti hakkında iddiada bulunmamak şartıyla kabul etmiştir.⁷⁷² Burada şehir şebekelerinin bulunmadığı, özellikle çöl ikliminde suyun azlığı ve bu sebeple ayrı bir değeri haiz olan su kuyularının mülkiyeti konusuna işaret etmekle yetinelim.

Hac ziyaretinde Hz. Abbas ailesini, hacılara ikram edilmek üzere zemzem suyu çekmekte olduklarını müşahade edince “hayırlı bir iş yapıyorsunuz” diyerek teşvik etmiş, *halkın yığılmasından endişelenmese, bizzat kendisinin de bineğinden inerek ipi omzuna alıp kuyudan su çekmek istediğini*⁷⁷³ ifade etmiştir.

⁷⁶⁷ Kitâbu'l-Eşribe, 14. Bâb, 5613. rivâyet; 20. Bâb, 5621. rivâyet.

⁷⁶⁸ Kitâbu'l-Eşribe, 16. Bâb, 5615 ve 5616. rivâyet.

⁷⁶⁹ Kitâbu'l-Eşribe, 16. Bâb, 5617. rivâyet.

⁷⁷⁰ Kitâbu'l-Musâkâ, 10. Bâb, 2368. rivâyet. Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 9. Bâb, 3362, 3364 ve 3465. rivâyetler. Bu rivâyetlerden, Hz. Peygamber'in suyu içinde barındıran su kuyularını, -özellikle çöl ikliminde- akıp giden pınarlara tercih ettiği neticesine gidilebilir.

⁷⁷¹ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 9. Bâb, 3365. rivâyet.

⁷⁷² Kitâbu'l-Musâkâ, 10. Bâb, 2368. rivâyet; Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 9. Bâb, 3364. rivâyet.

⁷⁷³ Kitâbu'l-Hac, 75. Bâb, 1635. rivâyet.

Hız. Peygamber'in zemzem suyunu ayakta içtiği nakledilmiştir.⁷⁷⁴ Miraç yolculuğu öncesi Cebrail'in gelerek, Hız. Peygamber'in sadrını zemzem suyuyla yıkadığını ardından hikmet ve imanla doldurduğunu da ifade etmektedir.⁷⁷⁵ Zemzem suyunun farklı bir hususiyeti olduğu anlaşılmaktadır. Burada mucizevi bir hadise öncesi, fiziki bir madde olan zemzem suyuna; hikmet ve imanın soyut yönüne de dikkat çekmek isabet olacaktır.

Diğer taraftan muhtelif necasetlerin temizliğinde su kullanıldığını bilmekteyiz.⁷⁷⁶

Hız. Peygamber nezdinde, içme suyunun kalite veya lezzet farkının da tespit edildiği, suyun dinlenmesi gibi bazı niteliklerinin de arandığı anlaşılmaktadır. Zemzem suyunun ayrı bir değeri olduğu, su dağıtmanın hayırlı bir iş olduğunu görmekteyiz.

5.2.2. Şerbetler, İčki ve Çeşitleri

Hız. Peygamber düğün sabahı gelen misafirlerine gecedен suda bekleterek hazırlanmış bulunan hurma şırasını ikram etmiştir.⁷⁷⁷ Hız. Peygamber hacdayken, Hız. Abbas'ın yanına uğrayıp hacılara verilen şerbetten kendisine de vermesini istemiştir. Hız. Abbas, insanların o şerbete ellerini soktukları gerekçesiyle evdeki özel ve temiz şerbetten getirtmek isteyince, Hız. Peygamber herkesin içtiği şerbetten arzu ettiğini ifade etmiştir.⁷⁷⁸

Hız. Peygamber, hurma ile hurma koruğunun (zehv - زھو), hurma (temr - تمر) ile kuru üzümün (zebib - زبيب) karıştırılmasını yasaklamış, her birinin sade olarak şıra

⁷⁷⁴ Kitâbu'l-Hac, 76. Bâb, 1637. rivâyet.

⁷⁷⁵ Kitâbu'l-Hac, 76. Bâb, 1636. rivâyet.

⁷⁷⁶ Kitâbu'l-Vudû, 48. Bâb, 203. rivâyet; 57. Bâb, 219. rivâyet; 58. Bâb, 220. rivâyet; 59. Bâb, 222 ve 223. rivâyetler; 63. Bâb, 227. ve 228. rivâyetler.

⁷⁷⁷ Kitâbu'l-Eşribe, 7. Bâb, 5591. rivâyet; 9. Bâb, 5597. rivâyet.

⁷⁷⁸ Kitâbu'l-Hac, 75. Bâb, 1635. rivâyet.

(nebiz - نبيز) yapılmasını salık vermiştir.⁷⁷⁹ Muhtemelen bu karıştırma-kokteyl yapılması esnasında mayalanma yahut alkol oluşma riski mevcuttu.

İçki⁷⁸⁰ ve içkinin ticareti⁷⁸¹ haram kılınmıştır.⁷⁸² Tüm sarhoşluk veren içecekler buna dâhildir.⁷⁸³ Sarhoşluk veren içecekleri dünyada içerek tövbe etmeden ölen, ahirette (cennette) içemeyecektir.⁷⁸⁴ İçkinin yaygınlaşması kıyamet alametleri arasında zikredilmiştir.⁷⁸⁵

Medine’de genellikle ham hurmadan yapılan *büsr* (بسر) ile hurma şarabı ve az miktarda üzüm şarabı bulunmaktaydı.⁷⁸⁶ Yine Hicaz bölgesinde sarhoş edici içeceklerin yapıldıkları hammaddeler arasında üzüm (‘ineb - عنب) ya da üzüm kurusu (zebib - زبيب),⁷⁸⁷ hurma (temr - تمر), bal (asel - عسل), buğday (hınta - حنطة) ve arpa (şaîr - شعير)

⁷⁷⁹ Kitâbu’l-Eşribe, 11. Bâb, 5602. rivâyet.

⁷⁸⁰ Maide, 5/9; Kitâbu’l-Eşribe, 2. Bâb, 5579. rivâyet.

⁷⁸¹ Kitâbu’l-Büyu’, 105. Bâb, 2226. rivâyet.

⁷⁸² Bâb başlığına verdiği isimden hareketle Buhari’nin, nebiz türlerinin abdest almak için kullanılmasının da haram olduğu görüşünde olduğunu söylememiz mümkündür. Bak: Kitâbu’l-Vudû, 71. Bâb: “Nebiz veya sarhoş edicilerle abdest caiz olmaz”. Bâb altında verdiği “Sarhoş eden her içecek haramdır” mealindeki 242 numaralı rivâyeti de Hz. Peygamber’den müsned olarak nakletmektedir.

⁷⁸³ Kitâbu’l-Eşribe, 4. Bâb, 5585 ve 5586. rivâyetler.

⁷⁸⁴ Kitâbu’l-Eşribe, 1. Bâb, 5575. rivâyet.

⁷⁸⁵ Kitâbu’l-İlm, 21. Bâb, 80. ve 81. rivâyetler; Kitâbu’n-Nikâh, 111. Bâb, 5231. rivâyet; Kitâbu’l-Eşribe, 1. Bâb, 5577. rivâyet; 20. Bâb, 6808. rivâyet.

⁷⁸⁶ Kitâbu’l-Eşribe, 2. Bâb, 5580. rivâyet.

⁷⁸⁷ Kitâbu’l-Eşribe, 5. Bâb, 5589. rivâyet.

zikredilmektedir.⁷⁸⁸ Baldan bıt' (بطع) adı verilen bir içki yapılırdı,⁷⁸⁹ bu içki Yemen bölgesinde yaygındı.⁷⁹⁰ Aynı yasak kapsamında “bâzık” (بازق) denilen, üzüm şirasının hafifçe kaynatılmasıyla elde edilen sarhoş edici etkisi olan içki de yasaklanmıştır.⁷⁹¹ Bu rivâyetleri nakleden ravilerin kendi aralarındaki müzakerelerinde Çin’de pirinçten üretilen bir içki çeşidinin hükmü mevzubahis edilmiş ve bunun Hz. Peygamber ya da Hz. Ömer döneminde olmadığı zikredilmiştir.⁷⁹²

5.3. Hz. Peygamber’in Sevdığı Yemek ve Gıdalar

Hz. Peygamber’in arpa, hurma gibi temel nitelikteki gıda maddelerini diğer ürünlere göre daha sık yemiş olması makuldür. Bunun dışında, Sahih-i Buhari’de incelediğimiz rivâyetler çerçevesinde gıda maddeleri konusunda geniş bir çeşitlilik ve bolluk olmadığını mütalaa etmekteyiz.

Hz. Aişe’nin ifadesine göre Hz. Peygamber, tatlıları ve balı severdi.⁷⁹³ Hz. Zeyneb’in kendisine bal ikram ettiği ve bu sebeple yanında fazladan kaldığı, bu hadisenin eşleri arasında tatsızlığa sebep olduğu için Hz. Peygamber’in bal yememeye yemin ettiği⁷⁹⁴ ve Tahrim suresiyle kendisine helal olan bir şeyi eşlerinin rızasını

⁷⁸⁸ Kitâbu’t-Tefsir, Maide Sûresi, 10. Bâb, 4619. rivâyet; Kitâbu’l-Eşribe, 2. Bâb, 5581.

rivâyet; 5. Bâb, 5588. ve 5589. rivâyetler.

⁷⁸⁹ Kitâbu’l-Eşribe, 4. Bâb, 5585. rivâyet.

⁷⁹⁰ Kitâbu’l-Eşribe, 4. Bâb, 5586. rivâyet.

⁷⁹¹ Kitâbu’l-Eşribe, 10. Bâb, 5597. rivâyet.

⁷⁹² Kitâbu’l-Eşribe, 5. Bâb, 5588. rivâyet.

⁷⁹³ Kitâbu’l-Et’ime, 32. Bâb, 5431. rivâyet; Kitâbu’l-Eşribe, 10. Bâb, 5599. rivâyet; 15.

Bâb, 5614. rivâyet; Kitâbu’t-Tıb, 4. Bâb, 5682. rivâyet.

⁷⁹⁴ Kitâbu’t-Tefsir, Tahrim Sûresi, 1. Bâb, 4912. rivâyet.

gözeterek haram etmemesi konusunda Allah tarafından itab edilmesi⁷⁹⁵ bilinen bir husustur.

Hiz. Peygamber'in tirid ve telbine yemeklerini methettiği bilinmektedir.⁷⁹⁶ Ayrıca eti diğer katıklara tercih etmektedir.⁷⁹⁷ Yine sevdiği gıdalar arasında kabak zikredilebilir. Nitekim Enes bin Malik, Hiz. Peygamberle birlikte bir terzinin davetine gittiklerinde arpa ekmeđiyle⁷⁹⁸ birlikte ikram edilen kurutulmuş etli kabak yemeđinde⁷⁹⁹ tabağın içinde kabakları aradığını,⁸⁰⁰ kendisinin de o günden sonra kabağı sevmeye başladığını nakletmektedir.⁸⁰¹ Hatta Hiz. Enes, Hiz. Peygamber'in hoşlandığını görüncce kabakları Hiz. Peygamber'in önüne toplattığını aktarmaktadır.⁸⁰²

5.4. Hiz. Peygamber'in Hoşlanmadığı Yahut Nadiren Yediği Gıdalar

Enes bin Malik, Hiz. Peygamber'in vefatına kadar yumuşak ekmek ve koyun kebabi⁸⁰³ yiyemediğini söylemektedir.⁸⁰⁴ İbn Hacer farklı rivayetleri, Hiz. Peygamber'in

⁷⁹⁵ Tahrim Sûresi, 66/1.

⁷⁹⁶ Bakınız: Birinci Bölüm "5.1.5.Hazırlanan Muhtelif Yemekler" başlığı

⁷⁹⁷ Kitâbu'l-Et'ime, 31. Bâb, 5430. rivâyet.

⁷⁹⁸ Kitâbu'l-Et'ime, 36. Bâb, 5436. rivâyet; 38. Bâb, 5439. rivâyet.

⁷⁹⁹ Bu yemeğin çorba türü sulu bir yemek olduğu ifade edilmektedir: Kitâbu'l-Et'ime, 36. Bâb, 5436. rivâyet; 38. Bâb, 5439. rivâyet.

⁸⁰⁰ Kitâbu'l-Et'ime, 4. Bâb, 5379. rivâyet; 25. Bâb, 5420. rivâyet; 35. Bâb, 5435. rivâyet; 36. Bâb, 5436. rivâyet; 38. Bâb, 5439. rivâyet.

⁸⁰¹ Kitâbu'l-Et'ime, 4. Bâb, 5379. rivâyet; 25. Bâb, 5420. rivâyet; 33. Bâb, 5433. rivâyet; 35. Bâb, 5435. rivâyet; 36. Bâb, 5436. rivâyet; 38. Bâb, 5439. rivâyet.

⁸⁰² Kitâbu'l-Buyû', 30. Bâb, 2092. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 38. Bâb, 5439. rivâyet.

⁸⁰³ Rivâyet metninde geçen "şat mesmûta / شاة مسموطة" ifadesini haşlanmış yahut terbiye edilmiş yumuşak koyun kebâbı şeklinde anlamlandırdık.

koyun kebabı yediğine delil getirmektedir.⁸⁰⁵ Burada Enes bin Mâlik'in kastı bütün bir koyun olsa gerektir. Muhtemelen Hz. Peygamber döneminde darlık zamanları yaşandığı için küçük yaştaki kuzuların kesilerek pişirilmesi pek yaygın bir uygulama değildir.

Hz. Peygamber dab (keler) denen kertenkelenin sofrasında yenmesine müsaade etmiş, ancak kendisi yememiştir.⁸⁰⁶ Kendisinin bu hayvanı yemekten hoşlanmadığı anlaşılmakta, ⁸⁰⁷ hatta bizzat kendi sözleriyle “*kendisini tiksindirdiği*” nakledilmektedir.⁸⁰⁸ Aynı şekilde kendi kavminin topraklarında olmadığını belirterek, yeme-içme adetlerinin sosyo-kültürel yönüne de işaret etmektedir.⁸⁰⁹

Hz. Peygamber'in helal olduğunu ifade etmekle ⁸¹⁰ beraber rahatsız edici kokularından dolayı soğan, sarımsak ve pırasa gibi gıdaları yemediğini neticesini çıkarmaktayız. Hz. Peygamber, bu perhizine izah olarak “*sizin görüşmediklerinizle görüşürüm*”⁸¹¹ diyerek muhtemelen melekleri kastetmektedir.

⁸⁰⁴ Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5385 ve 5386. rivâyetler; 26. Bâb, 5421. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 17. Bâb, 6457. rivâyet.

⁸⁰⁵ Fethu'l-Bâri, Şerhu Sahih'il Buhari, İbn Hacer, Cilt: 9, s: 531.

⁸⁰⁶ Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5389. rivâyet; 11. Bâb, 5391. rivâyet; 14. Bâb, 5400. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 33. Bâb, 5537. rivâyet.

⁸⁰⁷ Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5389. rivâyet.

⁸⁰⁸ Kitâbu'l-Et'ime, 10. Bâb, 5391. rivâyet; 14. Bâb, 5400. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 33. Bâb, 5537. rivâyet.

⁸⁰⁹ Kitâbu'l-Et'ime, 10. Bâb, 5391. rivâyet; 14. Bâb, 5400. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 33. Bâb, 5537. rivâyet.

⁸¹⁰ Kitâbu'l-Ezan, 160. Bâb, 855. rivâyet; Kitâbu'l-İ'tisam bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

⁸¹¹ Kitâbu'l-Ezan, 160. Bâb, 855. rivâyet; Kitâbu'l-İ'tisam bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

İlgili bahislerde geçtiği üzere nadiren yediği gıdalar arasında, anber balığı etine ve yaban eşeği etine de atıfta bulunalım. Döneminde at eti yenmekle beraber, Hz.Peygamber'in at eti yiyip yemediğini tespit edemedik.

Sahih-i Buhari özelinde Hz. Peygamber'in nadiren yediğini tespit edebildiğimiz gıdaları açıkladık. Şimdi Hz. Peygamber'in yeme rejimini inceleyelim.

5.5. Hz. Peygamber Döneminde Yeme Rejimi

Hz. Peygamber'in (yenilen) yiyeceğin ölçülmesini tavsiye etmiş, bunun yemeğin bereketini artıracakını ifade etmiştir.⁸¹² Yiyeceğin ölçülmesi hem yenen yemeğin, hem satın alınan gıdanın ölçülmesi ile ilgili olabilir. Yenen yemeğin ölçülmesi anlamında alınırsa, bir tür denge ve perhiz uygulamasının telkin edildiği düşünülebilir.

Aynı doğrultuda Medine'nin sa' ve müddünün bereketlenmesi için dua etmiştir.⁸¹³ Ölçü birimleriyle esasında gıda maddelerinin kastedildiğini çıkarmak mümkündür. Bereket kavramının muayyen bir ölçü birimi hakkında kullanılması, eşyanın fiziki durumunda nicel bir artışın, yarar yahut nitelik ve kalite artışıyla ilgili olduğu fikri vermektedir.

Çok yiyen bir adam müslüman olduktan sonra az yemeye başlamış, bu durum Hz. Peygamber'e arzedilince, Hz. Peygamber de “*Müminin bir mide ile kafirin 7 mide ile yediğini*” ifade etmiştir.⁸¹⁴ Müteaddit defa geçen İbn Ömer'in rivâyetine göre Hz. Peygamber “*müminin bir mide ile kafirin 7 mide ile yediğini*” söylemiştir.⁸¹⁵ Bu

⁸¹² Kitâbu'l-Buyü', 52. Bâb, 2128. rivâyet.

⁸¹³ Kitâbu'l-Buyü'', 53. Bâb, 2129 ve 2130. rivâyetler.

⁸¹⁴ Kitâbu'l-Et'ime, Numarasız Bâb, 5397. rivâyet.

⁸¹⁵ Kitâbu'l-Et'ime, 12. Bâb, 5393. rivâyet. Aynı anlamda ki diğer rivâyetler için: Numarasız Bâb, 5394, 5395, 5396 ve 5397. rivâyetler. Önceki rivâyetlerin sebeb-i vurudunun 5397 numaralı rivâyet olması ihtimal dâhilindedir.

rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere müminin yeme-içmesinde de bir aşırılık yoktur. Yine Hz. Peygamber tarafından iman ile yeme-içme durumu arasında da bir ilişki olduğuna işaret edilmektedir.

Ebu Hureyre, “Hz. Peygamber ailesinin, Hz. Peygamber’in vefatına kadar üç gün üst üste doymadığını”⁸¹⁶ aktarmaktadır. Bir başka rivâyette Hz. Peygamber’in “arpa ekmeğine bile doymadan irtihal ettiğini” zikretmektedir.⁸¹⁷ Hz. Aişe de evlerinde uzun süre ocak yanmadığını, hurma-su ile gıdalandıklarını ve bazen süt içebildiklerini söylemiştir.⁸¹⁸ Savaş gibi durumlarda da ashabıyla günlerce aç kaldıkları anlaşılmaktadır.⁸¹⁹

Hz. Peygamber’in visal orucu tuttuğu bilinmektedir. Ashabına gelince; iftarda acele edilmesini teşvik etmiş,⁸²⁰ iftar edilmeden en fazla sahura kadar beklenebileceğini ifade etmiştir.⁸²¹ Ashabından visal orucu tutmak isteyenlere, “hanginiz benim gibidir, beni Rabbim yedirir, içirir”⁸²² diyerek müsaade etmemiş; buna rağmen ısrarcı olanlara iki gün üst üste oruç tutturduğunu hilal görünmeseydi bu yaptırımı aynı süre daha uzatacağını ifade etmiştir.⁸²³ Bu ve benzeri rivâyetlerde kişisel anlamda bünyesinin

⁸¹⁶ Kitâbu'l-Et'ime, 1. Bâb, 5374. rivâyet.

⁸¹⁷ Kitâbu'l-Et'ime, 23. Bâb, 5414. rivâyet.

⁸¹⁸ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 1. Bâb, 2567. rivâyet.

⁸¹⁹ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4101. rivâyet.

⁸²⁰ Kitâbu's-Savm, 45. Bâb, 1957. rivâyet.

⁸²¹ Kitâbu's-Savm, 50. Bâb, 1967. rivâyet.

⁸²² Kitâbu's-Savm, 48. Bâb, 1961, 1962 ve 1963. rivâyetler; 49. Bâb, 1965 ve 1966. rivâyetler; 50. Bâb, 1967. rivâyet; Kitâbu't-Temennâ, 9. Bâb, 7241. ve 7242. rivâyetler; Kitâbu'l-İtisam bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 5. Bâb, 7299. rivâyet.

⁸²³ Kitâbu's-Savm, 49. Bâb, 1965. rivâyet; Kitâbu't-Temennâ, 9. Bâb, 7241. ve 7242. rivâyetler; Kitâbu'l-İtisam bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 5. Bâb, 7299. rivâyet.

dayanıklılığını görebileceğimiz gibi, özel hayatındaki bazı ağır uygulamalar hakkında çevresindeki insanlara müsaade etmediği de âşikardır.

Yaptığımız incelemelerde Hz. Peygamber'in *-en azından namaz saatleri kadar olsun-* belirgin bir öğün düzeni takip ettiğine rastlamadık. Anlaşıldığı kadarıyla belirli olmayan muhtelif zamanlarda, yüksek ihtimalle iyice acıktığında yahut yiyecek bir şey bulanabildiyse yemek yemektedir. Darlık zamanlarında bir öğün düzenini beklemek yersiz olacaktır. Çoğunlukla ne bulunduyorsa o yenmekte, yiyecek saklama teknikleri bilinmesine rağmen, muhtemelen azlığından dolayı bu erzakı depolama imkânları da pek bulunmamaktaydı.

Zikredeceğimiz bazı hadiseler öğünler hakkında kesin olmamakla birlikte bir fikir verebilir. Mesela Hz. Peygamber bir gün Hz. Aişe'nin yanına girdiğinde, ocakta et pişirildiğini görerek öğle yemeği⁸²⁴ istemiştir.⁸²⁵ Yine sefer ve savaş süreçlerinde yenen yemeklerin öğün düzeni hakkında sağlıklı bir bilgi vermese de en azından bir fikir edinmemize yardımcı olacaktır. Hendek savaşı esnasında arpadan bir çeşit yemek yapılmış, kokusu-çürük-bozuk olmasına rağmen ama ashap biraz da açlıktan olsa gerek bu yemekten yemiştir.⁸²⁶ Bu yemeğin gündüz saati yendiği intibayı uyanmaktadır. Ancak muhtemelen günler süren açlıktan sonra gerçekleştiği için günlük öğün düzeni içerisinde mütalaa edilmesi isabetli olmayacaktır.

Gün içinde ikram edilen nimetlerden de istifade etmektedir. Bir tür ara öğün yahut ana öğün olarak görülebilir. İkramlara bal şerbeti, süt, hurma vb örnekler verilebilir.

Hz. Peygamber, bazen ailesinin yanında, bazen kendi ikramı olan sofralarda, bazen ashabıyla oturduğu meclislerde, icabet ettiği davet sofralarında yemek

⁸²⁴ الغداء: Kahvaltı, öğle yemeği anlamlarına gelen bir kelimedir.

⁸²⁵ Kitâbu'l-Et'ime, 31. Bâb, 5430. rivâyet.

⁸²⁶ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4100 rivâyet.

yemektedir. Özellikle aile sofrası yahut arkadaş sofrası gibi bir tercihi olmadığı görülmektedir.

Oruç tutulan günler için sahur⁸²⁷ ve iftar yemeklerine vurgu yaptığı açıktır. Sefer halinde Ramazan orucunun bozulabilmesi, seferlerin insanın yeme içmesinden alıkoyduğundan bahsetmesi, iftarı en geç sahura kadar ertelenmesine ruhsat vermesi, visal orucunu yasaklaması.. vb. rivâyetler de öğün düzeni hakkında dolaylı da olsa bir fikri çerçeve oluşturmaktadır. Kendisi de oruçlu olmadığı ve bir yemek bulduğu zaman bundan yemek istemektedir. Rivâyetlerin genel muhtevasına bakıldığında anlaşıldığı kadarıyla özellikle uzun süren açlıklarda imkân varsa aç bekleyip öğün saati gözetmektense yemeği yemeyi/tok durmayı tercih etmektedir.

Namazla yemek çakıştığında yemeğin öne alınması gibi tasarrufları da vurgulamaktadır. Rivâyetlerde görebildiğimiz kadarıyla namaz vakitlerindeki çakışma sabah ve yatsı namazı hariç diğer vakitler için daha mümkün olabilmektedir. Bu da yemeklerin/öğünlerin daha ziyade gündüz vakitlerinde yendiği intibamı uyandırmaktadır. Tezimiz çerçevesinde rastladığımız ipuçlarından hareketle tespit edebildiğimiz kadarıyla kıtlık/darlık zamanları dışında -biraz muğlak da olsa- kuşluk vakti ve ikindi sonrası olmak üzere günlük yemek öğün kültürü iki vakitten ibarettir denebilir.

5.6. Yemek Yedirmek ve Yemek Davetine İcabetle İlgili Hususlar

Hz. Peygamber, bir kişinin İslam'da en hayırlı amelin ne olduğunu sorduğunda, “yemek yedirmek ve tanıdığına ve tanımadığına selam vermek” olarak cevaplamıştır.⁸²⁸

⁸²⁷ “Sahur yapınız. Çünkü sahurda bereket vardır.” Kitâbu’s-Sıyâm, 20. Bâb, 1923. rivâyet.

⁸²⁸ Kitâbu’l-İman, 6. Bâb, 12. rivâyet; 20. Bâb, 28. rivâyet.

Yine “açları doyurun, hastaları ziyaret edin, köleleri hürriyetine kavuşturun”⁸²⁹ şeklinde kapsamlı bir tavsiyesi de vardır.

Muhtelif rivâyetlerde Hz. Peygamber yemeğe davet edildiğinde icabet ettiğini öğrenmekteyiz.⁸³⁰ Bir keresinde Ebu Şuayb diye bilinen bir sahâbi Hz. Peygamber’i beş kişinin beşincisi olarak bir et yemeğine çağırmış, Hz. Peygamber de bu davete icabet etmiştir.⁸³¹ Bir başka altıncı kişi de peşlerine takılınca Hz. Peygamber davet sahibine kendilerini sayılı olarak çağırıldığını, sonradan gelen kişiyi -kendileri de misafir oldukları halde- çağırmadıklarını, davet sahibinin altıncı kişiyi sofraya buyur etmek yahut geri göndermek ihtiyarına sahip olduğunu ifade etmiştir.⁸³² Davet evinin durumuna göre misafirleri on kişilik gruplar halinde sofraya aldığı da vakidir.⁸³³ Yemek davetinde davet sahibinin misafirlerini sofrada bırakıp kendi işine dönmesine ses çıkarmadığı anlaşılmaktadır.⁸³⁴ Bu hadiselerde Hz. Peygamber’in yemek davetlerinde ve davetsiz

⁸²⁹ Kitâbu’l-Et’ime, 1. Bâb, 5373. rivâyet.

⁸³⁰ *Bir terzinin yemek davetine icabeti hakkında:* Kitâbu’l-Et’ime, 4. Bâb, 5379. rivâyet; *Ebu Talha’nın davetine, yanında bulunan ashâbıyla icabeti hakkında:* Kitâbu’s-Salât, 43. Bâb, 422. rivâyet; Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3578. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 6. Bâb, 5381. rivâyet; 48. Bâb, 5450. rivâyet; Kitâb’ul-Eymân ve’n-Nuzur, 22. Bâb, 6688. rivâyet.

⁸³¹ Kitâbu’l-Et’ime, 34. Bâb, 5434. rivâyet; 57. Bâb, 5461. rivâyet.

⁸³² Kitâbu’l-Et’ime, 34. Bâb, 5434. rivâyet; 57. Bâb, 5461. rivâyet; Kitâbu’l-Buyû’, 21. Bâb, 2081. rivâyet.

⁸³³ *Ebu Talha ve Ummu Süleym’in yemek daveti hakkında:* Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3578. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 6. Bâb, 5381. rivâyet; 48. Bâb, 5450. rivâyet; Kitâb’ul-Eymân ve’n-Nuzur, 22. Bâb, 6688. rivâyet.

⁸³⁴ Kitâbu’l-Büyu, 30. Bâb, 2092. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 35. Bâb, 5435. rivâyet.

misafirler konusunda adab-ı muaşeret tabir edebileceğimiz bir takım hususları vurguladığına şahit olmaktadır.

5.7. Yeme-İçme ve Gıdalarla İlgili İlkesel Durumlar

Hiz. Peygamber, gıda menşeinin helal olması konusunda hassastır. Yenecek gıdanın kaynağı ve mahiyetini sorgulamakta, iki kıtastan geçen gıdaları yemektir. Yemeğin kaynağı konusundaki hassasiyetine ilişkin şu rivâyeti zikrederim: Hiz. Peygamber bir yemek getirildiğinde “*Hediyeden mi yoksa sadakadan mı*” diye sorar, “*sadakadandır*” denirse ashabına “*siz yiyiniz*” der, kendisi yemezdi, “*hediyedir*” denirse kendisi de davranır herkesle birlikte yedi.⁸³⁵

Hiz. Peygamber, bir tencerede pişirilen yemeği görüp kokusunu duyunca içindekileri sormuş, muhtevası zikredilince kendisi yememiş, “*siz yiyiniz, ben sizin görüşmediklerinizle görüşürüm*”⁸³⁶ demiştir. Yine Hiz. Peygamber bir gün Hiz. Aişe’nin yanına girdiğinde ocakta yemek tenceresinin kaynamakta olduğunu görmüş ve yemek getirilmesini istemiştir. Kendisine farklı bir yemek getirilince bunun sebebini merak etmiş ve Hiz. Aişe, pişmekte olan yemeğin Berire’ye verilen bir sadaka olduğu gerekçesiyle getirmediğini söylemiştir. Hiz. Peygamber de bu gıdanın kendileri için hediye anlamı taşıdığını belirterek getirilmesini istemiştir.⁸³⁷

Bahsi geçen rivâyetlerden Hiz. Peygamber’in yediğinin kaynağını ve mahiyetini sorgulama itiyadı olduğu anlaşılmaktadır. Çevresinde ve sofrâ hizmetinde bulunanlarca da -Hiz. Peygamber’in bizzat sormadığı durumlarda da- Hiz. Peygamber’e takdim

⁸³⁵ Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 7. Bâb, 2576. rivâyet.

⁸³⁶ Kitâbu’l-Ezan, 160. Bâb, 855. rivâyet; Kitâbu’l-İ’tisâm bi’l-Kitâbi ve’s-Sünne, 24. Bâb, 7359. rivâyet.

⁸³⁷ Kitâbu’z-Zekât, 62. Bâb, 1495. rivâyet; Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 7. Bâb, 2576. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 31. Bâb, 5430. rivâyet.

edilecek yemeklerin bir ön elemeye tabi tutulması, önüne konulan yemeklerin mahiyeti hakkında da bilgi verilmesi âdeti olduğu anlaşılmaktadır.⁸³⁸ Yakın çevresindekilere ait bu itiyadın da Hz. Peygamber'in hassasiyetleri doğrultusunda şekillendiğini düşünmek tabidir.

5.8. Yeme-İçme Şekli ve Yemek Adabı

Hz. Peygamber yemekte kusur aramaz, iştahı varsa yer, yoksa yemezdi.⁸³⁹ Helal olmakla beraber kendi hoşlanmadığı gıdaların sofrasında bulunmasına ve çevresindekilerce yenmesine herhangi bir kısıtlama getirmemekte, herkesi kendi damak tadı konusunda serbest bırakmaktadır.⁸⁴⁰ Dikkat edileceği üzere Hz. Peygamber “ayıp olmasın” ya da “herkes yiyor” diye bir kaygı ile, iştahı olmadığı halde kendisini yemek yemeye zorlamamaktadır. Burada en azından yemek konusunda kişisel prensiplerini adaba fedâ etmediğini anlamaktayız.

Hz. Peygamber, yemekle namaz çakıştığında yemeği öne alınmasını⁸⁴¹, önce yemeğe başlanmışsa yemekte namaz için acele edilmemesini uygun görmüştür.⁸⁴² Dini farizaların ihmaline imkân verilmeden, biyolojik ve psikolojik ihtiyaçların öne alındığını söylemek mümkün görünmektedir.

Hz. Peygamber, henüz bir çocuk olan Ömer bin Seleme, tabağın her yerinden yemek yediğini görünce onu şöyle uyarmıştır: “*Ey çocuk! Allah adını an, sağ elinle ve*

⁸³⁸ Kitâbu'l-Et'ime, 10. Bâb, 5391. rivâyet; 14. Bâb, 5400. rivâyet.

⁸³⁹ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3563. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 21. Bâb, 5409. rivâyet.

⁸⁴⁰ Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5389. rivâyet; 10. Bâb, 5391. rivâyet.

⁸⁴¹ Kitâbu'l-Ezan, 42. Bâb, 671. rivâyet; 42. Bâb, 673. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 58. Bâb, 5463 ve 5465. rivâyetler.

⁸⁴² Kitâbu'l-Ezan, 42. Bâb, 672. rivâyet; 42. Bâb, 674. rivâyet.

önünden ye”⁸⁴³ Burada Hz. Peygamber’in yemek adabını özlü bir şekilde dile getirmiştir.⁸⁴⁴

Hz. Ali, Hz. Peygamber’in ayakta su içtiğini⁸⁴⁵ İbn Abbas da, ayakta zemzem içtiğini söylemiştir.⁸⁴⁶

Bazı durumlarda Hz. Peygamber’in yanındaki sahabenin *doyana kadar* yemek yedikleri nakledilmektedir. Açlık had safhaya yükseldiği bir süreçte Ebu Talha, Hz. Peygamber’i yemeğe davet etmiş, o da yanında bulunan 80 kadar kişi ile davete icabet etmiş ve davetliler doyana kadar yemişlerdir.⁸⁴⁷

Enes bin Malik, Hz. Peygamber’in (muhtemelen kendi hanesinde) yemek masasında yemediğini (yemeğini yer sofrasında yediğini) de nakletmektedir.⁸⁴⁸ Aynı rivâyetlerde geçen “yumuşak ekmek yemediği”, “sukurruce üzerinde yemediği” gibi içeriğe bakıldığında, bunun bir edep ölçüsünden çok devrin maddi ve kültürel şartlarından olduğu intibai vermektedir. Nitekim bir önceki rivâyette Hz. Enes’in bir ekmekçisinin olduğundan bahsedilmekte, -yüksek ihtimalle Hz. Peygamber devrinden

⁸⁴³ Kitâbu’l-Et’ime, 2. Bâb, 5376. rivâyet. Ayrıca bakınız: Kitâbu’l-Et’ime, 2. Bâb, 5377 ve 5378. rivâyetler.

⁸⁴⁴ Sağ elle yemeye vurgu muhtelif rivâyetlerde geçmektedir. Birkaç örnek için bakınız: Kitâbu’- Et’ime, 2. Bâb, 5376. rivâyet; 4. Bâb, 5379. rivâyet.

⁸⁴⁵ Kitâbu’l-Eşribe, 16. Bâb, 5615 ve 5616. rivâyet.

⁸⁴⁶ Kitâbu’l-Eşribe, 16. Bâb, 5617. rivâyet. Bu rivâyet suyun Hz. Peygamber’in parmaklarının arasından kaynayıp bollaşması ile ilgili bir rivâyetin peşinden gelmektedir.

⁸⁴⁷ Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3578. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 6. Bâb, 5381. rivâyet; Kitâb’ul-Eymân ve’n-Nuzur, 22. Bâb, 6688. rivâyet.

⁸⁴⁸ Kitâbu’l-Et’ime, 8. Bâb, 5386. rivâyet; 23. Bâb, 5415. rivâyet.

sonra- yumuşak ekmeğin üretildiği ve yendiği anlaşılmaktadır.⁸⁴⁹ Eğer ilkesel bir durum olsaydı, Hz. Enes'in de benzer içerikli bir talimat vermesi yahut en azından bu yönde bir imâda bulunması beklenirdi.

Hz. Peygamber, “İki kişinin yemeğinin üç kişiye, üç kişilik yemeğin dört kişiye yeteceğini” ifade etmektedir.⁸⁵⁰ Burada hem ikramı teşvik etmekte hem de yemeğin kalabalıkla yenmesi halinde bereketleneceğine işaret etmektedir.

Hz. Peygamber'in “ben dayanarak yemek yemem” sözü göz önüne alınacak olursa bunun kendisi için ilkesel bir tutum olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁵¹ Hz. Peygamber'in bu sözünden hareketle yemek yerken dayanmamasını bir tür hürmet hassasiyeti olarak mütalaa etmekteyiz.

Eti bazen bıçakla kesmiş,⁸⁵² bazen de ısırarak yemiştir.⁸⁵³

Abdullah bin Mesud'dan gelen bir rivâyette yemek yerken yenen gıdanın tesbihini duyduklarını aktarmaktadır.⁸⁵⁴ Burada bir nesne olarak gıda maddelerinin metafizik bir takım özellikleri ile ilişki kurulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de “yerde ve gökte her ne

⁸⁴⁹ Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5385. rivâyet.

⁸⁵⁰ Kitâbu'l-Et'ime, 11. Bâb, 5392. rivâyet.

⁸⁵¹ Kitâbu'l-Et'ime, 13. Bâb, 5398 ve 5399. rivâyetler.

⁸⁵² Kitâbu'l-Et'ime, 20. Bâb, 5408. rivâyet; 26. Bâb, 5422. rivâyet.

⁸⁵³ Kitâbu'l-Et'ime, 18. Bâb, 5404. rivâyet; 19. Bâb, 5407. rivâyet.

⁸⁵⁴ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3579. rivâyet; Müsned, İbn Hanbel, c: 7, S: 401, 4393. rivâyet; *Kitabu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, Ebubekir bin Ebî Şeybe, Tahkik: Kamil Yusuf el-Hût, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1409, c: 6, s:316, 31.722 rivâyet; Dârimî, Sünen, c:1, s:176, 29. rivâyet. Aynî bu durumun Hz. Peygamber zamanına mahsus olduğu fikrindedir. Bakınız: *Umdetu'l-Kârî*, Aynî, c: 16,s:122-123, 9753. rivâyet.

varsa Allah'ı zikrettiğinden”⁸⁵⁵ ve mesela “taşların Allah korkusu ile yuvarlandığından”,⁸⁵⁶ bazı varlıkların gölgeleriyle⁸⁵⁷ bazı varlıkların ise gölge kaydı olmaksızın secde ettiğinden⁸⁵⁸ ” bahsedilmektedir. Secde kavramının ayrıntılarına girmeksizin, müfessirlerin Allah'ın koyduğu kanunlara itaat anlamı verdiklerine değinmekle yetiniyoruz.⁸⁵⁹ Bu bağlamıyla secde ve zikir kavramlarının, insanlar için kastedilen mânâdan geniş ve daha genel bir anlam içerdiği açığa çıkmaktadır. Abdullah bin Mesud'un rivayetini de bu şekilde değerlendirmek mümkün görünmektedir. Bununla birlikte Abdullah bin Mesud'un “gıda maddesinin zikrinden kastının” mahiyeti hakkında kesin bir şey söyleyememekteyiz.

Hz. Peygamber, birlikte hurma yenirken, arkadaşlarının izni olmadan,⁸⁶⁰ ikişer ikişer yenmesinden nehyetmiştir.⁸⁶¹ Bu yasağın arkasında arkadaşından fazla yahut hızlı yiyerek, bir tür rahatsızlık vermek, oburluk, telaş ve endişeyle yemek yerken bünyeyi

⁸⁵⁵ Haşr, 59/1, 24; Saf, 61/1; Cuma, 62/1; Tegabun, 64/1.

⁸⁵⁶ Bakara, 2/74.

⁸⁵⁷ Ra'd, 13/15; Nahl, 16/48-49; “gölgeleriyle secde etmeleri” sadece Rad ve Nahl Surelerindeki ayetlerde mevcuttur.

⁸⁵⁸ Nahl, 16/48-49; Hac, 22/18; Rahman, 55/6. Rahman suresinde sadece otlar ve ağaçlar şeklinde geçmektedir. Nahl Suresi 49 ayette, göklerdeki ve yerdeki canlılarla birlikte; meleklerin secdelerinden de bahsedilmektedir. Bu ayette secdenin canlı varlıklara mahsus olduğu intibai vermekteyse de; secde kavramı Hac suresinde, güneş, ay ve yıldızlar dahil edilmekte ve cansız kabul edilen canlıları da şâmil olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁵⁹ “Secde”, Nihat Dalgın, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C: 36, s: 271-272.

⁸⁶⁰ Kitâbu'l-Mezâlim, 14. Bâb, 2455. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 44. Bâb, 5446. rivâyet.

⁸⁶¹ Kitâbu'l-Mezâlim, 14. Bâb, 2455. rivâyet; Kitâbu's-Şerike, 4. Bâb, 2489. ve 2490. rivâyet.

yormak yahut bir tür strese sebep vererek “lokmaların tesbihini duyamamak” gibi olumsuz hallerin önünü almak olsa gerektir. Nitekim yemek yenirken namaz için bile acele edilmemesinin telkini, yemeğin sükûnet ve huzur içinde yenmesi hususunun ne kadar önemli olduğunu izhar etmektedir.

Sevik,⁸⁶² süt⁸⁶³ gibi bazı gıdaları yedikten sonra sonra ağzını çalkaladığı ve yemekten sonra şükür mahiyetinde dua ettiği de nakledilmektedir.⁸⁶⁴

Hız. Peygamber, su içerken kaba nefes verilmesini nehyetmiştir.⁸⁶⁵ Burada Hız. Peygamber’in temizlik hususuna dikkat edilmesini telkin ettiğini de görmekteyiz.

Hız. Peygamber, yemek hazırlayan hizmetçinin sofraya oturtulmasını, eğer bu yapılmayacaksa hazırlayıp getirdiği yemekten bir iki lokma olsun ikram edilmesini salık vermektedir. Çünkü hizmetçi yemeğin hazırlanmasında zahmetini çekmiştir.⁸⁶⁶ Burada da insan unsurunun ehemmiyeti ortadadır. Yemeyi hazırlayan kişi bu süreçte, yemekten canı çekmiş olduğu halde yiyememiş olabilir. Dikkat edilirse hizmetlinin maaş ve görevi icabı yaptığı bir iş olmanın ötesinde, insan olarak saygınlığı ve yemekle ilgili iştihası önemsenmektedir. Bu vaziyet “Yediğinden ye, giydiğinden giydir” düsturu ile de ilişkilidir. Ayrıca bu uyarı geleneğimizdeki “göz hakkı” tabir olunan mefhumun menşeyini teşkil ediyor olabilir.

Hız. Peygamber’in yeme-içme kültürünü de diğer günlük işler gibi belli bir âdab ve usûl çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Hız. Peygamber’in beslenme hususundaki uygulamasında; yemeğin kaynağı ve mahiyetini tespit başta olmak üzere, besmele ile

⁸⁶² Kitâbu’l-Vudû, 51. Bâb, 209 rivâyet; Kitâbu’l-Vudû, 53. Bâb 215 rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 9. Bâb, 5390. rivâyet; 51. Bâb, 5454 ve 5455. rivâyetler.

⁸⁶³ Kitâbu’l-Vudû, 52. Bâb, 211. rivâyet.

⁸⁶⁴ Kitâbu’l-Et’ime, 54. Bâb, 5458 ve 5459. rivâyetler.

⁸⁶⁵ Kitâbu’l-Vudû, 18. Bâb, 153. rivâyet; 19. Bâb, 154. rivâyet.

⁸⁶⁶ Kitâbu’l-Et’ime, 55. Bâb, 5460. rivâyet.

başlanması, kişinin önünden yemesi, içtiği kaba nefes vermemesi, yemekten sonra dua etmesi ve ağzını çalkalaması, yemeği hazırlayan kişilerin de mahrum edilmemesi, yemekte namaz için bile olsa yerken acele edilmemesi yönündeki tavsiye ve tatbikatında, sofrada arkadaşları ve mutfak hizmetinde bulunanlara da şâmil olan kuşatıcı, bilinçli bir sükûnet hâli ve Allah'ın çizdiği ölçülerden gafil olmama duyarlılığı belirgin bir şekilde hissedilmektedir.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, hayatı lalettayin bir akış içerisinde değil, belli bir vukuf ve hissedişle yaşamaktadır. Alelade ve nizamsız bir sürüklenişten farklı olarak, yaşamın akışında muayyen bir ölçü ve üslup görülmektedir.

Şimdi gıda maddeleri ve yeme-içme bahsinde muhtelif başlıklardan çıkardığımız tespitleri topluca değerlendirelim.

5.9. Yeme-İçme Konusunda Genel Tespitler

Hz. Peygamber'in gıda maddeleri ile olan ilişkisinde tespit edebildiğimiz hususları şu şekilde özetlemek mümkün görünmektedir:

- Telbine örneğinde olduğu üzere; gıda maddelerinin insan psikolojisi üzerinde etkisi olduğunu ifade etmektedir.
- Bir insan olarak sevdiği ve sevmediği gıdalar vardır. (Örnek: Sevdikleri: bal, tatlı, tirid, .. vd; sevmedikleri, keler eti, ...vd.) Bazı gıdaları diğerlerine takdim ve tercih etmektedir. (Örnek: Berire'nin hediye ettiği et) Hatta bazen yemeğin içindeki (kabak gibi) farklı/hoşuna giden tatları aradığı bile anlaşılmaktadır.
- Gıda maddelerini sevip sevmemeyi nimeti küfran olarak değerlendirmemekte, beşeri bir durum olarak kabul etmektedir. Bazı gıdaları kendisi sevmemekle beraber yanındakilere de müdahil olmamaktadır. Tabiri caizse zevkleri tartışmamaktadır.
- İmkân olduğu halde nimetlerden feragat ederek “kuru bir zühd” tavrı sergilememekte, imkan varsa yemeğin iyisini yemeyi tercih etmektedir.

- Balık-balina eti örneğine bakarak, Hz. Peygamber'in, helal olan yeni tatları merak ettiğini de çıkarmaktayız. Ancak keler örneğinde olduğu gibi alışmadığı, içinin almadığı için bazı tatlara da mesafesini koruduğunu görmek mümkündür.

- Yemekler hakkında olumsuz konuşmamakla birlikte, sevdiği yemeklerin, bazen aradığı ya da tatlarını merak ettiği lezzetlerin olduğu da anlaşılmaktadır. Bu son üç maddeden hareketle Hz. Peygamber'in bir damak tadı anlayışı olduğunu söylemek uygun olacaktır. Aynı şekilde çevresindekilerin damak tadlarına da saygı duymaktadır.

- Helal olmakla beraber yemediği, *-belki Peygamberlik görevi münasebetiyle bir nevi kişisel olarak bir perhiz uyguladığı-* gıdalar da vardır. Örnek: Sarımsak, soğan, pırasa, keler zikrolunabilir. Özellikle sarımsak-soğan gibi kokulu gıdalar konusunda melekler kadar, gün içinde muhatap olduğu insanlar da hatırlamalıdır.

- Yemek ikramını ve birlikte yemeyi teşvik etmektedir.

- Rivâyetlerde Hz. Peygamber döneminde daha ziyade yer sofrası kültürünün yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Tabi olarak Hz. Peygamber de yaşamakta olduğu dönemin maddi kültürü icabı yer sofrasında yemiştir.

- Hz. Peygamber'in vefatından sonra gıda maddelerinde ve mutfak kültüründe gelişmeler ve genişlemeler olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinden sonra yaşayan Ashabının yediği bu yemeklerden, Hz. Peygamber'in yemediği aşikârdır. Bu tür kültürel gelişmelerin o dönemdeki yemek kültürü ve sosyo-ekonomik şartlar çerçevesinde olduğu açıktır. Aynı doğrultuda Sahabe'nin bu tür yemeklere mesafe koymadığını da görmekteyiz.

- Yemek ve softa kültürü ile ilgili olarak, eşya kültürü çerçevesinde yiyecek ve sıvı kaplarının kullanıldığını, bunlardan kullanılması esnasında gıdanın tabiatını ve helallik hükmünü değiştirmesi muhtemel olan bazılarına sınırlamalar getirdiğini anlamaktayız.

Tezimizin ikinci bölümünde Hz. Peygamber'in çevresindeki canlılarla, eşyalarla ilişkisi ve günümüz için çıkarılabilecek referanslar üzerinde duracağız.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Hz. Peygamber'in Birer Nesne Olmaları Bakımından Canlılarla İlişkisi

Hz. Peygamber'in eşyayla ilişkisi bağlamında insan başta olmak üzere diğer varlıklarla, bunların biyolojik yapılarını, mülkiyet olma durumları, çalıştırılma-kullanım usul ve şekillerini de incelemek gerekecektir. Bu bahiste önce insan ilişkilerine daha sonra insan ve hayvanlarla kurulan münasebetlere yer vereceğiz. Hz. Peygamber'in canlılarla ilişkisi ve özellikle insan ilişkileri sahasının ayrı bir tez konusunu teşkil edecek kadar geniş olduğu için burada konumuzun bütünlüğüne katkı sağlayacağını düşündüğümüz nispette temas etmekle yetineceğiz.

1.1. İnsanlar

İslam, insanın ruh ve bedenden oluştuğunu kabul etmekte diğer bir ifadeyle insan şahsiyetinin biyolojik ve psikolojik cephelerini kabul etmektedir. İnsanın biyolojik yapısını, bedeniyle ve eşyayla ilişkisini sözgelimi ekonomik ilişkilerini, dini bir saygınlık/dokunulmazlık altına almaktadır. Köle ve hizmetçileri hukuki olarak, efendilerinin mülkiyet hakları içerisinde tutarken, belli standartlar getirerek nesnel bağlamda insan saygınlığına yaraşacak yaşam ve çalışma standartlarının sağlanmasını salık vermektedir. Bu meyanda, insanın herhangi bir canlıdan farklı bir hüviyeti olduğunu teslim etmekte, köle dahi olsa hürmet/saygınlığa sahip olduğunu ifade etmektedir.

İslam insan şahsiyetinin maddi yanı olan bedeniyle ilişkisinde bir sınır çizmiştir. Manevi içeriği olan ibadetlerde aşırıya gidilerek bedenin yıpratılmasına müsaade edilmediği gibi, sapkın psikolojik temayüller de, bedeni tahribe varacak sapmalara karşı sınırlanmıştır. Gerek ferdin gerekse toplumun selameti ve biyolojik, psikolojik

yönleriyle toplum sağlığı açısından, Hz. Peygamber, karşı cinse benzemeye çalışanları lanetlemiş⁸⁶⁷ ve bulundukları bölgeden çıkarmıştır.⁸⁶⁸

İslam muhtelif vesilelerle insan haklarına atıflarda bulunmuştur. Hz. Peygamber, çizdiği sınırlarıyla, günümüz modern dünyasındaki insan hakları kavramından çok daha geniş ve toplumun kılcal damarlarına kadar sirayet eden bir “insan hakları” manifestosu inşa ettiğini söylememiz mümkündür. Mesela komşu hakkı kavramı bağlamında komşusunun izni olmadan duvarına bir odun/dal parçasının dayanmasını bile hoş karşılamamaktadır.⁸⁶⁹

İnsanın biyolojik vakıası bağlamında önce soy-nesep konusuna değinelim.

1.1.1. Soy-Nesep Vakıası

Hz. Peygamber insanların nesepleri ve soylarının bir vakıa/gerçeklik olduğunu teslim etmektedir. Kişinin ebeveyninden hangisine benzeyeceği konusunda günümüzde kalıtım bilimi çerçevesinde ele alınan konuları belirtmiştir.⁸⁷⁰ Kendisini bilerek⁸⁷¹ babasından başkasına nispet etmenin küfür olduğunu,⁸⁷² bu iddianın yalanın büyüklerinden olduğunu,⁸⁷³ bunu yapan kişiye cennetin haram olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁴

⁸⁶⁷ Kitâbu'l-Libâs, 61. Bâb, 5885. ve 5886. rivâyetler.

⁸⁶⁸ Kitâbu'l-Libâs, 62. Bâb, 5886. rivâyet.

⁸⁶⁹ Kitâbu'l-Mezâlim, 20. Bâb, 2463. rivâyet; Kitâbu'l-Eşribe, 24. Bâb, 5627. rivâyet.

⁸⁷⁰ Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 1. Bâb, 3329. rivâyet.

⁸⁷¹ Kitâbu'l-Menâkıb, 5. Bâb, 3508. rivâyet; Kitâbu'l-Ferâiz, 29. Bâb, 6766. rivâyet.

⁸⁷² Kitâbu'l-Ferâiz, 29. Bâb, 6768. rivâyet.

⁸⁷³ Kitâbu'l-Menâkıb, 5. Bâb, 3509. rivâyet.

⁸⁷⁴ Kitâbu'l-Megâzi, 57. Bâb, 4326 ve 4327. rivâyetler; Kitâbu'l-Ferâiz, 29. Bâb, 6766. rivâyet; Kitâbu'l-Ferâiz, 29. Bâb, 6768. rivâyet.

Yine kişinin kendini gerçekte ait olmadığı bir kavme nispet etmesi⁸⁷⁵ halinde de cehenneme hazırlanmasını ifade etmiştir. Bu rivâyetlerle Hz. Peygamber'in insanın biyo-psikolojik ve psiko-sosyal ilintilerinin önemine dikkat çektiğine şahit olmaktadır. Bu zümreden olarak evlat edinme uygulamasının da kaldırıldığına⁸⁷⁶ ve evlat edinilenlerin öz babalarına nispet edilerek çağırılması emrine⁸⁷⁷ işaret edelim.

Hz. Peygamber, kendi nesebi hakkında da bilgi vererek *Ademoğlu'nun en hayırlı neslinden Peygamber olarak gönderildiğini*⁸⁷⁸ ifade etmiş, *Abdulmuttalip oğlu olduğunu*⁸⁷⁹ belirtmiştir. İbn Abbas da, “Ben bu tebliğime karşılık sizden akrabalık bağının dışında bir şey istemiyorum”⁸⁸⁰ ayeti hakkında, Hz. Peygamber'in Kureyş'le akrabalık bağlarına işaret etmiştir.⁸⁸¹

Kureyşli müşriklerin yaptıklarına karşı fena sözler söylemek isteyen Hasan bin Sabit'e, kendisinin de Kureyş'e mensup olduğuna telmihle “*benim onlarla olan nesep bağımı nasıl yapacaksın?*”⁸⁸² demiş ve bir söz söylenirken dahi karabet bağının gözetilmesini tenbihlemiştir. Burada da görüleceği üzere mutlak olarak fiziki-biyolojik vakıa olan soya bağlı bir yergi yanlış olup, insanlar inanç ve amellerine göre, yani metafizik boyutlarıyla değer kazanmaktadırlar.

⁸⁷⁵ Kitâbu'l-Menâkıb, 5. Bâb, 3508. rivâyet.

⁸⁷⁶ Ahzâb, 33/ 4-5.

⁸⁷⁷ Kitâbu'n-Nikâh, 16. Bâb, 5088. rivâyet.

⁸⁷⁸ Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3557. rivâyet.

⁸⁷⁹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 52. Bâb, 2864. rivâyet; 97. Bâb, 2930. rivâyet; 167.Bâb, 3042. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 55. Bâb, 4315 ve 4316. rivâyet.

⁸⁸⁰ Şura Sûresi, 42/23.

⁸⁸¹ Kitâbu'l-Menâkıb, 1. Bâb, 3497. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Şura Sûresi, 1. Bâb, 4818. rivâyet.

⁸⁸² Kitâbu'l-Menâkıb, 16. Bâb, 3531. rivâyet.

Hız. Peygamber'in Arap kabileleri ve dini sosyo-kültürel tarihleri hakkında da bilgi verdiğini görmekteyiz. Mesela Huzaa kabilesinin atasının Amr bin Luhay olduğunu⁸⁸³ ve adak develeri âdetini bu kişinin ihdas ettiğini belirtmiştir.⁸⁸⁴ Buradan nesep vakiasının -belki inanç tarihi bağlamında- Nebevi gündemde yer teşkil ettiğini çıkarmamız mümkündür.

Kavmiyet aidiyetinin ölçülerini de çizmiştir. Ashap arasında tatsız bir şakalaşmadan doğan bir tartışma üzerine Ensarî'nin yardımına Ensar'ı çağırması ve Muhacirî'nin de muhacirleri çağırması hadisesi üzerine, Hız. Peygamber, bu tür yardımlaşma çağrılarının cahiliye âdeti olduğunu zikretmiştir. Daha sonra meselenin aslını sormuş ve tatsız şakalaşmaların bırakılmasını emretmiştir.⁸⁸⁵ Soya yahut ait olunan sosyal topluluğa dayanarak destek istemenin hoş karşılanmadığı, meselenin aslı üzerinden çözüm aranmasının daha sıhhatli görüldüğü ve hakkaniyete muvafık olduğu âşikârdır.

Hız.Peygamber, Ebu Zerr'in bir kişiyi annesinden ötürü ayıpladığını öğrenmesi üzerine kendisine *"sen kendisinde cahiliye âdeti bulunan biriymişsin"* diyerek⁸⁸⁶ soya nispetle değer hükmü vermenin yanlış olduğunu da güçlü bir şekilde ifade etmiştir.

Burada zikredilen hususlar bağlamında, soy-nesep bağının Allah'ın bir takdiri olarak ontolojik bir vakıa olduğuna, insanların emek ve iradelerinin söz konusu olmadığına, bunu inkârın beşeri bir hakikatin inkârı yahut Allah'ın takdirini kabul

⁸⁸³ Kitâbu'l-Menâkıb, 9 Bâb, 3520. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Maide Sûresi, 12. Bâb, 4623. rivâyet.

⁸⁸⁴ Kitâbu'l-Menâkıb, 9. Bâb, 3521. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Maide Sûresi, 12. Bâb, 4623. rivâyet.

⁸⁸⁵ Kitâbu'l-Menâkıb, 8. Bâb, 3518. rivâyet.

⁸⁸⁶ Kitâbu'l-İman, 22. Bâb, 30. rivâyet; Kitâbu'l-İtk, 15. Bâb, 2545. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 44. Bâb, 6050. rivâyet.

etmemek kabilinden büyük günah sayıldığı sonucuna varabiliriz. Ayrıca insanların soylarını farklı kimselere nispet etmeleri, sosyal anlamda bir keşmekeş ortamı oluşturabileceği gibi, bazı soyların diğerlerine üstün tutulması türünden yerilmiş cahiliye âdetlerinden birinin de önünü açması da kuvvetle muhtemeldir.

1.1.2. Dokunulmazlıklar ve İnsanın Saygınlığı

Hz. Peygamber, Veda Haccı günü, “*Kanlarınız,⁸⁸⁷ mallarınız,⁸⁸⁸ namuslarınız,⁸⁸⁹ bedenleriniz⁸⁹⁰ ... dokunulmazdır*” buyurarak, insan hayatının, mal varlığının, bedensel bütünlüğünün ve namuslarının kutsal bir saygınlığı haiz olduğunu belirtmiştir. İnsanların birbirlerinin boyunlarını vurup canına kıymalarını sapıklık olarak nitelemiştir.⁸⁹¹

⁸⁸⁷ Kitâbu’l-İlm, 9. Bâb, 67. rivâyet; 37. Bâb, 105. rivâyet; Kitâbu’l-Hac, 132. Bâb, 1741; Kitâbu’l-Edâhi, 5. Bâb, 5550. rivâyet; Kitâbu’l-Fiten, 8. Bâb, 7078. rivâyet; Kitâbu’t-Tevhid, 24. Bâb, 7447. rivâyet,

⁸⁸⁸ Kitâbu’l-İlm, 9. Bâb, 67. rivâyet; 37. Bâb, 105. rivâyet; Kitâbu’l-Hac, 132. Bâb, 1741; Kitâbu’l-Edâhi, 5. Bâb, 5550. rivâyet; Kitâbu’l-Fiten, 8. Bâb, 7078. rivâyet; Kitâbu’t-Tevhid, 24. Bâb, 7447. rivâyet,

⁸⁸⁹ Kitâbu’l-İlm, 9. Bâb, 67. rivâyet; 37. Bâb, 105. rivâyet; Kitâbu’l-Edâhi, 5. Bâb, 5550. rivâyet; Kitâbu’l-Fiten, 8. Bâb, 7078. rivâyet; Kitâbu’t-Tevhid, 24. Bâb, 7447. rivâyet. 105, 5550 ve 7447 numaralı rivâyetlerde geçen “ırzlarınız” ifadesinde şekk mevcuttur.

⁸⁹⁰ Kitâbu’l-Fiten, 8. Bâb, 7078. rivâyet. Diğer rivâyetlerde mevcut olmayıp bu rivâyette geçen “ebşarakum / beşeriyetiniz” ifadesi; günümüz tabiriyle “biyolojik bütünlük ya da biyolojik varlık” şeklinde de anlaşılabilir.

⁸⁹¹ Kitâbu’l-Edâhi, 5. Bâb, 5550. rivâyet; Kitâbu’t-Tevhid, 24. Bâb, 7447. rivâyet,

H. Peygamber, insana, kulak ve burun kesilmek suretiyle yapılan müsleyi⁸⁹² ve kavgada yüze vurmaya yasaklamıştır.⁸⁹³ Burada insanın farik organı olan yüze ayrı bir hürmet gösterilmesi istendiği de açıktır.

H. Peygamber, Hacda, tavaf esnasında elinden kayış yahut başka bir nesne ile bir başka insanı tutup tavaf ettiren birini görünce, önünü kesmiş, “*elinden tutmasını*” söylemiştir.⁸⁹⁴ İnsanın -bir hayvan misali, yular, değnek, kayış vb. gibi bir nesne vasıtasıyla değil- doğrudan elinden tutularak hürmet gösterilmesini istemektedir. Bu rivayet özelinde nesnelerin insanın hürmetinin korunmasına olan katkısını da görmekteyiz.

Yine köle ve hizmetçilerin çalışma ve geçim şartları hakkında belli esaslar koymuştur. Herşeyden önce onların Allah’ın hizmetimize verdiği “*kardeşlerimiz*” olduğu gerçeğini vurgulayarak; en temel beşeri ihtiyaçlar olan gıda ve giyim konusunda, köle-efendi, işçi-patron ayrımını kaldırmış; hizmetçilere altından kalkamayacakları iş/görevler verilmemesi, şayet verilirse yardımcı olunması konusunda talimat vermiştir.⁸⁹⁵ Yine hizmetçilere hazırlatılıp getirtilen yemekler için, onların da sofraya buyur edilmesini, bu yapılmayacaksa hazırladıkları yemeklerden bir iki lokma olsun ikram edilmesini telkin ederek, hizmetlilerin de insan olarak duygu ve iştahlarına işaretlerle haklarına dikkat çekmiştir.⁸⁹⁶

⁸⁹² Kitâbu’l-Mezâlim, 30. Bâb, 2474. rivâyet.

⁸⁹³ Kitâbu’l-İtk, 20. Bâb, 2559. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 35. Bâb, 5541. rivâyet.

⁸⁹⁴ Kitâbu’l-Hac, 65. Bâb, 1620. rivâyet.

⁸⁹⁵ Kitâbu’l-İman, 22. Bâb, 30. rivâyet; Kitâbu’l-İtk, 15. Bâb, 2545. rivâyet; Kitâbu’l-Edeb, 44. Bâb, 6050. rivâyet.

⁸⁹⁶ Kitâbu’l-Et’ime, 55. Bâb, 5460. rivâyet.

Evlerin mahremiyet mekanları olduğuna işaretle, bir delikten evini gözetleyen kimseyi kovalamış ardından, elindeki tarağı (midra?) sallayarak “*izlediğini bilseydim bunu gözüne sokardım, göz için de izin istenir*” demiştir.⁸⁹⁷

1.1.3. İnsanın Biyolojik Yapısı ve Nesne Olmak Bakımından Kıymeti

İnsanın biyolojik yapısı ile ilgili hususlar birçok rivâyete konu olmuştur. İnsan bedeniyle ilgili mevzular özellikle taharet, abdest, gusül, namaz, oruç gibi ibadetlere ilişkin fikhî ağırlıklı rivâyetlerde yoğunluk kazanmaktadır. Hz. Peygamber insanın biyolojik varlığına ihtimam göstermekte, beden ve biyolojik sınırlarının gereksiz yere zorlanmamasını salık vermektedir. Sıcaklığın şiddetli olduğu öğlen saatinde, namaz serinliğe erteletmesi, yemekle namaz çakıştığında yemeğin öne alınmasını,⁸⁹⁸ yemeğe başlanmıyorsa namaz için telaş edilmemesini,⁸⁹⁹ uykunun bastırması halinde namaza ara verilerek uyunmasını ne dediğini anlayacak hale gelene kadar namaza başlanmamasını tavsiye etmesi,⁹⁰⁰ yolculuğun insanın yeme-içme-uyku gibi temel ihtiyaçlarından alıkoyduğunu belirterek işi bitenin ailesine dönmesini⁹⁰¹ salık vermesi, Ramazan’da sefer hali vaki olduğunda orucunu açması⁹⁰² ve seferde oruç tutup tutmamayı kişinin tercihinine bırakması,⁹⁰³ “*iftarda acele ettikleri sürece insanların hayır üzere*

⁸⁹⁷ Kitâbu’l-Libâs, 75. Bâb, 5924. rivâyet.

⁸⁹⁸ Kitâbu’l-Ezan, 42. Bâb, 671. rivâyet; 42. Bâb, 673. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 58. Bâb, 5463 ve 5465. rivâyetler.

⁸⁹⁹ Kitâbu’l-Ezan, 42. Bâb, 672. rivâyet; 42. Bâb, 674. rivâyet.

⁹⁰⁰ Kitâbu’l-Vudû, 53. Bâb, 212 ve 213. rivâyetler.

⁹⁰¹ Kitâbu’l-Umre, 19. Bâb, 1804. rivâyet; Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 136. Bâb, 3001. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 30. Bâb, 5429. rivâyet.

⁹⁰² Kitâbu’s-Savm, 34. Bâb, 1944. rivâyet.

⁹⁰³ Kitâbu’s-Savm, 33. Bâb, 1943. rivâyet.

olduklarını” söylemesi,⁹⁰⁴ visal orucunu yasaklaması ve iftarı en fazla sahura kadar ertelenmesine izin vermesi,⁹⁰⁵ insanın biyo-psikolojik vakıasını önemseyişinin açık bir göstergesidir.⁹⁰⁶

1.1.3.1. İnsan Bedeni

İnsan bedeni bir tür emanet olarak görülmekte, bedenın bakımı, temizliğı, sağılığı ve tabi ihtiyaçları önemsenmektedir. Beden bakımı ile ilgili bahiste, Hz. Peygamber’in kişisel beden bakımı konusundaki uygulamaları ve çevresindekilere tavsiyeleri zikredilmişti. Aynı şekilde kılık-kıyafetle ilgili hükümler ve yeme-içme şekilleri de eşyanın/nesnelerin kullanımında insanın bedeniyle ilişkisi başlığı altında mütalaa edilebilir.

Beden temelli rahatsızlıklar, sağık problemleri dini vecibelerde esnetme yahut ertlemek için bir mazeret ve ruhsat olarak görülmektedir. Kişinin biyolojik yapısının, bedenın önemi anlaşılmaktadır. Sağık gerekçesiyle dini yasaklardaki esnekliğe örnek olarak, Hz. Zübeyr ve Hz. Abdurrahman’a vücutlarındaki kaşıntılarından dolayı ipek giymeleri yönünde ruhsat verilmesi zikredilebilir.⁹⁰⁷

Vefat halinde cenaze defnedilirken belli bir nizam ve ihtimam gözetilmesini talim edilmektedir. Cenaze, su ve kokulu bir ot olan sidr (سدر)⁹⁰⁸ ile 3-5 yahut daha fazla

⁹⁰⁴ Kitâbu’s-Savm, 45. Bâb, 1957. rivâyet.

⁹⁰⁵ Kitâbu’s-Savm, 50. Bâb, 1967. rivâyet.

⁹⁰⁶ Kitâbu Mevâkiti’s-Salât, 9. Bâb, 533, 534, 535, 536, 538. rivâyetler.

⁹⁰⁷ Kitâbu’l-Libâs, 29. Bâb, 5839. rivâyet.

⁹⁰⁸ Kitâbu’l-Cenâiz, 9. Bâb, 1254. rivâyet; 13. Bâb, 1258. rivâyet; 19. Bâb, 1265, 1266, 1267 ve 1268. rivâyet; Kitâbu Cezâu’s-Sayd, 13. Bâb, 1839. rivâyet; 20. Bâb, 1849. ve 1850. rivâyetler. 1839 numaralı rivâyette sidr kaydı yoktur.

yıkanıp paklanmalı, son yıkamada kâfur (كافر) da kullanılmalı⁹⁰⁹ ve kefenlenmelidir.⁹¹⁰ İhramlı olduğu halde vefat eden kişi için başının örtülmemesini⁹¹¹ ve koku sürülmemesini emretmiştir.⁹¹² Görüldüğü gibi insanın nâşı/cenazesi de muhterem kabul edilmekte ve temizlendikten sonra kefenlenerek defnedilmektedir. Buradaki temizlik ve giyim hususlarının altını çizelim.

1.1.3.2. Hilkati Değiştirmek

Hiz. Peygamber, yaratılış özelliklerini yani Allah'ın hilkatini değiştirenlere lanet etmiştir.⁹¹³ Hiz. Peygamber, muhtelif rivâyetlerde Allah'ın güzellik için dövme yapan (واشمات) ve yaptıranlara, (مستوشمات)⁹¹⁴ yüzlerinin tüylerini yolduranlara (متمصات)⁹¹⁵

⁹⁰⁹ Kitâbu'l-Cenâiz, 9. Bâb, 1254. rivâyet; 13. Bâb, 1258. rivâyet.

⁹¹⁰ Kitâbu'l-Cenâiz, 19. Bâb, 1265, 1266, 1267 ve 1268. rivâyet; Kitâbu Cezâu's-Sayd, 13. Bâb, 1839. rivâyet; 20. Bâb, 1849. ve 1850. rivâyetler.

⁹¹¹ Kitâbu'l-Cenâiz, 19. Bâb, 1265, 1266, 1267 ve 1268. rivâyet; Kitâbu Cezâu's-Sayd, 13. Bâb, 1839. rivâyet; 20. Bâb, 1849. ve 1850. rivâyetler.

⁹¹² Kitâbu Cezâi's-Sayd, 20. Bâb, 1850. rivâyet; 21. Bâb, 1851. rivâyet.

⁹¹³ Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi, 4. Bâb, 4886. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 82. Bâb, 5931. rivâyet, 84. Bâb, 5939. rivâyet; 85. Bâb, 5943. rivâyet; 87. Bâb, 5948. rivâyet.

⁹¹⁴ Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi, 4. Bâb, 4886. rivâyet; Kitâbul'-Libâs, 82. Bâb, 5931. rivâyet, 84. Bâb, 5939. rivâyet; 85. Bâb, 5943. rivâyet; 87. Bâb, 5948. rivâyet.

⁹¹⁵ Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi, 4. Bâb, 4886. rivâyet; Kitâbul'-Libâs, 82. Bâb, 5931. rivâyet, 84. Bâb, 5939. rivâyet; 85. Bâb, 5943. rivâyet; 87. Bâb, 5948. rivâyet.

“Mutenemmisat” kavramının tercümesinde Sofuoğlu tercümesinden yararlandık: 10. Cilt, 4856. Sayfa.

ve dişlerinin arasını yontarak açtıranlara (متفلجات)⁹¹⁶ lanet ettiğini belirtmiştir.⁹¹⁷ Yüzlerinin tüylerini sır güzellik için aldırırlara hitap ettiği kanaati uyanmaktadır. Zira uzun diş, fazla parmak gibi (esasen fitrî yaratılışa aykırı da olan) parçalar sebebiyle eziyet çekenlerin bu yasak kapsamı dışında olduğu belirtilmiştir.⁹¹⁸

Bazı rivâyetlerde güzellik için olması kaydı yokken⁹¹⁹ bazı rivâyetlerde salt olarak, saç ekleyen ve ekletene⁹²⁰ de lanet ettiği⁹²¹ ve dövme yaptırmaktan nehyettiği kaydı⁹²² da vardır. Bu hükümlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda çalışmalar da yapılmaktadır. Yasağın mutlak olmadığı, kişinin durumuna göre farklı hükümler alabileceği söylenmektedir.⁹²³

⁹¹⁶ Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi, 4. Bâb, 4886. rivâyet; Kitâbul'-Libâs, 82. Bâb, 5931. rivâyet, 84. Bâb, 5939. rivâyet; 85. Bâb, 5943. rivâyet; 87. Bâb, 5948. rivâyet. "Mütefellicat" kavramının tercümesinde Sofuoğlu tercümesinden yararlandık: 10. Cilt, 4856. Sayfa.

⁹¹⁷ Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi, 4. Bâb, 4886. rivâyet; Kitâbul'-Libâs, 82. Bâb, 5931. rivâyet.

⁹¹⁸ İbn Hacer, *Feth 'ul-Bârî*, cilt:10, s: 377.

⁹¹⁹ Mesela dövme için; Kitâbu'l-Libâs, 86. Bâb, 5945. rivâyet; Saç ekletme ve diğerleri için, Kitâbu'l-Libâs, 87. Bâb, 5947. rivâyet.

⁹²⁰ Kitâbu'n-Nikâh, 95. Bâb, 5205. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 83. Bâb, 5933 ve 5937; 85 Bâb. 5940. ve 5942. rivâyetler.

⁹²¹ Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi, 4. Bâb, 4887. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 83. Bâb, 5933 ve 5937; 85 Bâb. 5940. ve 5942. rivâyetler.

⁹²² Kitâbu'l-Libâs, 83. Bâb, 5933 ve 5937; 85 Bâb. 5940. ve 5942. rivâyetler; 86. Bâb, 5944. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 87. Bâb, 5946. rivâyet.

⁹²³ Bu konuyla ilgili bakınız: Nas, Taha, "İslam Hukuku Açısından Saç Ekiminin Hükümü", *İslami Araştırmalar*, 2016; c: 27, Sayı:1, s: 53-63.

İsrailoğullarının, kadınları kâkülle edindiği/bıraktığı zaman helak olduğunu belirtmiştir.⁹²⁴ Muaviye bin Ebu Süfyan, Medine'ye son gelişlerinden birinde bir çile saç çıkararak, bunu Yahudilerden başkasında görmediğini ve Hz. Peygamber'in (kakülleri ima ile) sapkınlık olarak nitelediğini belirtmektedir.⁹²⁵

Saç ekletme hususuna sağlık gerekçesi ile bile cevaz verilmediği anlaşılmaktadır. Bir cariye evlendikten sonra, hastalığından dolayı saçları dökülmüştü. Eşinin talebi üzerine,⁹²⁶ saç ekletmek isteği Hz. Peygamber'e ulaşınca, Hz. Peygamber *"Allah, saç ekleyene ve ekletenlere lanet etmiştir"*⁹²⁷ demiştir. Benzer bir rivâyet de şudur: bir kadın saçları dökülen kızı için saç ekletme izni istediğinde, Hz. Peygamber olumsuz cevap vermiş⁹²⁸ *"saç ekletene Allah'ın lanet ettiğini"* belirtmiştir.⁹²⁹

Cinsellik duygusunun helal bir duygu olduğunu ifade ederek ve hadım olmak suretiyle fitratın bozulmasını tasvip etmemiş, "Allah'ın size helal kıldığı güzellikleri haram kılmayın"⁹³⁰ ayetini okumuştur.⁹³¹

⁹²⁴ Kitâbu'l-Libâs, 83. Bâb, 5932. rivâyet.

⁹²⁵ Kitâbu'l-Libâs, 83. Bâb, 5938. rivâyet.

⁹²⁶ Kitâbu'n-Nikâh, 95. Bâb, 5205. rivâyet;

⁹²⁷ Kitâbu'n-Nikâh, 95. Bâb, 5205. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 83. Bâb, 5934 ve 5936. rivâyetler.

⁹²⁸ Kitâbu'l-Libâs, 83. Bâb, 5935. rivâyet. Bu rivâyette Hz. Peygamber'in sövdüğü (sebbe) ifade edilmektedir. Bu tabirle ifadedeki sertlik, muhtemelen saç ekletme talebindeki uygunsuzluğun şiddetine tekabül etmektedir.

⁹²⁹ Kitâbu'l-Libâs, 85. Bâb, 5941. rivâyet. Bir rivâyette; Hz. Peygamber'in lanet ettiği belirtilmektedir; Bak: Kitâbu'l-Libâs, 83. Bâb, 5936. rivâyet.

⁹³⁰ Maide Sûresi, 5/87.

⁹³¹ Kitâbu't-Tefsir, Maide Sûresi, 9. Bâb, 4615. rivâyet.

1.1.3.3. Cana Kıymak

Hız. Peygamber, intihar eden kişiyi cehennemlik olarak nitelemektedir.⁹³² İnsanın yaşama hakkı, bedeni ve biyolojik hayatıyeti, kendisinin üzerinde ilahi bir korumaya mazhardır. İnsanın, kendine yüklediğinin üzerinde, kendini aşan bir kıymeti olduğu açıktır. İnsanın nesnel ve metafizik varlığı açısından insan kendinden öte bir varlıktır. İntihar vakalarını inceleyen Ahmet Bayraktar, İntihar vakalarının çoğunlukla sosyal dışlanmışlık duygusu sebebiyle gerçekleştiğini, vakaların neredeyse tamamına yakının (%90) zihinsel anlamda hastalıklı ve sağlıklı düşünemeyen insanlar olduğu vb. tespitlerden hareketle, bu hükmün caydırıcılık amacıyla dile getirildiğini ve her vaka için mutlak hüküm ifade etmediğini savunmaktadır.⁹³³

İnsanın biyolojik vakıası başlığında son olarak, ilkesel anlamlar içeren Abdullah bin Amr rivâyetine atıfla yetiniyoruz. Hız. Peygamber, Abdullah bin Amr'ın, ömrü oldukça her gece Kuran'ı hatmetmesi, her gün oruç tutması gibi ibadet hayatındaki abartıyı hoş karşılamamış, belli bir ölçü içerisinde hareket etmesini öğütleyerek, daha fazlasının fazilet olmayacağını belirtmiştir.⁹³⁴ Görüldüğü üzere, Hız. Peygamber kişinin kendi nefsinin de kendi üzerinde hakkı olduğu ima edilerek, kişinin kendi bedeniyle olan ilişkisinde bile insanüstü değerlere (adalet, ilahi ölçüler vb.) riayet etmesi telkin edilmektedir.

⁹³² Kitâbu'l-Cenâiz, 83. Bâb, 1363, 1364 ve 1365. rivâyetler; Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 50. Bâb, 3463. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 39. Bâb, 4204. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 44. Bâb, 6047. rivâyet; 73. Bâb, 6105. rivâyet; Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nuzûr, 7. Bâb, 6652. rivâyet.

⁹³³ Bayraktar, Ahmet “İntiharın Fıkhi -Psikopatolojik Boyutları ve Vaka Sunumu”, *Eskiye*ni 36, Bahar 2018, 53-72.

⁹³⁴ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 37. Bâb, 3418 ve 3419. rivâyet; Kitâbu Fedâil'il-Kuran, 34. Bâb, 5052. rivâyet.

Buraya kadar değindiğimiz hususlar çerçevesinde kişinin biyolojik yapısının ve bedeninin önemi anlaşılmaktadır. Şimdi insanın psikolojik vakıasını ele alalım.

1.1.4. İnsanın Psikolojik Yapısı

Hız. Peygamber, insanın muhtelif psikolojik durumlarına vurgu yapmış, insanın duygu, düşünce ve davranışlarında metafizik varlıkların etkisine değinmiştir. Mesela hapsirmayı Allah'ın sevdiğini ve esnemeyi sevmediğini,⁹³⁵ esnemenin şeytandan olduğunu belirtmiş⁹³⁶, şeytanın insana sonu Allah'ın varlığına kadar varan sorular sordurabileceğini⁹³⁷, öfkenin şeytanla ilişkili olduğunu,⁹³⁸ şeytanın insanın damarlarında kan gibi dolaştığını⁹³⁹ ifade ve ima etmiştir. Kişinin uyandığı zaman abdest almasını tavsiye etmiş, genzine üç defa su çekmesini zira şeytanın genizde gecelediğini izah etmiştir.⁹⁴⁰

İnsanın duygu dünyası ve davranışları arasında bir ayırım yaparak, eyleme geçmeyen vesveselerin ümmeti için bağışlandığını ifade etmiştir.⁹⁴¹ Amellerin de -

⁹³⁵ Kitâbu'l-Edeb, 125. Bâb, 6223. rivâyet; 128. Bâb, 6226. rivâyet.

⁹³⁶ Kitâbu Bed'il-Halk, 11. Bâb, 3289. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 125. Bâb, 6223. rivâyet; 128. Bâb, 6226. rivâyet.

⁹³⁷ Kitâbu Bed'il-Halk, 11. Bâb, 3276. rivâyet.

⁹³⁸ Kitâbu Bed'il-Halk, 11. Bâb, 3282. rivâyet.

⁹³⁹ Kitâbu'l-İtikâf, 8. Bâb, 2035. rivâyet; 11. Bâb, 2038. rivâyet, 12. Bâb, 2039. rivâyet; Kitâbu Farzı'l-Humus, 4. Bâb, 3101. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 11. Bâb, 3281. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 121. Bâb, 6219. rivâyet; Kitâbu'l-Ahkâm, 21. Bâb, 7171. rivâyet.

⁹⁴⁰ Kitâbu Bed'il-Halk, 3295. rivâyet.

⁹⁴¹ Kitâbu'l-İtk, 6. Bâb, 2528. rivâyet.

insanın psikolojik ahvalıyla ilgili olduğuna işaret ile- niyete göre kıymetlendirileceğini belirtmiştir.⁹⁴²

Aynı biyolojik sınırlılıklarda olduğu gibi kişinin ibadet hayatında da psikolojik sınırlara riayet edilmesini vurgulamıştır. Nitekim “*Kur'an'ı gönülleriniz ülfet ettikçe okuyunuz, ayrılık başlarsa oradan kalkınız*”⁹⁴³ rivâyeti buna örnek verilebilir. Yine insanın rüyaları hakkında bilgiler vermiştir. “*Salih rüya Allah'tandır, kötü-karışık rüya şeytandandır. Biriniz kendisini korkutan bir rüya görürse, sol tarafına tükürsün, şeytandan Allah'a sığınsın. Bu şekilde zararından korunursunuz.*”⁹⁴⁴

Hız. Peygamber, yolculuğun insan psikolojisine zorlayıcı bir etkisi olduğunu ifade⁹⁴⁵ ve bazı yemeklerin insan psikoloji üzerindeki tesirine⁹⁴⁶ de işaret etmektedir.

Hız. Peygamber, kendisinin de beşer olduğunu ve kendisine verilen bilgilere göre hüküm verdiğini ifade etmiştir. Beşer olarak, psikolojik vakıasına işaret ettiği bu bağlamdaki konularda yanlış bir hüküm vermesi ihtimaline vurgu yapmış, davalı

⁹⁴² Kitâbu'l-İtk, 6. Bâb, 2529. rivâyet.

⁹⁴³ Kitâbu Fedâil'il-Kuran, 37. Bâb, 5060 ve 5061. rivâyetler.

⁹⁴⁴ Kitâbu Bed'il-Halk, 11. Bâb, 3292. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 39. Bâb, 5747. rivâyet; Kitâbu't-Ta'bir, 46. Bâb, 7044. rivâyet. Benzer muhteva için: Kitâbu't-Ta'bir, 3. Bâb, 6984. rivâyet; 10. Bâb, 6995. rivâyet; 14. Bâb, 7005. rivâyet.

7044. rivâyetinde “*güzel bir rüya gördüğü zaman sevdiği kişiden başkasına anlatmasın*” ve kaydı mevcuttur.

⁹⁴⁵ Kitâbu'l-Umre, 19. Bâb, 1804. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 136. Bâb, 3001. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 30. Bâb, 5429. rivâyet.

⁹⁴⁶ Bakınız: Birinci Bölüm, “5.1.5. Hazırlanan Muhtelif Yemekler” başlığı

kimselerin vicdanlarının sesini dinlemelerini, verilen hüküm şayet yanlışsa tatbik etmemelerini vurgulamıştır.⁹⁴⁷

İnsanın psikolojik vakıası ve şahsiyet değeri bağlamında son olarak “*insanların madenler gibi farklı değerlerde/kalitelere olduğu, inançla bu kalitelerinin değişmeyeceği*”⁹⁴⁸, “*Arapların cahiliyede en hayırlı olanlarının eğer gereği gibi idrak ederlerse İslam’da da en hayırlıları olacakları*”⁹⁴⁹ mealindeki rivâyetlere de işaret etmekle yetineceğiz.

İnsanın biyolojik ve psikolojik yönlerinden sonra, insanın sosyal ve metafizik yönüne ve bu cihetten eşya ile ilişkisini ele alalım.

1.1.5. İnsanın Sosyal ve Metafizik Değeri

Hız. Peygamber, insanların özelde müslümanların şehadetlerinin de Allah katında bir değerinin olduğunu söylemektedir.⁹⁵⁰ Cenazenin ardından dört, üç yahut 2 kişinin hüsn-i şehadetinin, müteveffa için cenneti vacip kılacaktır.⁹⁵¹

Diğer taraftan insanların dış görünüşlerine ve sosyal statülerini dikkate alarak bazı şahıslara verdiği değer, Allah katında aynı kıymet hükmünü taşımayabilmektedir.⁹⁵²

⁹⁴⁷ Kitâbu’l-Mezâlim, 16.Bâb, 2458. rivâyet; Kitâbu’s-Şehâdât, 27. Bâb, 2680. rivâyet; Kitâbu’l-Hiyel, 10. Bâb, 6967. rivâyet; Kitâbu’l-Ahkâm, 20. Bâb, 7169. rivâyet; 29. Bâb, 7181. rivâyet; 31. Bâb, 7185. rivâyet.

⁹⁴⁸ Kitâbu’l-Menâkıb, 1. Bâb, 3493. rivâyet. Bu mealdeki metinler Menâkıb Kitâbında, 1 Bâb, 3496. ve 25. Bâb 3588. rivâyetlerde senedsiz olarak geçmektedir.

⁹⁴⁹ Kitâbu Ehâdîsi’l-Enbiyâ, 8. Bâb, 3353. rivâyet.

⁹⁵⁰ Kitâbu’l-Cenâiz, 85. Bâb, 1367 ve 1368. rivâyetler.

⁹⁵¹ Kitâbu’l-Cenâiz, 85. Bâb, 1368. rivâyetler.

⁹⁵² Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 70. Bâb, 2887. rivâyet; Kitâbu’n-Nikâh, 16. Bâb, 5091. rivâyet.

Bazı rivâyetlerde kişilere, Allah'ın verdiği bu değerın ancak kıyamet gününde belli olacağına işaret edilmektedir.⁹⁵³ Cennet ehlinin (dünyada) zayıf kişiler olduğunu ve cehennem ehlinin de katı yürekli ululuk taslayan kimseler olduğunu ifade etmiştir.⁹⁵⁴

Bir kadınla dört şey için evlenilebileceğini; bunların mal, nesep, güzellik ve din olduğunu söyleyerek⁹⁵⁵ ve bir anlamda toplumun değer yüklediği hususları tasnif etmiştir. İnsanların değer verdikleri bu hususlardan; din güzelliğini tavsiye ederek, maddi-sosyo-ekonomik durumdan çok, manevi-ahlaki boyuta dikkat çekmiştir. Aynı tavsiyeyi kadınların evleneceği erkekler için düşünmek de pekâlâ mümkündür. İnsanın kıymeti ölçülürken kendi dışında olan maddi, dünyevi eşyaya bağlı özelliklerin değil, emeğine ve manevi sermayesine (takvasına) dikkat edilmesini, bunun öncelenmesini istemiştir.

Akrabalık ilişkilerinin da insanın sosyal değeri açısından bir karşılığı vardır. Hz. Peygamber, akraba ilişkilerini canlı tutmayı cennete⁹⁵⁶ ve rızkın genişlemesine⁹⁵⁷ vesile olduğunu ifade etmiştir. Burada da sosyal ilişkilerin insanın maddi varlığı üzerinde doğrudan/dolaylı bir etkisi olacağını ifade etmektedir.

Buraya kadar zikrettiğimiz rivâyetlerden hareketle; insanın sosyal ilişkilerinde eşyanın-mal varlığının etkili olduğunu ve Hz. Peygamber'in bu etkiyi tescil ederek, manevi ilkeler doğrultusunda şekillendirilmesini tavsiye ettiğini görmekteyiz.

1.1.6. Kadın ve Çocuklar

⁹⁵³ Kitâbu't-Tefsir, Kehf Sûresi, 6. Bâb, 4729. rivâyet.

⁹⁵⁴ Kitâbu't-Tefsir, Kalem Sûresi, 1. Bâb, 4918. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 61. Bâb, 6071. rivâyet; Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nuzûr, 9. Bâb, 6657. rivâyet.

⁹⁵⁵ Kitâbu'n-Nikâh, 16. Bâb, 5090. rivâyet.

⁹⁵⁶ Kitâbu'z-Zekât, 1. Bâb, 1396. rivâyet.

⁹⁵⁷ Kitâbu'l-Buyü', 13. Bâb, 2067. rivâyet.

Hız. Peygamber, insanlar arasında kadın ve çocukları farklı bir muamele sergilediğini görmekteyiz. Kadın ve çocuklara değır verilmeyen cahiliye toplumu ile iç içe yaşayan ve cahiliye ile eski kişisel psikolojik bağlarını henüz koparmış olan müslüman toplumu açısından değırlendirildiğinde, Hız. Peygamber'in bu tutumunun kadın ve çocuklara bir tür kayırma ve pozitif ayrımcılık şeklinde nitelenebilir. Sosyal tarihi tecrübe ve tabiatlarındaki naiflik de göz önünde bulundurulursa bu kayırmacı tutumun ne kadar yerinde olduğu anlaşılabilir.

Hız. Peygamber, kadın ve çocukların kendisine insanların en sevgilileri olduğunu söylemiştir.⁹⁵⁸

Hız. Peygamber, savaşlarda kadınların ve çocukların öldürölmesini kabul etmemiştir.⁹⁵⁹ Gece baskınlarında (yanlışlıkla) öldürölün kadın ve çocukların da babalarının hükmüne tabi olduğunu, *“Allah ve Rasulü dışında himaye olmadığını”* ifade etmiştir.⁹⁶⁰

Erkeklerin ekseriyetle kemale ermekle beraber, Hız. Meryem, Hız. Asiye ve Hız. Aişe olmak üzere üçü hariç kadınların kemal bulamadığını zikretmektedir.⁹⁶¹ Buharî'nin bu rivayetinde Hız. Hatice'nin faziletine dair bir ibare yoktur. Hız. Hatice'nin faziletleri ve Hız. Peygamber'in gönlündeki yeri hakkında farklı rivayetler⁹⁶² olsa da, kadınların kemâle ermesi hususunda Sahih-i Buhari'deki rivayetlerde yer almamaktadır.

⁹⁵⁸ Kitâbu Menâkıbü'l-Ensâr, 5. Bâb, 3785 ve 3786. rivâyetler.

⁹⁵⁹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 147.Bâb, 3014. rivâyet.

⁹⁶⁰ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 147.Bâb, 3012. rivâyet.

⁹⁶¹ Kitâbu'l-Et'ime, 25. Bâb, 5418. rivâyet.

⁹⁶² Kitâbu Menâkıbü'l-Ensâr, 20. Bab, 3816, 3817, 3818, 3819, 3820 ve 3821. rivâyetler.

Sosyal hayata iştirakleri açısından ele alındığında Asr-ı Saadette kadınlar sabah namazlarına camilere devam etmekteydiler.⁹⁶³ Savaşlarda, su dağıtma ve tedavi gibi destek hizmetlerinde bulundukları, ölü ve yaralıları Medine'ye gönderdikleri nakledilmektedir.⁹⁶⁴ Kureyş kadınlarının binicilikteki meziyetlerinden sitayişle bahseden Hz. Peygamber, onların çocuklarına karşı merhametli ve kocalarının malları hakkında titiz olmalarını da övmüştür.⁹⁶⁵

Hz. Peygamber Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının bir gün ve bir gecelik yola yanında mahremi olmadan çıkmaması gerektiğini kesin olarak ifade etmiştir.⁹⁶⁶ Diğer bazı rivâyetlerde bu üç günlük sefer olarak geçmektedir.⁹⁶⁷

Rivâyetlerde Hz. Peygamber'in yeni doğan bebeklere ağzında çiğnediği hurma ile tahnik yaptığı ve bereket duasında bulunduğu da nakledilmektedir.⁹⁶⁸ Hz. Peygamber'in çok küçük çocuklardan beyat almadığını bunun yerine dua ettiğini de öğrenmekteyiz.⁹⁶⁹

⁹⁶³ Kitâbu's-Salât, 13. Bâb, 372. rivâyet.

⁹⁶⁴ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 67. Bâb, 2882. rivâyet; 68. Bâb, 2883. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 2. Bâb, 5679. rivâyet.

⁹⁶⁵ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 46. Bâb, 3434. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 12. Bâb, 5082. rivâyet; Kitâbu'n-Nafakât, 10. Bâb, 5365. rivâyet. Buhari binicilik, çocuklara ihtimam ve eşlerinin malına sahip çıkma unsurlarını içeren bu rivâyeti, "*Kiminle Nikâhlanmalı? Hangi kadın hayırlıdır? Vucüb ifade etmemekle beraber nesilleri için neyi tercih etmeleri müstehaptır?*" Bâb başlığı altında zikretmesinden ve evlilik için tercih sebebi olarak gördüğünü anlamaktayız.

⁹⁶⁶ Kitâbu't-Taksir, 4. Bâb, 1088. rivâyet.

⁹⁶⁷ Kitâbu't-Taksir, 4. Bâb, 1088. rivâyet.

⁹⁶⁸ Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 45. Bâb, 3909. rivâyet; Kitâbu'l-Akika, 1. Bâb, 5467, 5468, 5469 ve 5470. rivâyetler.

⁹⁶⁹ Kitâbu's-Şerike, 13. Bâb, 2501 ve 2502. rivâyetler.

H. Peygamber'in çocukların yaşına indiğini, çocukla çocukça şakalaştığını görülmektedir. Mahmud bin Rebi, *kendisi beş yaşlarındayken*,⁹⁷⁰ H. Peygamberin yüzüne bir kovadan su püskürttüğünü zikretmektedir.⁹⁷¹

Medineli çocuklar H. Peygamber seferden dönerken, Veda tepesine onu karşılamaya gelirlerdi.⁹⁷² Buhari, bu babda zikrettiği bir diğer rivâyetle bu sefer dönüşlerinde bazen H. Peygamber'in çocukları tergisine aldığını ima etmektedir.⁹⁷³ Yine Umre dönüşü Muttaliboğulları ailesinin çocuklarının kendisini karşılamaya çıktıkları, birini önüne birini ardına bindirdiği nakledilmektedir.⁹⁷⁴

H. Peygamber, 6-7 yaşlarındaki bir çocuğu kavminin içinde Kur'an'dan en çok ezber bilen kişi olduğu gerekçesiyle imam tayin etmiştir.⁹⁷⁵ Burada H. Peygamberin yaşa değil, ilme önem verdiğini ve H. Peygamber nezdinde çocukların da geniş yetkilerle donatılabileceğini görmek mümkündür. Bu yetkilerin de muayyen sınırları

⁹⁷⁰ Kitâbu'l-İlm, 17. Bâb, 77. rivâyet.

⁹⁷¹ Kitâbu'l-İlm, 17. Bâb, 77. rivâyet; Kitâbu'l-Vudû, 40. Bâb, 189. rivâyet; Kitâbu'l-Ezan, 154. Bâb, 839. rivâyet; Kitâbu't-Teheccüd, 36. Bâb, 1185. rivâyet; Kitâbu'd-Deavât, 31. Bâb, 6354. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 6. Bâb, 6422. rivâyet.

⁹⁷² Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 96. Bâb, 3083. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 83. Bâb, 4426 ve 4427. rivâyetler.

⁹⁷³ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 96. Bâb, 3082. rivâyet.

⁹⁷⁴ Kitâbu'l-Umre, 13. Bâb, 1798. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 99. Bâb, 5965. rivâyet; 100. Bâb, 5966. rivâyet.

⁹⁷⁵ Kitâbu'l-Megâzi, 54. Bâb, 4302. rivâyet. Emir Es-San'ani, İmam Şafi, Hasan-ı Basri'nin mümeyyiz çocuğun imametinde bir kerahet görmediği; Ebu Hanife, İmam Malik ve Süfyan-ı Sevri'nin ise mümeyyiz çocuğun imametini kerih gördüklerini nakletmektedir. Bakınız: *Sübülü's-Selam*, Muhammed bin İsmail bin Salah Emir es-San'anî; Dâru'l-Hadis, Basım yeri ve tarihi yok; c:1, s: 370; 380 rivayet.

mevcuttur. Nitekim çocukların küçükken savaşa katılmalarına müsaade etmemekte, savaş için yaş ve bedence yeterlilik şartı arayarak, büyüdüklerinde izin vermektedir. Meselâ İbn Ömer’i 14 yaşında Uhud’a katılmasına izin vermemiş, bir yıl sonra 15 yaşında Hendek’te bulunmasına müsaade etmiştir.⁹⁷⁶

1.1.7. Köleler, Hizmetçi ve İşçiler

Bu başlıkta kölelerin o dönemin şartlarında mülkiyet olma hususiyetlerini göz önüne almak gerekecektir. Bu mevzuda kapsamlı ve temel ölçüleri ifade ettiğini düşündüğümüz şu rivâyeti konumuzun merkezine almayı faydalı görmekteyiz: Ebu Zerr Gıfari ile biri arasında bir sürtüşme olmuş ve Ebu Zerr annesinden dolayı bir kişiyi ayıplamıştı.⁹⁷⁷ Bunu öğrenen Hz. Peygamber, Ebu Zerr’e şöyle demiştir: *“Ey Ebu Zerr, onu anasından dolayı mı ayıpladın? Sen kendisinde cahliye huyları bulunan bir adammışsın. Hizmetçi kardeşleriniz, Allah’ın elinizin altına bahşettiği (nimetler)dir. Her kimin emrinde bir hizmetlisi varsa, yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın. Onlara takatlerinin üzerinde iş yüklemeyiniz. Eğer (zor bir işten) mesul tutmuşsanız, siz de ona yardımcı olunuz”*⁹⁷⁸ Hz. Peygamber sosyo-ekonomik şartlara, maddi ve ahlaki bir ölçü getirmektedir. Giyim ve gıda gibi temel insani ihtiyaçlar olan bir konuda, köle ve efendiyi insanlık asgari müştereginde buluştururken, iş ilişkisini ise ayrı tutmaktadır. İş ilişkisinde de hizmetlilerin Allah’ın ikramı olduğunu vurgulamakta, iş konusunda da gücü aşan bir yük yüklenmemesini salık vermektedir. Beşeri bağlamada ise din veya insanoğlu olmak bakımından kardeşliği vurgulamaktadır. Hatta insanın, muhatabına bakışındaki ölçülere riayetini, imanın da bir icabı olarak mütalaa ettiği görülmektedir.

⁹⁷⁶ Kitâbu’ş-Şehâdât, 18. Bâb, 2664. rivâyet.

⁹⁷⁷ Kitâbu’l-Edeb, 44. Bâb, 6050. rivâyet.

⁹⁷⁸ Kitâbu’l-İman, 22. Bâb, 30. rivâyet; Kitâbu’l-İtk, 15. Bâb, 2545. rivâyet; Benzeri için: Kitâbu’l-Edeb, 44. Bâb, 6050. rivâyet.

Mescidin temizlik hizmetinde bulunan siyahi bir kadın yahut erkeği bir süre göremeyince sormuş; vefat ettiğini öğrenince niçin kendisine haber verilmediğini sorarak, kabrinin gösterilmesini istemiştir.⁹⁷⁹ Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, insanların rengine-sosyal konumuna bakmadan onları takip etmekte, yaptıkları hizmetleri takdir etmekte, cenazelerini önemsemekte, kabirlerini ziyaret etmektedir.

Diğer taraftan kölelerin hürriyetlerin kavuşturulmasını teşvik etmiş: “*Açları doyurun, hastaları ziyaret edin, köleleri hürriyetine kavuşturun*”⁹⁸⁰ buyurmuştur.

Yaşam standartlarını teşkil eden eşyanın kullanılması konusunda; köle ile efendi arasında müşterek beşeri standartlara riayet edilmesini tavsiye eden Hz. Peygamber, devrin şartları icâbı kölelerin “mal varlığı” ve “eşya” statüsünde görülmelerine karşı bir önlem olarak, onların insan olmaları gerçeğini gözetmekte ve cahiliye tasavvurundan çok farklı bir toplumsal konuma yükseltmektedir.

Şimdi insan çevresinin canlı öğeleri olan bitkilere ve Hz. Peygamber döneminde bitkilerin kullanım biçimlerini, o devirdeki insanların canlı varlıklarla ilişkilerini inceleyelim.

1.2. Bitkiler

Hz. Peygamber’in yaşadığı dönem ve coğrafyada bulunan bitkiler, gıda maddesi, temizlik maddesi olarak, su ve yemek kapları, yahut çeşitli eşyaların yapımı gibi muhtelif amaçlarda kullanılmakta, ayrıca dönem coğrafyasında ziraat de yapılmaktaydı. Bu rivâyetler daha önceki bahislerde geçtiği için burada örnekler vererek tasnif etmekle yetineceğiz. Gıda maddesi olarak kullanılanlara en başta hurma, arpa, buğday, kabak, reyhan otu, turunç, soğan-sarımsak, salatalık.... vd; temizlik maddesi olarak

⁹⁷⁹ Kitâbu’s-Salât, 72. Bâb, 458. rivâyet; 74. Bâb, 460. rivâyet; Kitâbu’l-Cenâiz, 66. Bâb, 1337. rivâyet.

⁹⁸⁰ Kitâbu’l-Et’ime, 70. Bâb, 5373. rivâyet.

kullanılanlara misvak, izhır, sidr ve kâfûr ...vd.; su ve yemek kapları olarak kullanılanlara, kabak; çeşitli eşya yapımında kullanılanlara hurma lifleri (hasır), ağaçlar (minber) örnek verilebilir.

Hız. Peygamber'in uygulamasında bitkilerin metafizik etkileri de olduğu görülmektedir. Nitekim Hız. Peygamber, bir gün Medine'de dolaşırken, iki mezara rastlamıştır. İçinde yatan kişinin azap çektiğini farkedince, bir yeşil dalı ikiye bölerek bu mezarların başına dikmiş, bu dallar kuruyana kadar kabir azabına engel olacağını ifade etmiştir.⁹⁸¹ Esasen canlı varlık olarak bitkiler, kuruyuncaya kadar, vefat etmiş bulunan kişiler için bir merhamet vesilesidir. Hız. Peygamber'in bu uygulaması, muhtemelen günümüzde de devam eden mezarlıkların yeşilendilmesi geleneğinin menşeyini teşkil etmektedir.

Harem bölgesinde, -zaruret hali dışında- bitkilere de zarar verilmesi yasaklanmıştır.⁹⁸² Harem bölgesinde, bitkilerin de fiziki cansız nesnelerden ayrı bir kategori olarak zikredildiğini görmekteyiz.

Zirai mamüllerin canlılarca tüketilmesi halinde eken kimse için hayır vesilesi olduğu hususundaki rivâyete atıfta bulunalım.⁹⁸³

Diğer taraftan bitkilerin insanların muhtelif ihtiyaçları için kullanıldığını görmekteyiz. Bitkilerle ondan istifade eden diğer canlılar arasında faydalanmaya dayalı olarak bir hiyerarşinin olduğu da ortaya çıkmaktadır. Hayvanların beslenmesinde

⁹⁸¹ Kitâbu'l-Vudû, 55. Bâb, 216. rivâyet; 56. Bâb, 218. rivâyet; Kitâbu'l-Cenâiz, 81. Bâb, 1361. rivâyet; 88. Bâb, 1378. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 46. Bâb, 6052. rivâyet; 49. Bâb, 6055. rivâyet.

⁹⁸² Kitâbu Cezâi's-Sayd, 9. Bâb, 1833 ve 1834; Kitâbu'l-Lukâta, 7. Bâb, 2433 rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 54. Bâb, 4313.

⁹⁸³ Kitâbu Cezâi's-Sayd, 9. Bâb, 1833 ve 1834; Kitâbu'l-Lukâta, 7. Bâb, 2433 rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 54. Bâb, 4313.

bitkilerin, insanların beslenmesinde bitki ve hayvanların hayatîyetlerinin mühmel olduğunu tespit etmekteyiz. Hatta ölmüş de olsa -kabrinde azap gören- insanın faydası, bitkilerin hayatîyetine kıyasla önemszenmektedir.

Ağaçlar Kuran’da da muhtelif vesilelerle zikredilmektedir. Cennetteki yasak ağaç⁹⁸⁴, mübarek ağacın yağından lamba yakılması,⁹⁸⁵ güzel söz ve kötü sözün ağaca benzetilmesi,⁹⁸⁶ yeryüzündeki ağaçların kalem denizlerin mürekkep olması teşbihi,⁹⁸⁷ ağaçların secde etmesi,⁹⁸⁸ yeşil ağaçtan ateş yakılması,⁹⁸⁹ Hz. Musa’ya bir ağaçtan seslenilmesi,⁹⁹⁰ zakkum ağacı⁹⁹¹, muz ağacı,⁹⁹² hurma ağacı,⁹⁹³ ılğın⁹⁹⁴ ve sidr ağaçları⁹⁹⁵ örnek olarak verilebilir.

Sahih-i Buhari’yi incelediğimizde Hz. Peygamber döneminde Arap yarımadasında bulunan ağaç türleri hakkında fikir edinmekteyiz. Muhtelif rivâyetlerde hurma

⁹⁸⁴ Bakara, 2/35; Taha, 20/120; Araf; 7/19-20, 22.

⁹⁸⁵ Nur, 24/35

⁹⁸⁶ İbrahim, 14/24-25.

⁹⁸⁷ Lokman, 31/27.

⁹⁸⁸ Hacc, 22/18; Rahman, 55/6.

⁹⁸⁹ Yasin, 36/80.

⁹⁹⁰ Kasas, 28/ 30

⁹⁹¹ Saffat, 37/62; Duhan, 44/43; Vakıa, 56/52.

⁹⁹² Vakıa, 56/29.

⁹⁹³ Kaf, 50/10; Haşr, 59/5.

⁹⁹⁴ Kitâbu’s-Salât, 18. Bâb, 377. rivâyet. Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve’t-Tahridi Aleyhâ, 3. Bâb, 2569. rivâyet.

⁹⁹⁵ Sebe, 34/16.

ağaçlarından başka, erak/misvak,⁹⁹⁶ semure,⁹⁹⁷ ılgın isimleriyle anılan ağaçlara rastlamaktayız.

Ağaçlar, çöl ikliminde nadir bulunmaları ve nemin bulunmadığı ortamda gölgelerinin hissedilir derecede serin olması gibi özellikleriyle Risâlet döneminin doğal bir mekân unsurunu teşkil etmektedirler. Ağaçlar kimi zaman gölgesinde dinlendikleri, kimi zaman da altında beyat alınması gibi önemli sosyal hadiselerin cereyan ettiği varlıklardır. Hz. Peygamber'in ağaç altında dinlenmesi⁹⁹⁸, kılıcını ağacın dalına asması,⁹⁹⁹ Hudeybiye'de bir ağaç altında beyat alması¹⁰⁰⁰, daha sonra bu ağacın unutulması,¹⁰⁰¹ Huneyn'de ganimet dağıtırken bedeviler tarafından sıkıştırılınca ağacın altına yürümesi,¹⁰⁰² yolculukları esnasında ağaçları bir konak yeri ve namazgâh olarak kullanması,¹⁰⁰³ o dönem toplumunda ağaçların¹⁰⁰⁴ doğal işlevlerine örnek verilebilir.

⁹⁹⁶ Kitâbu Ehâdis'il-Enbiyâ, 29. Bâb, 3406. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 50. Bâb, 5453. rivâyet.

⁹⁹⁷ Kitâbu's-Salât, 89. Bâb, 484. rivâyet; Kitâbu Farz'ıl-Hums, 5. Bâb, 3107. rivâyet; 19. Bâb, 3148. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 32. Bâb, 4135. rivâyet.

⁹⁹⁸ Kitâbu'l-Megâzi, 32. Bâb, 4135, 4136 ve 4139 rivâyetler.

⁹⁹⁹ Kitâbu'l-Megâzi, 32. Bâb, 4135, 4136 ve 4139 rivâyetler.

¹⁰⁰⁰ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 110. Bâb, 2958, 2960. rivâyetler.

¹⁰⁰¹ Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4163. rivâyet.

¹⁰⁰² Kitâbu Farz'ıl-Humus, 19. Bâb, 3148. rivâyetler.

¹⁰⁰³ Kitâbu's-Salât, 89. Bâb, 483 ve 484 rivâyetler.

¹⁰⁰⁴ İbn Mesud, Cinlerin Hz. Peygamber'in Kuran okuyuşunu dinlemelerini Hz. Peygamber'e bir ağacın haber verdiğini belirtmiştir. Bakınız: Kitâbu Menâkıb'ıl-Ensâr, 32. Bâb, 3859. rivâyet.

Mekke'nin ağaçlarının da “harem/dokunulmazlık” kapsamında olması da zikredilmelidir.¹⁰⁰⁵

Hiz. Peygamber -sav- Hayber kuşatması esnasında Beni Nadr'ın Hurma ağaçlarını yaktırması ve kestirmiştir.¹⁰⁰⁶ İbn Ömer, “*Hurma ağaçlarından neyi kestiniz, yahut kesmeyip kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir. Bu fasıkları rezil etmesi içindir*”¹⁰⁰⁷ ayetinin bu hadiseyle ilgili olduğunu belirtir.¹⁰⁰⁸ Savaş gibi özel durumlarda, ekonomik değeri olan ağaçların, madde-eşya olmaları yönüyle sahiplerine uygulanan hükümlere tâbi olduğunu müşahade etmekteyiz. Ağaçlara zarar verilmesi Harem yasakları kapsamında iken; savaş gibi durumlarda ağaçların yakılması yahut kesilmesinde en azından ilahi bir iznin/emrin arandığını da düşünmek mümkündür.

Buhari rivâyetlerinde geçen mantar ve ızdır otuyla ilgili veriler, Hiz.Peygamber döneminde bitkilerin kullanım alanlarında fikir verecektir. Said bin Zeyd, Hiz. Peygamber'den “*mantarın men'* (مَنْ Kudret helvası) *cinsinden olduğu ve suyunun göze şifa olduğu*”¹⁰⁰⁹ bilgisini nakletmiştir. Izhır otu ise harem bölgesinde -istisna olarak- koparılabilecek bitki olarak zikredilmiştir.¹⁰¹⁰ Rivâyetlere baktığımızda ızdır otunun

¹⁰⁰⁵ Kitâbu'l-Cizye ve'l-Muvâdie, Bâb: 19, 3189. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 54. Bâb, 4313. rivâyet.

¹⁰⁰⁶ Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 6. Bâb, 2326 rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4031 ve 4032. rivâyetler.

¹⁰⁰⁷ Haşr, 59/5.

¹⁰⁰⁸ Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4031. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Haşr Sûresi, 2. Bâb, 4884. rivâyet.

¹⁰⁰⁹ Kitâbu't-Tefsir, Bakara Sûresi, 4. Bâb, 4478. rivâyet; Araf Sûresi, 2. Bâb, 4639. rivâyet; Kitâbu't-Tıbb, 20. Bâb, 5708. rivâyet.

¹⁰¹⁰ Kitâbu Cezâi's-Sayd, 9. Bâb, 1833 ve 1834; Kitâbu'l-Lukâta, 7. Bâb, 2433 rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 54. Bâb, 4313. rivâyet.

evlerde,¹⁰¹¹ evlerin çatılarında,¹⁰¹² demircilik¹⁰¹³ -kuyumculuk¹⁰¹⁴ işlemlerinde ve kabirlerde¹⁰¹⁵ kullanıldığını öğrenmekteyiz.

1.3. Hayvanlar

Hız. Peygamber döneminde hayvanlar et-süt-derileri ile gıda maddeleri, kıyafet ve gündelik bir takım eşyaların üretilmesinin yanında binek olarak veya bekçilik-avcılık gibi diğer hizmetlerde kullanılmaktaydı. Hayvanların ekonomik değerleri de bulunmakta, zekat-kurban gibi bir takım dini uygulamalara konu olmakta ve toplumda insanlarla aynı ekolojik ortamda doğal komşu olarak bulunmaktaydılar.

Hız. Peygamber'in insanın çevresindeki canlı varlıklarla ilişkisinde duyarlılıklarını korumasını telkin ettiğini görmekteyiz. Nitekim İsrailoğullarından¹⁰¹⁶ susamış bir köpeğe su veren kimsenin Allah'ın övgüsüne ve bağışlamasına mazhar olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹⁷ Kedisini aç ve susuz bırakıp bağlayarak börtü böcek yakalamasına bile izin vermeyen bu yüzden ölümüne sebep olan kadının cehennemlik olduğunu

¹⁰¹¹ Kitâbu'l-Cenâiz, 76. Bâb, 1349. rivâyet; Kitâbu'l-Cizye ve'l-Muvâdie, 19. Bâb, 3189. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 54. Bâb, 4313. rivâyet.

¹⁰¹² Kitâbu'l-Buyû', 28. Bâb, 2090 rivâyet.

¹⁰¹³ Kitâbu'l-Cenâiz, 76. Bâb, 1349. rivâyet; Kitâbu'l-Cizye ve'l-Muvâdie, 19. Bâb, 3189. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 54. Bâb, 4313. rivâyet.

¹⁰¹⁴ Kitâbu'l-Buyû', 28. Bâb, 2090. rivâyet.

¹⁰¹⁵ Kitâbu'l-Cenâiz, 76. Bâb, 1349. rivâyet.

¹⁰¹⁶ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3457. rivâyet.

¹⁰¹⁷ Kitâbu'l-Musâkâ, 9. Bâb, 2363. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 17. Bâb, 3321. rivâyet; Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3457. rivâyet.

söylemektedir.¹⁰¹⁸ Daha geniş anlamalı bir rivâyette ciğer sahibi her canlıya yapılan iyiliklerin sevap olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹⁹

Hız. Peygamber canlı hayvanların hedef yapılmasını yasaklamış,¹⁰²⁰ hatta lanetlemiştir.¹⁰²¹ Rivâyetin devamında canlı hayvana (bir organını keserek) müsle yapana lanet ettiğini de aktarılmaktadır.¹⁰²² Görüldüğü üzere hayvanların biyolojik varlığına eziyet çektilirerek zarar verilmesi yasaklandığı gibi, hayvanların psikolojisi de önemsenmektedir. Esasen bu İslam'ın hayvan hakları öğretisi ile de yakından ilgili bir husustur.

Hayvanların yüzlerine damga vurulmasından nehyetmiş,¹⁰²³ ancak koyunların kulaklarını mühürlediği nakledilmiştir.¹⁰²⁴ Yine Hız. Peygamber zekât develerini bizzat damgalamaktadır.¹⁰²⁵ Bir başka rivâyette hayvanların sırtlarını damgaladığı ifade edilmektedir.¹⁰²⁶ Hayvanların damgalanması, mülkiyetin tespiti açısından gerekli bir durumken, bunda da hayvanların yüzleri istisna tutulmuştur. Burada da canlı varlıkların

¹⁰¹⁸ Kitâbu'l-Musâkâ, 9. Bâb, 2365. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3318. rivâyet; Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3482. rivâyet.

¹⁰¹⁹ Kitâbu'l-Musâkâ, 9. Bâb, 2363. rivâyet.

¹⁰²⁰ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 25. Bâb, 5513 ve 5514. rivâyetler.

¹⁰²¹ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 25. Bâb, 5515. rivâyet.

¹⁰²² Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 25. Bâb, 5515. rivâyet. İnsanlara müsle yapılması yasaklandığı gibi, hayvanlara da müsle yasaklandığı anlaşılmaktadır. Müsleyi bir çeşit işkence olarak nitelemek de kâbildir.

¹⁰²³ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 35. Bâb, 5541. rivâyet.

¹⁰²⁴ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 35. Bâb, 5542. rivâyet.

¹⁰²⁵ Kitâbu'z-Zekât, 69. Bâb, 1502. rivâyet.

¹⁰²⁶ Kitâbu'l-Libâs, 22. Bâb, 5824. rivâyet.

insanlarla benzer bir şekilde, nev-i şahsına münhasır uzvu olan yüzlerine, ayrı bir saygınlık atfedildiğini görmekteyiz.

Mekke Haremine ait hayvanların ürkütülmesi dahi hoş görülmemiş, harem yasakları kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁰²⁷ Hayvanların normal hayatta da gereksiz yere ürkütülmemesi icab ederken, bu hassasiyetin hiç olmazsa Harem sınırlarında canlı tutulması vurgulanmıştır.

Ekonomik değerleri açısından, binek olmaları ve çeşitli hayvansal ürünler elde edilmelerinin yanında, bazı hayvanların zekât nisabına konu olduklarını ve zekâtı verilmeyen hayvanların kıyamette azap sebebi¹⁰²⁸ olacağına işaret edelim.

Hiz. Peygamber, kurbanlık hayvanlara gerdanlık asarak, diğer hayvanlardan ayırmıştır.¹⁰²⁹ Hayvanların çok olduğu ve birden fazla maksatla kullanıldığı vasatta işaretlemek gayesiyle gerdanlık asılması, niyetin izharı ve söz konusu hayvanın bu niyete tahsisi anlamını ifade etmektedir. Ancak bu niyet izharının da belli ölçüler içerisinde tutulmasını önemle vurgulamıştır. Mesela Hiz. Peygamber hac yolculuğu esnasına kurbanlık devesini yanında süren bir adam görmüş ve deveye binmesini söylemiştir. Adam devenin kurbanlık ayrıldığını söyleyince Hiz. Peygamber ısrar ederek deveye binmesini emretmiştir.¹⁰³⁰ Görüldüğü üzere Hiz. Peygamber, kurbanlık hayvanlara Allah'ın emrettiğinin dışında farklı kutsiyetler yüklenerek, ibadetin maksadından saptırılmasına da müsaade etmemiştir.

¹⁰²⁷ Kitâbu'l-Cizye ve'l-Muvâdie, Bâb: 19, 3189. rivâyet.

¹⁰²⁸ Kitâbu'z-Zekât, 3. Bâb, 1402. rivâyet.

¹⁰²⁹ Kitâbu'l-Hacc, 23. Bâb, 1545. rivâyet; Kitâbu'l-Hacc, 106. Bâb, 1694, 1695 ve 1696. rivâyetler; 107. Bâb, 1698. rivâyet.

¹⁰³⁰ Kitâbu'l-Hacc, 103. Bâb, 1689 ve 1690. rivâyetler; Kitâbu'l-Hacc, 112. Bâb, 1706. rivâyet; Kitâbu'l-Vasâyâ, 12. Bâb, 2754 ve 2755. rivâyetler; Kitâbu'l-Edeb, 95. Bâb, 6159 ve 6160. rivâyetler.

Hz. Peygamber'in, Medine'de mescit inşa edilene kadar koyun ağıllarında namaz kıldığını/kıldırıldığını da nakledilmektedir.¹⁰³¹

1.3.1. Binek Hayvanları ve Binicilik

Hz. Peygamber, kendi binekleri ile ilgili tutumları çalışmamızın önceki bölümlerinde¹⁰³² geçmişti. Burada binek hayvanları hakkında bir takım genel durumlardan bahsedeceğiz.

Hz. Peygamber'in binek hayvanlarını hareketlendirmek için kamçı kullandığını ve hayvanlara vurduğunu¹⁰³³ öğrenmekteyiz. Diğer yandan hayvanların gereksiz yere sertçe vurularak hızlandırılmasını doğru bulmamış, sekinet telkin etmiş, iyiliğin hayvanları hızlandırmakta olmadığını¹⁰³⁴ belirtmiştir. İlgili nehyin hac sürecinde olduğu, kendisinin Medine dönüşünde bineğini hızlandığı¹⁰³⁵ dikkate alınırsa, hayvanlara sertlik uygulanmasının kerih görmesinin yanında çevresel ve insani şartları da dikkate aldığını çıkarmak uygun olacaktır.

Yine Tebük seferinde Hz. Peygamber, sefere katılacak askerler için binek hayvanı aramaktadır.¹⁰³⁶ Binek hayvanı olmayanlar, uzun sürecek yolculuk nazar-ı dikkate alınarak savaşa katılmada mazur kabul edilmiştir.

¹⁰³¹ Kitâbu'l-Vudû, 66. Bâb, 234. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 48. Bâb, 428. rivâyet, 49. Bâb, 429. rivâyet.

¹⁰³² Bakınız: Birinci Bölüm, Hz. Peygamber'in Binekleri

¹⁰³³ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 49. Bâb, 2861. rivâyet.

¹⁰³⁴ Kitâbu'l-Hacc, 94. Bâb, 1671. rivâyet.

¹⁰³⁵ Kitâbu'z-Zekât, 54. Bâb, 1481. rivâyet; Kitâbu'l-Umre, 17. Bâb, 1802. rivâyet; Kitâbu Fedâili'l-Medine, 10. Bâb, 1886. rivâyet.

¹⁰³⁶ Ebu Musa el-Eşari ve Eşarilerle ilgili binek hadisesi muhtelif rivâyetlerde geçmektedir: Kitâbu Farzı'l-Humus, 15. Bâb, 3133. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 75. Bâb,

Binicilik konusunda, Hz. Peygamber, Kureyş kadınlarının maharetini teslim ve takdir etmektedir.¹⁰³⁷ Kadınların binek kullanması, o dönemin şartlarında sosyal hayatın daha aktif bir parçası olmaları şeklinde, günümüz için de sosyal hayattaki aktifliklerine ilaveten günümüz şartlarındaki ulaşım vasıtalarını kullanmaları şeklinde anlaşılabilir.

1.3.2. Av Hayvanları

Avlanan hayvanın mı'rad (معراض) denilen demirli çubukla avlanması durumunda demirin değerek öldürdüğü/yaraladığı hayvanın yenmesi, ahşap kısmının değmesi durumunda o hayvanın sopa ile vurulmanın etkisinden öldüğüne atıfla yenmemesini talim etmektedir.¹⁰³⁸ Demirin yaralayıcı öldürücü etkisi, ahşabın da darbe ile -hayvanın dayakla- öldürülmesi gibi bir sonucu olması muhtemeldir. Burada Hz. Peygamber'in maddenin/eşyanın fiziki özelliklerine ve etkilerine dikkat çektiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber yine av hayvanlarının Allah adı anılmak suretiyle ok ve yayla avlanması halinde bundan yenilebileceğini söylemiştir.¹⁰³⁹

4385. rivâyet, 79. Bâb, 4415. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 26. Bâb, 5518. rivâyet; Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nuzûr, 1. Bâb, 6623. rivâyet; 4. Bâb, 6649. rivâyet; 18. Bâb, 6678 ve 6680. rivâyetler; Kitâbu Keffâratı'l-Eymân, 9. Bâb, 6718. rivâyet; Kitâbu Keffâratı'l-Eymân, 10. Bâb, 6721. rivâyet; Kitâbu't-Tevhid, 56. Bâb, 7555. rivâyet.

¹⁰³⁷ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 46. Bâb, 3434. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 12. Bâb, 5082. rivâyet; Kitâbu'n-Nafakât, 10. Bâb, 5365. rivâyet.

¹⁰³⁸ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 1. Bâb, 5475. rivâyet; 2. Bâb, 5476. rivâyet; 3. Bâb, 5477. rivâyet; 9. Bâb, 5486. rivâyet.

¹⁰³⁹ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 4. Bâb, 5478. rivâyet; 10. Bâb, 5488. rivâyet; 14. Bâb, 5496. rivâyet.

Abdullah bin Mugaffel, Hz. Peygamber'in sapanla taş atılmasını kerih gördüğünü belirtmiştir. Sapanın ya diş kıracağını yahut göz çıkaracağını -yaralayıp öldürmeyeceğini- belirten ravi¹⁰⁴⁰ faydasız bulmuştur. Avlanırken gayenin yaralamak, acı çektirmek değil, hayvanın tez elden öldürülerek yenmesi olduğu açıktır.

Hz. Peygamber, hayvanı boğazlamak için bıçak bulunamaması halinde hayvanların bol kan akıtan nesnelerle kesilebileceğini, diş ve tırnaklarla kesilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁴¹ Bu yasağı da dişin kemik olduğunu, tırnakların da Habeşlilerin bıçakları olduğu şeklinde gerekçelendirmiştir.¹⁰⁴² Diş ve tırnakla bir hayvanın boğazlanmasının, hayvana hem acı çektirmesi yönüyle hoş olmayacağı, hem de insan onuruna yakışmayacak bir davranış olduğu açıktır. Diş ve tırnağın yaratılış amaçlarına diğer ifadeyle eşyanın tabiatına da mugayirdir.

Hz. Peygamber, taşla kesilen bir hayvanın yenmesine müsaade etmiştir.¹⁰⁴³ Hayvanı kesen kişinin hür veya köle olması, kadın veya erkek olmasının bir farkı yoktur.¹⁰⁴⁴

¹⁰⁴⁰ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 5. Bâb, 5479. rivâyet.

¹⁰⁴¹ Kitâbu's-Şerike, 3. Bâb, 2488. rivâyet; 16. Bâb, 2507. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 191. Bâb, 3075. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 15. Bâb, 5498. rivâyet; 18. Bâb, 5503. rivâyet; 20. Bâb, 5506. rivâyet; 23. Bâb, 5509. rivâyet; 36. Bâb, 5543. rivâyet; 37. Bâb, 5544. rivâyet.

¹⁰⁴² Kitâbu's-Şerike, 3. Bâb, 2488. rivâyet; 16. Bâb, 2507. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 191. Bâb, 3075. rivâyet. "*Habeşlilerin bıçakları*" ifadesinden kastın farklı bir kültürden sakındırmak yahut farklı bir kültürü aşağılamaktan ziyade o kültürdeki bir olgunun İslam'da hoş karşılanmayan bir husus olduğu şeklinde bir mana çağrışmaktadır.

¹⁰⁴³ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 18. Bâb, 5501 ve 5502. rivâyetler.

¹⁰⁴⁴ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 19. Bâb, 5504 ve 5501. rivâyetler.

Hız. Peygamber av esnasında yaralanan hayvanlarının 2-3 gün sonra bulunması halinde, eğer üzerilerinde atılan oktan başka yara izi yoksa yenebileceğini,¹⁰⁴⁵ fakat hayvan suya düşmüşse yine yenmemesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁴⁶

Ehil hayvanlardan zaptedilemeyenlerin de vahşi hayvanlar gibi okla vb. şeylerle avlanır gibi vurulmasını sözleriyle teyid ederek onaylamaktadır.¹⁰⁴⁷

1.3.3. Deve ve Koyunlar

Deve o günkü Arap toplumu için ekonomik değeri yüksek bir ulaşım vasıtası ve iktisat unsurudur. Bu vakianın müslümanlar için de geçerli olduğunu görmekteyiz. Nitekim Hız. Peygamber, Hayber Kuşatması esnasında sancağı verirken Hız. Ali'ye “*Bir kimsenin senin vesilenle hidâyete ermesi, kızıl develerden hayırlıdır*” buyurarak bir taraftan bu sosyo-ekonomik gerçeğe işaret ederken, diğer taraftan da metafizik değerlerin maddî kıymetlerden üstün olduğunu ima ile hidayete vurgu yapmıştır.¹⁰⁴⁸

Hız. Peygamber, deveyi kurbanlık ve binek olarak da kullanmıştır.¹⁰⁴⁹ Hicret yolculuğu esnasında binek olarak deveyi tercih ettiğini görmekteyiz. Hayvanın bir organının eksik olması üzerinde durmamıştır.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁵ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 8. Bâb, 5484 ve 5485. rivâyetler.

¹⁰⁴⁶ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 8. Bâb, 5484. rivâyet.

¹⁰⁴⁷ Kitâbu's-Şerike, 3. Bâb, 2488. rivâyet; 16. Bâb, 2507. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 191. Bâb, 3075. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 15. Bâb, 5498. rivâyet; 18. Bâb, 5503. rivâyet; 23. Bâb, 5509. rivâyet; 36. Bâb, 5543. rivâyet; 37. Bâb, 5544. rivâyet.

¹⁰⁴⁸ Kitâbu'l-Megâzi, 39. Bâb, 4210. rivâyet.

¹⁰⁴⁹ Kitâbu'l-Megâzi, 78. Bâb, 4400. rivâyet.

¹⁰⁵⁰ Kitâbu'l-Megâzi, 29. Bâb, 4093. rivâyet.

Hız. Peygamber, develerle meşgul olan insanların duygu durumlarının olumsuz yönde etkilendiğini, koyunlarla meşgul olanlarında olumlu yönde değiştiğini belirtmektedir: “Övünme ve kibir at ve deve çobanlarında ve bağırın sürü çobanlarında vardır. Sekinet koyun sahiplerinde vardır.”¹⁰⁵¹ Benzer muhtevada başka nakiller de vardır: “Koyun bereket, deve sahibi için izzettir. Atın perçemine kıyamete kadar hayır bağlanmıştır.”¹⁰⁵² Muhtemelen develerin edinilmesi, üreme ve bakım süreçleri zahmetli olduğu için sahiplerinde böyle bir etki uyanmaktadır. Nitekim rivayet metninde bulunan “bağırma” ifadesinden, hayvanların zabtı konusunda çobanlarına belli bir külfet yükledikleri çıkarılabilir.

¹⁰⁵¹ Kitâbu Bed’ül-Halk, 15. Bâb, 3301. ve 3302. rivâyetler; Kitâbu’l-Menâkıb, 1. Bâb, 3499. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 75. Bâb, 4388, 4389 ve 4390. rivâyetler.

Rivâyet metinlerinin bütünlük içerisinde mütalaa edilmesi halinde, Hız. Peygamber’in o günkü toplumların iman ve İslam’a yaklaşımlarını dikkate alarak; Yemenlilerle Rabia ve Mudar kabileleri arasında bir durum tespiti yaptığı şeklinde de yorumlanabilir. Lakin bu durum tespiti geçim kaynakları olan hayvanların cinslerine bağlı olarak gelişmiş olması da pekâlâ muhtemeldir.

İbn Hacer, burada koyunların bereket olduğu yönündeki rivayete atıfla, hayvanların insan psikolojisi üzerindeki etkisine işaret etmekte; Yemenlilerin koyunculukla, Mudar ve Rabia’ kabilesinin de devecilikle uğraştıklarını belirtmektedir. Ayrıca İbn Hacer, Ensarın aslının Yemenli olduğuna telmihle, buradaki muradın Ensar olabileceğini, o günkü Yemenliler olmadığını belirtmektedir. Bakınız: İbn Hacer, *Feth’ul-Bârî*, c:6, s: 352, 3302. rivayet.

¹⁰⁵² *Müsnedü’l- Bezzar*, Ebu Bekir Ahmed bin Amr, el-Bezzar, Tahkik: Mahfuzurrahman Zeynullah (1-9. ciltler), Adil bin S’ad (10-17 ciltler), Sabri Abdulhâlık eş-Şâfiî, (18. cilt), (Heyet), Mektebetü’l-Ulum ve’l-Hikem, Medinet’ul-Munevvere, 1988-2009; c: 7, s: 345, 2942. rivâyet.

Fitne zamanları için koyunun en hayırlı mal olduğunu, insanın kendi başına dağ başlarına ve vadilere gidebileceğini ifade etmektedir.¹⁰⁵³ Burada malın hayırlısı/hayırsızı şeklinde bir ayrımın doğduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber'in malın hayırlı olması ile kişinin dinini koruyabilmesi arasında kurduğu bağlantı âşikardır. Ayrıca davarın/koyunun insan için hayırlı mal olduğu tanımı yapılırken ekonomik değeri kadar, inzivaya imkân veren bir mal türü olarak da nitelendiği görülmektedir. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in koyun edinmeyi tavsiye ettiğini zira koyunda bereket olduğunu belirttiğini de öğrenmekteyiz.¹⁰⁵⁴ Hz. Peygamber'e koyun ağıllarında namaz kılmaktan sorulduğunda da, buna izin vermiş ve koyunda bereket olduğunu nitelemiştir.¹⁰⁵⁵

1.3.4. Atlar

Hayvanlarla ilgili rivâyetlere genel olarak bakıldığında, atlara ayrı bir önem verildiği anlaşılmaktadır. Mesela binek atı ve köle zekât nisabına dâhil edilmemekte,¹⁰⁵⁶ ve ehil eşeğin aksine at etinin yenmesine ruhsat verilmekte ve savaşlarda kullanılmaktaydı. Atlar savaşlarda önemli üstünlükler sağlamaktaydı. Hz. Peygamber Hayber savaşında ganimet taksimi yaparken, gazveye katılan suvarilere, atları için 2

¹⁰⁵³ Kitâbu'l-İman, 12. Bâb, 19. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 15. Bâb, 3300. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3600. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 34. Bâb, 6495. rivâyet; Kitâbu'l-Fiten, 14. Bâb, 7088. rivâyet.

¹⁰⁵⁴ İbn Hanbel, *Müsned*, c: 45, s: 379, 27381. rivâyet.

¹⁰⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c: 1, s: 337, 3878. rivâyet; Ebû Dâvud, Süleyman bin Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, (Sünen) Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, cilt: 1, s: 47, 184. rivâyet; s: 133, 493. rivâyet.

¹⁰⁵⁶ Kitâbu'z-Zekât, 45. Bâb, 1463. rivâyet; 46. Bâb, 1464. rivâyet.

hisse, kendileri için 1 hisse olmak üzere toplam 3 hisse vermiş, piyadeler için birer hisse vermiştir.¹⁰⁵⁷

Hz. Peygamber atlar hakkında şöyle buyurmuştur: “Atın alnındaki perçeme kıyamet gününe kadar hayır bağlanmıştır”¹⁰⁵⁸ Bazı rivâyetlerde hayır ecir ve ganimet¹⁰⁵⁹ olarak tavzih edilmektedir. Bu mealdeki rivâyetler Allah yolunda at edinmenin kıymeti hakkında کافی miktarda olumlu kanaati temin edecektir.

Tezimizin konusu bağlamında Enfal Suresindeki besili ve güçlü atlar hazırlamakla ilgili ayete¹⁰⁶⁰ atıfta bulunalım. Atlar, Allah yolunda edinilecek, besili ve güçlü olması için özen gösterilecek ve bu vesileyle bilinen ve bilinmeyen düşmanların gözleri korkacaktır. Ayetin zımdında, savaş için yapılan maddi hazırlıkların aynı zamanda psikolojik harb etkisinin de doğurduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan ayet-i kerimede atların zikredilmekle beraber, söz gelimi eşek-deve vb. hayvanların adlarının geçmemesi, atların yaratılışları itibarıyla insanla ünsiyeti ve savaş gibi durumlardaki faydasına doğrudan bir atıftır.

Bu ayetin izahı mahiyetinde anlayabileceğimiz Hz. Peygamber’in dilinde “Allah yolundaki atlar tanımlamasına” yer vermek isabetli olacaktır. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Kim Allah’a inanıp, vadini tasdik ederek Allah yolunda bir at edinirse,

¹⁰⁵⁷ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 51. Bâb, 2863. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 39. Bâb, 4228. rivâyet.

¹⁰⁵⁸ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 43. Bâb, 2849 ve 2850. rivâyetler; Kitâbu’l-Menâkıb, 28. Bâb, 3643, 3644 ve 3645. rivâyetler. Ayrıca 2851. rivâyet “Bereket atların alın perçemindedir” şeklindedir.

¹⁰⁵⁹ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 44. Bâb, 2852. rivâyet; Kitâbu’l-Farzı’l-Humus, 8. Bâb, 3119. rivâyet.

¹⁰⁶⁰ Enfal, 8/60.

(o atın) yemi, suyu, gübresi ve idrarı kıyamet günü mizanında sevap olarak eklenir.”¹⁰⁶¹

Görüldüğü üzere mülk edinilen hayvanın kendisi kadar, niyete bağlı olarak hayvana bağlı fiziki nesneler de, -dünya için olduğu kadar- mizanda da değer ifade etmektedir.

Nitekim şu rivâyet bu bağlamda daha genel bir manzara resmetmektedir: “At bir kişi için ecirdir, bir kişi için perdedir, bir kişi için de günahtır. Atı kendisi için sevap olan kişi, atını Allah yolunda gem vurur, bağını uzun yapar, bir otlığa yahut bir bahçeye yayar, o atın otlakta yahut bu bahçede bulduğu her şey o kişi için hasanelere dönüşür. O at yularını koparsa, bir yahut iki defa şahlansa atın izleri ve gübresi sahibi için hasanelere dönüşür. O at bir nehirden geçse ve sahibi onu suvarmak istemediği halde su içse bile o kişi için hasene olur. İşte bu at (sahibi için) ecirdir. Bir kişi de atını kendi mal varlığından ötürü edinse ve kimseye muhtaç olmamak için bağlasa, boyunduruğunda ve atın sırtında Allah’ın hakkını da unutmasa, o at bu kişi için perde olur. Gösteriş, övünme ve müslümanlara düşmanlık için at bağlayana gelince, işte bu kişi için de o at günah olur.” Aynı şey eşekler için sorulduğunda Hz. Peygamber, “bana o konuda şu kapsamlı ayet dışında bir şey indirilmedi” diyerek *“kim zerre kadar iyilik yaparsa onu görür. Kim de zerre miktarı kötülük yaparsa onu görür”*¹⁰⁶² ayetlerini okumuştur.¹⁰⁶³

Buhari’de müteaddid defa geçen bu muhtevadaki rivâyetlere¹⁰⁶⁴ göre; Hz. Peygamber,

¹⁰⁶¹ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 45. Bâb, 2853. rivâyet.

¹⁰⁶² Zilzal, 99/7-8.

¹⁰⁶³ Kitâbu’ul-Musâkât, 12. Bâb, 2371. rivâyet.

¹⁰⁶⁴ Kitâbu’ul-Musâkât, 12. Bâb, 2371. rivâyet; Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 48. Bâb, 2860. rivâyet; Kitâbu’l-Menâkıb, 28. Bâb, 3464. rivâyet; Kitâbu’t-Tefsir, Zilzal Sûresi, 1. Bâb, 4962. rivâyet; 2. Bâb, 4963. rivâyet; Kitâbu’l-I’tisam bi’l-Kitâbi ve’s-Sünne, 24. Bâb, 7356. rivâyet. Rivâyetler Ebu Hureyre kanalıyla gelmektedir.

2860 nolu rivâyette perde olan atla ilgili bölüm bulunmamakta, 4963 nolu rivâyet sadece eşeklerle ilgil bölümü içermektedir.

at edinmenin kişinin niyetine göre sevap, mübah yahut günah olabileceğini ifade etmiştir.

Ayet ve Hadisin birlikte mütalaa edilmesi halinde at edinmek, özel anlamıyla günümüz şartlarında ulaşım araçları yahut savunma silahları edinmek şeklinde yorumlanabilir. Aynı vurgu genel anlamda mütalaa edilirse -ki bu daha muvafıktır-, eşyanın tabiatı esas alınarak insanın sahip olduğu tüm eşya yahut diğer bir ifadeye mal-mülk için geçerli olarak düşünülmesi mümkündür. Zira malum olduğu üzere eşyada asıl olan ibahadır. Eşyanın kazandığı değer, sahibinin yüklediği anlama göre şekillenmektedir.

Übey bin Abbas'ın rivâyetine göre, dedesinin bahçesinde baktıkları Hz. Peygamber'e ait *Luhayf* adlı bir at vardır.¹⁰⁶⁵ Burada Hz. Peygamber'in bineklerinin isimleri olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan at etinin yenmesine ruhsat verilmiş olup,¹⁰⁶⁶ sahabenin Hz. Peygamber döneminde Medine'de at eti yedikleri nakledilmiştir.¹⁰⁶⁷ At etine ruhsat vermesi, aslında pek de uygun görülmediği anlamına gelebilir. Kerahat ve ibaha da ifade edebilir. Bu hususa dil ve rivâyetler bağlamında değinmekle yetinip fıkhi boyutuna girmiyoruz.

1.3.5. Köpek ve Kediler

¹⁰⁶⁵ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 46. Bâb, 2855. rivâyet.

¹⁰⁶⁶ Kitâbu'l-Megâzi, 39. Bâb, 4219. Rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 27. Bâb, 5520. rivâyet; 28. Bâb, 5524. rivâyet.

¹⁰⁶⁷ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 24. Bâb, 5510, 5511 ve 5512. rivâyetler; 27. Bâb, 5519. rivâyet. "Medine" kaydı 5511. rivâyette vardır.

Hız. Peygamber döneminde köpeklerin mescide pislediğı fakat bununla ilgili özel bir temizlik yapılmadığını¹⁰⁶⁸ öğrenmekteyiz. Muhtemelen bu bilgi, mescidlerin ilk yapıldığı döneme ilişkindir. Nitekim İbn Hacer de benzer bir fikirdedir. İlk dönemlerde mescitlerde kapı olmadığı ve mescitlerin tekrimi için özel bir hüküm bulunmadığı için, sokak hayvanları da girip çıkmaktaydılar.¹⁰⁶⁹ Görüldüğü üzere köpekler şehir hayatının tabî birer parçasını teşkil etmektedir. Diğer taraftan tarihsel sürecin, “yeni hükümlerin/uygulamaların gelmesi” ile rivâyetlerin bağlamlarının anlaşılması hususunda katkı sağladığı görülmektedir.

Diğer taraftan Hız. Peygamber, köpeklerin içtiğı kabın yedi defa yıkanması gerektiğini söyleyerek, yeme-içme konusundaki temizlik hassasiyetini, sokak ve mescit temizliğinden ayrı tutmuştur.¹⁰⁷⁰

Çoban köpeğı yahut av köpeğı dışında, keyfi olarak başka bir maksatla köpek edinenin her gün amelinden bir yahut iki kırat eksileceğı yönünde uyarılmıştır.¹⁰⁷¹ Bu uyarının hayvanları zevk için tabî hayatlarından uzaklaştırmanın hoş görülmediğı şeklinde anlıyoruz. Ayrıca bir fayda sağlanması halinde hayvanları evcilleştirmenin uygun olabileceğini, aksi takdirde tabî hayatlarına müdahale edilmemesi gerektiğini

¹⁰⁶⁸ Kitâbu'l-Vudû, Numarasız Bâb, 174. rivâyet.

¹⁰⁶⁹ İbn Hacer, canlı varlıklarının idrarlarının genel olarak kirli olduğu kabulünden hareketle temellendirmekte, köpek pislikleri için özel bir temizlik yapılmaması meselesinin de “kurumanın necaseti giderici özelliğine” atıfla açıklanabileceğı kanaatindedir. Bakınız: İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*, c: 1, s: 278-279, 174. rivâyet. Diğer taraftan bir diğer Buhari şarihi olan İbn Battal, bu rivayeti köpeklerin artıklarının pis olmamasına delillerinden addeder. Bakınız: İbn Battal, *Şerhu Sahih'il-Buhârî*, c: 1, s: 266.

¹⁰⁷⁰ Kitâbu'l-Vudû, Numarasız Bâb, 172. rivâyet.

¹⁰⁷¹ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 6. Bâb, 5480, 5481 ve 5482. rivâyetler.

çıkarmak da mümkündür. İçinde köpek bulunan eve meleğin girmemesi¹⁰⁷² ile ilgili rivâyetleri de aynı bağlamda değerlendirebiliriz.

Hz. Peygamber döneminde köpeklerin av için eğitilmesinin mümkün olduğu¹⁰⁷³ bilinmektedir. Allah adı anılarak ava gönderilmiş eğitilmiş av köpeklerinin, sahipleri için tuttukları avların yenmesinde bir beis görülmemektedir.¹⁰⁷⁴ Köpeğin av hayvanını öldürmesi halinde de hüküm değişmemektedir.¹⁰⁷⁵ Eğitilmemiş sahipli köpeğin sahibi için tuttuğu av hayvanının canlı olarak yakalanması ve Allah adı anılarak boğazlanması halinde bu avın da yenebileceğini ifade etmiştir.¹⁰⁷⁶ Eğitilmemiş yabancı köpeklerin aynı avın başında olması halinde, hangisinin öldürdüğünün belirlenemeyeceği için¹⁰⁷⁷ bu avdan yenmemesini tenbih etmektedir.¹⁰⁷⁸ Yine eğitilmiş köpeğin yakaladığı avın bir

¹⁰⁷² Kitâbu Bed'il-Halk, 7. Bâb, 3225 ve 3226. rivâyetler; 17. Bâb, 3322. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 12. Bâb, 4002. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 88. Bâb, 5949. rivâyet.

¹⁰⁷³ Maide, 5/4.

¹⁰⁷⁴ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 1. Bâb, 5475. rivâyet; 2. Bâb, 5476. rivâyet; 4. Bâb, 5478. rivâyet; 7. Bâb, 5483. rivâyet; 9. Bâb, 5486. rivâyet; 10. Bâb, 5487 ve 5488. rivâyetler; 14. Bâb, 5496. rivâyet. Meleklerin girmemesinden kasıt, rahmet melekleri olsa gerektir. Bu rivayetlerin genel amacının sakındırma olduğu kanaatindeyiz.

¹⁰⁷⁵ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 3. Bâb, 5477. rivâyet.

¹⁰⁷⁶ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 4. Bâb, 5478. rivâyet; 10. Bâb, 5488. rivâyet; 14. Bâb, 5496. rivâyet.

¹⁰⁷⁷ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 8. Bâb, 5484. rivâyet.

¹⁰⁷⁸ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 1. Bâb, 5475. rivâyet; 7. Bâb, 5483. rivâyet; 10. Bâb, 5487. rivâyet.

kısmını yemesi halinde, -hayvan psikolojisine atıfla- avı sahibi için değil kendisi için tutmuş olduğunu ifade ile o avdan yenmemesini telkin etmektedir.¹⁰⁷⁹

Bir kadının¹⁰⁸⁰ yahut İsrailoğullarından günahkâr¹⁰⁸¹ bir adamın¹⁰⁸² bir köpeğe olan merhametinden dolayı affa mazhar olduğunu,¹⁰⁸³ bir başka kadının bir kediye zulmünden dolayı cehenneme girdiğini belirtmiştir. Kadın kedisini bağlamış, yemek vermediği gibi haşerat tutup karnını doyurmasına da müsaade etmemiştir.¹⁰⁸⁴ Bu rivâyet bağlamında kedi yahut diğer canlıların tabi hayatlarından alınarak evcil birer hayvan olarak bakılmaları halinde, hukuklarına riayet edilmesi vurgusu açıktır. Bu bağlamda, hayvanların belli sınırlara riayet etmek kaydıyla, tabi hallerinden alınarak evcilleştirilmelerinin mümkün ve uygun görüldüğünü anlamaktayız.

¹⁰⁷⁹ Kitâbu'l-Vudû, 33. Bâb, 175. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 2. Bâb, 5476. rivâyet; 7. Bâb, 5483. rivâyet; 8. Bâb, 5484. rivâyet; 9. Bâb, 5486. rivâyet; 10. Bâb, 5487. rivâyet.

¹⁰⁸⁰ Kitâbu Bed'il-Halk, 17. Bâb, 3321. rivâyet.

¹⁰⁸¹ Kitâbu'l-Ehâdis'ul-Enbiyâ, 54. Bâb, 3467. rivâyet. İsrailoğullarından olduğu kaydı bu rivâyette mevcuttur.

¹⁰⁸² Kitâbu'l-Vudû, Numarasız Bâb, 173. rivâyet; Kitâbu'l-Musâkâ, 9. Bâb, 2363. rivâyet; Kitâbu'l-Mezâlim, 23. Bâb, 2466. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 17. Bâb, 3321. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 27. Bâb, 6009. rivâyet.

¹⁰⁸³ Kitâbu'l-Vudû, Numarasız Bâb, 173. rivâyet; Kitâbu'l-Musâkâ, 9. Bâb, 2363. rivâyet; Kitâbu'l-Mezâlim, 23. Bâb, 2466. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 17. Bâb, 3321. rivâyet; Kitâbu'l-Ehâdis'ul-Enbiyâ, 54. Bâb, 3467. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 27. Bâb, 6009. rivâyet.

¹⁰⁸⁴ Kitâbu'l-Ezan, 90. Bâb, 745. rivâyet; Kitâbu'l-Musâkâ, 9. Bâb, 2365. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3318. rivâyet; Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3482. rivâyet.

1.3.6. Diğer Hayvanlar

Hız. Peygamber'e donmuş yağa düşerek ölmüş fareden sorulduğunda, *“farenin düştüğü yer ve etrafının atılarak kalan yağın yenebileceğini”* söylemiştir.¹⁰⁸⁵ Zühri Ubeydullah bin Abdullah'dan nakille bir başka rivâyette donmuş yahut sıvı zeytinyağı ve fare¹⁰⁸⁶ yahut başka bir hayvan şeklinde geçmektedir.¹⁰⁸⁷ Bu rivâyet Hız. Peygamber'in ölmüş hayvanları ve fareyi necis olarak görmekle beraber, yine onun nezdinde makul bir temizlikle kalan gıda maddesinin kullanılabilmesinin mümkün olduğunu ifade eder.

Hız. Peygamber beş hayvanın öldürülmesinde bir günah olmadığını ifade etmiştir. Bu hayvanlar, karga, çaylak, akrep, fare, saldırgan/kuduz köpek¹⁰⁸⁸ olup fasık olarak nitelenmiş, harem sınırlarında bile olsalar öldürülebilecekleri zikredilmiştir.¹⁰⁸⁹

Mürselat suresinin yeni indiğı zamanlarda, Abdullah bin Mesud bir mağarada Hız. Peygamber'den sureyi öğrenirken bir yılan peyda olmuştur. Yanında bulunanlara yılanı öldürmeleri talimatını vermiş ancak yılan kaçmıştır. Bunun üzerine *“siz onun o sizin şerrinden korundunuz”* buyurmuştur.¹⁰⁹⁰ Burada saldıran bir yılanı karşı nefsi müdafaa şeklinde bir savunmanın haklı hatta gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır.

¹⁰⁸⁵ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 34. Bâb, 5538. rivâyet; 5540. rivâyet.

¹⁰⁸⁶ Kitâbu'l-Vudû, 67.Bâb, 235. rivâyet.

¹⁰⁸⁷ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 34. Bâb, 5539. rivâyet.

¹⁰⁸⁸ Kitâbu Cezâi's-Sayd, 7. Bâb, 1828 ve 1829. rivâyetler; Kitâbu Bed'il-Vahy, 16. Bâb, 3314. ve 3315. rivâyet.

¹⁰⁸⁹ Kitâbu Cezâi's-Sayd, 7. Bâb, 1829. rivâyet.

¹⁰⁹⁰ Kitâbu Cezâi's-Sayd, 7. Bâb, 1830. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3317. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Mürselat Sûresi, 1. Bâb, 4930. ve 4931. rivâyetler; 4. Bâb, 4934. rivâyet.

Ev yılanlarının öldürülmesini yasaklamıştır.¹⁰⁹¹ Bunlardan kısa kuyruklu yılan¹⁰⁹² ve arkasında iki çizgi bulunan yılan¹⁰⁹³ istisna olup, “göz nurunu giderdiği, hamile kadının çocuğunu düşürmesine sebep olduğu” gerekçeleriyle bunların öldürülmesini emretmiştir.

Hiz. Aişe, Hiz. Peygamber’in kertenkele hakkında “fasıkçık” (فُوسِق) dediğini fakat öldürülmesi hakkında bir şey demediğini nakletmektedir.¹⁰⁹⁴ Ümmü Şerik’ten gelen diğler iki rivâyette kertenkelenin öldürülmesini emrettiğı,¹⁰⁹⁵ gerekçe olarak da Hiz. İbrahim’in ateşine üflediğı zikredilmektedir.¹⁰⁹⁶ Bu rivâyet teklifle yükümlü olmayan hayvanların günahkâr olması yahut Hiz. İbrahim zamanındaki kertenkelelerin günahının, onun soyundan gelen diğler kertenkelelere yüklenerek öldürülmesi gibi dinin iki temel hususuna zahiren aykırı görünmektedir. Dolayısıyla kertenkelenin Hiz. İbrahim’in ateşine üflemesi; insanlara zarar veren bir yönü olduğundan kinayeyle sembolik bir anlatım olsa gerektir.

Ka’b bin Ucre’nin Hudeybiye’de ihramlı iken saçını bitlenmiştir. Bu duruma şahit olan Hiz. Peygamber, bitlerin kendisine eziyet verdiğini teyit ettikten sonra, tıraş olup

¹⁰⁹¹ Kitâbu Bed’il-Vahy, 14. Bâb, 3298. rivâyet; 15. Bâb, 3311. ve 3313. rivâyetler; Kitâbu’l-Megâzi, 12. Bâb, 4017. rivâyet.

¹⁰⁹² Kitâbu Bed’il-Vahy, 14. Bâb, 3297. rivâyet; 15. Bâb, 3310. rivâyet.

¹⁰⁹³ Kitâbu Bed’il-Vahy, 14. Bâb, 3297. rivâyet; 15. Bâb, 3308. ve 3311. rivâyet.

¹⁰⁹⁴ Kitâbu Cezâi’s-Sayd, 7. Bâb, 1831. rivâyet; Kitâbu Bed’il-Vahy, 15. Bâb, 3306. rivâyet.

¹⁰⁹⁵ Kitâbu Bed’il-Halk, 15. Bâb, 3307. rivâyet; Kitâbu Ehâdîsi’l-Enbiyâ, 8. Bâb, 3359. rivâyet; İbn Hanbel, Müsned, c:41, s:116, 24568. rivâyet; c:42, s:120, 25215. rivâyet; c: 43, s: 353, 26332. rivâyet.

¹⁰⁹⁶ Kitâbu Ehâdîsi’l-Enbiyâ, 8. Bâb, 3359. rivâyet.

akabinde fıdye vermesini buyurmuştur.¹⁰⁹⁷ Hz. Peygamber'in biti rahatsızlık verici haşere cinsinden gördüğünü ve önlem alınmasını emrettiğini anlamaktayız. Burada takva duygusunun rahatsızlık veren şeyleri def etmeye mani olmadığı da çıkarılabilir.

Bir başka rivâyette, eski kavimlerden bir peygamberin yaşadığı durumdan bahisle, bir karınca ısırığında, sadece o karıncanın değil, yuvasının yaktırmasının haklı olmadığını,¹⁰⁹⁸ karınca milletinden Allah'ı tesbih eden bir topluluğun yakıldığını¹⁰⁹⁹ ifade etmektedir. Burada hayvanların da Allah'ı kendi dillerince tesbih etmekte oldukları, insanların hayvanların bu tür hususiyetlerinin farkında olarak davranmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Sineğin bir gıdaya düşmesi halinde; bir kanadında şifa diğer kanadında hastalık olduğundan bahisle, iyice batırılmasını ve sonra çıkarılmasını telkin etmektedir.¹¹⁰⁰

Ebu Hureyre'nin Hz.Peygamber'den naklettiğine göre, öküze binen bir adama, öküzün dönerek “ben bu iş için yaratılmadım, çift sürmek için yaratıldım” dediğini¹¹⁰¹ belirtmektedir. Burada hayvanların yaratılış amaçlarına uygun olarak kullanılması hususu vurgulanmaktadır.

¹⁰⁹⁷ Kitâbu'l-Muhsar, 5. Bâb, 1814. rivâyet; 6.Bâb, 1815 ve 1816. rivâyetler; 8. Bâb, 1817 ve 1818. rivâyetler; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4159 ve 4190 rivâyetler; Kitâbu'l-Merdâ, 16. Bâb, 5665. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 16. Bâb, 5703. rivâyet.

¹⁰⁹⁸ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 153. Bâb, 3019. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb. 3319. rivâyet.

¹⁰⁹⁹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 153. Bâb, 3019. rivâyet.

¹¹⁰⁰ Kitâbu Bed'il-Halk, 16. Bâb, 3320. rivâyet.

¹¹⁰¹ Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 4. Bâb, 2324. rivâyet. Burada hayvanın konuşturulması hikaye üslubu ile ilgili dilsel bir özellik olarak anlaşılmaması mümkündür.

Hız. Peygamber'in gece horoz ötmeye başladığında teheccüd için kalktığını öğrenmekteyiz.¹¹⁰² Horoz sesini, melek görmesiyle; eşek sesini de şeytanı görmesiyle ilintilendirmiş; horoz sesini duyunca Allah'ın lütfundan istemeyi, eşek anırması duyunca da Allah'a sığınmayı telkin etmiştir.¹¹⁰³

1.3.7. Hayvanlarla İlgili Genel Tespitler

Hız. Peygamber, insanın çevresindeki canlılara duyarlı olmasını telkin etmektedir. Onlara kötülük etmemesi, bilakis onlar için iyi ve yararlı olacak şeylerle meşgul olmasını teşvik etmektedir. Evcil hayvan besleyen kimselerin hayvanlarına zulmetmemelerini tenbih etmektedir. Hayvanların insanlar için faydalar taşıdığını bilmekte, bu faydanın her şeyde olduğu üzere iyi/doğruniyetle Allah rızasına uygun şekilde kullanılmasını telkin etmektedir. Zararlı cinsten olan hayvanlardan korunmak için gerekli tedbirlerin alınmasını da emretmekte, tedbir alınırken de adil olunmasını vurgulanmakta, zarar verenle vermeyenin ayrı tutulmasını salık vermektedir.

Hayvanlardan kaynaklanan kirlilik durumlarında da gerekli temizliklerin israfı sebebiyet vermeden, vesveseye/abartıya mahal vermeden uygulanmasını ve gıda maddelerinden yararlanılmasını ifade etmiştir.

Diğer taraftan hayvansal ürünlerden istifade konusunda da belli ölçüleri vurgulamıştır. Ölmüş koyun¹¹⁰⁴ ya da keçi¹¹⁰⁵ gördüğünde onun derisinden istifade edilmemesinin (sebebini) sormuştur. Ölü hayvanın necis olduğu gerekçesi zikredilince,

¹¹⁰² Kitâbu't-Teheccüd, 7. Bâb, 1132. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 18. Bâb, 1132. rivâyet.

¹¹⁰³ Kitâbu Bed'il-Halk, 15. Bâb, 3303. rivâyet.

¹¹⁰⁴ Kitâbu'z-Zekât, 61. Bâb, 1492. rivâyet; Kitâbu'l-Buyû', 101. Bâb, 2221. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 30. Bâb, 5531. rivâyet.

¹¹⁰⁵ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 30. Bâb, 5532. rivâyet.

etinin yenmesinin haram kılındığını ifade ederek,¹¹⁰⁶ gıda olarak kullanılması dışında diğer maksatlarla değerlendirilmesinin önünde bir mani olmadığını ima etmiştir.¹¹⁰⁷ Bu rivâyette Hz. Peygamber'in eşyayı analitik olarak değerlendirdiğini, eşyanın kullanılabilir yönleri varsa iktisatlı olup, israf edilmemesini, bunlardan olabildiğince değerlendirilmesini salık verdiğini görmekteyiz. Bu rivâyetlerden hareketle Hz. Peygamber nezdinde kullanılması mümkün olan eşyanın bizatihi değerli olduğunu çıkarmak, küçük de olsa israfa kapı aralamamak hassasiyetini görmek kabildir.

Deve ve koyun sahipleri hakkındaki övünme ve sekinet tespitlerine bakılacak olursa¹¹⁰⁸ burada hayvanlarla sahipleri arasında kurulan ünsiyet işaret edilmektedir.

Hz. Peygamber, horoz ve eşek örneğinde olduğu gibi hayvanlarla metafizik varlıklar arasında ilişki de kurmakta; saldırgan develerin okla vurulması, yılan saldırısı, bitlenme gibi durumlar da düşünüldüğünde, hayvan davranışlarından veya hayvan kaynaklı gelişen olaylarda insanların da icab eden tutumları geliştirmesini salık vermektedir.

¹¹⁰⁶ Kitâbu'z-Zekât, 61. Bâb, 1492. rivâyet; Kitâbu'l-Buyû', 101. Bâb, 2221. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 30. Bâb, 5531. rivâyet.

¹¹⁰⁷ Kitâbu'z-Zekât, 61. Bâb, 1492. rivâyet; Kitâbu'l-Buyû', 101. Bâb, 2221. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 30. Bâb, 5531 ve 5532. rivâyetler.

¹¹⁰⁸ Kitâbu Bed'il-Halk, 15. Bâb, 3301. ve 3302. rivâyetler; Kitâbu'l-Menâkıb, 1. Bâb, 3499. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 75. Bâb, 4388, 4389 ve 4390. rivâyetler.

Rivâyet metinlerinin bütünlük içerisinde mütalaa edilmesi halinde, Hz. Peygamber'in o günkü toplumların iman ve İslam'a yaklaşımlarını dikkate alarak; Yemenlilerle Rabia ve Mudar kabileleri arasında bir durum tespiti yaptığı şeklinde de anlaşılabilir. Lakin bu durum tespiti geçim kaynakları olan hayvanların cinslerine bağlı olarak gelişmiş olması da pekâlâ muhtemeldir.

Hayvanların konuşmaları, günah işlemleri vb hususlar, günümüz edebiyatındaki hayvanların konuştuğu fabl türü hikâyelere benzer bir hususiyet göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın hayvanların dilini anlaması ile ilgili ayetlerin muhtevassından farklı bir hususiyettedir. Hadis rivayetlerinde rastlanan bu unsurlarda hayvanların bizzat bu davranışları gerçekleştirmiş olmaları değil, durumla ilgili hayvanların dilinden bir hikmet-nasihat aktarılması amaçlanmış olsa gerektir. Rivayetlerdeki bu tasvirlerde, edebiyat-sanat-şiir dilinin bir başka türü olarak kabul edilebilecek bir tür sembolik anlatım yahut din dilinin farklılaşması gibi bir durum söz konusudur.

1.3.8. Hz. Peygamber'in Canlılarla İlişkisinde Genel Tespitler

Hz. Peygamber'in canlılarla ilişkisinde insan, hayvan ve bitki türlerinin nesnel/fiziki varlıklarının kabul edildiği, bunun yanında özellikle insan ve hayvanların psikolojik yönlerinin ve haklarının olduğu açıktır.

İnsanların hürmeti, hayvanlara oranla, hayvanların saygınlığı da bitkilere nisbetle daha yüksektir. Diğer bir değişle, zaruretler ve şartlar çerçevesinde, insanların sağlık, güvenlik ve hayatlarını sürdürmeleri için hayvanların, hayvanlar içinse bitkilerin hakları mühemeldir.

Diğer taraftan hayvansal ve bitkisel maddelerden, insanların kullanımı için eşyalar yapıldığı da bilinmektedir.

Şimdi Hz. Peygamber'in eşya ile ilişkisi konusunun bütünlüğü açısından önemli olduğunu düşündüğümüz diğer başlıklara değinelim.

2. Hz. Peygamber'in Eşya İle İlişkisinde Diğer Başlıklar

Bu başlıkta müstakil olarak ele alınması halinde tezin muhtevassını fazlasıyla genişletecek bazı hususlara çalışmamızın konu bütünlüğünü sağlamak maksadıyla

lüzumu kadar temas etmeye çalışacağız. Bu bağlamda, hediyeler, sağlık, mucizeler, teberrük, sanat ve estetik, eğlence-spor, meslekler, mal varlığı ve bazı tabiat varlıkları gibi hususlarda öne çıkan eşya unsurlarına temas edilecektir.

2.1. Hz. Peygamber'in Hediyeleri ve Bu Konudaki Genel İlkeleri

Hz. Peygamber'in gelir kalemleri bahsinde ¹¹⁰⁹ Hz. Peygamber'e verilen hediyelerle ilgili bir takım tespitlerde bulunmuştuk. Burada Hz. Peygamber'in verdiği hediyeler ve çevresindekilerin hediyelerle ilgili uygulamalarındaki tutumuna ve bu konuda gözettiği, gözetilmesini istediği genel prensiplere değinmeye çalışacağız.

Hediyeleşme olgusunda birden farklı hususiyet mevcuttur. Hediye veren kişinin iç dünyasında hediye olarak verdiği nesneye yahut muhatabına verdiği değer kadar, hediye verilen bu nesnenin toplum nezdindeki maddi/manevi kıymeti ya da kendisine hediye verilen kişinin, toplumsal konumu, itibarı, şahsiyeti gibi bizatihi sahip olduğu değer de öne çıkmaktadır.

Hz. Peygamber, âdeti gereği kendisinden istenen nesneleri ihtiyacı olsa bile isteyen kişiye vermektedir. Burada muhatabının kimliğinden çok *Hz. Peygamber'in talepleri geri çevirmeme ilkesinin* öne çıktığını düşünmekteyiz.¹¹¹⁰ Hz. Peygamber için nesneler ve kişisel olarak bu nesnelere olan ihtiyacı, muhataplarının istekleri karşısında ikinci planda kalmaktadır. Örnek olarak şu rivâyetleri zikredebiliriz: Hz. Peygamber'in gömleğini, oğlu Abdullah'ın ricası üzerine,¹¹¹¹ Abdullah bin Übey'e kefen olarak verdiğini öğrenmekteyiz.¹¹¹² Bir başka örnek de şudur: bir kadın kendi eliyle ördüğü bir

¹¹⁰⁹ Bakınız: Birinci Bölüm, “1.1.1.3. Hibe, Hediye ve İkramlar” başlığı

¹¹¹⁰ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 11. Bâb, 2585. rivâyet.

¹¹¹¹ Kitâbu'l-Libâs, 8. Bâb, 5796. rivâyet.

¹¹¹² Kitâbu'l-Libâs, 8. Bâb, 5795. rivâyet.

hırkayı Hz. Peygamber'e hediye etmiştir. Hz. Peygamber'in böyle bir elbiseye bizzat ihtiyacı olduğu halde, kendisinden isteyen sahabesine tekrar hediye etmiştir.¹¹¹³

Hz. Peygamber'in binek hayvanlarını alıp hediye ettiği de görülmektedir. Mesela bir seferde Abdullah bin Ömer'in binmekte olduğu devenin rahat durmayıp, sürekli Hz. Peygamber'in devesinin önüne geçmesinden rahatsız olan babası Hz. Ömer'den bu devesini satın alarak; oğlu Abdullah bin Ömer'e hediye etmiştir. Hz. Peygamber'in buradaki gayesinin Hz. Ömer'in hassasiyetini de gözeterek ve Abdullah bin Ömer'in mahcubiyetini izale etmek olduğu anlaşılmaktadır.¹¹¹⁴ Bir başka örnek de şudur: bir seferde Cabir bin Abdullah'tan boz renkli devesini satın almış, ücretini ödedikten sonra deveyi yine eski sahibine hediye etmiştir.¹¹¹⁵ Burada da maddi ihtiyacı olan bir kişiye ekonomik destek sağlamak maksadıyla hareket ettiğini görmek mümkündür.

Hülasa edilecek olursa, Hz. Peygamber'in farklı amaçlarla hediyeler verdiği tespit etmekteyiz. Bazen kendisinden bir şey talep edilmesi halinde vermekte, bazen mahcubiyeti önlemek niyetiyle, bazen de ekonomik bir destek gayesiyle hediye vermektedir. Hediye olarak verdiği nesneler, Hz. Peygamber'in gömleği-hırkası gibi manevi değeri olan yahut deve/binek gibi maddi kıymeti yüksek olan nesneler olabilmektedir. Hediye verilen kişiler, Hz. Peygamber'in muhabbet beslediği, kırmak veya üzme istemediği kişiler yahut talebini geri çevirmeyerek memnun etmek istediği herhangi bir kişidir. Hz. Peygamber'in -Abdullah bin Übey örneğinde olduğu gibi- bazen sevmemekle beraber, gönlünü kırmak istemediği bazı araçlar hatrına da hediye verdiğini tespit etmekteyiz.

¹¹¹³ Kitâbu'l-Cenâiz, 28. Bâb, 1277. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 18. Bâb, 5810. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 39. Bâb, 6036. rivâyet.

¹¹¹⁴ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 25. Bâb, 2610. rivâyet.

¹¹¹⁵ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 49. Bâb, 2861. rivâyet. Bu rivâyet Sahih-i Buharî'de muhtelif şekil ve uzunluklarda tekrar etmektedir.

Hız. Peygamber'in kişisel olarak verdiği hediyeler dışında, hediyeleşme olgusuyla ilgili çizdiği genel çerçeveve ve hediyelerle ilgili dikkat çektiğı hususları ele alalım. Hız. Peygamber, kadınlara hitapla *“bir koyun ayağı bile hediye getirse bir komşunun diğerini (hediyesini yahut muhatabını) küçümsememesi”* gerektiğini ¹¹¹⁶ bildirmiş, hediyein azlığı konusunda bir fikir vermek sadedinde Hız. Peygamber şahsından bahisle *“bir koyunun ayağı dahi hediye edilse yahut yemeye davet edilse icabet edeceğını”* ¹¹¹⁷ söylemiştir. Bu rivâyetlerde hediyeı azımsamamak ve küçümsememek; dolayısıyla hediye veren kişinin gönlünü hoş tutmak gibi unsurlar belirginleşmektedir.

Hız. Peygamber, ana-babanın evlatlarına verdikleri hediyeler konusunda dengeı gözetmelerini özellikle belirtmiş, ¹¹¹⁸ ebeveynin eğer bir çocuğuna hediye verdiği halde diğerine vermeyecekse, vermiş olduğı hediyeı geri almasını emretmiştir. ¹¹¹⁹ Nitekim ebeveyn tarafından çocuklarına verilen hediyelerin kardeşler arasında ekonomik dengeı bozmanın yanında rekabeti ve kıskançlığı körükleme potansiyelini haizdir. Bu da hediyeleşmeden umulan faydanın tam aksi bir durum intac edecektir. Hız. Peygamber, insan amel/davranışlarında temel gayeleri/maksatları vurgulamakta ve birer eyşa olan araçlarla ilgili tasarrufların bu temel gayelere uygun olarak tanzim edilmesini

¹¹¹⁶ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 1. Bâb, 2566. rivâyet; Kİtabu'l-Edeb, 30. Bâb, 6018. rivâyet.

¹¹¹⁷ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 2. Bâb, 2568. rivâyet.

¹¹¹⁸ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 13. Bâb, 2587. rivâyet; Kitâbu's-Şehâdât, 9. Bâb, 2650. rivâyet.

Buhari bu manada bir rivâyeti; Bâb başlığı altında senedsiz olarak zikretmiştir. Bakınız: Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 12. Bâb.

¹¹¹⁹ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 2. Bâb, 2568. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 74. Bâb, 5178. rivâyet.

istemektedir. Davranışlarında iyi niyetin yeterli görülmediği, aynı zamanda fırsatle dengelemenin gereği de aşikârdır.

Hediye verirken insanlar arasında akrabanın,¹¹²⁰ komşuluk arası hediyeleşmelerde kapısı yakın olan komşunun öncelenmesi¹¹²¹ gerektiğini ifade etmiştir. İnsan ilişkilerindeki hukuk açısından bakıldığında; kan hısımlığına/soya bağlı yakınlığın ve salt mekân olarak yakın olmanın, yani maddi/fiziki yakınlığın da etkili olduğu görülmektedir. Burada kişisel kalbi yakınlıktan öte, kişinin iradesi dışında gelişmiş olan soya yahut mekâna bağlı yakınlıkların öncelenmesi de dikkate şayandır. Kişinin, duygusal önceliklerinden çok, maddi şartlarla gelişen beşeri hukuku önplanda tutmasını telkin etmektedir. Bu da eşya ile ilişki başlığı altında; insanın fiziki-biyolojik unsurları, kişisel psikolojik temayüllere öncelmesi cihetiyle mühimdir.

Hz. Peygamber, hediye verip de bu hediyesini geri alan kişiyi kusup sonra kusmuğuna dönen köpeğe benzetmiştir.¹¹²² Parayla satın alınmak suretiyle bile olsa hediyyeden¹¹²³ ve sadakadan¹¹²⁴ dönülmemesini telkin etmiş. Hediye niyetinin bozulmamasını tenbih etmiştir. Hediyeinin insanlar arası ilişki ve muhabbeti besleyici bir tarafı olduğu düşünüldüğünde, hediyyeden -parası ödenmek suretiyle bile olsa- geri dönülmesinin de menfî etkisi olacağı âşikârdır. Ebeveynin evladından birine yaptığı

¹¹²⁰ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 15. Bâb, 2592. rivâyet; 16. Bâb, 2594. rivâyet.

¹¹²¹ Kitâbu's-Şuf'a, 3. Bâb, 2259. rivâyet; Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 16. Bâb, 2595. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 32.Bâb, 6020. rivâyet.

¹¹²² Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 14. Bâb, 2589. rivâyet; 30.Bâb, 2621, 2622 ve 2623. rivâyetler.

¹¹²³ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 30. Bâb, 2623. rivâyet

¹¹²⁴ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 37. Bâb, 2636. rivâyet.

ölçüsüz hediye ise durum bunun tam aksine cereyan etmekte, dolayısıyla sonucun çok daha vahim olacağı öngörülmektedir.

Rivâyetlere bakıldığına, eşya ve canlıların dışında, bu eşya ve canlılardan doğan hak ve menfaatlerin hediye edilmesinin de söz konusu edildiği görülmektedir. Bu bağlamda şu örnekler zikredilebilir: Hz. Sevd'e'nin, kendi nöbet gününü Hz. Aiş'e'ye hibe ettiği nakledilmektedir.¹¹²⁵ Hz. Peygamber de eşlerinden Hz. Aiş'e'nin evinde bakılmak üzere izin istemiştir.¹¹²⁶ Eşyanın menfaatinin hediye edilmesi hususunda da Hz. Peygamber, *meniha*¹¹²⁷ denilen, hediyenin sürekli fayda doğuran, üreyen veya üreten bir hediye olmasını da taltif ve teşvik etmiş;¹¹²⁸ kendisi de bu tür hediyeleri kabul etmiştir.¹¹²⁹ Hz. Peygamber, kırk özellikten bahisle, bunları işleyen kimsenin Allah tarafından cennete konacağını ifadeyle; bunların en üstününün sağmal keçinin sütünden istifade edilmek üzere süreli olarak hediye edilmesi olduğunu ifade etmiştir.¹¹³⁰ Hz. Peygamber, faziletli olan *meniha* olarak ürünlerinden istifade edilmesi bağlamında koyun,¹¹³¹ deve¹¹³² ve tarla da zikretmektedir.¹¹³³ Dügün vb. cemiyetler için kıymetli

¹¹²⁵ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 15. Bâb, 2593. rivâyet.

¹¹²⁶ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 14. Bâb, 2588. rivâyet.

¹¹²⁷ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 35. Bâb, 2629. rivâyet. “Meniha” uygulaması da mülkiyet haklını saklı tutulması ve geçici olarak menfaatinin ikram edilmesi düşünüldüğünde, menfaatin hediye edilmesi kapsamında tahlil edilebilir.

¹¹²⁸ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 35. Bâb, 2629. rivâyet.

¹¹²⁹ Hz. Peygamber'in bu tür hediyeleri kabulü hakkında; Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 1. Bâb, 2567. rivâyet; 35. Bâb, 2630 rivâyetler; Kitâbu'r-Rikâk, 17. Bâb, 6459. rivâyet.

2630. rivâyette menihayı kendisi almayıp Ümmü Eymen'e verdiği nakledilmektedir.

¹¹³⁰ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 35. Bâb, 2631. rivâyet.

¹¹³¹ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 35. Bâb, 2629. rivâyet.

elbiseler de kullanılmak üzere emanet verilmektedir.¹¹³⁴ Yine *meniha* kapsamında şu örnek verilebilir: Hicretten sonra Medine'ye ilk geldiklerinde Ümmü Süleym Hz. Peygamber'e hurma ağaçları vermiş, Hz. Peygamber de bu ağaçları Ümmü Eymen'e vermiştir.

Meniha uygulamasının yanında ve umra¹¹³⁵ denilen, bir eşyanın/malın kayd-ı hayat şartıyla başkasının istifadesine verilmesi de bu kapsamda mütalaa edilebilir.¹¹³⁶

Kamu görevlilerinin, görevleri sebebiyle kendilerine verilen hediyelerin devlet malı kabul edileceğini belirtmiştir.¹¹³⁷ Bu vurgudan; görevden doğan menfaatlerin de görev hükmüne dâhil ve tâbi olduğunu çıkarmak mümkündür. Eşyanın yine görev ve niyete, maddi değerine manevi değere tâbi olduğu açıktır.

Hiz. Peygamber, hediye dışında sadaka verilmesini de telkin etmiştir. İnsanın *verdikçe kendisine de verileceğini belirtmiştir*,¹¹³⁸ *maddi değerleri sayıp içinde büyüttükçe, kendisine de kısılacığını belirtmiştir*.¹¹³⁹ Bu rivâyetlerden hareketle insanın maddi kıymeti olan eşyayla bağlarını belli bir mesafede tutmasının istendiği anlaşılabılır.

¹¹³² Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 35. Bâb, 2633. rivâyet.

¹¹³³ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 35. Bâb, 2634. rivâyet.

¹¹³⁴ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 34. Bâb, 2628. rivâyet.

¹¹³⁵ Sahih-i Buhari, Tecrid-i Sarih Tercümesi, Abdullah Feyzi Kocaer, 1. Cilt, 529. sf, 1171. rivâyet

¹¹³⁶ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 32. Bâb, 2625 ve 2626. rivâyetler.

¹¹³⁷ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 17. Bâb, 2597. rivâyet.

¹¹³⁸ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 15. Bâb, 2590. rivâyet.

¹¹³⁹ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 15. Bâb, 2591. rivâyet.

Bahsi geçtiği üzere Hz. Peygamber, bir yemek ikram edildiğinde “*hediye mi yoksa sadaka mı*” diye sorar, sadakadır denirse yemez, sadaka denirse yerdi.¹¹⁴⁰ Burada eşya sahibinin niyetini yani eşyaya yüklediği anlamı dikkate aldığını görülmektedir. Bu minvalde iki örneği zikretmek isabet olacaktır: İlki şöyledir: Hz. Peygamber Nüseybe’ye bir koyun sadaka/zekat olarak göndermiş, daha sonra Nüseybe de bu koyundan bir parçayı Hz. Peygamber ailesine (hediye) göndermiştir. Hz. Peygamber yiyecek bir şey olup olmadığını sorduğunda, bu durum kendisine anlatılınca, o da sadakanın (ya da sadaka sahibinin niyetinin) yerine ulaştığını ifade etmiştir.¹¹⁴¹ Diğer rivâyet de şöyledir: Hz. Peygamber bir gün Hz. Aişe’nin yanına girdiğinde ocakta yemek tenceresinin kaynamakta olduğunu görmüş ve yemek getirilmesini istemiştir. Hz. Aişe ekmek ve evde bulunan diğer katıklardan biri getirince, Hz. Peygamber ocaktaki yemeğe atıfla *et gördüğünü* hatırlatarak, *niçin getirilmediğini* sormuştur. Hz. Aişe de bu etin “Berire’ye sadaka olarak verildiğini, onun da kendilerine hediye ettiği” şeklinde izah etmiştir. Hz. Peygamber, “*onun için sadaka bizim için hediyedir*”¹¹⁴² diyerek, getirilmesini istemiştir.¹¹⁴³ Burada eşyanın el değiştirmesi durumunda, ilk sahibinin değil, yeni sahibinin niyeti dikkate alındığı görülmektedir.

Hediyelerle ilgili bu rivâyetlerin bütünlüğü dikkate alınarak hediyeleşmenin birçok türünün teşvik edildiğini görmekteyiz. Hediyeleşmenin önünde küçük de olsa bir

¹¹⁴⁰ Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve’t-Tahridi Aleyhâ, 7. Bâb, 2576. rivâyet.

¹¹⁴¹ Kitâbu’z-Zekât, 31. Bâb, 1446. rivâyet; 62. Bâb, 1494. rivâyet; Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 7. Bâb, 2579. rivâyet. 2579. numaralı rivâyetle Nüseybe yerine künyesi olan Ümmü Atıyye geçmektedir.

¹¹⁴² Kitâbu’z-Zekât, 62. Bâb, 1495. rivâyet; Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 7. Bâb, 2576. rivâyet; Kitâbu’l-Et’ime, 31. Bâb, 5430. rivâyet;

¹¹⁴³ Kitâbu’l-Et’ime, 31. Bâb, 5430. rivâyet.

mani bırakmamak, insanlar arası iletişimin nitelik ve nicelik bakımından pekişmesine vesile kılınmasını sağlamak gibi maksatların da bulunduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber'in hediye/sadaka olarak verilen eşyalar konusunda; eşya sahibinin niyetini yani eşyaya yüklediği anlamı dikkate aldığını anlamaktayız. Aynı doğrultuda iyilik yapan kişinin, iyiliğe nesne olan eşyasına yüklediği anlamı bizzat kendisinin bozması da hoş görülmemiştir. Sadakayı/hediyeyi alan yeni sahibinin yüklediği anlam da önceki sahibinin niyetini bozmamakta, eşya el değiştirmekle yeni sahibinin niyetine göre yeniden değer kazanmaktadır. Diğer taraftan hediye veren kişinin niyeti isteği kadar, hediyein maksadına/ruhuna uygun davranmasını; hediye verdiği muhatabın konumunu da gözetmesi gerektiğini görmekteyiz. Özellikle aile içinde kardeşler arasında ekonomik dengeyi değiştirebileceği de göz önünde tutulmakta ve hedeflenen faydanın tersine sonuç vermemesi için de önlemler alınmaktadır. Hediyeden dönülmesini köpeğin kusmuğuna dönmesi şeklinde hoş görmezken, aile içi hediyeleşmelerde tam aksi bir tutum sergileyerek, kardeşler arasında dengelerin bozulmaması için hediyeden dönülmesini telkin etmektedir. Bu cihetle kardeşler arası hukuka ve aile ahengine verilen önem bârızdır.

Hediyeler hakkındaki rivâyetlerde de görüldüğü üzere çoğunlukla eşyanın manevi değeri ön plana çıkmakta, eşyalar ait oldukları insanların niyet ve amaçları doğrultusunda anlam kazanmaktadır. Bununla birlikte eşyanın fiziki/maddi değeri de büsbütün yok sayılmamakta, bilakis hediyeye bu maddi fayda üzerinden anlam yüklenmektedir. Hediye nesnelerin dışında, hediye edilen kişilerin talep, ihtiyaç, mahcubiyet vb özelliklerinin de hediyeler konusunda belirleyici olduğunu görmek mümkündür. Ayrıca Hz. Peygamber'in hediye edilen nesneden çok hediye eden kişiyi ve iyi niyetini hüsnü kabulle karşıladığını, bazen kendisine verilen bu hediyeleri de hediye ettiğini ve genel olarak hediyelere mukabelede bulunarak minnet altında kalmadığını görmekteyiz.

Şimdi insanın sağlığını teminde birer eşya olmaları bakımından muhtelif ilaçları ve bunlarla ilgili geliştirilmiş olan tedavi yöntemlerini inceleyelim.

2.2. Sağlık, İlaçlar ve Tedavilerde Eşya ile İlgili Unsurlar

Hız. Peygamber'in bitkilerin ve bazı tekniklerin insan bedeni üzerindeki etkisi hakkında bilgi ve fikir sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bir takım maddelerin ve yöntemlerin de tedavi edici yönlerine vurgu yapmış, bunları bazen kendisi de kullanmış, bu bilgileri doğrultusunda çevresindekileri sağlıkla ilgili konularda da yönlendirmiştir.

Rivâyetlerde Hız. Peygamber'in kişisel sağlığı ile ilgili uygulamalarına temas edelim. Hız. Peygamber, ihramlıyken,¹¹⁴⁴ oruçluyken¹¹⁴⁵ ve bu haller dışında da başından,¹¹⁴⁶ çenesinden¹¹⁴⁷ hacamat yaptırdığı¹¹⁴⁸ bilgisi geçmektedir. Sahih-i Buharî'de ayrıca bizzat Hız. Peygamber'in saut¹¹⁴⁹ denilen burun ilacını¹¹⁵⁰ kullandığı da geçmektedir.

Hız. Peygamber'in çevresindeki hastaların tedavi süreçleri ile ilgili uygulama ve tavsiyelerine yer verelim. Hız. Peygamber, hasta kimseleri ziyaretinde abdest alarak,

¹¹⁴⁴ Kitâbu Cezâi's-Sayd, 11. Bâb, 1835. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 12. Bâb, 5695. rivâyet; 14. Bâb, 5698.rivâyet; 15. Bâb, 5700. rivâyet.

¹¹⁴⁵ Kitâbu't-Tıb, 11. Bâb, 5694. rivâyet.

¹¹⁴⁶ Kitâbu't-Tıb, 14. Bâb, 5698 ve 5699. rivâyetler; 15. Bâb, 5700 ve 5701. rivâyetler.

¹¹⁴⁷ Kitâbu't-Tıp, 14. Bâb, 5698. rivâyet.

¹¹⁴⁸ Kitâbu't-Tıb, 9. Bâb, 5691. rivâyet.

¹¹⁴⁹ Kitâbu't-Tıb, 9. Bâb, 5691. rivâyet.

¹¹⁵⁰ Sâutun burun ilacı olduğu hakkında bakınız: Sofuoğlu, Sahih-i Buhari Tercemesi, 12. Cilt, s: 5730, ilgili hadisin tercümesi ve dipnotu.

abdest suyunun artanını hastanın üzerine serpmekte ¹¹⁵¹ yahut bu su hastaya içirilmektedir. ¹¹⁵² Burada Hz. Peygamber'in herhangi bir suyu serpmesini değil, abdest suyundan artanı hastanın üzerine serpmesini vurgulamakta yarar vardır.

Çörekotunu da ölümden başka her türlü hastalığa şifa olarak nitelemiş, ¹¹⁵³ muhtelif vesilelerle hacamatta şifa olduğunu ifade etmiştir. ¹¹⁵⁴ Bal şerbeti içirilmesini de tedavi şekilleri arasında saymaktadır. ¹¹⁵⁵ Ayrıca o dönemde göz hastalığı için sürme çekmenin faydalı bilindiği anlaşılmaktadır. ¹¹⁵⁶

Hz. Peygamber, Hindistan bölgesinden getirilen, kokusu hoş olan bir cins ağacın dalı olan ¹¹⁵⁷ *Ūdu'l-Hindînin* (العود الهندي) yedi derde deva olduğunu belirtmiştir. ¹¹⁵⁸

¹¹⁵¹ Kitâbu'l-Vudû, 44. Bâb, 194. rivâyet; Kitâbu'l-Merdâ, 5. Bâb, 5651. rivâyet; 21. Bâb, 5676. rivâyet.

¹¹⁵² Kitâbu'l-Vudû, Numarasız Bâb, 190. rivâyet; Kitâbu'l-Merdâ, 18. Bâb, 5670. rivâyet.

¹¹⁵³ Kitâbu't-Tıb, 7. Bâb, 5687. ve 5688. rivâyetler.

¹¹⁵⁴ Kitâbu't-Tıb, 3. Bâb, 5680 ve 5681. rivâyetler; 4. Bâb, 5683. rivâyet; 13. Bâb, 5696. ve 5697. rivâyetler; 15. Bâb, 5702. rivâyet; 17. Bâb, 5704. rivâyet.

¹¹⁵⁵ Kitâbu't-Tıb, 3. Bâb, 5680 ve 5681. rivâyetler; 4. Bâb, 5683. ve 5684. rivâyetler; 15. Bâb, 5702. rivâyet; 17. Bâb, 5704. rivâyet; 24. Bâb, 5716. rivâyet.

5864 numaralı rivâyette, Hz. Peygamber, karnı ağrıyan kişiye bal şerbeti içirilmesini salık vermiş, 3 defa içip iyileşmediği bildirilince, Hz. Peygamber Kuran'a atıfla Allah doğru söylediğini, hastanın karnının yalan söylediğini ifade etmiştir. Aynı hasta dördüncü defa içtiğinde ağrısının geçtiği anlatılmaktadır. Burada Hz. Peygamber'in izahı sonrasında hastanın tedaviye inanması ile ilgili bir husus öne çıkıyor olabilir.

¹¹⁵⁶ Kitâbu't-Tıb, 18. Bâb, 5706. rivâyet.

¹¹⁵⁷ Umdetu'l-Kâri, Aynî, c:21, s: 239, 5692. rivâyetin şerhinde.

Uzre hastalığı için burundan alınmasını, Zat'ıl-Cenb hastalığı için de içilmesini telkin etmiştir.¹¹⁵⁹ Ūdu'l-Hindinin¹¹⁶⁰ en hayırlı ilaçlar arasında olduğunu zikretmiştir.¹¹⁶¹ Bir başka tarikte dört hastalığa şifa olduğunu şeklinde nakledilmektedir.¹¹⁶²

Hz. Peygamber, bazı gıdaların hastalara iyi geleceğini ifade etmektedir. Mesela telbine yemeğinin, hastanın gönlünü rahatlatacağını ve hüznünü hafifleteceğini söylemiştir¹¹⁶³ Birer nesne olmaları bakımından gıdaların insan üzerinde tesirleri olduğuna işaret etmektedir.

Hz. Peygamber hastalıklarda (uğursuzluk şeklinde) bulaşıcılığın olmadığını zikretmiş,¹¹⁶⁴ cüzzamlı hastadansa aslandan kaçır gibi kaçılmasını söylemiştir.¹¹⁶⁵

¹¹⁵⁸ Kitâbu't-Tıbb, 10. Bâb, 5692. rivâyet; 21. Bâb, 5713. rivâyet; 23. Bâb, 5715. rivâyet; 26. Bâb, 5718. rivâyet; Ma'mer bin Râşid, el-Câmi, Tahkik: Habiburrahman el-A'zâmî, Meclisu'l-İlmî, Pakistan, Mektebetu'l-İslâmî Beyrut, 1403, (Abdurrezzak bin Hemmam Musannef'inin içinde 10 ve 11. ciltler) c: 11, s: 151, 20168. rivâyet; Ebubekir Abdurrezzak bin Hemmam, *el-Musannef*, Tahkik: Habiburrahman el-A'zâmî, Mektebet'ul-İslâmî, 1403, c: 1, s: 380, 1486. rivâyet.

¹¹⁵⁹ Kitâbu't-Tıbb, 10. Bâb, 5692. rivâyet; 21. Bâb, 5713. rivâyet; 23. Bâb, 5715. rivâyet; 26. Bâb, 5718. rivâyet.

¹¹⁶⁰ Kitâbu't-Tıbb, 13. Bâb, 5696. rivâyette “*kustu'l-bahri*” olarak geçmekte, 5715 ve 5718. rivâyetlerde, ravi tarafından bundan kastın ūdu'l-hindî olduğu zikredilmektedir.

¹¹⁶¹ Kitâbu't-Tıbb, 13. Bâb, 5696. rivâyet.

¹¹⁶² Abdurrezzak bin Hemmam, *el-Musannef*, c: 1, s: 379, 1485. rivâyet.

¹¹⁶³ Kitâbu't-Tıbb, 8. Bâb, 5689. rivâyet. Telbinenin içeriğinde, şifa olarak görülen bal ve sütün bulunduğunu tekrar zikretmek yerinde olacaktır.

¹¹⁶⁴ Kitâbu't-Tıbb, 25. Bâb, 5717. rivâyet; Kitâbu't-Tıbb, 45. Bâb, 5757. rivâyet; 53. Bâb, 5770. rivâyet; 54. Bâb, 5773. ve 5775. rivâyetler.

Ayrıca taun/salgın zamanlarında insanların salgın mahalline girmemeleri, salgın bölgesinde bulunuyorlarsa oradan çıkmamalarını telkin etmektedir.¹¹⁶⁶ Aynı şekilde hastalık salgınları zamanlarında, Allah'ın takdirine rıza gösterip evinde (karantina) oturan kimselere şehit sevabı verileceğini müjdelemiştir.¹¹⁶⁷ Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, sağlığı korumak için, kuru bir tevekkülü yeterli görmemekte, manevi önlemler ve tedaviler dışında, sıhhî ve fiziki tedbirler alınmasını da emretmektedir.

Sahabe nezdinde hastalık sebepleri arasında yaşanan şehrin havası da sayılmaktadır.¹¹⁶⁸ İnsan bünyesinin yaşanan coğrafya ve iklim şartlarına uyum sağladığı bilinen bir durumdur. Sahabenin hava durumu ile ilgili tavrı, günümüzde uzun seyahaller sonrasında oluşan hastalık hallerinde hava değişimi tabir ettiğimiz hususla benzerlik

¹¹⁶⁵ Kitâbu't-Tıbb, 19. Bâb, 5707. rivâyet. “*Bulaşıcılığın olmaması, uğursuzluğun, baykuş ve (insanın karınıda bulunarak hastalık yapan) yılanın olmaması ve cüzamlı hastadan kaçılması*” hususlarının aynı rivâyette zikredilmesinden, -kanaatimizce- hastalıkların bir tür uğursuzlukla yayılmasını çıkarmak mümkündür. Hastalıklar, hastalardan -uğursuzluk şeklinde yayılan- uğursuzluk kaynağı değil, Allah'ın birer imtihanıdır. Fakat bulaşıcı olmaları bir gerçektir, buna karşı da gerçekçi şekilde tedbir alınmalıdır. Nitekim cahiliye inanişına göre hastalıklar bulaşır, ölümler intikamları alınsın diye baykuş suretinde mezar başlarında bekler, yağmurları yıldızlar yağdırır ve hastalıkların sebebi insanların karınlarında bulunan bir tür yılanıdır. Hz. Peygamber bu asılsız inanişları reddetmiştir. İzah için bakınız: *Hadislerle İslâm*, Heyet, “Sağlık” Maddesi, c: 7, s: 442-443.

¹¹⁶⁶ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3473. rivâyet.

¹¹⁶⁷ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3474. rivâyet.

¹¹⁶⁸ Kitâbu Fedâili'l-Medine, 12. Bâb, 1889. rivâyet; Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 46. Bâb, 3926. rivâyet; Kitâbu'l-Merdâ, 8. Bâb, 5654. rivâyet; 22. Bâb, 5677. rivâyet; Kitâbu'd-Deavât, 43. Bâb, 6372. rivâyet.

içermektedir. Medine'nin havasının daha serin olması, bünyeleri Mekke'nin sıcak ve kuru havasına âşinâ sahabenin hastalanmasına sebebiyet vermiştir.

İnsan-eşya veya insan-çevre ilişkisi bağlamında, Hz. Peygamber'in koruyucu sağlık tedbirlerine işaret ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Mesela Hz. Peygamber, sabahları yedi adet acve hurmasının yenmesi halinde yiyen kişiye, o gün zehir ve sihir tesir etmeyeceğini ifade etmektedir.¹¹⁶⁹ İhramlı bulunan Ka'b bin Ucre'nin bitlenen saçlarını tıraş ettirmesini telkin etmesi temizlik ve su imkânlarının kısıtlı olduğu kalabalık bir seferde, hastalığın/bitlerin yayılma tehlikesine karşı da bir önlem olarak düşünülebilir.¹¹⁷⁰ Yine hacamat uygulamasının koruyucu tedavi yöntemleri arasında sayılması da mümkündür. Yine Hz. Peygamber'in bulaşıcılığın olmadığını zikrettiği bir mecliste, hasta develerinin diğer develerin arasına girince diğerlerine de bulaştırdığını sorgulayan arabiye *ilk deveye hastalığın nereden bulaştığını* sorarak,¹¹⁷¹ hastalığın - uğursuzlukla değil- Allah'ın takdiriyle başladığını imâ etmiş olsa gerektir.

Sağlık konusunda maddi/fiziki eşya unsuru olarak abdest suyu, hacamat aletleri, göz için sürme çekmek, bağışıklık sistemi için acve hurması ve çörekotu yemek; ûdu'l-hindi ve saut gibi ilaçları, bal şerbeti, deve sütü¹¹⁷² ve idrarı¹¹⁷³ içirmek vb. muhtelif ilaçların öne çıktığını görmekteyiz. Ayrıca hastalıkların bulaşmaması için karantina, bit

¹¹⁶⁹ Kitâbu'l-Et'ime, 43. Bâb, 5445. rivâyet.

¹¹⁷⁰ Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4159 ve 4190 rivâyetler; Kitâbu'l-Merdâ, 16. Bâb, 5665. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 16. Bâb, 5703. rivâyet.

¹¹⁷¹ Kitâbu't-Tıb, 25. Bâb, 5717. rivâyet.

¹¹⁷² Kitâbu'l-Vudû, 66. Bâb, 233. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 5. Bâb, 5685. rivâyet; 6. Bâb, 5686. rivâyet.

¹¹⁷³ Kitâbu'l-Vudû, 66. Bâb, 233. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 6. Bâb, 5686. rivâyet.

vb. için tıraş olma/temizlenme,¹¹⁷⁴ gibi gerekli tedbirler alınmaktadır. Ateşle dağlamayı sevmediğini belirterek¹¹⁷⁵ ümmetine yasaklamakta¹¹⁷⁶ ve ilaçla tedavi mümkün iken hastaya ızdırap veren iltihap akıtma gibi uygulamaları¹¹⁷⁷ da tasvip etmediği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in, hemen her işte olduğu gibi, tedâvi konusunda da kolay olanı tercih ve tavsiye ettiğini görmekteyiz.

Ayrıca hastaların iyileşmesi için Hz. Peygamber'in dua etmesi,¹¹⁷⁸ elini hastanın üzerine sürmesi,¹¹⁷⁹ rukye yapması,¹¹⁸⁰ ve tükürüğünü sürmesi de bir tedavi unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle yaralı uzvun meshedilmesi ve tükürüğün sürülmesi uygulamaları Hz. Peygamber'in şahsına mahsus bir tasarruf olarak görünmektedir.¹¹⁸¹

Konumuzun bütünlüğü açısından, Buhari'nin eserinde naklettiği kadarıyla mucizevî içerikli rivayetlerdeki eşya unsuruna değinelim.

2.3. Mucizevî Rivâyetler

¹¹⁷⁴ Kitâbu'l-Muhsar, 5. Bâb, 1814. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4159 ve 4190 rivâyetler; Kitâbu'l-Merdâ, 16. Bâb, 5665. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 16. Bâb, 5703. rivâyet.

¹¹⁷⁵ Kitâbu't-Tıb, 4. Bâb, 5683. rivâyet; 15. Bâb, 5702. rivâyet; 17. Bâb, 5704. rivâyet.

¹¹⁷⁶ Kitâbu't-Tıb, 3. Bâb, 5680 ve 5681. rivâyetler.

¹¹⁷⁷ Kitâbu't-Tıb, 21. Bâb, 5713. rivâyet; 23. Bâb, 5715. rivâyet; 26. Bâb, 5718. rivâyet.

¹¹⁷⁸ Kitâbu'l-Merdâ, 13. Bâb, 5659. rivâyet; 18. Bâb, 5670. rivâyet; 20. Bâb, 5675. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 38. Bâb, 5743. ve 5744. rivâyetler; 40. Bâb, 5750. rivâyet.

¹¹⁷⁹ Kitâbu'l-Merdâ, 13. Bâb, 5659. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 38. Bâb, 5743; rivâyet; 40. Bâb, 5750. rivâyet.

¹¹⁸⁰ Kitâbu't-Tıb, 38. Bâb, 5744. rivâyet.

¹¹⁸¹ Bu son iki hususa, tezimizin ikinci bölümünde, “2.3. Mucizevi Rivâyetler” bahsinde daha geniş yer verilecektir.

Buhari'nin el-Camiu's-Sahih'inde mucizevî içerikli rivâyetlere de yer verdiğini müşahede etmekteyiz. Bu meyanda çalışmamızın biyografik yönüne atıfla Hz. Peygamber'in eşya ile ilişkisi bağlamında, mucizevî hadiselerle konu olan nesneler/maddelere değinmeden geçmek çalışmamızı eksik bırakacaktır.

Hız. Peygamberlere mucizeler verildiğı Kur'an-ı Kerim'le sabittir. Mesela Hz. Salih'e kayanın içinden çıkan bir deve¹¹⁸², Hz. Musa'nın asasının bir yılan, elinin ışıık saçan bir hale dönüşmesi,¹¹⁸³ Hz. İsa'nın çamurdan kuş yapıp ona üflediğinde canlanması, körleri ve alacaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi¹¹⁸⁴ vb mucizeler zikredilebilir. Bununla birlikte mucizelere rağmen inanmayanlar¹¹⁸⁵ da olmuştur.

Hız. Peygamber de her peygambere mucize verildiğine, kendisine de Kuran-ı Kerim'in verildiğini bu vesileyle kıyamete kadar kendisine inananların en çok olacağını umduğunu nakletmektedir.¹¹⁸⁶ Burada Hz. Peygamber'in fiziki âlemdeki dönüşmelere dayalı mucizeleri değil, icâzı ve hikmetleriyle akl-ı selîme hitap eden Kuran-ı Kerim'i vurgulaması dikkati muciptir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de daha ziyade diğer peygamberlere verilen fiziki âlemdeki mucizeler üzerinde durulmaktadır. Hz. Peygamber'in eşya ile ilişkisinde havas-ı hamseye hitap eden mucizevî durumların, akla hitab eden hikemî Kur'an-ı Kerim ayetlere nispetle hayli mahdud olduğunu teslim etmeliyiz.¹¹⁸⁷

¹¹⁸² Hud,11/64.

¹¹⁸³ Araf, 7/107-108.

¹¹⁸⁴ Ali İmran, 3/49.

¹¹⁸⁵ Hud, 11/65; Araf, 7/109; Ali İmran, 3/49.

¹¹⁸⁶ Kitabu'l-İ'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 1. Bab, 7274. rivâyet.

¹¹⁸⁷ Mucizeler konusunda gerek klasik, gerek modern dönemde mebzul miktarda ilmi ve akademik çalışma yapıldığına işaretle yetinelim. Konumuzun hudutlarını fazlasıyla aşma ihtimaline binaen bu çalışmalara girmiyoruz.

Mucizevî rivâyetlere geçmeden önce bir takım genel tespitlerde bulunmak yerinde olacaktır. Evveleminde mucizelerle sihir/illüzyon arasını tefrik etmek icab eder. Tespit edebildiğimiz kadarıyla mucizeler eşyanın tabiatında olan ve ekseriye havas-ı hamse ile algılanabilen, kalıcı etkileri olan fiziki hadiselerdir. İllüzyon/sihir/gözbağcılık ise, göz yanıltması şeklinde izah edilmesinden de hareketle, geçici olan ve eşyanın tabiatında kalıcı bir tesir oluşturmeyen vakalardır. Bu izahı Hz. Musa'nın asasının sihirbazların ip, değnek ve diğer illüzyon araçlarını ifna etmesi örneği çok bariz bir şekilde tasvir edecektir. Nitekim sihirbazlar, mucize ile sihri ilk anda tefrik ve teşhis ederek, canları pahasına iman etmişlerdir.¹¹⁸⁸ Öte yandan, illüzyon niteliğinden farklı olarak, sihir/büyü tarzı hadiseler, bir bahsidiğer olmakla beraber, bu tür büyü meselelerinde insanların iradelerinin etki altına alınarak, sağlıklı düşünememesi ve hukuka riayetsizlik¹¹⁸⁹ gibi menfiliklerin neşet ettiği açıktır. Bu tür akli ve iradeyi perdeleyen, münferit ve türlü kötü amelelerle icra edilen hadiselerin, beş duyu ve akla hitap eden, iradeleri hür bırakan mucizelerle kıyası kabil olmadığı vâzıhtır.

Mucizevî nitelikteki sıra dışı hadiselerin genellikle düşman karşısında savaş veya toplumsal gerilim gibi kritik ve sıkıntılı durumlarda ortaya çıktığını müşahade etmekteyiz. Ferdi olarak ağır borç ve yaralanma/hastalık gibi durumlarda da bu tür mucizevi hadiselerle rastlamaktayız. Diğer taraftan mucizevî vakaların, zahmet içinde yahut baskı altında olan müslüman fert ve toplumlar nezdinde sosyo-psikolojik bir moral-motivasyon etkisi olacağını teslim etmek gerekir. Bu tür sıra dışı vakaların - istisnai sayılabilecek şekilde- buhran ve sıkıntı durumları dışında gündelik hayatın normal seyri içinde de gerçekleştiği görülmektedir. Abdullah bin Mesud bu tür sıra dışı hadiseleri sahabe olarak bir tür bereket olarak gördüklerini, korkutma/tahvif olarak

¹¹⁸⁸ Taha, 20/56-76.

¹¹⁸⁹ Bakara, 2/102.

değerlendirmediklerini ifade etmektedir.¹¹⁹⁰ Benzer telakkinin Cabir bin Abdullah'ta da olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁹¹ Bu rivâyetten sahabenin bu tür hadiselerle âşına olduklarını yahut en azından yaşadıkları esnada garipsemediklerini, Hz. Peygamber'in yanında bu tür sıradışılıkları doğal karşıladıklarını görmek mümkündür. Burada Hz. Peygamber'e olan güvenin ve eşyanın tabiatındaki değişmelerin bir nevi nebevî kontrol altında cereyan ettiği şeklindeki rûhî motivasyonu da nazar-ı dikkate almak gerekmektedir. Semâvî kaynaklı hadiselerde Sahabede ve Hz. Peygamber'de görülen ve namazla dengelenen güneş ve ay tutulmaları ya da husuf ve kûsuf olaylarındaki korku halinin,¹¹⁹² bu tür ârizî mucizelerde olmadığı da şayân-ı dikkattir. Semâvî hâdiselerde sahabe tarafından Hz. Peygamber'de de bir endişe gözlemlenmekte ve bu hâl muhtemelen onlara da sirayet etmektedir.

¹¹⁹⁰ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3579. rivâyet; Müsned, İbn Hanbel, c: 7, S: 401, 4393. rivayet; *Kitabu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, Ebubekir bin Ebî Şeybe, Tahkik: Kamil Yusuf el-Hût, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1409, c: 6, s:316, 31.722 rivayet; Dârimî, Sünen, c:1, s:176, 29. rivayet. Aynî bu durumun Hz. Peygamber zamanına mahsus olduğu fikrindedir. Bakınız: *Umdetu'l-Kârî*, Aynî, c: 16,s:122-123, 9753. rivayet

¹¹⁹¹ Kitâbu'l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹¹⁹² Ebvâbu'l-Kusûf, 6. Bâb, 1048. rivâyet. Kusûf hadisesinin yeryüzünde birinin ölümüyle ilişkilendirilmesi konusundaki Hz. Peygamber'in bu algıyı düzeltici açıklamasına bakarak, Sahabe nezdinde yeryüzündeki olayların gökyüzündeki hadiseleri etkilemesi şeklinde bir algılarının olduğubu da anlamaktayız. Bu sahabe nezdinde eşya algısı ile kozmolojik algı arasında kurulan ilintinin varlığını ve bu ilintinin Hz. Peygamber tarafından gerçek olmadığı şeklindeki açıklaması ile bertaraf edildiği anlaşılmaktadır. Bakınız: Ebvâb'ul-Kusûf, 1. Bâb, 1040, 1041, 1042, 1043. rivâyetler.

Vahiy süreci ve ilâhi ikram ve desteğin açık bir şekilde hissedildiği bir dönem olması dolayısıyla mucizevî hadiselerin sıklıkla yaşanabilecek olması ihtimaline rağmen, ne Hz. Peygamber'in ne de bu durumlara muttali olan sahabenin genel prensip olarak mucizevî arayışlar içine girmediklerini söylemek durumundayız. Hz. Peygamber, Ashabında mucizevî beklentilerle nesnel-fiziki dünyayı ilgilendiren, bir nevi eşyanın tabiatı icabı alınması gereken tedbirlerin ihmal edilmesine kapı aralayacak bir algı oluşmasına müsaade etmemiştir. Her sıkışık durumda mucizevî hadiseler yaşanmamış, hadiselerin akışı çoğunlukla fizik kaideleri, sosyal ve beşeri şartlar ve nesnel imkânlar ölçüsünde alınan tedbirler, geliştirilen stratejiler çerçevesinde cereyan etmiştir. Hatta Boykot yılları, Uhud savaşı, Huneyn, Hendek kazılması, ifk hadisesi gibi birçok kritik önemi hâiz hadisede mucizevî içerikli nakillere rastlamamaktayız. Teyemmüm ayetinin sebep-i nüzulü vakasındaki gerdanlığın devenin altından çıkıvermesi gibi nisbeten basit hadiselerde de mucizevî hadiseler yaşanmamış, bu yönde bir beklenti de nakledilmemiş, hatta gerdanlığın aranması için asker bile çıkarılmıştır.

Bu genel tasvirden sonra örnek vakalar üzerinden tespitler çıkarmaya çalışacağız. Mucizevî rivâyetlerde genel olarak bereketlenme/bollaşma ve şifa etkisi göze çarpmakta; abdest suyu-tükürük-nefes gibi bazı unsurlar öne çıkmaktadır. Şimdi bu konulara değinelim.

2.3.1. Bollaşma/Bereketlenme Unsuru

Mucizevî rivâyetlerde bollaşma bereketlenme unsuru genellikle temel gıda maddelerinde ve gıda maddesi olmasının yanında temizlik maddesi de olan su da öne çıkmaktadır.

2.3.1.1. Suyun Bollaşması

Sâhih-i Buhari özelinde, suyun bollaşması ile ilgili rivâyetlerde ilk olarak Hudeybiye sürecinde yaşanan üç hadise önplana çıkmaktayken, diğer bir rivâyet ağında da yer ve zaman bilgisi açık olmamakla birlikte Hudeybiye'den bağımsız bir başka hadise olmak üzere dört (4) farklı duruma tesadüf ettik.

Hudeybiye ile ilgili rivâyetlerin ana iskeleti şöyledir: Hudeybiye'de su bitince durumdan Hz. Peygamber haberdar edilmiş, o da bir miktar su istemiş ve bir rivâyetle kuyudaki suyun, diğer bir rivâyetle elinde tuttuğu kabın içindeki suyun bereketlendiği görülmüştür. Önce ihtilaflarına girmeden bu rivâyetleri inceleyelim;

İlk Durum: Bera bin Azib'den gelen rivâyetlerin toplandığı odak noktası suyu kurumak noktasına gelen bir kuyudaki bollaşma hadisesidir. Sahih-i Buhari'nin 3 farklı rivâyetinde bulabildik.¹¹⁹³ Rivâyetlerden inşa ettiğimiz kadarıyla hadisenin ana çatısı şöyledir: Hudeybiye'de¹¹⁹⁴ bir kuyudaki su, yoğun kullanımdan dolayı bitince,¹¹⁹⁵ Hz. Peygamber durumdan haberdar edilir. Hz. Peygamber, kuyunun suyundan¹¹⁹⁶ bir miktar getirilmesini talep eder.¹¹⁹⁷ Daha sonra abdest alır,¹¹⁹⁸ ağzını çalkalar¹¹⁹⁹ ve dua

¹¹⁹³ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3577; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4150. ve 4151. rivâyetler.

¹¹⁹⁴ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3577; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4150. ve 4151. rivâyetler.

¹¹⁹⁵ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3577; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4150. rivâyet.

¹¹⁹⁶ Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4151. rivâyet. Kuyunun suyundan istemesi ayrıntısı diğer iki rivâyetle (3577 ve 4150) yoktur.

¹¹⁹⁷ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3577; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4150. ve 4151. rivâyetler.

¹¹⁹⁸ Abdest kaydı sadece 4150. rivâyetle vardır.

¹¹⁹⁹ Ağzını çalkaması/mazmaza kaydı 3577 ve 4150. rivâyetlerde vardır.

ederek¹²⁰⁰ ağzındaki bu suyu kuyunun içine püskürtür.¹²⁰¹ Kuyunun bir süre dinlenmeye bırakılmasını söyler.¹²⁰² Daha sonra Bera bin Azib'in beyanına göre kuyu suyunun çoğalması ile insanlar ve binekleri de bu sudan -bol bol- içmişlerdir.¹²⁰³ Bera bin Azib, bu rivâyetlerin *baş tarafında* seferde 1400 kişinin bulunduğunu da belirtmektedir.¹²⁰⁴

Bu rivâyet öbeğinde öne çıkan unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Mucizevî nitelikteki vakalar savaş durumu gibi toplumsal gerginlik, buhran bir zamanda ortaya çıkmıştır.
- Tabi ve temel bir insani ihtiyaç olan susuzluk problemi vardır.
- Mucizevi hadislerin kafirlere ilişkin bir meydan okuma durumu içermemekle birlikte; savaş gerginliğinin yaşanmakta olduğu bir süreçte müslümanlara moral-motivasyon desteği verdiği açıktır.

¹²⁰⁰ 4150 ve 4151. rivâyetler.

¹²⁰¹ 3577 ve 4150. rivâyetler.

4151. rivâyet; abdest alması ve kuyu suyu ile mazmaza yapması kayıtları yoktur. Sadece kuyunun suyundan istediği ve (muhtemelen kovadaki) bu suya tükürdüğü ve dua ettiği, sonra kuyuyu bir müddet dinlenmeye bırakılmasını emrettiği nakledilmektedir.

¹²⁰² Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4151. rivâyet. Diğer iki rivâyet (3577 ve 4150) kuyunun dinlenmeye bırakıldığı belirtilmekle beraber, Hz. Peygamber'in talimatına yer verilmemektedir.

¹²⁰³ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3577; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4150. ve 4151. rivâyetler.

¹²⁰⁴ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3577; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4150. ve 4151. rivâyetler. Rivâyetlerin başında, yer bilgisi ve sayı bilgisinin verilmesi ilk ravinin bu konuda dikkat ve şahit olma, bizzat yaşama gibi yakın bilgi sahibi olduğu intibatını kuvvetlendirmektedir.

- Sahabe hayatın akışında yaşanabilecek tabi bir hâdiseyi, bilgi vermek amacıyla sefer komutanı ve devlet başkanı sıfatlarını da taşıyan Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Burada mucizevî bir beklentiden çok beşeri ve tabî yollardan bir çözüm arayışı vardır.

- Hadisede Hz. Peygamber'in müdahalesi ve dua etmesi söz konusudur. Bu müdahale sonrasında vak'a "olmayan bir nesnenin yoktan var edilmesi" şeklinde değil, "aslı var olan bir nesnenin çoğalması/bollaşması/bereketlenmesi" şeklinde neticelenmektedir.

- Hadisenin Rıdvan beyatından önce mi sonra mı yaşandığı ile alakalı vazıh bir kayıt yoktur.

İkinici Durum: Buhari'nin en uzun rivayetlerinden biri olup, Hudeybiye sürecini hayli tafsilatlı şekilde nakletmektedir. Bu rivayette suyun bollaşmasına vesile olan unsur, Hz. Peygamber'in sadağından çıkararak kuyuya atılmasını emrettiği bir oktur.

Rivayet özetle şöyledir, Hz. Peygamber ve ashabı, umre niyetiyle Mekke yakınlarına kadar gelirler. Burada bir mevkide konakladıkları esnada su sıkıntısı baş gösterir. Hz. Peygamber sadağından bir ok çıkararak kuyuya atılmasını emreder. Daha sonra su bollaşır ve orada bulunanlar bu sudan istifade ederler. Rivayetin devamında Mekkelilerle Müslümanlar arasında yapılan görüşmeler detaylı bir şekilde anlatılır. Sonrasında Hudeybiye sulhünün sona ermesi süreci de ele alınır.¹²⁰⁵

Bu rivayetlerde öne çıkan hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Buhari, rivayeti Abdurrezzak-Ma'mer-Zühri-Urve bin Zübeyr kanalıyla, Misver bin Mahreme ve Mervan gibi farklı iki sahabeden müştereken nakletmiştir. Burada Buhari'nin tarihsel bir rivayeti naklederken, tarihsel bağlam ve bütünlüğü kaygısı taşıdığı da görülebilir. İlginç bir şekilde rivayeti, tarihsel bağlama daha uygun olan

¹²⁰⁵ Kitâbu'ş-Şurût, 15. Bâb, 2731 ve 2732. rivayetler.

“Megâzi, Menâkıb” gibi kitaplarda değil, “Kitâbu’ş-Şurût”ta ele almıştır. Kitâbu’l-Megâzi’deki rivayet, bu rivayetle kıyaslanamayacak kadar kısadır.¹²⁰⁶

- Suyun bollaşmasına vesile olan unsur, Hz. Peygamber’in sadağından çıkararak, kuyuya atılmasını emrettiği bir oktur.

- Hadisenin Rıdvan beyatından önce ya da sonra gerçekleştiği hakkında bir bilgi olmadığı gibi, sefere katılan sahabe sayısını da kesin olarak vermemektedir.

Üçüncü Durum: Cabir bin Abdullah’tan gelen tariklerde suyun bereketlenmesi teması *Hz. Peygamber’in parmaklarının arasında suyun kaynaması* şeklinde nakledilmektedir. Hadise özetle şöyledir: Hudeybiye seferinde,¹²⁰⁷ ikinci namazı vakti geldiğinde,¹²⁰⁸ yanlarında suyun çok az olması¹²⁰⁹ sebebiyle sahabe arasında çekişmeler olmuştur.¹²¹⁰ Bazı tariklere göre Hz. Peygamber bu çekişmenin sebebini sormakta,¹²¹¹ bazı rivâyetlerde bu çekişmeler ve Hz. Peygamber’in sorusuna yer verilmemektedir.¹²¹²

¹²⁰⁶ Bakınız: Kitâbu’-Megâzi, 36. Bâb, 4179-4181. rivâyetler. Burada, Buhari’nin tarihsel bir rivayeti naklederken, rivayetin iç bütünlüğünü dikkate almakla beraber, kitap-rivayet bütünlüğünü ikinci plana bıraktığı yahut başka bir sebeple bu defa uygulamadığı söylenebilir.

¹²⁰⁷ Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3576. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 36. Bâb, 4152, 4153, 4154. rivâyetler; Kitâbu’t-Tefsir, Fetih Sûresi, 5. Bâb, 4840. rivâyet, Kitâbu’l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹²⁰⁸ Kitâbu’l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹²⁰⁹ Kitâbu’l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹²¹⁰ Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3576. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 36. Bâb, 4152. rivâyet.

¹²¹¹ Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3576. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 36. Bâb, 4152. rivâyet.

¹²¹² Kitâbu’l-Megâzi, 36. Bâb, 4153 ve 4154. rivâyetler; Kitâbu’t-Tefsir, Fetih Sûresi, 5. Bâb, 4840. rivâyet, Kitâbu’l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

Kalan bu az suyun Hz. Peygamber'e bir kap içinde getirildiğini,¹²¹³ onun da elini bu suyun içine soktuğunu¹²¹⁴ ve “*Haydi abdest alacaklar, bereket Allah'tandır*” dediğini¹²¹⁵ ve nakleden ravinin Hz. Peygamber'in parmaklarının arasından suyun pınar gibi kaynadığını gördüğünü,¹²¹⁶ kimisinin abdest aldığını kimisinin da bu sudan içtiğini anlatmaktadır.¹²¹⁷ Suyun bolluğunu ifade için Cabir bin Abdullah sayılarının 100 bin olsaydı bile bu suyunun yeteceğini söylemektedir.¹²¹⁸ Hz. Cabir'den gelen rivâyetlerde 1400 veya 1500 kişi oldukları bilgisi vardır.¹²¹⁹ Buhari, Cabir bin Abdullah'tan gelen

¹²¹³ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3576. rivâyet; Kitâbu'l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹²¹⁴ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3576. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4152; Kitâbu'l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹²¹⁵ Kitâbu'l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹²¹⁶ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3576. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4152; Kitâbu'l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹²¹⁷ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3576. rivâyet; Kitâbu'l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹²¹⁸ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3576. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4152. rivâyet.

¹²¹⁹ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3576. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 36. Bâb, 4152, 4153, 4154. rivâyetler; Kitâbu't-Tefsir, Fetih Sûresi, 5. Bâb, 4840. rivâyet; Kitâbu'l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

Hudeybiye seferine katılan sahabenin 1500 ve 1400 kişi olduklarını nakleden Cabir bin Abdullah rivâyetleri şu şekildedir:

1500 kişi bilgisi:

3576, 4152 numaralı rivâyetlerde ve 5639. rivâyetin ziyadelerindeki mütabaat kaydında geçmektedir.

- 3576. rivâyetin tariki şöyledir: Cabir bin Abdullah – Salim bin Ebi'l-Ca'd – Husayn – Abdülaziz bin Müslim – Musa bin İsmail – Buhari

- 4152. rivâyetin tariki şöyledir: Cabir bin Abdullah – Salim – Husayn – İbn Fudayl – Yusuf bin İsa – Buhari

- 4153. rivâyet; Said bin Müseyyeb Hudeybiye’de biat edenlerin sayısının 1500 olduğunu Hz. Cabir’den duyduğunu belirtmektedir.

- 5639. rivâyetin ziyadelerinde Husayn – Amr bin Murre – Salim – Cabir bin Abdullah mütabaatına işaretle 1500 kişi olduklarını nakletmekte, Said bin Müseyyeb’in de mütabaatından bahsetmektedir.

3576 ve 4152 numaralı rivâyetlerdeki “1500 kişi” ifadesi Husayn’da birleşmektedir. Muhtemelen Husayn’ın Salim Bin Ebi’l-Ca’d’dan semaında bir hata varid olmuştur. Nitekim 5639. rivâyette bu rakam Salim’den 1400 kişi şeklinde vaki olmuştur. Ancak Said bin Müseyyeb’in de 1500 rakamını Cabir bin Abdullah’ta duyduğunu ifade etmesi, bu hatanın, Said bin Müseyyeb’in yanlış anlamasından yahut Cabir bin Abdullah’tan kaynaklanmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim Cabir bin Abdullah’tan 1400 kişi bilgisini ihtiva eden rivayetler de nakledilmektedir.

1400 kişi bilgisi;

- 4154. rivâyette Hz. Peygamber’in “siz yeryüzünün en hayırlılarısınız” dediği nakledilmekte ve 1400 kişi oldukları bilgisi verilmektedir. Bu rivâyetin tariki şöyledir: Cabir bin Abdullah – Amr – Süfyan – Ali – Buhari

- 4840. rivâyette sadece “Hudeybiye’de 1400 kişi oldukları” bilgisi paylaşılmaktadır. Cabir bin Abdullah – Amr – Süfyan – Kuteybe bin Said – Buhari

- 5639. rivâyette Hudeybiye’de hazır bulunan sahabenin sayısının 1400 olduğu belirtilmektedir. Bu rivâyetin tariki şöyledir: Cabir bin Abdullah – Salim bin Ebi’l-Ca’d – A’meş – Cerir – Kuteybe bin Said – Buhari

bir başka tarikte Hz. Cabir, bunun bir bereket olduğunu düşündüğü için bu sudan kana kana içtiğini nakletmektedir.¹²²⁰ Bu rivâyet öbeğinde öne çıkan hususları da maddeler halinde özetleyelim;

- Bu vaka da Hudeybiye seferinde gerçekleşmiştir.

- Hz. Peygamber'in eli bir kap suyun içindedir ve parmaklarının arasından, avucunun içinden kaynamaktadır. Bera bin Azib rivâyetlerinden tamamen farklı olarak Su kuyusu, Hz. Peygamber'in abdest suyu ve ağzından su püskürtmesi unsurları olmayıp onun yerine suyun elinden/parmaklarının arasından kaynaması söz konusudur.

- Rivâyetlerdeki sayısal farklılıklar ya bizzat Cabir bin Abdullah'tan yahut sonraki ravilerin kusurlarından kaynaklanmış görünmektedir.

Hudeybiye seferinde suyun bollaşması ile ilgili bu rivâyetlerde tespit ettiğimiz farklılıklar; ilk ravilerden kaynaklanan gözlem farkından çok, iki farklı şekilde yaşanan iki farklı hadise intibahı vermektedir.¹²²¹ Nitekim suyu tükenmek üzere olan bir kuyuya bir kova su dökülmesi, tükürük unsuru, Bera bin Azib rivâyetlerinde; Hz. Peygamber'in elini bir kap suyun içine soktuğunda parmaklarının arasından suyun kaynaması rivâyetleri Cabir bin Abdullah'da toplanmaktadır. Hudeybiye seferine katılanların 1400 kişi oldukları konusunda Bera bin Azib ve Cabir Bin Abdullah rivâyetlerinin bir kısmı ittifak halindedir. Cabir bin Abdullah rivâyetlerinin bir kısmında sayının 1500 olduğu bildirilmektedir.

Tezimizin temel kaynağı olan Cami'us-Sahih'te, hadislerle analitik ve dakik surette yaklaşan Buhari'nin, 1400 kişinin katıldığı bir seferde, böylesi sıra dışı mucizevî

¹²²⁰ Kitâbu'l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

¹²²¹ Hadiselerin kendi aralarındaki ihtilaflara ilgili dipnotlarda değindik.

bir hadisenin iki sahabeden nakletmekle yetinmesi de câlib-i dikkattir. Buhari'nin sahihi dışında diğer hadis kaynaklarında bu iki sahabe dışında nakilde bulunanlar vardır.¹²²²

Dördüncü Durum: Hz. Enes'ten gelen rivâyetlerde benzer temalı bir başka hadise daha nakledilmektedir.¹²²³ Bu rivâyetlerde Hudeybiye ile ilgili bir kayda rastlanmamaktadır. Muhtelif tariklerinden hareketle vakanın ana hatları şöyledir. Yüksek ihtimalle Medine dışında¹²²⁴ ikindi¹²²⁵ namazı¹²²⁶ vakti geldiğinde 70-80 kişi¹²²⁷ ya da 300 kişiden¹²²⁸ oluşan bir grubun bir mevkide abdest suyu ihtiyacı nüksetmiştir. Evi yakın olanlar evlerine gitmişler,¹²²⁹ diğerleri orada kalmışlardır. Hz. Peygamber'e küçük yayvan bir kabın içinde su getirilmiş,¹²³⁰ o da önce bu sudan abdest

¹²²² Mamer bin Raşid'in Camiinde, Enes bin Malik'ten nakledilmektedir. Bakınız: Mamer bin Raşid, *el-Câmi*, 11. Cilt, 276. Sayfa, 20535; İbn Ebi Şeybe, Musannefinde; Alkame, Abdullah'tan (İbn Mesud) nakletmiştir. Bakınız: İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 6. Cilt, 316. Sayfa, 31722. rivâyet.

¹²²³ Kitâbu'l-Vudû, 32. Bâb, 169. rivâyet; 45. Bâb, 195. rivâyet; 46. Bâb, 200. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3572, 3573, 3574 ve 3575. rivâyetler.

¹²²⁴ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3574. rivâyet.

¹²²⁵ Kitâbu'l-Vudû, 32. Bâb, 169. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3573, rivâyet.

¹²²⁶ Kitâbu'l-Vudû, 45. Bâb, 195. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3574 ve 3575. rivâyetler.

¹²²⁷ Kitâbu'l-Vudû, 45. Bâb, 195. rivâyet; 46. Bâb, 200. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3574 ve 3575. rivâyetler.

¹²²⁸ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3572. rivâyet.

¹²²⁹ Kitâbu'l-Vudû, 45. Bâb, 195. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3575.

¹²³⁰ Kitâbu'l-Vudû, 32. Bâb, 169. rivâyet; 45. Bâb, 195. rivâyet; 46. Bâb, 200. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3572, 3573, 3574 ve 3575. rivâyetler.

almış,¹²³¹ sonra elini bu kabın içine sokmuş¹²³² ve parmaklarının arasından su¹²³³ kaynamıştır. Gitmeyip orada bulunanlardan¹²³⁴ son kişisine kadar¹²³⁵ isteyen¹²³⁶ herkes abdestini almıştır.

- Rivâyetler Enes bin Malik tarafından nakledilmektedir.
- Hudeybiye seferiyle ilgili bir kayıt yoktur. Namaz vakti ve ikinci namazı olduğu anlaşılmaktadır. Zamana müteallık başka bir kayıt bulamadık.
- Bu vaka önceki rivâyetlerden farklı olarak savaş ortamında değil, barış ortamındaki bir seferde gerçekleşmiş gözükmektedir.
- İçme suyu gibi temel beşeri bir ihtiyaç için değil, abdest gibi dini bir vecibeye duyulan ihtiyaç söz konusudur.
- Mecliste bulunanların toplam sayısı 300 kişi kadar olup, anlaşıldığı kadarıyla evi uzak olup Hz. Peygamber'in yanında kalanların sayısı 70-80 kişidir.
- Hz. Peygamber'e ufak bir kap getirilmiş ve elini bu kabın üstüne koyarak yahut içine sokarak suyun pınar gibi kaynamasına vesile olmuştur.

Bu farklı hadiseleri nakleden rivâyetlerin birleştiği ortak nokta tükenmek üzere olan az miktardaki suyun Hz. Peygamber'in sahabe tarafından gözlemlenebilen fiziki müdahalesiyle çoğalmasındır.

¹²³¹ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3574. rivâyet.

¹²³² 3574 nolu rivâyette parmaklarını kabın üstünde tuttuğu şeklindedir.

¹²³³ Kitâbu'l-Vudû, 32. Bâb, 169. rivâyet; 45. Bâb, 195. rivâyet; 46. Bâb, 200. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3572, 3573, 3574. rivâyetler.

¹²³⁴ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3575. rivâyet.

¹²³⁵ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3573. rivâyet.

¹²³⁶ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3574. rivâyet.

Hadiselerden ilk üçünün Hudeybiye’de vaki olduğu, bu hadisenin savaş geriliminin olduğu bir atmosferde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Hz. Enes’in naklettiği dördüncü hadisede bir savaş durumu ve gerilim ortamı yoktur. Abdullah bin Mesud’dan nakledilen bir diğer rivâyet de yer ve zaman bilgisi vermemekle beraber, Hz. Peygamber’in parmaklarının arasında kaynayan suyun bollaştığını bu tür durumları sahabe nezdinde bereket olarak değerlendirdiklerini ifade etmektedir.¹²³⁷ Aynı bağlamda bu tür mucizevi-sıra dışı durumların korkutma amacıyla değil bereket amacıyla olduğunu da ifade etmekte ve sahabenin bu tür hadiselerle bakış açısına ilişkin önemli bir ipucu vermektedir.¹²³⁸

Bu farklı hadiselerle ilişkin rivâyetlerde bizim tezimizi ilgilendiren husus Hz. Peygamber ve çevresindeki insanların gündeminde yer eden önemli bir nesne olarak “suyun bollaşması”dır. Suyun bereketlenmesi, bir nesnenin “yoktan var edilmesi” şeklinde değil, “var olan bir maddenin çoğalması” suretinde gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle deyim yerindeyse “tabiat kanunlarının iptali” değil, “esnemesi” söz konusudur. Sahabe’nin de bunu bir bereket olarak telakki¹²³⁹ etmesi bunun göstergesidir. Sahabe bu tür mucizevî hadiseleri ontolojik bir “yoktan var etme/halk-yaratma yahut ibdâ” şeklinde değil, hayatın akışındaki bir bereketlenme, varoluşsal bir fırsat olarak görmekte ve bundan istifade etmektedir.

Şimdi diğer gıda maddelerinde görülen bollaşma/bereketlenme unsurunu değinelim.

2.3.1.2. Muhtelif Gıda Maddelerinin Bollaşması

¹²³⁷ Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3579. rivâyet.

¹²³⁸ Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3579. rivâyet.

¹²³⁹ Kitâbu’l-Eşribe, 31. Bâb, 5639. rivâyet.

Özellikle Hicretten hemen sonraki yıllara ilişkin Hz. Peygamber devri Medine'sini anlatan rivâyetlerde açlık, fakirlik ve kıtlığa ilişkin rivâyetler mebzul miktardadır. Bu darlık zamanlarında müslümanlar açlık yahut borç yükü gibi çeşitli sıkıntılar çekmişlerdir. Medine dönemini anlatan rivâyetlerde tesadüf ettiğimiz bollaşma temasına yer verelim.

Medine döneminde savaş gibi zorluk zamanlarında açlıklar çekildiği malumdur. Hendek savaşı esnasında bizzat Hz. Peygamber'in karnına taş bağladığı rivâyet edilmektedir.¹²⁴⁰ Bu konuda İbn Hibban'ın tenkidine yer veren Necmettin Şeker, hucz kelimesinin yanlış okuma ile hacr olarak anlaşıldığına değinir.¹²⁴¹ Bu tenkidi dikkate alırsak, İbn Hibban'a göre Hz. Peygamber, karnına taş bağlamayıp, izarın bir parçası olan huczu muhtemelen biraz sıkı bağlamıştır. Cabir bin Abdullah'ın rivâyetine göre Hendek'te savaş hazırlıkları sürerken, sahabe arasında açlıklar yaşanmaktaydı. Bu açlıklara şahit olan Hz. Cabir, Hz. Peygamber ve yanındaki kişilere ikramda bulunmak istemişti. Bu amaçla oğlağını kesmiş, pişirmiş ve arpa ekmeği hazırlamıştı. Hz. Peygamber, ete ve ekmeğe tükürmüş,¹²⁴² yemek bereketlenmiş,¹²⁴³ ortamda bulunanlar doymuşlar,¹²⁴⁴ üzerine bir miktar daha yemek kalmıştır.¹²⁴⁵

Yemeğin bereketlenmesi muhtevasıyla bir benzer rivâyet de Ebu Talha'nın davetinde gerçekleşmektedir.¹²⁴⁶ Ebu Talha, Enes bin Mâlik'i göndererek Hz.

¹²⁴⁰ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4101 rivâyet.

¹²⁴¹ Şeker, Necmettin, "Hadis'in Anlaşılmasında Tarihi Bağlamın Rolü" *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVI/2,2018, s:20-21.

¹²⁴² Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4102. rivâyet.

¹²⁴³ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4101 ve 4102. rivâyet.

¹²⁴⁴ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4101 ve 4102. rivâyet.

¹²⁴⁵ Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4101 ve 4102. rivâyet.

¹²⁴⁶ Kitâbu's-Salât, 43. Bâb, 422. rivâyet.

Peygamber ve yanından seçeceği birkaç kişiye kendi evinde arpa ekmeği ve yağ ikram etmeyi teklif etmiştir.¹²⁴⁷ Hz. Peygamber de yanında bulunan 70-80 kadar kişiyi bu davete çağırıştır. Ebu Talha'nın bu davette yemeğin davetlilerine yetmeyeceği şeklindeki endişesi de sahabenin hadiseleri algılama konusunda fiziki/maddi şartları öncelediği, mucizevî beklentilere fazla ihtimal vermedikleri yönünde manidar bir ipucudur. Ebu Talha'nın eşi Ümmü Süleym¹²⁴⁸ ekmekleri küçük parçalar halinde bölmüş ve üzerine yağ döküp katık ederek ikram etmiş, davetliler 10'ar kişilik gruplar halinde buyur edilmiş bu suretle 70-80 kadar kişi doyasıya yemişler,¹²⁴⁹ Hz. Peygamber de yemiştir.¹²⁵⁰ Aynı şekilde burada Hz. Peygamber'in dua ettiği¹²⁵¹ görülmektedir. Bu durumda berekete vesile olan unsur Hz. Peygamber'in duası olmaktadır. Ayrıca bu rivâyetin savaş zamanında olup olmadığına ilişkin bir ibare bulunmamaktadır.

Yine Hz. Peygamber, 130 kişilik bir grupla beraberken, yiyecek bir şeyi olan var mı diye sormuş, orada bulunanlardan birinin yanında bir sa' (2.176 gram) un bulunmuş bu pişirilip ekmek yapılmıştır. O esnada oradan geçmekte olan bir müşrik çobandan bir koyun satın almışlardır. Hz. Peygamber önce ciğerlerinin pişirilmesi talimatını vermiş ve herkese bu ciğerden ikram etmiştir. Aynı şekilde koyunun eti de iki kap içinde ikram

¹²⁴⁷ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3578 rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 6. Bab, 5381. rivâyet.

¹²⁴⁸ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3578. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 6. Bâb, 5381. rivâyet; 48. Bâb, 5450. rivâyet.

¹²⁴⁹ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3578. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 6. Bâb, 5381. rivâyet; 48. Bâb, 5450. rivâyet; Kitâb'ul-Eymân ve'n-Nuzûr, 22. Bâb, 6688. rivâyet. 5450 nolu rivâyette “40 kadar kişiye ulaşınca Hz. Peygamber'in de yemekten yediği” ifade edilmektedir.

¹²⁵⁰ Kitâbu'l-Et'ime, 48. Bâb, 5450. rivâyet.

¹²⁵¹ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3578. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 6. Bâb, 5381. rivâyet.

edilmiş, herkes doyuncaya kadar bu yemekten yemiştir. Hatta artanlar deveye yüklenip yola devam edilmiştir.¹²⁵²

Ebu Hureyre'nin rivâyetlerine göre; Hz. Peygamber, kendilerine bir bardak kadar süt hediye edildiğinde ashab-ı suffaya ikram etmiştir.¹²⁵³ Ebu Hureyre, bu az miktarda sütün birçok kişi tarafından doyuncaya kadar içildiği bereketlendiğini/bollaştığını da nakletmektedir.¹²⁵⁴

Cabir bin Abdullah, Uhud savaşında şehit olan babasının ardından bıraktığı altı yetim kızı¹²⁵⁵ ve yüklü miktardaki borçları konusunda Hz. Peygamber'in yardımına müracaat etmiştir.¹²⁵⁶ Alacaklının bir Yahudi olduğu ve Hz. Peygamber'in ısrarlı ricalarına rağmen mühlet vermeye yanaşmadığı anlaşılmaktadır.¹²⁵⁷ Bunun üzerine Hz. Peygamber'in hurma ağaçları¹²⁵⁸ veya hurma yığınları¹²⁵⁹ arasında dolaşarak dua

¹²⁵² Kitâbu'l-Et'ime, 6. Bâb, 5382. rivâyet.

¹²⁵³ Kitâbu'l-İsti'zan, 14. Bâb, 6246. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 17. Bâb, 6452. rivâyet.

¹²⁵⁴ Kitâbu'r-Rikâk, 17. Bâb, 6452. rivâyet.

¹²⁵⁵ Kitâbu'l-Vasâyâ, 36. Bâb, 2781. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 18. Bâb, 4053. rivâyet.

¹²⁵⁶ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 21. Bâb, 2601. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 18. Bâb, 4053. rivâyet; Kitâbu'l-İstizân, 17. Bâb, 6250. rivâyet.

¹²⁵⁷ Kitâbu'l-Et'ime, 41. Bâb, 5443. rivâyet.

¹²⁵⁸ Kitâbu'l-İstikrâz, 9. Bâb, 2396. rivâyet. Bu rivâyette, Hz. Peygamber'in sabah bahçeye uğrayarak, ağaçlar arasında dolaştığı, borcun miktarı 30 vesk ve artan hurmanın miktarı da 17 vesk olarak belirtilmekte, Hz. Cabir'in ödeme işlemi bittikten sonra ikinci namazını kılar vaziyetteyken Hz. Peygamber'in yanına geldiği ve Onun talimatıyla durumdan haberdar edilen Hz. Ömer'in hurmaların bereketleneceği hakkında bir ön tahminde bulunmuş olduğu da ayrıntılandırılmaktadır.

Kitâbu's-Sulh, 13. Bâb, 2709. rivâyet. 2709. numaralı rivâyette de 2396 numaralı önceki rivâyetten farklı olarak; 13 vesk arttığı, Hz. Cabir'in akşam namazına yakın bir

ettiğini ¹²⁶⁰ ve Cabir ailesi için hiç hurma kalmayacağını zannederken ¹²⁶¹ tüm alacaklıların borçlarını tahsil ettikleri halde hurmaların verildiği kadar daha kaldığını aktarmaktadır. ¹²⁶² Bir başka rivâyette Hz. Peygamber'in duasına yer verilmemekte, hurma yığınlarının ortasına oturduğu, ¹²⁶³ tartma işini Hz. Cabir'in ¹²⁶⁴ diğer rivâyette Hz. Peygamber'in ¹²⁶⁵ yaptığı nakledilmektedir. ¹²⁶⁶ Bu rivâyetlerin bütününden hareketle hadise şu şekilde özetlenebilir: babasını Uhud savaşında kaybeden bir yetimin mühlet tanımaya yanaşmayan Yahudi alacaklıları karşısında, Hz. Peygamber'in duasının ve davranışlarının berekete vesile olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivâyetlerin arasında ihtilaf olsa da müşterek oldukları nokta mevcut olan bir ürünün/malın artmasıdır. İhtilaflar aynı hadisenin farklı teferruatları gibi yahut ravilerin ihtilafı şeklinde mülhaza edilebilecek durumdadır. Hadisin, manen rivâyet edildiği anlaşılmaktadır.

saatte geldiğini, Hz. Peygamber'in durumu dinleyince güldüğünü ve Hz. Ebubekir'li Hz. Ömer'i de durumdan haberdar etmesini söylediğini görmekteyiz.

¹²⁵⁹ Kitâbu'l-Vasâyâ, 36. Bâb, 2781. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3580. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 18. Bâb, 4053. rivâyet.

¹²⁶⁰ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 21. Bâb, 2601. rivâyet.

¹²⁶¹ Kitâbu'l-Vasâyâ, 36. Bâb, 2781. rivâyet.

¹²⁶² Kitâbu'l-İstikrâz, 8. Bâb, 2395. rivâyet; Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 21. Bâb, 2601. rivâyet; Kitâbu'l-Vasâyâ, 36. Bâb, 2781. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3580. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 18. Bâb, 4053. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 41. Bâb, 5443. rivâyet.

¹²⁶³ Kitâbu'l-Buyû', 51. Bâb, 2127. rivâyet; Kitâbu'l-İstikrâz, 18. Bâb, 2405. rivâyet; Kitâbu'l-Vasâyâ, 36. Bâb, 2781. rivâyet.

¹²⁶⁴ Kitâbu'l-Buyû', 51. Bâb, 2127. rivâyet.

¹²⁶⁵ Kitâbu'l-İstikrâz, 18. Bâb, 2405. rivâyet; Kitâbu'l-Vasâyâ, 36. Bâb, 2781. rivâyet.

¹²⁶⁶ Rivâyetlerdeki farklılıkların ravi nakilleri ile ilgili olması ihtimal dâhilindedir.

Calib-i dikkat bir başka husus da şudur ki; boykot yılları gibi hem darlık hem gerilimin birlikte yaşandığı zahmetli süreçlerin yaşandığı Mekke döneminde bollaşma-bereket temalı bu tür bir rivâyete rastlamadık. Mekke döneminde inanması beklenen müşriklere karşı, yahut zaten inanmış olan müslümanlara motivasyon desteği amacıyla bu tür bir hadise yaşanmamış yahut aktarılmamıştır ki bu da yaşanan zorluklar hatırlanacak olursa, çok zayıf bir ihtimal olarak görünmektedir. Bu da Mekke döneminde inanan kişilerin kerametvari hadiselerden çok akıllarıyla düşünüp ve bilinçleriyle hareket ederek, iradeleri teshir (büyülenme) altında kalmadan müslüman oldukları kanaatini güçlendirmektedir. Aynı şekilde Medine dönemindeki sahabenin de bunu bir bereket olarak telakki etmeleri de mucizevi boyutlarını normal kabul ettiklerini yahut Hz. Peygamber'le beraberken bu tür hadiselerin yaşanabileceğini içselleştirdiklerinin işaretidir denebilir.

Bollaşma/bereketlenmeye ilişkin rivâyetlerle ilgili genel çıkarımlar;

- Rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere yemeğin bollaşması/bereketlenmesi savaş ve sefer zamanlarında görülebilen bir durum olmakla beraber hazarda şiddetli açlık zamanlarında da olabilmektedir.

- Sahih-i Buhari'deki bollaşma bereketlenme unsurunu ihtiva eden rivâyetlerin çoğunlukla Cabir bin Abdullah (genç), Enes bin Malik (genç), Bera bin Azib (genç), Misver bin Mahreme (genç), Ebu Hureyre (yeni müslüman) gibi sahabeler tarafından nakledildiği görülmektedir.

- Ravilerin çoğunlukla genç yahut yeni müslüman olmuş kişiler olduğu göze çarpmaktadır. Burada gençlerin ve yeni müslüman olmuş kişilerin bu tür olağanüstü vakalardan etkilendikleri, görece yaşlı sahabenin ise bu tür meselelere fazla takılmadıkları, ya da olağan, alışıldık hadiseler olarak telakki ettikleri için rivayete lüzum görmedikleri gibi bir kanaate varılabilir.

- Çoğunlukla temel gıda maddeleri olan ekmek-hurma-su gibi gıdaların bereketlenmesi mevzubahistir.

2.3.2. Şifa Unsuru

Mucizevî rivâyetler arasında şifa etkisini de görmekteyiz. Şifa etkisini doğuran unsurlar arasında, Hz. Peygamber'in tükürüğü ve nefesinin zikredilmektedir. Hz. Peygamber'in tükürüğü ile ilgili hadise şöyledir. Hayber Savaşı esnasında, sancağı Hz. Ali'ye teslim edeceğini söylemiş ve Hz. Ali'yi çağırtmıştır. Hz. Ali'nin gözlerinden hasta olduğu belirtilince, yanına getirterek, Hz. Ali'nin hasta olan gözlerine Hz. Peygamber kendi tükürüğünü sürmüş ve gözleri şifa bulmuştur.¹²⁶⁷ Rivâyette câlib-i dikkat olan husus, Hz. Ali, hastalanınca Rasulullah'a bilgi vermemiş. Hz. Ali'nin hastalığı görev için arandığında ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in tükürüğü ile iyileşebileceğini biliyor olsa, pekâlâ söyleyebilirdi. Bu rivâyet; tedavi şeklinin sahabe arasında sıra dışı bir tedavi olduğu intibai güçlenmektedir. Mutat bir tedavi olsa, sahabenin özellikle Hz. Peygamberle akrabalık ve hısımlık yakınlığı olan Hz. Ali'nin durumu bildirmesi beklenirdi.

Hz. Peygamber'in nefesinin şifa etkisi oluşturduğuna ilişkin vaka da şöyledir: Hayber savaşında Hz. Seleme uyluğundan yaralanmıştır. Hz. Peygamber, yaraya *nefes edince* sahabe iyileşmiştir.¹²⁶⁸

Bu iki yaralanma hadisesinden özetle şu tespitleri yapmak mümkündür:

- Önceki mucizevî rivâyetler gibi bu iki hadise de toplumsal açıdan kritik bir dönemde, bir savaş esnasında olmuştur.

- Sahabenin mucizevî bir tedavi yönünde bir talebine rastlanmamaktadır. Hz. Peygamber'e durumla ilgili sadece bilgi verilmiştir.

¹²⁶⁷ Kitâb'ul-Megâzi, 39. Bâb, 4210. rivâyet.

¹²⁶⁸ Kitâb'ul-Megâzi, 39. Bâb, 4206. rivâyet.

- Bu hadisede sahabenin mucizevî beklentiler içinde olmadıkları, bu tür hadiseler yaşandığında da sıra dışı bir vaka olarak nakletmelerinden çıkarılabilir.

- Diğer mucizevî rivâyetlerle benzer şekilde; eşyanın özü ile ilgili değil, geçici bazı özellikleri ile ilgilidir. Şahsın zatında/aslında var olan bir özelliğin sağlığın bozulması durumuna karşı bir tür *aslına irca durumu* yaşanmaktadır. Yani ontolojik bir başkalaşım yahut yaratma hadisesi gerçekleşmemiş, varoluşla ilgili arızî bir durum aslına rücu etmiştir.

Her yaralanma hadisesinde aynı mucizevî hadiseler yaşanmamış, ekseriyetle devrin maddi şartları ve beşeri imkânları içerisinde gerekli tedbirler alınmıştır. Bedir,¹²⁶⁹ Uhud gibi savaşlar başta olmak üzere çok sayıda şehit verilmiş, gaziler olmuştur. Ayrıca mucizevî şekilde iyileşen sahabelere ilişkin rivâyetlerin mahdut olması vakıasından hareketle söylenebilir ki; bu tür durumların istisnai özellik taşıyor ihtimali yüksektir. Bir örnek vermek gerekirse Sa'd bin Muaz, Hendek savaşında yaralanmıştır. Hz. Peygamber onun sağlık durumunu yakından takip edebilmek için mescitte çadır kurdurmuştur.¹²⁷⁰ Devrin tıbbi imkânları çerçevesinde mescitte Hz. Peygamber'in nezaretinde tedavi altına alındığı anlaşılan Sa'd bin Muaz'la ilgili olarak, -Hz. Peygamber'in sağlığı ile bu kadar yakın ilgilenmesine rağmen- ne mucizevî bir hadise

¹²⁶⁹ Bedir savaşı özelinde, Hz. Peygamber'in beşeri bir teşebbüs olarak nitelenebilecek duası hariç tutulacak olursa, meleklerin yardıma gelmesi, yağmurun yağarak zeminin sertleşmesi, Allah'ın müşriklere korku vermesi gibi ilâhi nusret unsurları mevcuttur.

¹²⁷⁰ Kitâbu's-Salât, 77. Bâb, 463. rivâyet. Rivâyetin devamında Sa'd bin Muaz daha sonra bu yarısından dolayı vefat ettiği bilgisi de vardır.

Hendek Harbinden sonra, Kureyza Yahudilerinin talebi ve Hz. Peygamber'in muvafakati ile iki taraf arasında hakemliğe davet edilecek, -yaralı haliyle- eşek üzerinde gelerek hakemlik yapacaktır. Bak: *Kitâbu'l-Megâzi*, 31. Bâb, 4121. rivâyet.

yaşanmış, ne de rivâyetlerde sahabeden yansıyan olağanüstü bir hadise beklentisi aktarılmıştır.

2.3.3. Diğer Mucizevî Durumlar

Bollaşma/bereketlenme ve şifa bulma hadiselerinin dışında, daha nadir rastlanan diğer mucizevî durumlar da şöyledir:

2.3.3.1. Miraç Hadisesi

Hız. Peygamber, bir gece Mescid-i Haram'dan, Kudüs'e nakledilmiş, oradan da göklere yükseltilmiştir.¹²⁷¹ Miraç hadisesi ile ilgili geniş bir edebiyat olduğunun farkında olarak meselenin teferruatlarına girmemeyi tercih ediyoruz. Lakin şu hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır: Miraç gecesi, Hız. Peygamber, bir gecede çok uzun bir mesafeyi ilahi nezaret ve inayetle kat etmiştir. Benzer bir hadise olarak, ölüm tehdidi altındayken, çok daha kısa bir mesafe olan Mekke-Medine arasındaki Hicret yolculuğunu deve sırtında yapmıştır. İlâhi irâde, elbette buna da kâdir iken, bu mucizevî tecellinin hicret esnasında bu şekilde kat edilmemesi yine dikkate şayan bir husus olup, Müslümanlar için mucizevî beklentilerden çok, *beşeri-fiziki-maddi şartlar çerçevesinde eşyanın tabiatına uygun bir İslam anlayışının yaşanması gerektiği* yönünde bir ders niteliği taşımaktadır.

2.3.3.2. Uzakta Gerçekleşen Hadiseleri Aktarması

¹²⁷¹ Kitâbu Bed'il-Halk, 6. Bâb, 3207. rivâyet; Kitâbu Menâkıbu'l-Ensâr, 42. Bab, 3887. rivâyet. Buhârî bu iki uzun rivâyette, Miraç hadisesinin detaylarını Hız. Peygamber'den Enes bin Mâlik ve Mâlik bin Sa'saa'dan nakletmektedir.

Hız. Peygamber, Necaşı'nın öldüğünü bildirmiş ve kendisi için gıyabında cenâze namazı kıldırması¹²⁷² ve sahabeden Necaşı için istiğfar etmelerini istemiştir.¹²⁷³

Hız. Peygamber, Mute savaşı esnasında gerçekleşen hadiseleri, haberleri ulaşmadan ashabına nakletmiş, ordu komutanı olarak atadığı şehit olan üç sahabiye ve Seyfullah lakabıyla Halid bin Velid'in komutayı ele aldığını bildirmiştir.¹²⁷⁴ Burada fiziki mesafeye rağmen gerçekleşmekte olan bir hadiseyi naklettiği görülmektedir. Bu durum önceden haber vermeden farklı bir hususiyet arz etmekte, gerçekleşmekte olan bir durumu eşzamanlı olarak aktarmaktadır.

Hız. Peygamber'in henüz gerçekleşmemiş hadiseler hakkında da işaret ederek, bilgi verdiğini bilmekteyiz. Yine Mute seferi özelinde ordu, savaş için gönderilirken, *"Eğer Zeyd öldürülürse, Cafer; Cafer öldürülürse, Abdullah bin Revaha"*¹²⁷⁵ şeklinde sıralı bir şekilde komutan ataması yapmıştır. Bu rivâyetten Hız. Peygamber'in bu şahısların şehit olacağına işaret ettiğini çıkarmak mümkündür. Nitekim bahsi geçen rivâyetlerden hadiselerin böyle gerçekleştiği öğrenilmektedir. Burada Hız. Peygamber'in

¹²⁷² Kitâbu'l-Cenâiz, 4. Bâb, 1245. rivâyet; 54. Bâb, 1318. rivâyet; 60. Bâb, 1328. rivâyet; 64. Bâb, 1333. rivâyet; Kitâbu Menâkıbı'l-Ensâr, 38. Bâb, 3881. rivâyet.

¹²⁷³ Kitâbu'l-Cenâiz, 60. Bâb, 1327. rivâyet; Kitâbu Menâkıbı'l-Ensâr, 38. Bâb, 3880. rivâyet.

¹²⁷⁴ Kitâbu'l-Cenâiz, 4. Bâb, 1246. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 7. Bâb, 2797. rivâyet; 183. Bâb, 3063. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3630. rivâyet; Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 25. Bâb, 3757. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 45. Bâb, 4262. rivâyet.

3630 numaralı rivâyette sadece Hız. Zeyd ve Hız. Cafer geçmektedir. Halid bin Velid ismi, 1246, 2797. ve 3063. rivâyetlerde; Seyfullah lakabı 3757. ve 4262 rivâyetlerde geçmektedir.

¹²⁷⁵ Kitâbu'l-Megâzi, 45. Bâb, 4261. rivâyet.

gelecek zamanda olacak hadiseler hakkında *ihtiyatlı bir dil kullandığı, kesin konuşmadığına* da vurgu yapmak yerinde olacaktır.

Mute savaşına dair rivâyetlerde görülen bu önceden bilgi verme durumu, istisnai bir durum arz etmektedir. Diğer birçok hadisede bu tür bir durum vaki değildir. Mesela gerçekleşikten sonra Hz. Peygamberi çok üzen ve bir ay süreyle sabah namazlarında beddua etmesine sebep olan Bi'r-i Maune hadisesinde böyle bir durum görülmemektedir.¹²⁷⁶

Mucizevî hadiseler bağlamında mütalaa edilebilecek, “gelecekle ilgili haberler”, kıyamet-ahir zaman fiten gibi başlıkları da kapsayan geniş bir konu teşkil ettiğinden tezimiz çerçevesinde işaret etmekle yetineceğiz.

2.3.3.3. Hurma Kütüğünün İnlemesi

Cabir bin Abdullah, Hz. Peygamber’in minber yapılmadan önce ayakta dururken yaslandığı bir kütükten bahsetmektedir. Minber yapıldıktan sonra bu kütükten gebe develer gibi yahut küçük çocuk ağlaması gibi sesler duymuşlardır. Hatta Hz. Peygamber minberden inerek elini bu kütüğün üzerine koymak durumunda kalmıştır.¹²⁷⁷

2.3.3.4. Ayın İkiye Bölünmesi

Müşriklerin mucize talebi üzerine,¹²⁷⁸ Hz. Peygamber zamanında ayın ikiye bölünmesi hadisesi birkaç rivâyetle aktarılmaktadır.¹²⁷⁹ Hz. Peygamber döneminde¹²⁸⁰

¹²⁷⁶ Kitâbu'l-Megâzi, 29. Bâb, 4086, 4088, 4089 ve 4090. rivâyetler.

¹²⁷⁷ Kitâbu'l-Cumua, 26. Bâb, 918. rivâyet; Kitâbu'l-Buyû', 32. Bâb, 2095. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3584 ve 3585. rivâyetler.

¹²⁷⁸ Kitâbu'l-Menâkıb, 27. Bâb, 3637. rivâyet; Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 36. Bâb, 3868. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, İnşikak Sûresi, 1. Bâb, 4867. rivâyet.

ve yanındakiler Mekke’de Mina’da¹²⁸¹ iken ay ikiye ayrılmış,¹²⁸² ayın bir parçası dağın başına diğeri dağın alt tarafına kadar gitmiş,¹²⁸³ müşrikler Hira dağını bu iki parça arasında görmüşlerdir.¹²⁸⁴ Hz. Peygamber yanındakilerden şahit olmalarını istemiştir.¹²⁸⁵

Hadise farklı sahabelerden nakledilmektedir. Ancak bu hadisenin Kamer Suresi’ndeki ayın bölünmesi konusu ile ilişkisi, diğeri bir deyişle ayetlerin bu hadiseye delaleti başka delillere muhtaç gözükmektedir. Kıyamet sürecindeki gök cisimlerinde meydana gelen/gelecek olan değişiklikleri ifade etmesi de mümkündür.

Herhalükarda Hz. Peygamber’in eşya ile ilişkisi bağlamında değil, gök cisimleri ve tabiat varlıkları kapsamında değerlendirilmesi daha münasip görünmektedir.

¹²⁷⁹ Kitâbu’l-Menâkıb, 27. Bâb, 3636, 3637, 3638. rivâyetler; Kitâbu Menâkıbi’l-Ensâr, 36. Bâb, 3868, 3869 ve 3870. rivâyetler; Kitâbu’t-Tefsir, İnşikak Sûresi, 1. Bâb, 4864, 4865, 4866, 4867, 4868. rivâyetler.

Rivâyeti nakleden sahabeler şöyledir: 3636, 3638, 3869 ve 4864. rivâyetleri Abdullah bin Mesud; 3637, 3868, 4867 ve 4868 rivâyetleri Enes bin Malik; 3870 ve 4866. rivâyeti İbn Abbas nakletmiştir.

¹²⁸⁰ Kitâbu Menâkıbi’l-Ensâr, 36. Bâb, 3870. rivâyet; Kitâbu’t-Tefsir, İnşikak Sûresi, 1. Bâb, 4864 ve 4866. rivâyetler.

¹²⁸¹ Kitâbu Menâkıbi’l-Ensâr, 36. Bâb, 3869. rivâyet.

¹²⁸² Kitâbu Menâkıbi’l-Ensâr, 36. Bâb, 3869. rivâyet; Kitâbu’t-Tefsir, İnşikak Sûresi, 1. Bâb, 4865. rivâyet.

¹²⁸³ Kitâbu’t-Tefsir, İnşikak Sûresi, 1. Bâb, 4864. rivâyet.

¹²⁸⁴ Kitâbu Menâkıbi’l-Ensâr, 36. Bâb, 3868. rivâyet.

¹²⁸⁵ Kitâbu’l-Menâkıb, 27. Bâb, 3636; Kitâbu Menâkıbi’l-Ensâr, 36. Bâb, 3869. rivâyet; Kitâbu’t-Tefsir, İnşikak Sûresi, 1. Bâb, 4864 ve 4865. rivâyet.

Tezimizin konusunu yeryüzündeki fiziki eşya ile ilişkisine tahsis ettiğimizden, bu hadisenin detaylarına girmeyeceğiz.

2.3.3.5. Uhud Dağının Sarsılması

Rivâyete göre bir gün Uhud dağı sarsılmış ve Hz. Peygamber ayağını vurarak,¹²⁸⁶ üzerine bulunanları ifade ile Hz. Peygamber “Sabit dur Ey Uhud! Senin üzerinde bir nebi, bir sıddık ve iki şehit vardır” demiştir.¹²⁸⁷ Rivâyetten Uhud’un sarsıntısının durup durmadığı ile ilgili bir bilgi çıkmamaktadır. Hz. Peygamber’in cansız kabul edilen bir tabiat nesnesi/eşya ile konuşması hususuna dikkat çekmekle yetineceğiz.

2.3.3.6. Hava Tahminleri

Hz. Peygamber, bir savaş esnasında olacak hava durumları hakkında önceden ashabına bilgi verdiği nakledilmiştir. Tebük seferinde geceleyin çıkacak kuvvetli bir rüzgar hakkında bilgi vermiştir.¹²⁸⁸ Bu durumun bir savaş seferi esnasında olduğuna dikkat çekmenin yanında, bu bilginin gayba ilişkin bir haber sayılabileceği; dolayısıyla vahiy yoluyla bildirilmiş olması mümkündür. Durumun günler öncesinden haber verilmesi şeklinde değil de günü birlik bir tahmin olduğuna dikkat edilecek olursa; ashabından birinin ya da Hz. Peygamber’in bizzat kişisel tecrübesine dayanarak yaptığı bir tür hava tahmini olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

2.3.4. Mucizevî Durumlarla İlgili Genel Tespitler

¹²⁸⁶ Kitâbu Fedâili Ashâbi’n-Nebi, 6. Bâb, 3686. rivâyet; 7. Bâb, 3697. rivâyet.

¹²⁸⁷ Kitâbu Fedâili Ashâbi’n-Nebi, 5. Bâb, 3675. rivâyet, 6. Bâb, 3686. rivâyet; 7. Bâb, 3697. rivâyet.

¹²⁸⁸ Kitâbu’z-Zekât, 54. Bâb, 1481. rivâyet.

Buraya kadar aktarılan mucizevî durumlara ilişkin rivayetlerden çıkarılabilecek genel tespitleri hülâsa edelim:

- Sahabe, yaşarken karşılaştıkları güçlükleri Hz. Peygamber'e bildirmişlerdir. Bu bilgilendirmede, mucizevî bir beklentiden çok beşeri şartlardaki bir çözüm arayışı intibai öne çıkmaktadır.

- Mucizevî durumların/rivayetlerin bir kısmında özellikle yeni müslüman olan (Ensar ya da daha geç dönem sahabeleri) yahut genç sahabenin şaşkınlık/taaccüb hisleri de nakledilmektedir. Eşyanın tabiatına muhalif hususların özellikle Medine döneminde İslam toplumuna dahil olmuş sahabe nezdinde ilginç karşılandığı anlaşılmaktadır.

- Tebliğ/Risalet süreci, eşyanın tabiatına aykırı şekilde cereyan etmemiş, beşeri şartlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu ve bir önceki maddeden hareketle, sahabenin Hz. Peygamber'in ve İslâm davetin beşer üstü olan boyutlarına değil, beşeri hakikatleri muvafakatine olan rağbetleri anlaşılabilir. Sahabenin inancı kerâmetvâri, mucizevî beklentiler üzerine değil, akli, ahlâki ve itikadi deliller üzerine temellenmiş görünmektedir.

- Diğer taraftan bu tür olağanüstü hadiselerin, en azından sahabenin bir kısmı tarafından (muhammed?) gayet tabi karşılandığı da görülmektedir. Bu durum da sahabenin mucizevî gelişmeleri değil Hz. Peygamber'in örneğini önemseyişinin işareti sayılmalıdır.

- Sahabe, sonraki kuşaklara Hz. Peygamber döneminde yaşadıkları olağan durumları naklettiği kadar olağanüstü durumları da nakletmiştir. Ancak olağan üstü şartları nakleden rivâyetler (en azından Sahih-i Buhârî özelinde) tüm rivâyetlerin içinde %10 kadar asgari bir orandadır.

- Mucizevî hadiselerin Mekke dönemi gibi kıtlık, zulüm ve baskı dönemlerinde değil de genellikle Medine gibi kısmen genişlik ve vüsat zamanlarına ilişkin nakledildiği görülmektedir. Burada sahabelerin hadiselerle bakışı ve rivayetleri nakletme

konusundaki tasarruflarından çok, muhtemelen mucizevî hadiselerin gelişimindeki ilâhi takdirin de dikkate alınması gerekmektedir. Medine döneminde görülebilen bir çok mucizevî durumun, çok ihtiyaç duyulmasına rağmen Mekke döneminde görülmemesinin muhtemel sebebi, İlâhi irâde tarafından bahşedilmemesi, muhtemelen İslam davetinin beşeri zorluklar çerçevesinde yayılması ve bir din olarak İslam'ın keramet/mucize gibi sıra dışı hadise beklentileri ile değil, akli, itikadî ve ahlaki ilkeler doğrultusunda, tüm maddi/fiziki zorluk ve sınırlılıklara karşı ne pahasına olursa olsun yaşanabileceği hakikati olsa gerektir.

Mucizevî rivayetlerden sonra bereket mefhumu ile ilgili rivâyetlere değinelim.

2.4. Bereket Mefhumu ve Teberrük Uygulaması

Bereket kavramına muhtelif rivâyetlerde tesâdüf etmekteyiz. Hz. Peygamber'in yenilen yemeğin ölçülmesi halinde bereketleneceğini,¹²⁸⁹ müminin bir mide, kâfirin 7 mide ile yediğini¹²⁹⁰ söylemesi ve Medine'nin sa ve müddünün bereketlenmesi için dua etmesi¹²⁹¹ bereket kavramı hakkında fikir vermektedir. Bu rivâyetlerin bir kısmı önceki bahsilerde geçtiği için tekrar etmemekle beraber, içeriklerindeki bereket kavramına ilişkin hususlara temas edeceğiz. Hz. Abdullah bin Mesud da adet hilafı şeyleri bereket

¹²⁸⁹ Kitâbu'l-Buyû', 52. Bâb, 2128. rivâyet.

¹²⁹⁰ Kitâbu'l-Et'ime, 12. Bâb, 5393. rivâyet. Aynı anlamda ki diğer rivâyetler için: Kitâbu'l-Et'ime, Numarasız Bâb, 5394, 5395, 5396 ve 5397. rivâyetler. Önceki rivâyetlerin sebab-i vurudunun 5397 numaralı rivâyet olması ihtimal dâhilindedir. Nitekim 5397. numaralı rivâyet, Hz. Peygamber döneminde *çok yiyen bir insanın müslüman olduktan sonra daha az yemeye başladığına* ilişkin bilgi vermektedir. Diğer rivâyetlerse ya salt olarak rivâyeti aktarmakta yahut ravilerin çok yiyen başka insanların mevzu bahis etmesiyle bu rivâyeti tekrarlamaktadır.

¹²⁹¹ Kitâbu'l-Buyû', 53. Bâb, 2129 ve 2130. rivâyetler.

olarak telakki ettiklerini ifade etmekte ve aynı bağlamda lokmaların tesbihlerini duyduklarını ve bir seferde Hz. Peygamber'in parmaklarının arasından suyun kaynadığını nakletmektedir.¹²⁹² Mucizevî rivayetler başlığında, bollaşma/bereketlenme konusunu ele alırken, mucizevî rivayetleri nakleden sahabelerin genellikle genç veya yeni müslüman olmuş sahabeler olduğuna dikkat çekmiştik. Burada Abdullah bin Mesud'un Mekke döneminde müslüman olan kişilerden olduğuna da değinelim. İbn Mesud'un naklettiği telakkiye göre, sahabe bu tür sıra dışı hadiseleri Hz. Peygamberle birlikte yaşadıklarının bilincinde olarak, birer fırsat olarak görmüş, bu tür hadiselerin olağanüstü yanlarına fazla takılmayarak bereketinden istifadeye çalışmışlardır. Aynı şekilde bu tür hadiseleri korkulacak bir şey olarak algılamadıklarını,¹²⁹³ dolayısıyla sonraki kuşakta bunu "korku algısını" gördüğünü de belirtmeliyiz. Yani Hz. Peygamber zamanında bu tür mucizevî oluşlar, her zaman olmamakla birlikte yeri zamanı geldiğinde gerçekleşen hadiselerdir. Bu tür hadiseler gerçekleştiği zaman da sahabe nezdinde oluşan fekaladelik hissi, bereket ve memuniyet tarzı bir duygu olup, korku-endişe yahut şaşkınlık ifade etmemektedir.

Bereket kavramı kapsamında Hz. Peygamber'in *Medine'nin sa' ve müddünün bereketlenmesi için dua etmesini*¹²⁹⁴ inceleyebiliriz. İlgili duanın ölçeklerde bulunan maddeler için genel bir anlam ifade ettiğini, özelde ise -devrin şartları düşünüldüğünde- gıda maddelerinin kastedildiğini çıkarmak mümkündür. Bereket kavramının muayyen bir ölçü birimi hakkında kullanılması, eşyanın fiziki durumundaki nicel bir değişiklikten öte, nitel bir artışla, yarar yahut kalite artışıyla ilgili olduğu fikrini uyandırmaktadır. Burada da eşyanın nitelik yönüne yapılan bir vurgu olduğu, kadar kişinin o eşyaya bakış açısıyla ve tatmin duyguyla ilgilidir.

¹²⁹² Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3579. rivâyet.

¹²⁹³ Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3579. rivâyet.

¹²⁹⁴ Kitâbu'l-Buyû', 53. Bâb, 2129 ve 2130. rivâyetler.

H. Enes, H. Peygamber tıraş olduğu zaman saçlarından en önce alan kişinin Ebu Talha olduğunu belirtmektedir.¹²⁹⁵ H. Peygamber'e ait saç telleri muhafaza edilerek, H. Enes'ten sonraki ravilere nakledilmiştir.¹²⁹⁶ Bu tür nesnelerin, en azından bir hatıra değeri olduğu açıktır.

Yine farklı rivâyetlerde H. Peygamber'in abdest suyundan artanın ashab tarafından alınarak üzerlerine sürüldüğü zikredilmektedir.¹²⁹⁷ Bu sudan alamayanlar, arkadaşlarının ellerinde kalan neme ellerini sürmektedirler.¹²⁹⁸ Hatta sahabenin bu suyu almak için mücadele ettikleri de nakledilmektedir.¹²⁹⁹ Abdest suyu fazlası bazı durumlarda şifa niyetiyle¹³⁰⁰ içilmektedir.¹³⁰¹ Bu durum H. Peygamber'in bilgisi dâhilinde olup hatta bazı durumlarda bizzat kendi sözüyle teşvik edilmektedir.¹³⁰² Buhari de rivâyetleri "insanların abdest suyu fazlasını kullanmak" şeklinde vererek H.

¹²⁹⁵ Kitâbu'l-Vudû, 33. Bâb, 171. rivâyet.

¹²⁹⁶ Kitâbu'l-Vudû, 33. Bâb, 170. rivâyet.

¹²⁹⁷ Ebu Cuhayfe'den gelen rivâyetler: Kitâbu'l-Vudû, 40. Bâb, 187. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 17. Bâb, 376. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 94. Bâb, 501. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3553. ve 3566. rivâyetler; Kitâbu'l-Libâs, 42. Bâb, 5859. rivâyet.

¹²⁹⁸ Kitâbu'l-Libâs, 42. Bâb, 5859. rivâyet.

¹²⁹⁹ Kitâbu'l-Vudû, 40. Bâb, 189. rivâyet.

¹³⁰⁰ Kitâbu'l-Menâkıb, 22. Bâb, 3541. rivâyet; Kitâbu'l-Marad, 18. Bâb, 5670. rivâyet; Kitâbu'd-Deavât, 31. Bâb, 6352. rivâyet.

¹³⁰¹ Kitâbu'l-Vudû, Numarasız Bâb, 190. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 22. Bâb, 3541. rivâyet; Kitâbu'l-Marad, 18. Bâb, 5670. rivâyet; Kitâbu'd-Deavât, 31. Bâb, 6352. rivâyet.

¹³⁰² Kitâbu'l-Vudû, 40. Bâb, 188. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 57. Bâb, 4328. rivâyet.

Peygamber’e ait olmasından çok bir ibadet nesnesi olan abdest suyu artığı olmasına işaret etmiştir.¹³⁰³

H. Peygamber’in çocuklara ağzında çiğnediği hurma ile tahnîk yaptığı¹³⁰⁴ ve bereket duasında bulunduğu da rivâyet edilmektedir.¹³⁰⁵

H. Peygamber’in kıyafetleri bazen bereket mefhumu kapsamında kefen olarak da kullanılabilirdi. H. Peygamber’in gömleğini oğlu Abdullah’ın ricası üzerine¹³⁰⁶, Abdullah bin Übey’e kefen olarak verdiğini öğrenmekteyiz.¹³⁰⁷ Yine bir kadının kendisine getirdiği hırkayı kendisinden isteyen sahâbi, bunu kefen niyetine isterken bereket umduğunu da belirtmektedir.¹³⁰⁸

H. Peygamber’in elbiseleri gibi saç-sakal gibi temiz artıkları, sahabe tarafından hatıra ya da teberrük niyetiyle alınmış ve H. Peygamber buna karşı çıkmamış, bilakis taltif ve teşvik de etmiştir. Eşyanın yahut saç-sakal gibi nesnelerin sahiplenilmesi ve sonraki nesillere aktarılması, sahâbenin bu nesnelere ayrı bir önem atfettiğini ve H. Peygamber’in de bunu zımnen onayladığı manasına gelmektedir.

Burada bereket mefhumun ile vehimden kaynaklan kutsiyet kavramına da değinilebilir. Salih insanların resimlerine “putlaştırma tehlikesine binaen” karşı

¹³⁰³ Kitâbu’l-Vudû, 40. Bâb başlığı.

¹³⁰⁴ Kitâbu Menâkıbi’l-Ensâr, 45. Bâb, 3909. rivâyet; Kitâbu’l-Akika, 1. Bâb, 5467, 5468, 5469 ve 5470. rivâyetler. Enes bin Malik, tahnîk yapması için kardeşini H. Peygambere getirmiştir. Kitâbu’z-Zekât, 69. Bâb, 1502. rivâyet; Kitâbu’z-Zebâih ve’s-Sayd, 35. Bâb, 5542. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 22. Bâb, 5824. rivâyet.

¹³⁰⁵ Kitâbu Menâkıbi’l-Ensâr, 45. Bâb, 3909. rivâyet; Kitâbu’l-Akika, 1. Bâb, 5467, 5468, 5469 ve 5470. rivâyetler;

¹³⁰⁶ Kitâbu’l-Libâs, 8. Bâb, 5796. rivâyet.

¹³⁰⁷ Kitâbu’l-Libâs, 8. Bâb, 5795. rivâyet.

¹³⁰⁸ Kitâbu’l-Edeb, 39. Bâb, 6036. rivâyet.

çıkılırken, Salih bir insana ait kıyafet ve saç-sakal gibi temiz artıklarda bu endişe görülmemiştir. Zira “resimde” sanatçının hayal ve sanat gücü kadar, resme bakan kişinin de hayal gücü etkin olmaktadır. Ayrıca görsel etkinin ile insanın zihninde derin iz bıraktığı da gerçektir. Böyle bir eserde “beşeri/insani gerçeklerden çok uzak ve sanal bir kutsiyet algısı” oluşma ihtimali yüksektir. Saç-sakal elbise gibi yaşayan bir insana ait gerçek nesneler üzerinde işletilecek, sanal ve hayal gücü unsurlarında ise; insani gerçeklikle bağlantısının kopma ihtimali yok denecek kadar düşüktür.

2.5. Sanat ve Estetik Konularla İlgili Rivâyetlerde Eşya Unsuru

Devrin sanatsal sayılabilecek faaliyetleri çerçevesinde genel bir değerlendirme yapıldığında; Hz. Peygamber’in bazı sanatlara bizzat ilgi gösterdiğini, o günkü anlamda sanata-sanatçıya kıymet verdiğini, destek olduğunu, kendisinin bizzat ilgilenmediği bazı sanatlara da izin verdiğini, hoş gördüğünü hatta teşvik ettiğini söylemek mümkündür.

2.5.1. Şiir ve Hitaplar

Hz. Peygamber’in, sanatla olan ilişkisini analiz ederken, şiir bahsiyle ilgili zengin sayılabilecek örneklerden hareket etmenin, sanat konusunda örnek bir çerçeve teşkil edebileceği kanaatindeyiz. Kur’an’ın şahitliğine göre Hz. Peygamber şair değildir. Kuran da bir şiir değildir. Ancak bu şair olmayan bir insanın, asla şiir inşad etmeyeceği/edemeyeceği anlamına gelmez.

“Şairlerin söylediği söziin en doğrusu Lebid’in «Allah’tan başka her şey batıldır» sözüdür. Ümmeyye bin Salt da neredeyse müslüman olacaktı”¹³⁰⁹ tespitinden yola çıkarak, Hz. Peygamber’in cahiliye şiiri hakkında temel bir bilgisi yahut en azından bir fikri olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde şiire analitik yaklaştığı ve içerik tahlili yaptığı da görülmektedir. Elbette ki tahlilindeki kıstasları İslami ilkeler belirlemektedir.

¹³⁰⁹ Kitâbu Menâkıbi’l-Ensâr, 26. Bâb, 3841. rivâyet.

Günümüzde sanata bakışı da bu çerçevede ele almak mümkündür. Hz. Peygamber'in bu analitik tavrını Bedir savaşındaki kayıpları için tef çalıp ezgi söyleyen kızlara müdahalesinde de bulmaktayız. Tef çalan kızlar, *"içimizde gaybı bilen bir Peygamber var"* deyince, Hz. Peygamber bu sözü çıkararak şiirine devam etmesini ifade etmiştir.¹³¹⁰

Hz. Peygamber'in gündelik hayatında bazı durumlarda şiir okuduğu nakledilmektedir. Mesela bir sefer esnasında parmağı yaralanmış ve kanamıştır. Parmağına bakarak *"Kanayan bir parmak değil midir, / Senin Allah yolunda karşılaştığın"*¹³¹¹ beytini okumuştur. Bu beytin bizzat Hz. Peygamber tarafından mı inşad edildiği konusu rivâyette açık değildir.

Mescit inşası sırasında, Ashabıyla beraber çalışırken Hz. Peygamber de *"Allah'ım ahiret hayrından başka hayır yoktur / Ensarla muhacire mağfiret et"*¹³¹² ve kerpiçleri taşıırken *"Allah'ım bu yük, Hayber'in yükü değildir / Bu daha iyi ve daha temizdir / Allah'ım gerçek ecir ahiret ecriştir / Ensar ve muhacire merhamet et"*¹³¹³ şeklinde şiir okumuştur. Bu okuduğu şiirlerdeki ahiret ve Allah inancı vurgusunun ön planda olduğunu, ahireti dünyaya tercih ettiğini, dünyevi servetleri ibadete mekan olarak yapılan mescidin kerpiçlerine kıyasen bile değersiz gördüğünü müşahade etmekteyiz.

Hendek savaşında, Hendek kazılırken bir beyti kendisi bizzat okumaktadır: *"Allah'ım yok ahiret hayatından başka hayat / Ensar ve muhacire mağfiret et"*¹³¹⁴ Hz. Peygamber'in Ashaba bu şiirle motivasyon vermesine sahabe de bir başka şiirle karşılık

¹³¹⁰ Kitâbu'l-Megâzi, 12. Bâb, 4001. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 49. Bâb, 5147. rivâyet.

¹³¹¹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 9. Bâb, 2802. rivâyet.

¹³¹² Kitâbu's-Salât, 48. Bâb, 428. rivâyet.

¹³¹³ Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 45. Bâb, 3906. rivâyet.

¹³¹⁴ Kitâbu'l-Megâzi, 29. Bâb, 4098. ve 4099. rivâyetler.

vermektedir: “Biz Muhammed’e beyat edenler / Cihat sözümüzden asla dönmeyiz.”¹³¹⁵

Ashabın bu şiiri okuması, Hz. Peygamber’in memnuniyetini celbetmiş ve ashaba yukarıdaki beyitle dua etmiştir.¹³¹⁶ Bu rivâyetlerdeki şiir unsurunun savaş hazırlıkları esnasında olması, Hz. Peygamber’in ashabın soğuk sabahlarda bazen açlıklarına rağmen hendek kazdıklarına şahit olarak,¹³¹⁷ onları çektikleri bu zorluklara karşı teşvik etmek kastıyla şiir okuması¹³¹⁸ buna karşılık ashabın da aynı şekilde buna şiirle icabet etmesi¹³¹⁹ gibi unsurlara dikkat çekmek isabet olacaktır. O dönemde şiirin duyguları güçlendiren, insanın motivasyonunu artıran ve karşılıklı jestleşmeyi de içeren bir işlevi olduğu anlaşılmaktadır.¹³²⁰ Aynı şekilde Hz. Bera, Hz. Peygamber’in Hendek savaşı esnasında toprak taşırken¹³²¹ Abdullah bin Revaha’nın şiirini okuduğunu

¹³¹⁵ Kitâbu’l-Megâzi, 29. Bâb, 4099. rivâyet; Bir diğer rivâyette bu beyit şu şekilde geçmektedir: “Biz Muhammed’e beyat edenler / İslam sözümüzden asla dönmeyiz”

¹³¹⁶ Kitâbu’l-Megâzi, 30. Bâb, 4100. rivâyet. Rivâyetlerden bu beyitlerin Hz. Peygamber ve sahabe tarafından muhtelif vesilelerle tekraren okunduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in dua mahiyetindeki beyti bizzat kendisinin mi inşad ettiği, yoksa bir başka sahabenin şiiri mi olduğu açık değildir. İfadenin içeriğine bakıldığında Hz. Peygamber’e ait olma ihtimali ağırlık kazanmaktadır.

¹³¹⁷ Kitâbu’l-Megâzi, 30. Bâb, 4099. rivâyet.

¹³¹⁸ Kitâbu’l-Megâzi, 30. Bâb, 4099. rivâyet.

¹³¹⁹ Kitâbu’l-Megâzi, 30. Bâb, 4099. rivâyet.

¹³²⁰ Kitâbu’l-Megâzi, 30. Bâb, 4099. rivâyet.

¹³²¹ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer; 34. Bâb, 2836. rivâyet; 161. Bâb, 3034. rivâyet; Kitâbu’l-Megâzi, 30. Bâb, 4104 ve 4106. rivâyetler; Kitâbu’l-Kader, 16.Bâb, 6620. rivâyet; Kitâbu’t-Temennâ, 7. Bâb, 7236. rivâyet.

nakletmektedir.¹³²² Bu da Hz. Peygamber'in başkaları tarafından inşad edilmiş güzel bulduğu şiirlere olan alakasını ortaya koymaktadır.

Beni Kureyza seferinde Hasan bin Sabit'e: *"Onlara hücum et, Cebrail seninle"*¹³²³ diyerek teşvik etmiştir. Hasan bin Sabit için, *"Allah'ım onu Ruhü'l-Küdüs ile destekle"*¹³²⁴ şeklinde dua ettiği de bilinmektedir. Yine Hasan bin Sabit Beni Nadr'in hurmaları yakılınca şiir inşad etmiştir.¹³²⁵

¹³²² Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer; 34. Bâb, 2836. rivâyet; 161. Bâb, 3034. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 30. Bâb, 4104 ve 4106. rivâyetler; Kitâbu'l-Kader, 16.Bâb, 6620. rivâyet; Kitâbu't-Temennâ, 7. Bâb, 7236. rivâyet.

2837, 3034, 4104, 4106, 6620 ve kısmen 7236. rivâyetlerde nakledilen; Abdullah bin Revaha'nın şiiri şu şekildedir:

"Allah'ım sen bizi hidayet etmeseydin,

Ne namaz kılardık, ne sadaka verirdik.

Üzerimize sekinetini indir

(Düşmanla)Karşılaştığımızda ayaklarımızı sabit kıl

Onlar bizim üzerimize gelerek haddi aştlar

Onlar fitne istediler, biz reddettik"

Ravi, Hz. Peygamberin şiirin son kelimesini okurken sesini yükselttiğini de belirtmektedir. Bknz: 3034, 4104, 4106. rivâyetler.

¹³²³ Kitâbu Bed'i'l-Halk, 6. Bâb, 3213. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 31. Bâb, 4123 ve 4124. rivâyetler; Kitâbu'l-Edeb, 91. Bâb, 6153. rivâyet.

¹³²⁴ Kitâbu's-Salât, 68. Bâb, 453. rivâyet; Kitâbu Bed'i'l-Halk, 6. Bâb, 3212. rivâyet; - Edeb, 91. Bâb, 6152. rivâyet.

¹³²⁵ Kitâbu'l-Hars ve Muzâraa, 6. Bâb, 2326. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 14. Bâb, 4032. rivâyet.

Hız. Peygamber, bir sefer esnasında şiir okuyarak develeri canlandıran Amir bin Ekva için dua ettiğini de öğrenmekteyiz. Yani sadece şiir/sanat üzerine değil, sanatın etkilerini de gündemine aldığını, sonuçları üzerinde de yorumda bulunduğunu ve takririn de ötesinde dua ettiğini görmekteyiz.¹³²⁶

Hız. Peygamber, bir şiirini kastederek¹³²⁷ Abdullah bin Revaha'yı sahabeye "boş ve çirkin sözler söylemeyen bir kardeşleri" olarak methetmiştir.¹³²⁸ Burada da Hız. Peygamber'in şiirin mahiyetini dikkate aldığını ve İslam itikadı çerçevesinde üretilen sanatı, faydalı ve güzel olarak niteleyerek teşvik ettiğini görmek mümkündür.

Abdullah bin Ömer'in rivâyetine göre bir gün doğu taraflarından iki adam gelmiş ve bir hutbe irad etmişlerdi. İnsanlar bu hutbeye taaccüp edip hoşlarına gidince, - muhtemelen kendisi de bu hutbeye şahit olan- Hız. Peygamber, "*beyan sihirden bir kısımdır*" diyerek, sözün tesiri hakkında kanaatini ifade etmiştir.¹³²⁹ burada şiirle ilgili analitik tahlillerinden farklı olarak, söylenen sözün estetik kıymetine ilişkin bir yorumda bulunduğunu müşahade etmekteyiz.

¹³²⁶ Kitâbu'l-Megâzi, 39. Bâb, 4196. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 90. Bâb, 6148. rivâyet; Kitâbu'd-Deavât, 19. Bâb, 6331. rivâyet; Kitâbu'd-Diyât, 17. Bâb, 6791. rivâyet.

¹³²⁷ Kitâbu't-Teheccüd, 21. Bâb, 1155. rivâyet.

¹³²⁸ Şiirin tercümesini Abdullah Feyzi Kocaer'den aynen almaktayız:

"Şafak söktüğü, tan yeri ağardığı sırada

Ne mutlu bize ki Rasulullah, Allah'ın Kitâbını okuyor aramızda

Aydınlığı gösterdi bize karanlıktan sonra

Gönüllerimiz inanmıştır tereddütsüz, Buyurduklarının gerçek olduğuna

Geceler o, döşeğinden uzakta, müşrikler uyku çekerken yataklarda."

Kocaer, A.g.e., c: 1 sf; 287, 612 numaralı rivâyet.

¹³²⁹ Kitâbu'n-Nikâh, 48. Bâb, 5146. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 51. Bâb, 5767. rivâyet.

İnsanların hoşlarına gitmesiyle ilgili kayıt 5767. rivâyette vardır.

Hız. Peygamber'in şiir, şairler ve hitaplarla olan ilgisinden hareketle şu tespitlerde bulunmamız mümkündür:

- Hız. Peygamber'in, şairlere ve şiire ilgi gösterdiği açıktır.
- İslam'ı yücelten, savunan şiir ve şaire dua da etmektedir.
- Beşeri insani konulardaki şiir/hitap ürünlerinin İslam'ın genel ölçüleri içerisinde kalmasını önemsemektedir.

- Hız. Peygamber, şiiri (sanatı) kendisinden öte bir hedefe yönlendirmektedir. Edebiyat ve sanat çevrelerinde tartışıldığı şekilde formüle edecek olursak "halk için sanat" yahut "sanat için sanat" değil, "hak için sanat; ulvi gaye/Allah rızası için sanata" yönlendirmektedir.

- Şair'in (sanatçının) melekler tarafından desteklendiğini, hitapta sihir-teshir gücü bulunduğunu belirtmektedir. Hız. Peygamber'in bu ifadeleri hem sanatçıyı teşvik için, hem de metafizik alemle sanat arasındaki ilişkiyi izah için söylenmiş olabilir.

- Hitabın teshir gücünü teslim etmekle beraber bu konuda bir yasaklayıcı bir tutum sergilemediğini de görmekteyiz.

- Hız. Peygamber'in şiire ilişkin tahlillerinde analitik yönü öne çıkmaktadır. Sahih-i Buhârî özelinde, bulabildiğimiz kadarıyla şiirlerin estetik yönüyle ilgili özel olarak yorumda bulunmadığını daha ziyade şairlerin teşvik ettiğini ve genel ifadelerle boş sözle söylemeyen şairleri taltif ettiğini öğrenmekteyiz.

- Hız. Peygamber'in açıkça şiir inşad ettiğini nakleden bâriz bir rivâyete tesadüf etmedik. Ancak Hız. Peygamber'in de Arapçayı iyi bilen ve kullanan biri olarak, şiir inşad edebilmesinin önünde bir mani de yoktur. Nitekim Sahih-i Buhârî rivâyetlerden bazı şiirlerin Hız. Peygamber'e ait olabileceğine dair izlenimler edindik.

Şiirle ilgili tespitlerimizi eşyayla ilgili sanatın diğer dallarına uyarlayarak sanat ürünleri için şu genel çerçeveyi çizmemiz mümkün gözükmektedir. Hız. Peygamber'in uygulamasında sanat ürünleri; İslam esaslarına aykırı içerikte olmadığı, Müslümanlara

motivasyon sağladığı, İslam'ın tebliğine ya da savunulmasına hizmet ettiği, hikmetli mahiyette olduğu yahut boş/lüzumsuz ya da zararlı olmadığı sürece Hz. Peygamber tarafından desteklenmiştir.

2.5.2. Resim

Resim ve süslemeler, eşya-insan ilişkisinde özel bir formu temsil etmektedir. İnsan, sanat yoluyla, gönlündeki/zihnindeki düşünce, duygu, inanç gibi soyut ürünlerini, el becerisini ve diğer muhtelif aletleri kullanarak bir nesne üzerine yansıtmaktadır. Bu mânâda görsellik ve estetik açısından resim ve tasvir sanatlarının, üç boyutlu bir mahiyet kazanan heykel sanatının insanlar üzerindeki etkileri, görsel olmayan herhangi bir sanattan daha etkilidir.

Ümmü Habibe ve Ümmü Seleme, Habeşistan'da gördükleri içinde tasvirler bulunan Kiliseden bahsettiklerinde, Hz. Peygamber “*(Hristiyanların) içlerinden salih kimseler öldüğünde kabrini mescit edindiklerini ve ölen kişilerin resimlerini yaptıklarını; işte bunların kıyamet günü Allah katında yaratılmışların en şerirleri olduklarını*”¹³³⁰ söylemiştir. Yine bir başka vesile ile Allah katında tasvir çizenlerin (kıyamette) azabın en şiddetlisine çarptırılacaklarını ifade etmiştir.¹³³¹ Resim/suret çizenlere kıyamet günü kendilerine çizdikleri suretlere ruh vermeleri istenecek,¹³³² fakat bunu yapamayacaklardır.¹³³³ Diğer bir kutsi hadiste, Hz. Peygamber, Allah'ın şöyle buyurduğunu belirtir: “*Benim yarattığım gibi yaratabileceği zehabına kapılandan daha*

¹³³⁰ Kitâbu's-Salât, 48. Bâb, 427. rivâyet; 54. Bâb, 434. rivâyet; Kitâbu'l-Cenâiz, 70. Bâb, 1341. rivâyet.

¹³³¹ Kitâbu'l-Libâs, 89. Bâb, 5950. ve 5951. rivâyetler.

¹³³² Kitâbu'l-Buyû', 104. Bâb, 2225. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 89. Bâb, 5951. rivâyet, 97. Bâb, 5963. rivâyet.

¹³³³ Kitâbu'l-Buyû'; 104. Bâb, 2225. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 97. Bâb, 5963. rivâyet.

zalim kim olabilir?! (İddialarında sadıksalar) o halde bir tohum yaratsınlar, bir zerre yaratsınlar."¹³³⁴ Bir başka rivâyette Hz. Peygamber'in resim çizenlere lanet ettiği aktarılmaktadır.¹³³⁵

Mekke Fethi günü Kâbe temizlenirken Hz. İbrahim ve İsmail'in ellerinde fal oklarıyla resmedilmiş suretlerini görünce Hz. Peygamber -sav-; *"Allah bu resmi yapan müşrik zihniyetini katletsin! (Hz. İbrahim ve Hz. İsmail) onlar asla fal oklarıyla nasip aramadılar"* diyerek öfkesini izhar etmiştir.¹³³⁶ Cahiliye, sahih geleneği ve maziye-tarihi de kendi batıl inançlarıyla tahrif etmektedir. Hz. Peygamber'in kızgınlığının sebebi; hem aslı olmayan bir şeyi resmetmeleri, hem de kendi şirk ve batıl inançlarını Allah'ın Salih kulları olan Peygamberlere dayandırmaları sebebiyle olsa gerektir. Buradaki tepkinin doğrudan resme değil, resmin içeriği icabı taşıdığı anlama olduğu ihtimali daha baskındır.

Bir defasında Hz. Cebrail Hz. Peygamber'le sözleşmişler, lakin Hz. Cebrail gecikmiştir. Hz. Peygamber bulunduğu mekândan dışarı çıkınca Hz. Cebrail'le karşılaşmıştır. Hz. Peygamber, durumdan rahatsızlığını dile getirince Hz. Cebrail, *"(melekler olarak) içinde suret ve köpek bulunan eve girmediklerini"* ifade etmiştir.¹³³⁷ Hz. Peygamber de muhtelif vesilelerle içinde köpek ve tasvir bulunan eve meleğin girmeyeceğini belirtmiştir.¹³³⁸

¹³³⁴ Kitâbu'l-Libâs, 90. Bâb, 5953. rivâyet.

¹³³⁵ Kitâbu'l-Libâs, 96. Bâb, 5962. rivâyet.

¹³³⁶ Kitâb'ul-Hacc, 54. Bâb, rivâyet: 1601; Kitâbu Ehâdîsi'l-Enbiyâ, 8. Bâb, 3352. rivâyet; Kitâb'ul-Megâzi, 49 Bâb, 4288. rivâyet.

¹³³⁷ Kitâbu'l-Libâs, 94. Bâb, 5960. rivâyet. Kısa bir şekli için: Kitâbu Bed'il-Halk, 7. Bâb, 3227. rivâyet.

¹³³⁸ Kitâbu'l-Libâs, 88. Bâb, 5949. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 92. Bâb, 5957. rivâyet; 95. Bâb, 5961. rivâyet.

Hız. Peygamber kendi hanesinde bozmadığı/tahrip etmediğı haç işareti/taslib bırakmamıştır.¹³³⁹

Hız. Aişe evinde kırâm (قرام) denilen elbiseyi bir tür perde olarak kullanmıştı. Hız. Peygamber üzerindeki tasvirlerin “*namazda kendisini meşgul ettiğini*” söyleyerek kaldırmasını istemiştir.¹³⁴⁰ Bu rivâyetler özelinde Hız. Peygamber’in resimden rahatsızlığının gerekçesi “*namazda kendisini meşgul etmesi*” olarak ifade edilmiştir. Bir başka rivâyete göre Hız. Aişe yine bir sefer dönüşü bir perde (درنوك - durnuk) asmış, Hız. Peygamber bunu görünce çıkarmasını istemiştir.¹³⁴¹

Hız. Aişe bir sefer dönüşü dalgınlıkla Hız. Peygamber’i üzerinde temsiller bulunan bir kıramla örttüğünü, Hız. Peygamber’in bunu görünce örtüyü yırtmış ve “*kıyamet günü azabı en çetin olan insanlar Allah’ın yaratmasına benzetmeye çalışan kimselerdir*” demiştir. Hız. Aişe bu kıyafeti daha sonra bunu bir veya iki yastık yaptıklarını söylemiştir.¹³⁴² Dikkat edilirse burada suretin yakılmak, atılmak, yırtılmak vb şekilde tamamen imhası söz konusu edilmemiş, basitçe tahrip edilip ilk şeklinin bozulması yeterli görülmüştür. Burada elbisenin/örtünün yastığa dönüştürülmesinde, israftan kaçınma-tasarruf açısından düşünülebileceğı kadar, ilk bütün halinin ya da kullanım amacının değiştirilmesine de dikkat etmek yerinde olacaktır.

Bir başka rivâyette Hız. Aişe, üzerine oturmak yahut dayanmak için resimler bulunan küçük bir yastık (نمرقة - numruka) almış, Hız. Peygamber onu görünce eve

¹³³⁹ Kitâbu’l-Libâs, 90. Bâb, 5952. rivâyet.

¹³⁴⁰ Kitâbu’s-Salât, 15. Bâb, 374. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 93. Bâb, 5959. rivâyet. Bu rivâyetlerde tasvirlerin canlı Sûreti olup olmadığı vazih değildir.

¹³⁴¹ Kitâbu’l-Libâs, 91. Bâb, 5955. rivâyet.

¹³⁴² Kitâbu’l-Mezâlim, 32. Bâb, 2479. rivâyet.

Kitâbu’l-Libâs, 91. Bâb, 5954. rivâyet. Buhari bu rivâyetleri “Bâbu ma vutie min’et-tasavir/tasvirlerden yayılanlar-serilenler bâbı”nda vermektedir.

girmemiştir. Hz. Peygamber, “*bu resmin sahipleri, kıyamet günü azap görürler. Onlara denir ki «yarattıklarınıza hayat verin bakalım».* “*Melekler içinde resim bulunan eve girmezler*”¹³⁴³ demiştir.

Ebu Talha da “*Melekler içinde resim olan eve girmezler*”¹³⁴⁴ rivayetini tahdis etmiştir. Ravilerden Büsr, Hz. Meymune’nin evlatlığı Ubeyd el-Havlani’ye ziyarete gittikleri bir evdeki üzerinde resim bulunan perdeyi sormuş, Ubeyd de, Ebu Talha’dan “*elbisede ufak bir çizgi-nakış hariç*” kısmını da duyduğunu ifade etmiştir.¹³⁴⁵

İbn Abbas da ağaç gibi ruhsuz nesnelerin (diğer camit varlıkları kastettiği anlaşılmaktadır) tasvirinde bir sıkıntı olmadığını ifade etmektedir.¹³⁴⁶ Bu açıklamasından resim yasağının hayvan ve insan gibi canlı tasvirlerine ilişkin bir kısıtlama olduğunu, söz gelimi bitkileri kapsamadığını anlamaktayız. O devrin idrakinde bitkilerin ruh sahibi olmadıkları bizzat İbn Abbas tarafından¹³⁴⁷ belirtilmektedir.

¹³⁴³ Kitâbu’l-Buyû’, 40. Bâb, 2105. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 92. Bâb, 5957. rivâyet; 95. Bâb, 5961. rivâyet.

¹³⁴⁴ Kitâbu Bed’il-Halk, 7. Bâb, 3225. rivâyet.

¹³⁴⁵ Kitâbu’l-Libâs, 92. Bâb, 5958. rivâyet.

¹³⁴⁶ Kitâbu’l-Buyû’, 104. Bâb, 2225. rivâyet.

¹³⁴⁷ Kitâbu’l-Buyû’, 104. Bâb, 2225. rivâyet. Burada kastedilen ruh kavramının mahiyeti, çeşitli bakımlardan incelenebilir. Günümüzde bitkiler canlı kabul edilmektedir. Kur’an-ı Kerim çerçevesinde bakıldığında insan ruh sahibidir. (Bakınız: Hicr, 15/29; Sad, 38/72.) Lakin bir hayvan için insana bahşedilen cinsten “ruh” sahibi olduğunu söylemek mümkün değildir. Burada İbn Abbas’ın “nefs/biyolojik canlılık” boyutuna atıfta bulunduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim İnsan zihninde muharrik canlıların, ağaç gibi hareketsiz/yer değiştiremeyen canlılara nispetle daha geniş bir etki alanına sahip olduğu açıktır. Esasen mevzu bu bağlamda değerlendirilirse, insanın

Rivayetlerde görülen bu yasağın “tapınma gayesiyle yapılan” resim ve tasvirlerle ilgili olduğu, tapınma maksadı olmayan resimlerin bu anlamda bir sorun teşkil etmediği yönünde tespitler de yapılmaktadır.¹³⁴⁸

Sahih-i Buhari’yi merkeze alarak, rivâyetler bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde resim ve tasvir gibi süslemeler hakkında Hz. Peygamber’in genel tavrını şu şekilde hülâsa edebiliriz:

- Allah’a meydan okuma kastıyla yapılan tasvirlerin ve bu tasvirleri yapan kişiler şiddetle tenkit etmektedir. Ancak bu konudaki kısıtlama ve yasağın salt olarak canlı resim çizmeyi, çizilmiş canlı tasvirlerini, bu tasvirleri evde bulundurmaya da içerdiği anlaşılmaktadır.

- Yine resimlerin namazda meşgul edici yönlerinin bulunduğu işaretlerle namazda uzak durulmasını telkin etmektedir.

- Resimlerle melekler arasında ilişki kurulmakta, meleklerin (yüksek ihtimalle tapınma güdüsüyle çizilmiş, kutsiyet yüklenmiş) resimlerin¹³⁴⁹ bulunduğu mekanlara girmedikleri belirtmiştir.

- Kıyafetlerde küçük resimler olması halinde müsaade ettiği de anlaşılmaktadır.

zihin/hayal dünyasına (tapınma, şirk vs gibi) menfi etkisi bulunmayan sanat eserlerinin bu yasak kapsamında değerlendirilmesi muhal görünmektedir. İnsan-eşya ilişkisinde zihin dünyasında oluşan bu etki, insanın (sanatçının) çabasıyla, eşyaya farklı bir boyut kazandırması yönüyle, günlük kullanım için tasarlanmış sıradan bir nesneden çok farklı bir buut kazanmaktadır. Zira sanat eseri, gösterilen emeğe binaen, farklı bir kıymeti haiz olup, eski devrin idakinde perestiş nesnesine dönüşme ihtimali hayli yüksektir.

¹³⁴⁸ Tafsilatlı bilgi için bakınız: Heyet, *Hadislerle İslâm*, Heyet, “Resim ve Heykel” Maddesi, c: 7, s: 523-532.

¹³⁴⁹ Sahih-i Buhari’de tapınma gayesine ilişkin sarıh bir ifadeye rastlamadık.

- Canlı hayvan/insan resimlerinin çizilmesine ve bu suretlerin evlerde, kıyafetlerde bariz şekilde görünür yerlerde bulunmasına müsaade etmemektedir.

- Ancak bu suretlerin bütünlüğü bozulmuş olarak-parçalı halde, örneğin yastık vb gibi eşyada kullanılmasına ses çıkarmamaktadır.

- Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in resimleriyle ilgili hadiseden hareketle canlı resimlerinde resmin şekli haricinde taşıdığı anlama yani amaç ve içeriğine de tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu da canlı resmi ile ilgili yasağın resmin bizzat kendisinden çok gayesine dönük olduğu kanaatini güçlendirmekle beraber, *canlı resmi* yasağı kapsamının dışında olmadığı da açıktır.

- Tarihi bazı şahsiyetlerin, (mimari, heykel, tablolar vb. şeklinde) resim yoluyla yaşadıkları hayat ve değerlerden koparılması, tarihen maruf olan hakikatlerin saptırılma ihtimali vardır. Bu saptırılma da hoş karşılanmamaktadır. Bu durum dolaylı olarak, Hz. Peygamber nezdinde tarih ve beşeri hakikatlerin de önemini tazammun ediyor denebilir.

- Ağaç gibi camit ve devrin telakkisine göre ruhsuz/cansız kabul edilen nesnelerin resmedilmesinin bu yasak kapsamı dışında olduğunu görmekteyiz.¹³⁵⁰

- Süslemelerin/işlemelerin dikkat çekici, namaz özelinde ilgi dağıtıcı olmasını hoş karşılamamaktadır.

- Resim yasağının arkasında kutsiyet atfetme ve tapınmaya yol açma endişesinin olduğu anlaşılmaktadır.

¹³⁵⁰ Dinler tarihinde, “tabular” bu cansız perestij nesnelerini de kapsamaktadır. Mesela ağaçlar, dağ taş gibi tabiat varlıkları da değişik toplumlarda tapınma nesnesi olmuşlardır. Bu durumda, canlı resim yasağının Arap toplumu zihniyetine ilişkin bir kısıtlama olduğu ve yasağın tapınma ile ilintili olduğu intibai kuvvetlenmektedir. Zira başka toplumlarda tapınma nesnesine dönüşmüş bu varlıkların, İslam nezdinde tapınma tehlikesi ve tasvir yasağı kapsamına alınmaması muhaldir.

2.5.3. Çalgı Aletleri ve Müzik

Hız. Peygamber, bayram gününde müzikli eğlencelere müsaade etmiş, tabi görmüştür.¹³⁵¹

Bedir sonrası Cariyeler, şehitlerin yasını tutmak tef vurmaktayken bu duruma şahit olan Hız. Peygamber, müziğe değil, şarkıların sözlerinde gerçekte ve İslam inancıyla bağdaşmayan ifadeler kullanılmaması konusunda ikaz etmiştir.¹³⁵² Rivâyetten anlaşıldığı üzere çalgı aletine değil, şarkının sözlerine tepki göstermektedir. O günkü şartlar altında çalgı aletlerinin kullanılmasına karşı değildir. Şarkı sözlerinin İslam itikadına uygun olup olmaması ise dil ve din oldukça var olacak bir konudur.

Düğünlerde de aynı şekilde tef çalınır şarkı söylenmesine müsaade etmiş, ancak İslam'ın ruhuna uymayan sözlerin söylenmesine izin vermemiştir.¹³⁵³ Yas için tef çalır şarkı söyleyen cariyelerin (kadın-kız) seslerine itiraz etmemiştir. Bu sukûtta müteğanniyelerin hür olmamaları veya yaşça küçük olmaları da etkili olabilir.¹³⁵⁴

Çalgı aletleri ve musiki hakkında **Buhari rivâyetleri özelinde** şu tespitlerde bulunmak mümkündür:

- Dinin esaslarına aykırı olmadığı önce zevklere de müdahil olmadığını görmekteyiz.

- Musiki'ye kadın/cariye yahut insan sesi noktasında doğrudan ve açık bir itirazı yoktur.

- Hız. Peygamber'in, eşya olmaları yahut nesnel yönleri itibarıyla çalgı aletlerine doğrudan tepkili olduğunu söylemek zor görünmektedir. Mesela içki, kumar ve fal

¹³⁵¹ Kitâbu'l-Iydeyn, 2. Bâb, 949. rivâyet; 3. Bâb, 952. rivâyet.

¹³⁵² Kitâbu'l-Megâzi, 12 Bâb, 4001. rivâyet.

¹³⁵³ Kitâbu'l-Megâzi, 12 Bâb, 4001. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 49. Bâb, 5147. rivâyet.

¹³⁵⁴ Kitâbu'l-Megâzi, 12 Bâb, 4001. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 49. Bâb, 5147. rivâyet.

okları hakkında nazil olan ayete¹³⁵⁵ benzer ne bir ayet nazil olmuş, ne de (en azından Sahih-i Buhari özelinde) bu tür bir Nebevi rivâyet zikredilmiştir.

- Bu tespitler yapılırken, o günkü çalgı aletleri üzerinden değerlendirildiğini ve o dönemdeki çalgı aletlerinin tef vb. gibi sınırlı çeşitte olduğu da dikkate alınmalıdır.

2.6. Düğün ve Bayramlar

Hz. Peygamber, düğün, bayram, yas gibi durumları toplumsal kaynaşma için birer zemin olarak görmekte, bu gibi zamanlarda gereğince ikramda bulunulmasını yahut eğlenceler tertiplenmesini salık vermektedir. Hz. Peygamber tarafından bu cemiyetler münasebetiyle, çalgı aletlerinin kullanılması, özel yemeklerin pişirilmesi, yemek ikram edilmesi, düğün için özel kıyafetlerin giyilmesi gibi günlük rutinin dışında eşyaların kullanımına ilişkin farklılıklara ve farkındalıklara vurgu yapıldığını görmekteyiz.

Hz. Peygamber, düğünlerde yemek ikramını tavsiye etmiş, kendisi de düğün yemeği vermiştir. Bir rivâyette Hz. Peygamber Hz. Safiyye ile olan kendi düğün sofrasında bulunan çökelek, yağ, hurmayı karıştırarak bizzat hays yemeği hazırladığı yahut hazırlattığı¹³⁵⁶ nakledilmektedir.¹³⁵⁷ Abdurrahman bin Avf'ın evlendiğini öğrenince bir koyun bile olsa düğün yemeği (velîme) vermesini telkin etmiştir.¹³⁵⁸

¹³⁵⁵ Maide, 5/90.

¹³⁵⁶ Kitâbu's-Salât, 12. Bâb, 371. rivâyet

¹³⁵⁷ Bu rivâyetle ilintili hususlar, Hayber Seferiyle ilgili bağlamdaki diğer rivâyetlerle mebzul miktarda geçmektedir. Burada bir iki referans vermekle iktifa ediyoruz: Kitâbu's-Salât, 12. Bâb, 371. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5387. rivâyet.

¹³⁵⁸ Kitâbu'l-Buyû', 1. Bâb, 2049. rivâyet; Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 3. Bâb, 3781. rivâyet; 50. Bâb, 3937. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 7. Bâb, 5072. rivâyet; 55. Bâb, 5153. rivâyet; 57. Bâb, 5155. rivâyet; 69. Bâb, 5167. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 67. Bâb, 6082. rivâyet; Kitâbu'd-Deavât, 53. Bâb, 6386. rivâyet.

Rubeyyi bint Muavviz, Hz. Peygamber'in düğününe iştirak ettiğini ve ortamda bulunan cariyelerin tef çaldığını ve ezgilerine müsaade ettiğini ifade etmiştir.¹³⁵⁹

Düğünlerde eğlenceyi teşvik etmiştir. Hz. Aişe bir düğünden geldiğinde Hz. Peygamber kendisine, *“Eğlence var mıydı, ensar kadınları eğlenceyi sever”*¹³⁶⁰ demiştir. Bu sözüyle eğlenceyi -meşru olmasının da ötesinde- düğün gibi etkinliklerde eğlencenin teşvik etmektedir.

Bir Kurban bayramı günü¹³⁶¹ Hz. Peygamber eve geldiğinde Hz. Aişe'nin yanında iki cariyeye tef çalıp Buas Harbine ilişkin kahramanlık ezgileri söylemekteyken bulmuştur. Hz. Peygamber herhangi bir tepki vermeksizin döşeğine geçip ve yanı üzerine yatmıştır. Daha sonra Hz. Ebubekir gelerek, *“Hz. Peygamber'in yanında şeytan ezgileri ha”* diyerek sert bir tepki verince, Hz. Peygamber, *“bırak onları”* diyerek¹³⁶² bunda bir sakınca görmediğini ifade etmiş, *“her kavmin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır”*¹³⁶³ açıklama yapmıştır.

Konuyla bağlantısına binaen Bayramlara özel olarak oruç tutmanın yasaklanmasını da zikredelim.¹³⁶⁴ Bu yasakla, bayram günlerinde insanların enerjik olmaları istenmiş, Ramazan bayramında 30 günlük bir oruç uygulamasına kat'i surette bir ara verilmesi emredilmiş, Kurban bayramında ise insanların ikramlaşmaları, kesilen kurban ve etleriyle de aralarına mesafe koymamaları telkin edilmiştir.

¹³⁵⁹ Kitâbu'n-Nikâh, 49. Bâb, 5137. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 12. Bâb, 4001. rivâyet.

¹³⁶⁰ Kitâbu'n-Nikâh, 64. Bâb, 5162. rivâyet.

¹³⁶¹ Kitâbu'l-Iydeyn, 3. Bâb, 952. rivâyet.

¹³⁶² Kitâbu'l-Iydeyn, 2. Bâb, 949. rivâyet; Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 81. Bâb, 2906. rivâyet; Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 46. Bâb, 3931. rivâyet.

¹³⁶³ Kitâbu'l-Iydeyn, 3. Bâb, 952. rivâyet; 25. Bâb, 987. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 15. Bâb, 3529. rivâyet; Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 46. Bâb, 3931. rivâyet.

¹³⁶⁴ Kitâbu's-Savm, 66. Bâb, 1990. rivâyet; Kitâbu'l-Edâhi, 16. Bâb, 5571. rivâyet.

Şimdi Hz. Peygamber dönemindeki oyun ve sportif etkinliklerdeki eşya unsuruna değinelim.

2.7. Oyunlar ve Sportif Yarışlar

Oyunlar ve sportif etkinliklerde, insanın zekâ-beceri dengesi, koordinasyon kabiliyeti geliştirilmekte, bu faaliyetler birden çok kişiyle yapılması halinde de sosyalleşmeye katkı sağlamaktadır. Oyun ve sportif etkinliklerde bir takım nesneler kullanılmakta ve bu nesneler, belli ölçüler, sınırlar teşkil ederek insanlar için üzerinde uzlaşmış bir zemin oluşturmaktadır. Mesela ok yarışında, ok-yay-hedef gibi eşyalar ve başarılı sayılmak için bir takım “nesnel” ölçüler, yarışanların kendi içlerinde ve rakip takımla aralarında rekabete dayalı bir sosyalleşme ortamı vardır. Bu manâda nesnelerin insanların sosyalleşmeleri ve becerilerini geliştirmeleri açısından katkı sağladığı açıktır.

Hz. Peygamber döneminde, sportif oyunların sergilendiğini ve rekabete dayalı sportif içerikli müsabakaların düzenlendiğini görmekteyiz. Ayrıca o devirde bilinen kumar gibi oyunların yasaklandığı da bir vakıadır.

2.7.1. Mızrak Oyunları

Hz. Ömer’in Habeşlilerin mescitteki mızrak oyunlarını engel olmak istemesine müsaade etmeyen¹³⁶⁵ Hz. Peygamber bu gösteriyi bizzat izlemiş,¹³⁶⁶ zevcesi Hz. Aişe’nin merakını gidermesi için arkasında tutup,¹³⁶⁷ kendi ridasıyla perdeleyerek¹³⁶⁸ izlemesini sağlamıştır.

¹³⁶⁵ Kitâbu’l-Menâkıb, 15. Bâb, 3530. rivâyet.

¹³⁶⁶ Kitâbu’s-Salât, 69. Bâb, 454. ve 455. rivâyetler.

¹³⁶⁷ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 81. Bâb, 2907. rivâyet.

¹³⁶⁸ Kitâbu’l-Iydeyn, 2. Bâb, 950. rivâyet; 25. Bâb, 988. rivâyet; Kitâbu’n-Nikâh, 83. Bâb, 5190. rivâyet; 115. Bâb, 5236. rivâyet.

2.7.2. Kumar

Hız. Peygamber, Kuran'ın emri doğrultusunda, şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans oklarının kullanılmasını yasaklamıştır.¹³⁶⁹ Kumarın para yahut kıymetli nesnelerle oynandığı fakat haksız kazanca zemin hazırlaması dolayısıyla insan ilişkilerinde kırılğan bir vasat oluşturduğu bilinmektedir. Bu yasakla eşyanın, eğlence ve oyun adı altında haksız kazanca ve insan ilişkilerinde tahribata araç kılınması engellenmiştir.

2.7.3. Ok ve Deve Yarışları

Hız. Peygamber, devrinin geçerli sporlarından olan ok atıcılığını desteklemiştir. Beni Eslem kabilesine uğradığında ok atarak yarışan grupları görmüş, *“Atın, ey İsmailoğulları! Ceddiniz (Hız. İsmail) de ok atardı. Ben de filanoğullarının tarafındayım”* demiştir. Rakip tarafın ok atmayı bırakması üzerine, Hız. Peygamber, *bir tarafı değil hepsinin tarafını tuttuğunu söyleyerek*, müsabakayı desteklediğini ifade etmiştir.¹³⁷⁰ Devlet başkanı yahut kanaat önderi kişilerin taraf tutması, tuttuğunu belirtmesi, yarışmacılar arasında yanlış anlaşılmalara yol açabilmektedir.

Hız. Peygamber'in, hızlı olmasıyla bilinen Adbâ' isimli bir devesi vardır. Yapılan bir müsabakada bir A'rabi, Abdâ'yı geçince bu durum müslümanlara ağır gelmiştir. Onların hayal kırıklığını gören Hız. Peygamber, *“Dünyada yükselen her şeyi indirmek Allah üzerine bir Hak'tır”* diyerek¹³⁷¹, bu tür durumlara fazla üzülmelerini telkin etmiştir. Hız. Peygamber'in spor gibi dünyevi müsabakalardan, dini/manevi anlamlar

¹³⁶⁹ “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.” Maide, 5/90.

¹³⁷⁰ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 78. Bâb, 2899. rivâyet; Kitâbu Ehâdisi'l Enbiyâ, 12. Bâb, 3383. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 4. Bâb, 3507. rivâyet.

¹³⁷¹ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 59 Bâb, 2872. rivâyet.

ıkarılarak mecrasından saptırılmasını istemediğini görmekteyiz. Bu hem sporu amacından çıkaracaktır, hem de dini/manevi duyguların safiyetine gölge düşürecekler.

H . Peygamber'in desteklediği sporların pragmatik yanının olduğunu; devrin gündelik hayatında da fayda sağladığına dikkat çekelim. Mesela atıcılık ve binicilik savaşlarda önemli  st nl kler sağlamaktadır.

Oyunlar ve yarışlara ilişkin genel tespitlerimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

- H . Peygamber, insanların yarış-antrenman vb etkinliklerle kendilerini geliştirmelerine yahut eğlenmelerine karşı değildir. Bu tutumdan bu tür etkinliklerin dinen yasaklanmadığını çıkarmak da mümkündür. Nitekim yasaklanmış bulunan kumar vb. etkinlikler hakkında açık hükümler vardır.

- Karşı olmamanın yanında bu etkinliklerden sosyal ve siyasi hayatta fayda sağlayabilecek olanları da bilakis teşvik etmektedir.

- Mescidin bu tür etkinlikler için bir nevi sosyal etkinlik sahası olarak kullanıldığını, H . Peygamber'in buna müsaade hatta teşvik ettiğini de öğrenmekteyiz.

- Bu tür müsabaka veyahut gösteri türü, sosyal etkinlikleri bizzat H . Peygamber'in kendisinin de izlediğini yahut neticeleriyle ilgilendiğini öğrenmekteyiz.

- Bu tür sportif etkinliklerde, salt olarak spordan öte genellikle pragmatik bir yön olduğunu ve zımında meşru bir amaca matuf olduğunu tespit etmemiz mümkündür.

- Kumar, fal gibi İslam inancına aykırı olan ve insan ilişkilerinde zarar doğurabilecek eğlence türlerine tabi olarak izin vermemektedir.

- Namaz ibadeti için merkezi bir hüviyeti olan mescidin, sosyal faaliyetler ve beşeri münasebetler için de bir mek n olarak tahsis edildiğini öğrenmekteyiz.

2.8. Meslekler

Meslekler, insanın eşyayı işleme ve eşyaya anlam yükleme yahut değer kazandırma; bahsimiz özelinde eşyayı ekonomik bir kıymete dönüştürme melekesi

olarak tanımlanabilir. Mesleklerin bir işe yoğunlaşma, ihtisaslaşma ve geçim kaynağı olma yönleri de vardır. Bu başlıkta Hz. Peygamber'in kendi dönemindeki meslekler hakkındaki değerlendirmeleri de insanın eşya ile ilişkisi açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Hz. Peygamber'in helal kazancı önemseydiğini bilmekteyiz. Kumar, faiz, rüşvet gibi yasakların arkasında esasen bu hassasiyet mevcuttur. Hz. Peygamber, insanların helalden mi haramdan mı kazandığını önemsemeyeceği bir zamanın geleceğini¹³⁷² belirtmiştir. Bu sözüyle, o devirden herkesin helal kazanmasının tabi bir hayat tarzı olduğunu; bu hassasiyetin kaybolacağı zamanın da şaşılacak bir süreç olarak telakki edildiğini çıkarmak mümkündür. Mal varlığının helal kazançla elde edilmesi eşyanın mülkiyetinde *helal olma* unsurunu teşkil etmektedir. Bu genel girişten sonra mesleklerle ilgili atıflara temas edelim.

Hz. Peygamber, insanın kendi elinin emeğinden daha hayırlı bir yemek yemediğini belirterek¹³⁷³ kişinin kendi ekmeğini kazanmasını teşvik etmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Davud'un kendi elinin emeğinden başka yemediğini haber vermektedir.¹³⁷⁴

Hz. Peygamber, tüm peygamberlerin koyun güttüğünü¹³⁷⁵ ve kendisi de çobanlık yaptığını belirtmiştir.¹³⁷⁶ Tüm peygamberler tarafından yapılması bilgisinden hareketle,

¹³⁷² Kitâbu'l-Buyû', 7. Bâb, 2059. rivâyet; 23. Bâb, 2083. rivâyet.

¹³⁷³ Kitâbu'l-Buyû', 15. Bâb, 2072. rivâyet.

¹³⁷⁴ Kitâbu'l-Buyû' 15. Bâb, 2072. ve 2073. rivâyetler; Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 37. Bâb, 3417. rivâyet.

¹³⁷⁵ Kitâbu'l-İcâra, 2. Bâb, 2262. rivâyet; Kitâbu Ehâdis'il-Enbiyâ, 29. Bâb, 3406. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 50. Bâb, 5453. rivâyet.

¹³⁷⁶ Kitâbu'l-İcâra, 2. Bâb, 2262. rivâyet; Kitâbu Ehâdis'il-Enbiyâ, 29. Bâb, 3406. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 50. Bâb, 5453. rivâyet.

çobanlığın meslek olarak insan idaresi (siyaset) ile ilişkili olduğu intibайдan hareketle, meslek yahut meşgalenin insana tecrübe kazandırdığı ve psikolojik açıdan katkı sağladığı açıktır. Hz. Peygamber'in davarın/çobanlığın kişinin tabiatla baş başa kalarak, fitneden uzak kalma yönüne dikkat çektiği düşünülürse,¹³⁷⁷ çobanlık mesleğindeki uzlet/yalnızlık unsurunun sosyal şartlar çerçevesinde tarihin çeşitli dönemlerinde önem kazanabilecektir.¹³⁷⁸ Aynı şekilde tüm peygamberlerin de çobanlık mesleğini icra etmek suretiyle ömürlerinin bir döneminde, tabiatla ve kendileriyle baş başa kaldığı, uzlet/inziva süreci yaşadığı da anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber döneminde ziraat-çiftçilik mesleği temel geçim kaynakları arasındaydı. Daha önce muhtelif vesilelerle geçtiği üzere Medine'de hurma, Hayber'de de hurma ve arpa¹³⁷⁹ da yetiştirilmekteydi.

Hz. Peygamber döneminde, ziraat ortaklığı da yapılmaktaydı. Medine'de ensar ve muhacirler arasında ziraat ortaklığı tesis edilmiş,¹³⁸⁰ Hayber'in fethinden sonra da orada meskun bırakılan Yahudilerle de ürünün yarısını müslümanlara vermeleri şartıyla muzaraa/tarım ortaklığı¹³⁸¹ yapılmıştır.

¹³⁷⁷ Kitâbu'l-İman, 12. Bâb, 19. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 15. Bâb, 3300. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3600. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 34. Bâb, 6495. rivâyet; Kitâbu'l-Fiten, 14. Bâb, 7088. rivâyet.

¹³⁷⁸ Kitâbu'l-İman, 12. Bâb, 19. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 15. Bâb, 3300. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3600. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 34. Bâb, 6495. rivâyet; Kitâbu'l-Fiten, 14. Bâb, 7088. rivâyet.

¹³⁷⁹ Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 8. Bâb, 2328. rivâyet.

¹³⁸⁰ Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 5. Bâb, 2325. rivâyet; Kitâbu's-Şurût, 5. Bâb, 2719. rivâyet; Kitâbu Menâkıbı'l-Ensâr, 3. Bâb, 3782. rivâyet.

¹³⁸¹ Kitâbu's-Şurût, 5. Bâb, 2720. rivâyet.

Hız. Peygamber'in kan/hacamat parasından nehyettiğini¹³⁸² bildirilmekteyse de Hız. Peygamber'in bizzat hacamat için ödeme yaptığı da nakledilmektedir.¹³⁸³ Koruyucu sağlık hizmetleri için ücret ödenmesi de, bu faaliyetin bir meslek olarak kabul edildiği anlamına gelir.

Muhtelif rivâyetlerden Hız. Peygamber döneminde terzilik mesleğinin,¹³⁸⁴ et işleyen kasapların,¹³⁸⁵ dokuma/örgü işi yapan kişilerin¹³⁸⁶ ve marangozların¹³⁸⁷ bulunduğu da anlaşılmaktadır.¹³⁸⁸ Aynı şekilde kuyumculuk¹³⁸⁹ ve demircilik¹³⁹⁰ gibi meslekler de mevcuttur. Nitekim Habbab bin Eret, cahiliye döneminde kuyumculuk yaptığını ifade etmiştir.¹³⁹¹

¹³⁸² Kitâbu'l-Buyû', 25. Bâb, 2086. rivâyet.

¹³⁸³ Kitâbu'l-Buyû', 39. Bâb, 2102. ve 2103. rivâyet; 95. Bâb, 2210. rivâyet; Kitâbu'l-İcâra, 17. Bâb, 2277. rivâyet; 18. Bâb; 2278, 2279 ve 2280. rivâyetler; 19. Bâb, 2281. rivâyet; Kitâbu't-Tıb, 13. Bâb, 5696. rivâyet.

¹³⁸⁴ Kitâbu'l-Buyû', 30. Bâb, 2092. rivâyet.

¹³⁸⁵ Kitâbu'l-Mezâlim, 14. Bâb, 2456. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 34. Bâb, 5434. rivâyet; 57. Bâb, 5461. rivâyet.

¹³⁸⁶ Kitâbu'l-Buyû' 31. Bâb, 2093. rivâyet.

¹³⁸⁷ Kitâbu's-Salât, 18. Bâb, 377. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 64. Bâb, 448 ve 449. rivâyetler; Kitâbu'l-Buyû', 32. Bâb, 2094 ve 2095. rivâyetler; Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 3. Bâb, 2569. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3584. rivâyet.

¹³⁸⁸ Kitâbu'l-Buyû', 21. Bâb, 2081. rivâyet.

¹³⁸⁹ Kitâbu'l-Buyû', 28. Bâb, 2090. rivâyet.

¹³⁹⁰ Kitâbu'l-Cenâiz, 76. Bâb, 1349. rivâyet; Kitâbu'l-Cizye ve'l-Muvâdie, 19. Bâb, 3189. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 54. Bâb, 4313. rivâyet.

¹³⁹¹ Kitâbu'l-Buyû', 29. Bâb, 2091. rivâyet.

Özellikle kasaplık, terzilik, marangozluk, kuyumculuk vb mesleklerin eşyaya form verme yönü mevcuttur. Bu cihetten bakıldığında Hz. Peygamber, insanın eşya ile ilişkisinin emek üzerinden kazanca ve mülkiyete dönüştürülmesini onayladığını görmekteyiz.

Şimdi insan-eşya ilişkisi bağlamında insanın mal varlığı ile etkileşimini inceleyelim.

2.9. İnsan-Eşya İlişkisi Açısından Mal Varlığı

Mal varlığının/eşyanın doğru kullanılması geleneğimizde revaç bulan düşüncelerin aksine Nebevi ve Kuran’i gündemde çok farklı bir boyutta mütalaa edilmektedir. Şeytanın, Allah’ın izni ile mallara ortak olabilmesi¹³⁹² söz konusudur. Eşyanın maksadını aşan bir şekilde düzgün/doğru kullanılmaması, şeytanla karabet tesis edecek kadar tehlikeli bir durum olup, Kur’an-ı Kerim’in ifadesiyle, “saçıp savuranlar şeytanın kardeşleri”¹³⁹³ şeklinde tanımlanmış, mal varlığının konumuz dolayısıyla eşyanın bilinçli kullanılması en üst düzeyde telkin edilmektedir.

Hz. Peygamber, *malını korumaya çalışırken ölen kişinin şehit olduğunu*¹³⁹⁴ ifade etmiştir. Bu rivâyet ana konusu itibarıyla insanın eşya üzerindeki mülkiyet hakkını teslim ve eşyanın bir şahsa¹³⁹⁵ aidiyetini hususunu tescil etmektedir. Hatta malı/eşyayı, - bedeli şehadet olacak şekilde- canla korunabilecek bir mertebeye yükseltmektedir.

İnsanın eşya ile ilişkisi, insanın karakterinde belli bir etki oluşturmaktadır. Bu ilişkinin muayyen sınırlar çerçevesinde olup-olmamasına göre cömertlik-cimrilik, hırs,

¹³⁹² İsra, 17/64.

¹³⁹³ İsra, 17/27.

¹³⁹⁴ Kitâbu’l-Mezâlim, 33. Bâb, 2480. rivâyet.

¹³⁹⁵ Bu rivâyet, İslam’ın mülkiyet hakkına bakışı ve günümüzde mülkiyetin idaresi temeline dayalı ekonomik sistemler hakkında fikir vericidir.

tamah vb çeşitli iyi ve kötü huylar nüksedebilmektedir. İslam'ın öngördüğü zekât, sadaka ve infaklar; insanın malıyla/eşyayla kurduğu mülkiyet ilişkisine bir sınır çizmektedir. Hz. Peygamber; zekâtı verilmeyen mal¹³⁹⁶ ve hayvanların¹³⁹⁷ kıyamet günü sahibine azap olacağını ifade etmektedir. Sahip olunan eşyada meknuz bulunan Allah'ın hakkını vermek gerekmektedir. Özellikle zekât için bir nisap konduğu dikkate alınırsa, belli bir miktarı aşan mal varlığının insanı teshir eden bir özelliğe ulaştığına işaret etmek isabet olacaktır. Zekât dışında, infak ve sadakanın asgari bir nisap/zenginlik şartının olmayıp, ihtiyaç fazlasıyla¹³⁹⁸ mukayyet tutulması da insanın eşyayla arasına koyduğu kişisel ve iradi bir hattı teşkil etmektedir.

İnsanın mal variyeti, mülkiyeti yahut eşyası ile ilişkisinde deyim yerindeyse “bağımlılık” değil, “bağlılık” vurgulanmaktadır. Bu bağlılık çerçevesinde, mal varlığına gerektiğinde cansiperâne sûrette sahip çıkması, diğer taraftan Allah'ın ve fakirlerin mal üzerindeki hakkı olan zekât/sadakayı vermesi, eşyayı tabiatına aykırı şekilde lüzûmundan fazla kullanarak israf etmemesi gibi temel ilkeler vurgulanmaktadır. İnsanın eşya ile ilişkisinde metafizik cihet üstün tutulmakla beraber, eşyanın fiziki/maddi kıymeti de büsbütün yok sayılmamakta, bilakis son derece önemsenmektedir.

2.10. Birer Nesne/Eşya Olarak Çevre ve Tabiat Varlıkları

Hz. Peygamber'in eşya ile ilişkisi bağlamında, insan-çevre ilişkisine yaptığı atıflara da temas edelim. Mahiyeti itibarıyla cansız varlık olup, canlılar için önemi açık olan su kaynakları hakkındaki tespitleri önemli bulmaktayız. Yine Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyetlerde canlılar arasında bir tür hiyerarşi kabul edildiğini görmek de

¹³⁹⁶ Kitâbu'z-Zekât, 3. Bâb, 1403. rivâyet.

¹³⁹⁷ Kitâbu'z-Zekât, 3. Bâb, 1402. rivâyet.

¹³⁹⁸ Bakara, 2/219.

mümkündür. Tabiat hiçbir kulun/şahsın özel mülkü olarak değerlendirilmemiştir. Şimdi, yeryüzü, otlaklar ve yollar başlıklarına temas edeceğiz.

2.10.1. Yeryüzü, Toprak ve Dağlar

H.z.Peygamber, *kendisine diğer Nebilere verilmemiş 5 nimeti sayarken, yeryüzünün kendisi ve ümmeti için temiz kılındığını, bu sebeple her kim namaz vaktine erişirse, nerede olursa olsun namazını kılmasını* talim etmiştir.¹³⁹⁹ Bu rivâyetten de açıkça anlaşılacağı üzere yeryüzü genel olarak namaz kılınabilecek bir temizlikte yaratılmıştır. Nitekim teyemmüm abdesti için de eller yere ya da duvara vurulmakta ve toprak kullanılmaktadır.¹⁴⁰⁰

H.z. Peygamber, fitnelerden uzak olmak için insanın davar çobanı olmasını bu suretle dağlara çıkıp, su kaynaklarına gitmesini, tabiatla baş başa kalmasını hayırlı bir iş olarak nitelediğini görmekteyiz.¹⁴⁰¹ İnsanın tabiatla yalnız kalabileceği geçimlik bir meşguliyetinin olması, dini yaşantısına katkı sağlayabilecek nitelikte görülmektedir.

2.10.2. Otlaklar ve Su Kaynakları

H.z. Peygamber, Allah ve Rasulü dışında kimsenin merasının olamayacağını ifade etmiş¹⁴⁰² ve raviler bu kapsamda H.z. Peygamber'in Naki' bölgesini, H.z. Ömer'in de Şerefe ve Rebeze bölgesini mera ilan ettiğini nakletmiştir. Burada herkesin istifade

¹³⁹⁹ Kitâbu't-Teyemmüm, 1. Bâb, 335. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 56. Bâb, 438. rivâyet.

¹⁴⁰⁰ Kitâbu't-Teyemmüm, 1. Bâb, 334. rivâyet; 3. Bâb, 337. rivâyet; 4. Bâb, 338. rivâyet; 5. Bâb, 343. rivâyet.

¹⁴⁰¹ Kitâbu'l-İman, 12. Bâb, 19. rivâyet; Kitâbu Bed'il-Halk, 15. Bâb, 3300. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3600. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 34. Bâb, 6495. rivâyet; Kitâbu'l-Fiten, 14. Bâb, 7088. rivâyet.

¹⁴⁰² Kitâbu'l-Musâkâ, 11. Bâb, 2370. rivâyet.

etmesi gereken genişlikteki münbit mera gibi tabiat varlıklarının (çevrenin) belli kişilerin tasallutuna bırakılmaması, kamu yararına açık tutularak, tüm mahlûkâtın hizmetinde kullanılmasının vurgulandığı söylenebilir. Diğer taraftan küçük çapta ve kullanılmayan özelliklerde olduğunu çıkarabileceğimiz *sahipsiz bir araziye ihya eden kişinin*, o arazide başkasına kıyasen daha çok hak sahibi olduğunu¹⁴⁰³ da belirtmiştir. Yani arazilerin gerçek işlevi, boş bırakılması değil, insanların ve diğer canlıların istifadesine sunulmasıdır. Aynı şekilde kamu malı olan arazilerin de emek sarfederek ihya eden kişilerden halktan esirgenmemesi gerektiği de açıktır.

Abdest, gusul gibi suyla ifa edilen ibadetlerde bile su kaynaklarının idareli kullanılması telkin edilmektedir. Hz. Peygamber, su kaynaklarının kirletilmemesi önemsemekte durgun suya abdest bozulmasını uygun görmemektedir.¹⁴⁰⁴

Hz. Peygamber, kıyamet günü Allah Teâla'nın üç kişi ile konuşmayacağını ve fazlından mahrum bırakacağını, bu üç kişiden birinin de fazla suyu insanlardan esirgeyen kişi olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁰⁵ Nitekim diğer rivâyetlerde akıl yürütme yoluyla şu hususa işaret edilmektedir: kullanılmayan su sadece gerek görülmeyen otların yeşermesine sebep olacak, netice itibarıyla yine bir fayda sağlamayacaktır.¹⁴⁰⁶ Bu rivâyet özelinde suyun kendi halinde yetişecek bitkilerdense diğer canlılar tarafından

¹⁴⁰³ Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa, 15. Bâb, 2335. rivâyet.

¹⁴⁰⁴ Kitâbu'l-Vudû, 68. Bâb, 239. rivâyet.

¹⁴⁰⁵ Kitâbu'l-Musâkâ, 5.Bâb, 2358. rivâyet; 10. Bâb, 2369. rivâyet.

¹⁴⁰⁶ Kitâbu'l-Musâkâ, 2. Bâb, 2353. ve 2554. rivâyetler. Burada gereksiz otların da meyve veren, yem bitkisi olan otlara ve diğer canlılara göre kategorik olarak altta görüldüğü aşikârdır. Aynı bağlamda, otlarla yararlı bitkiler; yararlı bitkilerle hayvanlar; hayvanlarla insanlar arasında bir hiyerarşi mevcuttur. Bu rivâyetlerin muhatabı olan insan da arazilerin verimli kullanılarak mahlûkata faydalı hale getirilmesinde müessirdir.

tüketilmesinin ehven görüldüğü, bunun zımnında da canlılar arasında bir tür hiyerarşiye işaret edildiğini de müşahade etmekteyiz.

Suyun tabi bir varlık olduğu, herhangi bir insanın üretilmiş malı olmadığı bir vakıadır. İhtiyaç fazlası suyun başka varlıklardan esirgenmesi, tabi varlıkların gereksiz yere israf edilmesi ve yetkisiz kullanım anlamına da gelmektedir.¹⁴⁰⁷ Rivâyetlerin zımnında tarım işiyle uğraşan kişilerle hayvancılık işiyle meşgul olanlar arasında bir tür dayanışma ve yardımlaşma da telkin edildiği zikredilebilir.¹⁴⁰⁸

2.10.3. Yollar ve Yol Hakkı

Yol kavramı ve yol hakkı meselesi, insan-toplum-çevre ilişkisinde özel bir durum arz etmektedir. Çevreye/eşyaya verilen formlardan biri olan yolların yapılış maksadı ve bu maksada uygun kullanılması telkin edilmekte, bu maksada uymayan davranış ve nesnelerin “yol”lardan uzak tutulması istenmektedir. Yol kavramı ve yollarla ilgili hukuk bağlamındaki talimatların, şehirlerin düzeni, çevre hakkı, komşuluk ilişkileri ve günümüz özelinde trafik hukuku dâhil birçok hususu barındırdığına işaret ederek rivâyetlerde bulabildiğimiz unsurları incelemeye geçelim.

Hz. Peygamber, yol genişliği hakkında anlaşmazlık olduğunda bunun 7 zira olarak belirlenmesine karar vermiştir.¹⁴⁰⁹ Ayrıca Hz. Peygamber, bölünmemiş araziler için

¹⁴⁰⁷ Zemzem kuyusu ile ilgili Hz. Hacer’in suyun Cürhüm kabilesinin kullanımına açması, fakat mülkiyet konusunda hak iddia etmemelerini şart koşması da bu bağlamda kıymetlendirilebilir. Kitâbu’l-Musâkâ, 10. Bâb, 2368. rivâyet; Kitâbu Ehâdis’il-Enbiyâ, 9. Bâb, 3364. rivâyet.

¹⁴⁰⁸ Bakınız: M. Sofuoğlu, Sahihi Buhari, 5. Cilt, ilgili rivâyetlere ait 10 numaralı dipnot.

¹⁴⁰⁹ Kitâbu’l-Mezâlim, 29. Bâb, 2473. rivâyet.

şüf'a hakkını teslim etmiş, bölünmüş arazilerde bu hakkı kaldırmıştır.¹⁴¹⁰ Şüf'a hakkı, arazi komşuluğu bağlamında yol-geçiş hakkı, bir şahsın diğerinin malı üzerindeki haklarından olup doğal bir hak olarak kabul edilmektedir. Bayram günlerinde Hz. Peygamber'in namaza değişik yollardan gidip gelmesi ashabın dikkatini çekmiş ve rivâyetlere konu teşkil etmiştir.¹⁴¹¹

Hz. Peygamber yollarda durulup sohbet edilmesini yasaklamıştır. Yasağa muhatap olanlar bunun kendileri için bir zaruret olduğunu söyleyince, Hz. Peygamber yol hakkını vermeleri kaydıyla buna müsaade etmiş, yol hakkını ise şu şekilde tavzih etmiştir: *gözü (haramdan) sakınmak, insanlara sıkıntı veren şeyi izâle etmek, selam almak, marufu emir, münkerden nehyetmek*.¹⁴¹² Dikkat edilirse, yol hakkı kapsamında sayılan tüm bu hususlar, insan ilişkileri ile ilgilidir. Bu rivâyete nazaran eşyanın insanla ilişkisi oranında değer kazandığını, diğer bir ifadeyle eşyanın insan ilişkilerine katkı sağlamak yönünde kullanılmasının gerektiğini çıkarımında bulunmak mümkündür. Diğer taraftan Hz. Peygamber, insanlara sıkıntı veren nesnelerin yoldan kaldırılmasını sayarken, yolun tabiatına ve bu tabiata aykırı olan çöp-diken-kemik vs nesnelerin kendi tabiatlarına münasip yerlere aktarılmasını da işaret etmiştir.¹⁴¹³ Çevreye, çevresel

¹⁴¹⁰ Kitâbu'l-Buyû', 96. Bâb, 2213. rivâyet.

¹⁴¹¹ Kitâbu'l-Iydeyn, 24. Bâb, 986. rivâyet.

¹⁴¹² Kitâbu'l-Mezâlim, 22. Bâb, 2465. rivâyet.

¹⁴¹³ İçkinin haram kılınmasıyla ilgili rivâyetlerde, içkilerin sokaklara döküldüğünü ifade etmektedir. (Kitâbu'l-Mezâlim, 21. Bâb, 2464. rivâyet.) Burada içkiye karşı kerahetin, yollara dökülmek şeklinde teskin edildiğini görmekteyiz. Yollara sıvı yahut içki dökmek, pis şeylerin atılması/dökülmesi gibi bir tavrın o dönemde de mevcuttur. Ancak sıvıların dökülmesi yolda, taş, diken kemik gibi görünür ve kalıcı bir kirlilik teşkil etmeyecektir. İçkinin yollara dökülmesiyle ilgili durum, yol hakkı vurgulanmadan önceki bir dönemde olma ihtimali de yüksektir.

unsurların doğasına insan tarafından verilen şekil ve yüklenen anlamla; aynı şekilde doğada insanlar için rahatsızlık-sıkıntı verici olduğu nitelenen nesnelerin anlamlarına, - en azından asgari seviyede bir estetik kıymet olarak- değinmek isabet olacaktır. Benzer bir şekilde Hz. Peygamber, *komşunun, komşusuna duvarına bir ağaç/tahta dayamasına engel olmamasını*¹⁴¹⁴ telkin etmektedir. Nesnelerin insani ilişkilerde rahatsızlık sebebi olabileceğini bu tür hadiselerin insan ilişkilerinde büyütülerek sorun haline getirilmemesi de istenmektedir.

3. Hz. Peygamber'in Eşya ile İlişkisinde Öne Çıkan Bazı Genel Prensipler ve Günümüze Muhtemel Etkileri

Hz. Peygamber'in karakteri ve şahsiyetini konu edinen geniş bir edebiyat mevcuttur. Biz tezimizin bu başlığında Hz. Peygamber'in hayat ve gündeminde eşya ile ilişkisi bağlamında buraya kadar incelediğimiz başlıklardan özetle eşya ilişkisinde öne çıkan hususları tespit etmeye çalışacağız.

3.1. Hadis-Tarih İlişkisi Bağlamındaki Değerlendirmeler

İnsanların zihniyetlerinin oluşmasında zaman ve mekân algısının yeri yadsınamaz bir gerçektir. İnsanın eşya ile ilişkisini bir manada mekân/fizik âlem tasavvuru olarak ele alırsak, zamanla ilişkisini de tarih bilinci şeklinde nitelememiz mümkündür. İnsanın

Devrin şartları çerçevesinde yolların yapısı düşünüldüğünde muhtemelen toprak/kum zeminden oluşmaktaydılar. Dökülen sıvının toprağın derinliklerine akıp gitmesi, yahut güneşte kuruması kabildir. Taş-diken-kemik gibi nesnelerinse, kendi başlarına izale olmaları mümkün olmayıp, bir insan tarafından müdahale edilerek kaldırılması gerekmektedir.

¹⁴¹⁴ Kitâbu'l-Mezâlim, 20. Bâb, 2463. rivâyet.

sıhhatli bir tarih bilincine sahip olması, Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'in gündeminde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Hz. Peygamber'in beşeri varlığı, bizi kaçınılmaz olarak tarihin belli bir döneminde yaşamış olduğu gerçeğine götürür. Tarihin belli bir döneminde yaşayarak, insanlara örnek olan bir şahsın, yaşadığı dönemin zaman-mekân idrakine, geçmiş ve gelecek tasavvurları hakkındaki bilgilerine bigâne kalamayacağı da açıktır. Tezimiz bağlamında Hz. Peygamber'in inşa ettiği gelecek zaman tasavvurunu, özellikle fiten literatürünü çalışmamızın hudutları sebebiyle kapsamı dışında bırakmak durumundayız. Burada Hz. Peygamber'in geçmişe ve yaşadığı döneme ilişkin bazı tespitlerde bulunmakla yetineceğiz.

3.1.1. Devrin Teknik Şartlarına Tâbî Bir Hayat Yaşaması

Neredeyse tüm hadis külliyyatında zımnen nakledilen bir vakıadır ki Hz. Peygamber'in yaşadığı çağın şartları çerçevesinde bir hayat sürdürmüş, teknik fenni bir devrim yapmadığı gibi, ne bu tür bir arayışta da bulunmuş, ne de çevresindekileri bu böyle bir arayışa sevk etmiştir. Hz. Peygamber'in, söz-fiil-takrirleri içinde; fiziki/maddi âlemdeki yahut diğer bir ifadeyle dünyevi hayattaki oluşlara, gelişmelere ilişkin rivâyetler genelinde sıra dışı (mucizevî) hadiselerle ilişkin rivâyetler neredeyse dikkate alınmayacak orandadır. Hz. Peygamber'in yemek yemesi, kıyafet giymesi, binek-silah vb diğer gündelik eşyaları kullanması, beşeri diyalogları, hadiseler karşısındaki beşeri-maddi-fiziki tedbirleri bir bütün olarak düşünüldüğünde yaşadığı çağın şartları -bir anlamda yazgısı- ile mukayyet olduğu apaçık ortadadır. Hz. Peygamber ve hemen sonrasiki asırda İslam toplumu, bilimsel, teknik, iktisadi vb. bir devrim yaşamamış, bilakis tarihin herhangi bir dönemi kadar bugün için de geçerli olan beşeri-sosyal şartlar çerçevesinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak tabî seyreden bir dönüşüm gerçekleştirmiştir.

Hız. Peygamber'in bilimsel-teknik gelişmeleri tetiklemek göreviyle gelmediği hatırda tutulmakla beraber, prensip olarak sosyo-kültürel ve teknik şartlar çerçevesinde ihtiyaç duyulan yeniliklere açık olduğunu da teslim etmek durumundayız.

Hadis külliyyatında nakledilen bu olguya, çalışmamızda muhtelif vesilelerle de temas ettiğimiz için ayrıntılarına burada yer vermiyoruz.

3.1.2. Kültürel Değişmeler ve Hız. Peygamber'in Tutumu

Sahih-i Buhari rivayetlerinde minberin yapılması ve mescitte kullanılması konusunda, Hız. Peygamber'in yeniliklere açık bir tutum sergilediğini görmüştük.

Sofra kültürüne ilişkin, Cabir bin Abdullah'ın o dönemde mendillerin pek bulunmadığını belirtmesi¹⁴¹⁵ Hız. Peygamber dönemi sofraya kültürüne ilişkin bir tespittir. Enes bin Mâlik'in Hız. Peygamber'in yumuşak ekmek yemediğine ilişkin nakli de gıda üretiminde yeniliklerin olduğuna işaret etmektedir. Aynı rivayetler bağlamında Hız. Peygamber sonrası dönemde sofraya kültüründe ve toplumdaki gıda üretim tekniklerinde belli terakkilerin olduğunu da anlamaktayız.

Hız. Peygamber ve sahabe döneminde toplumdaki müslüman nüfusunun artışı gibi demografik ve refahın artması-tekniklerin gelişmesi gibi sosyo-ekonomik şartlara bağlı değişiklikler, kültürel değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Hız. Peygamber'in de (minber gibi) maksada matuf bu gelişmeleri yadırgamadığını, sahabenin de bu tür gelişmeleri kötümser olarak değerlendirmediklerini anlamaktayız.

3.1.3. Nebevi Gündemde Bazı Tarihi Vakalar

Hız. Peygamber de bazı zamanlarda kişisel hatıralarına atıfta bulunmuş ve kendi soyu hakkında bilgi vermiştir. Yine yaşadıkları toplumun kültürü içerisindeki bazı uygulamaların tarihsel kökenleri üzerine bilgi vermiştir.

¹⁴¹⁵ Kitâbu'l-Et'ime, 53. Bâb, 5457. rivâyet.

Hız. Peygamber'in insanın soy ve ecdadına nispeti, beşeri ve tarihi hakikatlerin saptırılması konusunda son derece sert ikazları olduğunu nakletmiştik. Sadece bu bile tikel beşeri bir hakikatin aktarılırken perdelenerek, insanların -ilk kaynaktan- yanlış bilgilendirilmesi konusunda önemli bir tedbirdir.

Hız. Peygamber'in Mekke'nin Fethi gününde Kâbe temizlenirken, Hız. İbrahim ve Hız. İsmail'in ellerinde fal okları ile tasvir edildiğı tabloyu gördüğündeki tespiti de tarihi bir hakikatin sonraki nesiller tarafından ifsad edilmesine dönük bir aksüamel olarak nitelenebilir. Tarihi ve dini hakikatler, asıllarına uygun olarak ifade edilmeli mecrasından saptırılmamalıdır.

3.1.4. Diğer Tarihsel Konular

Kur'an-ı Kerim'de önceki kavimler¹⁴¹⁶ örnek verilmekte ve yaşadıkları bölgelerin ziyaretinde ibret alınması vurgulanmaktadır.¹⁴¹⁷ Hız. Peygamber'in de, bu tür ziyaretlerde belli tedbirleri (Semud Harabelerinden ibret alınarak ziyaret edilmesi, oralarda fazla vakit geçirilmemesi vb) telkin ettiğini öğrenmekteyiz.

Hız. Peygamber'in, gerek devlet başkanı gerek dini lider sıfatıyla olsun, kabileler arası cereyan eden ilişkileri, hadiseleri, kabilelerin karakteristik özelliklerini bilmesi/takip etmesi, tebliğ ve fetih stratejileri açısından olduğu kadar, tarihsel gelişmelere şahitlik ve müdahale ve bu gelişmeleri takip açısından da ehemmiyetlidir.

Mucizevî nitelikli rivayetler bahsinde ele aldığımız Hız. Peygamber'in Necaşi'nin ölümünü ve cereyan hâlindeki Mute savaşını anlatması şeklindeki güncel gelişmelere gündeminde yer vermesi tarihi nitelikli hadiselerin önemi açısından ayrıca incelemeye tabi tutulabilir. Bu tür hadiselerin uluslar arası nitelikli ve siyasi-sosyal gelişme

¹⁴¹⁶ Zuhruf, 43/8; Enbiya 21/11; Yunus10/13.

¹⁴¹⁷ En'am, 6/6; Neml, 27/52; Kâf, 50/36.

yönlerinin olduğu da açıktır. Hadis literatürü ve Kur'an-ı Kerim'de bu pespektifle yapılacak araştırmalar konunun değişik vechelerini de açığa kavuşturacaktır.

Tezimiz kapsamında yer vermediğimiz, megazi ve Enbiya menakıbına ilişkin rivayetlerle, fiten, kıyamet alametleri ve gelecekle ilgili diğer konuların da tarih pespektifi açısından incelenmesi pek tabi mümkündür.

3.1.5. Hadis-Tarih İlişkisi ve Günümüz İçin Bazı Çıkarımlar

Hiz. Peygamber'in uygulamasına baktığımızda, günümüzde de tarihi hakikatlerin doğru araştırılması konusunda hassasiyete riayet etmek, tarihi ibret almak için incelemek, tarihin seyri içinde tevhid dinindeki yozlaşmanın kökenlerinin farkında olarak ihtiyatlı olmak, mucizevî nitelikli beklentilere girmek yerine tarihin akışı içerisinde beşeri sorumluluklarımızın bilincinde olarak, gerekli tedbirleri almak ve icab eden gayreti sarfetmek gerektiği açıktır.

3.2. Hadis-Biyografi İlişkisi Üzerine Mülâhazalar

Hiz. Peygamber'in bir beşer olarak, fizik âlemde insani hayat şartları çerçevesinde yaşadığını, her insan gibi maddi/fiziki eşyalar kullandığını ve bu nesneleri kullanırken belli itiyatlarının, duygu-düşünce, tavır ve tutumlarının olduğu malumdur. Şüphesiz Hiz. Peygamber'in hayatı, tarihte yaşamış herhangi birinden çok daha özel bir anlam ifade etmektedir. Müslümanlar olarak, Hiz. Peygamber'in hayatına/biyografisine dair önemli bir bilgi kaynağı olarak ilahi kitabımız Kur'an-ı Kerim'in yanında, geniş bir Hadis külliyyatına da sahibiz. Bu külliyyat, müslümanlar için diğer peygamberlerin ve diğer meşhur şshsiyetlerin hayatlarının çok üstünde bir bilgi altyapısı sağlamaktadır. Dolayısıyla burada bir eseri merkeze alarak yaptığımız tahlillerde dahi görülebileceği üzere, günümüzdeki müslümanın hayatı için Hiz. Peygamber'in hayatından, eşya ile ilişkisinden ilkeler ve örneklik çıkarmamız mümkündür.

Görebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in mübah olan eşyayı kullanımında sınırlayan ölçüler, sosyo-ekonomik şartlar, dönemin teknik imkânları ve takva duygusundan ibaret gibidir. Bunun haricinde Hz. Peygamber, mübah olan çerçevedeki nesnelerin; eşyanın tabiatına uygun bir usulde, en güzel ve nitelikli şekilde kullanılmasını salık vermektedir. Burada bir beşer olan Hz. Peygamber'in, bu beşeriyetinin bir tezahürü olarak göze çarpan, sahabe tarafından gözlemlenerek rivayet metinlerine aktarılan hususları belli başlıklar altında ele alacak ve Hz. Peygamber'in hayatından/biyografisinden çıkarmaya çalıştığımız ilkeleri inceleyeceğiz.

Görüleceği üzere esasen Hz. Peygamber'in biyografik özelliklerinden derlenen, beşeri tavır ve tutumlarını içeren bu çıkarımlar, günümüzde bir müslümanın kendi hayatına rahatlıkla örnekleyip, uygulayabileceği niteliktedir.

3.2.1. Metafizik Değerlerin Fiziki Değerlerden Üstün Tutulması

Tezimizin muhtevası çerçevesinde umumi bir çıkarım olarak şu tespiti yapmak mümkündür; maddeyi çok önemseyen, materyalist zihniyete sahip bir toplum şartlarında Nübüvvetle görevlendirilen Hz. Peygamber, muhataplarını metafizik bir perspektife davet etmiş, her vesile ile dünyanın geçiciliğini ve ahiret kazancının daha üstün olduğunu vurgulamıştır. Maddi kayıpların, manevi kazançlar karşısında sorun edilmemesini telkin etmiş, metafizik değerlerin, fiziki değerlerden; manevi unsurların, maddi unsurlardan üstün olduğu anlayışını yerleştirmeye çalışmıştır.

Bugünkü tabirle dünyevileşme diyebileceğimiz Dünya nimetlerine rağbet etme konusunda sadeliği¹⁴¹⁸ telkin etmiş ve imandan sonra şirke düşmesinden değil, dünya nimetlerine, (belki fani dünya metanın/eşyanın konforuna) kapılmasından korktuğunu

¹⁴¹⁸ Sünen-i Ebi Dâvûd, c: 4, s: 75, 4161. rivâyet.

belirterek,¹⁴¹⁹ insanın eşya ile ilişkisinde gönül dünyasına mukayyet olması ikazında bulunmuştur.

Günümüzde maddiyatın güçlendiği bir vakıadır. Bu ortamda Müslümanların, dünyevileşme riskine karşı ahiret bilincini güçlendirmek ve ulvi değerlerin maddi/nesneye ilişkin değerlerden üstün olduğunu vurgulamak olmalıdır.

3.2.2. Eşyanın Amacına Vurgu Yapması

Hız. Peygamber, su, toprak gibi tabiat varlıklarının canlı varlıkların istifadesine sunulmasını telkin etmiştir. Yol hakkı, hediyeleşme vb. bahislerde de geçtiği üzere, yollar ve eşya, komşuluk, arkadaşlık vb. insan ilişkilerini iyileştirmek ve güzelleştirmek içindir. Hız. Peygamber nezdinde, eşyaya/maddete verilen değer hiçbir zaman insana verilen değer önüne geçmemiştir.¹⁴²⁰

Zekât, infak gibi hususlar da akraba ilişkilerini, sosyo-ekonomik dengeyi sağlamak, İslâm'ın izzetini yüceltmek vb. ulvi gayeler içindir. Yemek yedirmek, hastaları ziyaret etmek, köleleri hürriyetlerine kavuşturmak gibi konulardaki teşvikleri, gıda, sağlık ve mal varlığı gibi nimetlerin amaçları, insanları mutlu etmek ve bu vesileyle Allah rızasını kazanmaktır.

Eşyanın amacı konusu, ileride ele alacağımız “eşyanın tabiatı” konusuyla da yakından ilgilidir.

3.2.3. Eşyanın Duygu ve Düşünce Dünyasına Etkisi

¹⁴¹⁹ Kitâbu'l-Cenâiz, 72. Bâb, 1344. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3596. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 17. Bab, 4042. rivâyet; 28. Bâb, 4085. rivâyet; Kitâbu'r-Rikâk, 7. Bâb, 6426. rivâyet; Kitâbu'l-Kader, 53. Bâb, 6590. rivâyet; Sahih-i Müslim, c:4, s:1796, 2296. rivâyet.

¹⁴²⁰ *Hadislerle İslâm*, Hız. Peygamber Döneminde Geçim Düzeyi Maddesi, c:7, s: 319.

Hız. Peygamber, ibadet esnasında zihnini/gönlünü meşgul eden eşyaların uzaklaştırılmasını talep etmektedir. Hız. Peygamber'in giydiğı elbiselerin namazda kendisini meşgul etmesi üzerine daha sade elbiseleri tercih etmesine ilişkin nakiller örneğinde bariz bir şekilde Hız. Peygamber'in şahsında eşyanın insanın zihin/gönlü dünyasına etkide bulunduğunu görmekte ve bu etkinin uhrevi/manevi eylemlerle arasında engel olmamasına titizlik gösterdiğini müşahade etmekteyiz. Elbise haricinde, evdeki eşyaların da Hız. Peygamber nezdinde benzer hükme tabi olduğunu görmekteyiz.

İbadetinin kendi gönül dünyasındaki niteliğine-kalitesine olumsuz bir tesiri olmaması halinde muhtemelen Hız. Peygamber bu tür nesneleri kullanmaya devam edecekti. Aynı şekilde Hız. Peygamber'in farklı-güzel bulduğı eşyalara (giyim, ev eşyası ve gıda konusu özelinde) ilgisi, merakı olduğunu, bizzat kullanmak-denemek istediğini de anlamaktayız. Diğer açıdan bakıldığında Hız. Peygamber'in zâtı kadar, yakın çevresindeki insanların da farklılıklara açık olduğunu mütalaa etmek mümkündür.

Hız. Peygamber, elbisesini böbürlenerek uzatan kişiyi sert bir dille yererken,¹⁴²¹ Hız. Ebubekir'in elbisesini kibir duygusuyla uzatmadığını zikretmektedir.¹⁴²² Burada insanın eşya kullanımında, eşyanın şeklinden ve belki sosyal-kültürel yankısından da çok, onu kullanan insanın iç dünyasındaki duygu durumuna dikkat çekmektedir. Nitekim bu vurgu sadeliğı öven ve dünyevi nimetlere kapılmama yönünde sakındırma içeren rivayetlerle anlam bütünlüğü oluşturmaktadır.

Rivâyetlerde görüldüğü üzere Hız. Peygamber, güzel-nitelikli nesnelerle ilgilendiğini bilmekteyiz. Ancak eşyanın insanın -özellikle ibadet esnasında- duygu

¹⁴²¹ Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 54. Bâb, 3485. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 5. Bâb, 5789 ve 5790. rivâyetler.

¹⁴²² Kitâbu Fedâili Ashâbi'n-Nebi; Numarasız Bâb, 3665. rivâyet; Kitâbu'l-Libâs, 2. Bâb, 5784. rivâyet. *Ayrıca*; Kitâbu'l-Edeb, 55. Bâb, 6062 numaralı rivâyetle kısa bir atıfla, Hız. Peygamber, Hız. Ebubekir'in o tavırda olmadığına işaret etmiştir.

dünyası üzerinde etkili olmasına, zihnini meşgul etmesine müsâade etmemektedir. Aynı şekilde insanın kötü duygularına araç olarak kullanılmasını da hoş görmemektedir. İnsanın eşyaya hâkim olmasında bir müşkül yokken, *deyim yerindeyse eşyanın insan üzerinde tasarruf kurmasını bir sorun olarak görmekte* ve eşyanın insanın gündemini işgal etmesine karşı etkili çözümler geliştirmektedir.

3.2.4. Yaşadığı Hayatla, Rabbi Arasında Bilinçlilik Hali İnşası ve Bağ Kurması

Hz. Peygamber'in genel tavrına baktığımızda şu gerçeğe karşılaşmaktayız: yaşanan hadiselerde her vesile ile Allah'la bir rabıta kurmaya özen göstermiş, yaşanan hemen her hadiseyi bu bilinçlilik halinin inşası için bir fırsat olarak mütalaa etmiştir. Medine'ye gelirken,¹⁴²³ Mescit inşa edilirken,¹⁴²⁴ Hendek kazılırken¹⁴²⁵ bu tavrı bariz bir şekilde görmekteyiz. Ayrıca tezimizin kapsamı dışında kaldığı için yer vermediğimiz Hz. Peygamber'in dualarında da, eşyaya ilişkin talep ve rıza-i ilahi beklentisi hususunda mebzul miktarda örnek mevcuttur. Hemen her durum, tavır, gelişme, davranış öncesinde-sonrasında yahut esnasında bu duruma muvafık bir dua bulmak, her vesileyle Allah'a yönelişe tesadüf etmek kabildir. Yemek yerken, hayvan boğazlarken besmele çekilmesi de bu bağlamda zikredilebilir. Tüm bu hususların fiziki/beşeri düzlemde gerçekleştiği ve eşyayla/nesnelerle ilişkisi olduğu açıktır.

Yiyip içerken ölçülerin gözetilmesi konusundaki uyarıları da insanın seviyeli ve yaptığıının bilincinde olan bir yaşam tarzı geliştirmesini salık vermektedir. Yemeğin - namaz için bile aceleye getirilmeyerek-teenniyle yenmesi yönündeki telkin, sahabenin “lokmaların tesbihini duydukları” şeklindeki sözleri, yemeği hazırlayan kişinin sofraya

¹⁴²³ Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer, 197. Bâb, 3084, 3085 ve 3086. rivâyetler.

¹⁴²⁴ Kitâbu Menâkıbı'l-Ensâr, 45. Bâb, 3906. rivâyet.

¹⁴²⁵ Kitâbu'l-Megâzi, 29. Bâb, 4098. ve 4099. rivâyetler.

buyur edilmesi vb hususlar da sofras-beslenme süreçlerinde hakkı-ölçüyü unutmamak, bir diğer cihetten Allah'tan gafil olmamak hissine matuf gözükmektedir.

Hız. Peygamber'in, günlük itiyatlarında belli bir usul-tarz takip etmesi ve ölçülü olmaya olan vurgusunu da bu bilinçlilik halinin bir tezahürü olarak değerlendirmekteyiz. Şer'î meselelerde, ibadetlerde dahi (visal orucu, ruhsatlar) ölçülü olmayı telkin etmiştir. Ölçü ve adalet duygusu, insanın eşya ile ilişkisinde Allah'ın koyduğu esasları unutmaması anlamında önemlidir.

3.2.5. Karşılaşılan Güzellikler ve Zorluklarda Ahirete Vurgu Yapması

Hız. Peygamber, sahabesinin dünyevi nimetlere/eşyalara imrendiğini sezdiğinde, yahut dini gayretle bir iş yapılırken zorlandıklarını fark ettiğinde uhrevi nimetleri hatırlatıp, çevresindekilerin motivasyonlarını takviye etmektedir. Misal olarak bir ortamda ipekli güzel kumaşlar görünce imrenen sahabelerine cennetteki mendillerin bile bu kıyafetlerden çok daha güzel olduğunu¹⁴²⁶ bildirmesi, altın-gümüş gibi kıymetlerin dünyada kafirlere ahirette müminlere ait olduğunu¹⁴²⁷ ifade etmesi vb. haller zikredilebilir. Zorluk zamanlarındaki uhrevi teşvikleri için de Mescit inşası¹⁴²⁸ yahut Hendek çalışmaları¹⁴²⁹ esnasında ahireti hatırlatıcı şiirler okuması örnek olarak verilebilir.

3.2.6. İnsanları Teşvik Ederken Metafizik Hedefleri Vurgulaması

Hız. Peygamber'in çevresindeki insanları bir konuda motive ederken, maddi nesnelerden kıyasla manevi ilke ve değerlere vurgu yaptığını görmekteyiz. Nitekim, Hız.

¹⁴²⁶ Kitâbu'l-Libâs, 26. Bâb, 5836. rivâyet.

¹⁴²⁷ Kitâbu'l-Libâs, 25. Bâb, 5831. rivâyet.

¹⁴²⁸ Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 45. Bâb, 3906. rivâyet.

¹⁴²⁹ Kitâbu'l-Megâzi, 29. Bâb, 4098. ve 4099. rivâyetler.

Peygamber, Hayber Kuşatması esnasında sancağı kuzeni ve damadı Hz. Ali'ye verirken “*Bir kimsenin senin vesilenle hidâyete ermesi, kızıl develerden hayırlıdır*” buyurarak metafizik değerlerin maddi kıymetlerden üstün olduğunu ima ile hidayeti yayma hedefine vurgu yapmıştır.¹⁴³⁰

3.2.7. Fiziki Nesneleri Büsbütün Geçersiz ve Değersiz Görmemesi

Gayet tabidir ki Hz. Peygamber, yaşadığı çevrenin jeo-kültürel unsurlarına aşina biridir. Bu çevredeki unsurlarla gerekli ve temel beşeri ilişkileri yaşamaktadır. Tezimizin muhtevasında geçtiği üzere kullanılan cansız nesneler, bitkiler, hayvanlar ve bu coğrafyanın Nebevi ilgiye muhatap aktörleri insanlar açısından bu tespitte bulunmak mümkündür. Hz. Peygamber'in eşyasına isimler vermesi, eşya ve bineklerini uzun süre kullanması, ekonomik değerini kabul etmesi, insanlara fiziki nesneler/eşyalar vererek hediyeleşmesi, güzel gördüğü/bulduğu nesneleri taltif etmesi, gıda maddeleri-yiyecekler hakkında kişisel fikirlerini beyan etmesi gibi örnekler bu hususun delilidir.

*Malını savunurken ölen insanın şehit olması*¹⁴³¹ bahsi, eşyanın ve kişisel mülkiyetin manevi metafizik anlamda da değersiz olmadığının en bâriz göstergesidir.

Altın, gümüş, atlar, hayvanlar ve ziraat ürünlerinin insanlar için süslenmesi de dünya malının, ilahi otorite tarafından insan için takdir edilmiş belli bir kıymetinin olduğunu yahut en azından kıymetsiz sayılamayacağını¹⁴³² göstermektedir.

3.2.8. Kolay Olanı ya da Daha Nitelikli/Kaliteli Olanı Tercih Etmesi

Hz. Aişe'nin tespitine göre Hz. Peygamber, iki seçenek arasında muhayyer bırakılırsa, günah olmadığı sürece bunun en kolayını tercih ederdi.¹⁴³³ Aynı şekilde

¹⁴³⁰ Kitâbu'l-Megâzi, 39. Bâb, 4210. rivâyet.

¹⁴³¹ Kitâbu'l-Mezâlim, 33. Bâb, 2480. rivâyet.

¹⁴³² Ali İmran, 3/14.

çevresindeki insanlara da helal çerçevede gereksiz yorgunluklara kapı aralamamayı ve kolaylığı tavsiye ettiğini de bilmekteyiz. Nafile namaz kılarken arkasındaki insanlar çoğalınca onlara yönelttiği uyarısını zikrederim: “*Gücünüz yettiği amelleri yapın. Allah, siz bıkmadıkça bıkmaz. Amellerin Allah’a en sevimlisi az da olsa devamlı olanıdır*” demiştir.¹⁴³⁴ Görüldüğü üzere ibadet maksadıyla bile olsa, insanların kendilerini zorlamalarını hoş karşılamamaktadır. Benzer bir şekilde, hastalıkların tedavisi konusunda da acı verici, zahmetli tedavi yöntemlerindense, aynı neticeyi veren ilaçların tercih edilmesini salık vermektedir.¹⁴³⁵ Dünyevi işlerde helal oldukça kolay olanı tercih etmesi, işlerin şahsı yahut çevresindeki insanlara göre zorluk-kolaylık derecesi konusunda bir kanaatinin olduğunu ve lüzumsuz yorgunluklara girilmesini istemediğinin işaretidir.

Hz. Peygamber, imkân bulursa eşyada daha nitelikli/kaliteli olanı tercih etmektedir. Mesela minber yapıldıktan sonra, Hz. Peygamber’in daha önce kullanmakta olduğu hurma kütüğüne dönmediği anlaşılmaktadır.¹⁴³⁶ Bu konuda bir başka örnek de şudur: Hz. Peygamber evde muhtelif yemekler varken, ekmek ve katık yerine, et yemeyi tercih etmiştir.¹⁴³⁷ Benzer doğrultuda Hz. Aişe bir varsayım üzerinden Hz. Peygamber’in kanaatini sorguladığı şu örnek de câlib-i dikkattir. Hz. Aişe, “*Ya Rasulallah. Bir vadiye indiğinde yenilmiş ve yenilmemiş ağaçlar görsen, deveni*

¹⁴³³ Kitâbu’l-Menâkıb, 23. Bâb, 3560. rivâyet; Kitâbu’l-Edeb, 80. Bâb, 6126. rivâyet; Kitâbu’l-Hudûd, 10. Bâb, 6786. rivâyet.

¹⁴³⁴ Kitâbu’l-Libâs, 43. Bâb, 5861. rivâyet.

¹⁴³⁵ Kitâbu’t-Tıb, 21. Bâb, 5713. rivâyet; 23. Bâb, 5715. rivâyet; 26. Bâb, 5718. rivâyet.

¹⁴³⁶ Kitâbu’l-Cumua, 26. Bâb, 918. rivâyet; Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3584 ve 3585. rivâyetler.

¹⁴³⁷ Bu bahis, çalışmamızın birinci bölümünde “5.7. Yeme-İçme Vakıası ve Gıdalarla İlgili İlkesel Durumlar” başlığı altında incelenmiştir.

hangisinden beslerdin” diye sormuş, Hz. Peygamber de cevaben yenilmemiş ağaca yönlendireceğini ifade etmiştir.¹⁴³⁸ Bu faraziye üzerinden de Hz. Peygamber’in eşyayı/nesneyi kullanım tarzı hakkında bir fikir edinmekteyiz. Hz. Peygamber, deyim yerindeyse, kullanılmış nesnelere nispetle “yeni” nesneleri tercih etmektedir.

Beşeri-sosyal zemindeki gelişmelerin yeni ihtiyaçları doğurması ve yenilikleri beraberinde getirmesi toplumsal hayatın bir gerçeğidir. Hz. Peygamber de gelişen şartlar çerçevesinde tedbirler almakta, yeniliklere kapı aralamaktadır. Esasında bu durum, tekniğin ve teknolojinin de gelişmesinin özündeki fikirdir. Bu meyanda minberin yapılması hadisesi üzerinde duralım. Camide Hz. Peygamber’i dinleyen insanların sayısının artmasıyla beraber, hatip ve cemaatin birbirini daha iyi görüp anlayabilmesi için yüksek bir yere ihtiyaç hasıl olmuştur. Minber yapılmadan önce Hz. Peygamber, hutbe irad ederken bir hurma kütüğüne dayanmaktaydı,¹⁴³⁹ minber yapıldıktan sonra bu hurma kütüğünü kullanmamıştır.¹⁴⁴⁰ Bazı rivâyetlerde minberin yapılması talebinin Hz. Peygamber’den geldiği¹⁴⁴¹, bazı rivâyetlerde marangoz kölesi olan bir kadının¹⁴⁴² Hz. Peygamber’e teklifte bulunduğu ve Hz. Peygamber’in “sen bilirsin” şeklinde cevap

¹⁴³⁸ Kitâbu’n-Nikâh, 9. Bâb, 5077. rivâyet.

¹⁴³⁹ Kitâbu’l-Cumua, 26. Bâb, 918. rivâyet; Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3584 ve 3585. rivâyetler.

¹⁴⁴⁰ Kitâbu’l-Cumua, 26. Bâb, 918. rivâyet; Kitâbu’l-Menâkıb, 25. Bâb, 3584 ve 3585. rivâyetler.

¹⁴⁴¹ Kitâbu’s-Salât, 64. Bâb, 448. rivâyet; Kitâbu’l-Cumua, 26. Bâb, 917. rivâyet; Kitâbu’l-Buyû’, 32. Bâb, 2094. rivâyet; Kitâbu’l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 3. Bâb, 2569. rivâyet.

¹⁴⁴² 3584 numaralı rivâyette kadının ya da adamın şeklidir.

verdiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁴³ Her iki durumda da Hz. Peygamber'in yeniliklere açık olduğunu görmek mümkündür. Minber esl (ائلل) ya da ılgın (tarfa' / طرفاء) ağacından yapılmıştır.¹⁴⁴⁴ Hz. Peygamber'in bu minberin üzerinde hutbe verdiği, minber üzerinde namaz kılarak¹⁴⁴⁵ insanlara nasıl namaz kılındığını göstermek istediği de nakledilmektedir.¹⁴⁴⁶ Burada üretilen teknik bir nesnenin Hz. Peygamber tarafından din eğitiminde kullanıldığı da görülmektedir.

Minberin yapılmasının arkaplanında namaz, ibadet ve insanlara hitap etme gibi, fayda unsuruyla birlikte Allah rızası duygusunu görmekte ve hitabet esnasında insanlarla daha iletişim kurabilmek gibi psikolojik ve tabi beklentiyi tespit etmekteyiz.

Hz. Peygamber'in kalite ve güzellik konusunda gelişmiş bir zevki olduğu görülmektedir. Kişisel hayatında, helal olması şartıyla ve imkân olması halinde kaliteli/taze/yeni olanı tercih ettiğini öğrenmekteyiz. Tezimizin ilk bölümünde bahsi geçtiği üzere *tiridi* yemeklerin efendisi olarak nitelemesi kalite/lezzet konusunda bir fikrinin olduğunu yahut en azından insanların bu konudaki kanaatini teslim ettiğinin ifadesidir. Et yemeğini ekmek ve sade katığa tercih etmesi, hayvanını otarırken ağacın bakir olanını tercih edeceğini belirtmesi kişisel hayatında da imkân bulması halinde bu imkânları kullanmaktan imtinâ etmediğinin göstergesidir. Daha önce yememiş olma ihtimalini ihsas ettiren amber balığının etini merak ederek yemek istemesi, muhtemelen

¹⁴⁴³ Kitâbu's-Salât, 64. Bâb, 449. rivâyet; Kitâbu'l-Buyû', 32. Bâb, 2095. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 25. Bâb, 3584. rivâyet.

¹⁴⁴⁴ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve't-Tahridi Aleyhâ, 3. Bâb, 2569. rivâyet. Ve Kitâbu's-Salât, 18. Bâb, 377. rivâyet.

¹⁴⁴⁵ Kitâbu's-Salât, 18. Bâb, 377. rivâyet; Kitâbu'l-Cumua, 26. Bâb, 917. rivâyet.

¹⁴⁴⁶ Kitâbu'l-Cumua, 26. Bâb, 917. rivâyet.

daha önce giymemiş olduğu farklı elbiseler denemesi¹⁴⁴⁷ de bu konudaki kanaatimizi teyit eder niteliktedir.

Kalite konusunda Hz. Peygamber'in ferdi hayatında aradığı nitelikli şeyleri, aynı şekilde yakın çevresindeki insanlara da tavsiye etmektedir. Çevresinde bulunan kişilere kendi gönöl dünyaları açısından daha huzur bulabilecekleri, dünya hayatında keyif alabilecekleri şekilde tavsiyelerde bulunduğunu görmekteyiz. Cabir bin Abdullah'ın evlendiğini öğrendiğinde kendi akranını tercih etse daha iyi olup olmayacağı konusunda fikrini sorması örnek gösterilebilir. Nitekim gıdalar konusunda çevresindekilere misvak meyvesinin siyah olanlarının tercih edilmesini telkin etmesi, bir kuyunun suyunun tadını daha güzel bulduğunun bilinmesi, sevdiği/sevmediği yemek ve gıdaların bulunması mesela taze hurma ve salatalığı beraber yemesi, Hz. Peygamber'in damak zevkine örnek olarak verilebilir. Yine kişisel zevklerin topluma rahatsızlık vermemesi için, soğasarımsak türü kokulu gıdaları tüketenlerin, meclislere gelmesini nehyetmiştir.

Hz. Peygamber'in dünyevi işlerde, kolaylığı ve nitelikli olanı öne alan faydayı önceleyen(pragmatik/faydacı) bir tavrı olduğunu görmekteyiz. Bu durumu imkânlar çerçevesinde rahatlığı yahut günümüz tabiriyle konforu tercih şeklinde değerlendirebiliriz. Özellikle dünyevi işlerde bile gereksiz yere zorluğu tercih etmemiş, mübah alternatifler bulunduğu sürece nafie ibadet bile olsa usandıracak külfetlere girilmesini tasvip etmemiştir. Yine nitelikli, kaliteli bulduğu, diğer bir ifadeyle birinci el diyebileceğimiz “yeni/kullanılmamış nesneleri” tercih sebebi olarak kabul etmektedir.

3.2.9. Güzellik Konusundaki Tercihleri ve Estetik Ölçüleri

Hz. Peygamber'in eşyada güzelliğe kayıtsız kalmadığını, güzellik hakkındaki zevkleri, estetik değerleri önemsemiğini görmekteyiz. Şahit olduğu bazı durumlarda

¹⁴⁴⁷ Desenli-işlemeli ferruc ve hamisa giymesi, namazda huşuya mani olduğunu ifade ederek üzerinden çıkarması hususuna işaret edelim.

güzelliği vurgulamakta, daha genel bir ifadeyle muhatabında güzel bulduğu/yakıştırdığı kıyafetleri ¹⁴⁴⁸ takdir etmektedir. Tezin ilgili bölümlerinde geçtiği üzere Hz. Peygamber’in farklı elbiseler giymesi, yüzük edinmesi, güzel kokuya olan ilgisi de eşyanın estetik yönü hakkında Nebevi tavrı göstermektedir. Güzel kokuyu, güzel giyinmeyi, şiiri bizzat kullanmakla beraber teşvik de etmiş, şarkı sözü-müzik-resim gibi konularda muayyen ölçüleri belirterek çevresindekilere müsaade etmiştir. Özellikle güzel kokuyu reddetmeme tavrı güzelliğe kayıtsız kalmadığının en açık nişanesidir. Hz. Peygamber, kendi toplumunda keler etinin yenmediğini söylerken damak zevkinin, daha genel bir ifadeyle estetik zevklerin sosyal olgusuna da işaret etmektedir.

Hz. Peygamber, güzel bir şey gördüğü zaman, bu güzelliği ifade ederdi. Ümmü Halid, henüz küçük bir kızken babasının yanında Hz. Peygamber’e gitmiş, Hz. Peygamber üzerindeki elbiseyi görünce “güzel güzel” demiş, sonra “*üzerinde eskisin*” diye temennisini belirtmiştir. ¹⁴⁴⁹ Hz. Peygamber’in bir defin işlemi esnasında, mezardaki açıklıktan kaynaklanan görüntünün düzeltilmesini talep etmiş, müteveffa ile ilgisinin olmadığını fakat dirileri ilgilendirdiğini ifade ederek ve “Allah’ın işini güzel yapanları sevdiğini” belirtmiştir. ¹⁴⁵⁰ Bu hadiseden de açık bir şekilde anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber’in estetik hassasiyetleri gözettiğini öğrenmekteyiz.

¹⁴⁴⁸ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 188. Bâb,3071. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs, 22. Bâb, 5823. rivâyet.

¹⁴⁴⁹ Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 188. Bâb,3071. rivâyet; Kitâbu’l-Libâs,32. Bâb, 5845. rivâyet.

¹⁴⁵⁰ Hadislerle İslâm, Heyet, “Güzellik ve Sanat” Maddesi, c:7, s:539.

Hız. Peygamber, tabiat olarak çirkinlikten hoşlanmamakta,¹⁴⁵¹ bir şeyden hoşlanmadığı zaman bu yüzünden belli olmaktadır.¹⁴⁵² Çevresiyle ve eşya ile ilişkisinde, muhatap kaldığı nahoş durumlara beden diliyle de tepki vermekte, bu tür haller yüzünün değışmesine sebep olmaktadır.

Hız. Peygamber'in estetik uygulamalarında, sadelik göze çarpmaktadır. Namazda elbisenin işlemelerinin kendisini rahatsız etmesi, Hız. Peygamber şahsında estetik için bir sınır oluşturmakta, lakin bunu umuma teşmil etmemekte, kişisel bir tavır olarak bırakmaktadır. Aynı dini hassasiyetin/takva duygusunun bir uzantısı olarak, yüksek ihtimalle tevhid akidesinde bir sapma endişesinden dolayı canlılara ilişkin resim ve suretler de estetik tahlilin kapsamı dışına alınmıştır. Hız. Peygamber'in "sadelik imandandır"¹⁴⁵³ sözü de iman duygusunun/bilincinin, dünyaya ait nimetlere dalmaktan yahut fazla gösterişli, şatafatlı şeylerden uzak tuttuğuna işaret etmektedir.

Diğerk taraftan ilgili bahislerde ayrıntılarıyla geçtiğı üzere Hız. Peygamber'in zaman zaman tatbik ettiğı anlaşılan; saç ve sakal modelleri bugünkü tabirle "moda" denilebilecek uygulamalar mevcuttur.¹⁴⁵⁴ Asa, yüzük ve kıyafet gibi konularda da -saç ve sakal kadar belirgin olmasa da- tercihleri olmuştur. Ancak kolye-ipek-altın vs takılar, kadınlara tahsis edilmiştir. Bu tasarrufta müşrik erkeklerin ipek-altın vb. maddelerin kullanımında bir sınır gözetmemeleri ve onlara muhalefet niyeti de mündemiç olabilir.

¹⁴⁵¹ Kitābu'l-Menākıb, 23. Bāb, 3559. rivāyet; Kitābu Fedāil-i Ashābi'n-Nebi, 25. Bāb, 3759. rivāyet; Kitāb'ul-Edeb, 38. Bāb, 6029. rivāyet; Kitābu'l-Edeb, 39. Bāb, 6035. rivāyet.

¹⁴⁵² Kitābu'l-Menākıb, 23. Bāb, 3562. rivāyet; Kitābu'l-Edeb, 72. Bāb, 6102. rivāyet.

¹⁴⁵³ Sünen-i Ebi Dāvūd, c: 4, s: 75, 4161. rivāyet.

¹⁴⁵⁴ Günümüzde "moda" tabir edilen uygulamaların çok farklı, reklam ve tüketim endüstrisini çağrıştıran anlamları vardır. Buradaki tabirimiz sadece toplumsal giyim/kuşam yahut kullanım tercihi-temayülü olması yönüyle bir benzetmeden ibarettir.

Estetik hususlarla ilgili genel tespitleri şu şekilde maddeleyebiliriz:

- Hz. Peygamber, eşyadaki estetik tasarrufları İslam'ın ölçülerini aşmadığı sürece itiraz etmemiştir.
- Sanatsal yönü olan yahut neşelendirici nitelikteki faaliyetlerin bir tür serbest zaman uğraşı, hobi, eğlence olarak yapılmasına karşı değildir.
- Estetik yönü olan nesnelerin namaz gibi, dini vecibelerin icrasında huşuya mani olmasını hoş karşılamamaktadır.
- İslam şahsiyetinin bir ifadesi olarak, -giyim-kuşam ve saç-sakal tıraşlarında- müslümanların müşriklerden ve Ehl-i Kitaptan farklı genel bir tarzı benimsemesini önemsemiştir. Bu manada estetik olguları, İslam'ı teyid ettiği ve fayda sağladığı sürece teşvik de etmiştir. Hatta İslam şahsiyeti sözkonusu olduğunda teşvikten de öte emretmektedir.

3.2.10. Çevresindeki İnsanların Eşyayı Kullanış Biçimlerine İlgisi ve Yeni-Farklı Nesnelere Merakı

Hz. Peygamber çevresindeki insanlar ve onların eşyayı kullanım biçimleri ile ilgili olduğunu görmekteyiz. Nesnelerin güzel kullanılmasını takdir etmekte, bilinçsiz kullanılması yahut israf edilmesi gibi durumlarda müdahil olarak tavsiyeler vermektedir. Nitekim bir defasında ölmüş koyun¹⁴⁵⁵ ya da keçi¹⁴⁵⁶ gördüğünde onun derisinden istifade edilmemesinin (sebebini) sormuştur. Ölü hayvanın necis olduğu gerekçesi zikredilince, etinin haram kılındığını izahla,¹⁴⁵⁷ eşyanın doğru kullanılması

¹⁴⁵⁵ Kitâbu'z-Zekât, 61. Bâb, 1492. rivâyet; Kitâbu'l-Buyû', 101. Bâb, 2221. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 30. Bâb, 5531. rivâyet.

¹⁴⁵⁶ Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 30. Bâb, 5532. rivâyet.

¹⁴⁵⁷ Kitâbu'z-Zekât, 61. Bâb, 1492. rivâyet; Kitâbu'l-Buyû', 101. Bâb, 2221. rivâyet; Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd, 30. Bâb, 5531. rivâyet.

hususunda tavsiyede bulunmuştur. Akşam olunca kapıların kapatılması, kandillerin söndürülmesi vb. talimatları, bazı kapların -içerdikleri gıda maddelerinin kimyasını değiştirme ihtimaline binâen olsa gerek- kullanımlarının yasaklanması yahut sınırlandırılması; bazı içeceklerin karıştırılmasına getirilen yasaklama, yine eşyanın kullanılması konusundaki tedbirler ve ölçüler kapsamında mütâlaa edilmelidir.

İnsanlar arasındaki müsabakaları yarışları desteklemekte, kendisi de hayvanını bu tür yarışlara dâhil etmekte ve takım/taf tutarak toplumsal heyecana iştirak etmektedir. Bu hususlardan hareketle Hz. Peygamber'in zevksiz ya da ilgisiz bir kişi olarak nitelenmesi mümkün olmayacağı gibi, bilakis insanların zevk ve ilgilerini yakinen takip ettiğini ve kendi bizzat dâhil olmasa bile elindeki imkânlarla iştirak ettiğini görmek de mümkündür. Hz. Peygamber'in çevresindeki insanlarla ve eşyayı kullanımın şekilleriyle ilgili olduğunu da görmekteyiz.

Diğer taraftan tezimizin muhtelif başlıklarında geçtiği üzere meseleye Hz. Peygamber'in zevkleri açısından bakılırsa, yeni kıyafetler giydiğine, Habeşlilerin mescitteki mızrak oyunlarını ilgiyle/merakla izlediğine, sefere gönderdiği seriyyenin hikâyesini dinledikten sonra Anber balığını merak ederek, yedikleri etten yanlarında varsa tadına bakmak istediğine de atıfta bulunalım.

3.2.11. Elde Olanla Yetinmesi

Hz. Peygamber'in elinde olanla yetindiğini, ikramlarını elinde olan imkanlara göre yaptığını görmekteyiz. Bir rivâyette Hz. Peygamber Hz. Safiyye ile olan izdivacında düğün yemeği olarak; çökelek, yağ, hurmayı karıştırarak bizzat hays yemeği hazırladığı yahut hazırlattığı ¹⁴⁵⁸ nakledilmektedir. ¹⁴⁵⁹ Abdurrahman bin Avf'ın

¹⁴⁵⁸ Kitâbu's-Salât, 12. Bâb, 371. rivâyet

evlendiğini öğrenince bir koyun bile olsa düğün yemeği (velime / وليمة) vermesini telkin etmiştir. ¹⁴⁶⁰ Abdurrahman bin Avf'ın varlıklı bir sahabe olarak maruftur. Hz. Peygamber'in bizzat kendi uygulaması ve sahabesine telkinleri beraber mütalaa edilirse düğün gibi cemiyetlerde herkesin imkânı ölçüsünde ikramda bulunmasını tavsiye ettiğini anlamak mümkündür.

Hız. Peygamber'in sahip olduğu ev eşyası ve dünya metayı genel olarak değerlendirildiğinde; Hız. Peygamber, hayatını konformist bir yaklaşım içinde değil kifayet miktarı bir çerçevede sürdürmektedir. Gündelik hayatta ihtiyacı gidermeye dönük, basit düzeyde birkaç eşyayı yeterli görmekte ve hayatını asgari eşya standartlarında sürdürmektedir.

Yine Hız. Peygamber'in hediye ve infakları hatırlanacak olursa, Hız. Peygamber eşya ve mal varlığını Allah rızasını kazanmak için birer fırsat olarak değerlendirerek, başkalarının ihtiyaç ve taleplerini, kendi ihtiyaçlarından üstün tutmaktadır.

3.2.12. Eşya Kullanımında Bir Usulünün/Tarzının Olması

Hız. Peygamber'in eşyayı kullanırken bir usulü yahut üslubu/tarzı olduğu görülmektedir. Beden ilgilendiren hususlarda sağ tarafı öncelemesi, temizlik esnasında önce bedeninin üst taraflarını sonra ayaklarını yıkaması, suyu idareli kullanması vb. örnekler zikredilebilir.

¹⁴⁵⁹ Bu rivâyetle ilintili hususlar, Hayber Seferiyle ilgili bağlamdaki diğer rivâyetlerle mebzul miktarda geçmektedir. Burada iki referans vermekle iktifa ediyoruz: Kitâbu's-Salât, 12. Bâb, 371. rivâyet; Kitâbu'l-Et'ime, 8. Bâb, 5387. rivâyet.

¹⁴⁶⁰ Kitâbu'l-Buyû', 1. Bâb, 2049. rivâyet; Kitâbu Menâkıbı'l-Ensâr, 3. Bâb, 3781. rivâyet; 50. Bâb, 3937. rivâyet; Kitâbu'n-Nikâh, 7. Bâb, 5072. rivâyet; 55. Bâb, 5153. rivâyet; 57. Bâb, 5155. rivâyet; 69. Bâb, 5167. rivâyet; Kitâbu'l-Edeb, 67. Bâb, 6082. rivâyet; Kitâbu'd-Deavât, 53. Bâb, 6386. rivâyet.

Çevresindeki insanlara da eşyayı, nesneleri bir usul ve ölçü çerçevesinde kullanmalarını telkin etmektedir. Akşam olunca yemek ve su kaplarının ağızlarının bağlanarak kapıların kapatılması, kesici-delici aletlerin taşınması konusundaki uyarıları, yol hakkına riayet edilmesini istemesi, yemek yerken kişinin kendi önünden yenmesini telkin etmesi, tezek-kemik gibi nesnelerin istincâda kullanılmaması, vb. konulardaki telkinleri bu çerçevede değerlendirilebilir.

3.2.13. Kullandığı Eşyalara Değer Vermesi

Hız. Peygamber, kullandığı eşyalara isimler vermektedir. Nitekim “O, bütün mahlûkâtla barıştı. Eşya ve doğa ile ilişkisi hep bu düzlemde gerçekleşiyor, her bir eşyayı Yüce Yaratıcı'nın kendine bahşettiği bir nimet ve değer olarak telakki ederek onlara canlı birer varlık gibi muamele ediyordu. Mahlûkâta güzel bakıp güzel görüyordu Allah Resûlü. Elbiselerini giyerken onların bir bir isimlerini sayıp Rabbine hamdeder ve bu nimetlerin hayırlı olmasını, hayırda kullanılmasını niyaz ederdi. Sahip olduğu eşyalar ve hayvanlara da güzel isimler verirdi. Kılıcına “Zülfikâr” bir atına “Mürtecez”, eşeğine “Ufeyr”, develerine de “Kasvâ” ve “Beydâ” isimlerini vermişti.”¹⁴⁶¹ Sahih-i Buhârî’de de “Kasva”dan başka Adba,¹⁴⁶² isimli devesini ve “Luhayf” isimli atını da bulduk. Görüldüğü gibi Hız. Peygamber, çevresindeki canlı ve cansız varlıklara özellikler yükleyerek bir anlamda onlara şahsiyet kazandırmaktadır.

¹⁴⁶¹ Hadislerle İslâm, Heyet, “Ad Koyma” Maddesi, c: 4, s: 115.

¹⁴⁶² Kitâbu’l-Cihad ve’s-Siyer, 59. Bâb, 2871 ve 2872. rivâyetler.

3.2.14. İnsanın Kendini Tanımasına, Biyolojik ve Psikolojik Sınırlılıklarına

Önem Vermesi

Hız. Peygamber, çevresindekilerin biyolojik sınırlılıklarının farkında olmalarını istemiş¹⁴⁶³ bir anlamda kendi bünyelerini ve psikolojik sınırlarını tanımlarını salık vermiş, gereksiz yere iradelerini yıpratmalarını hoş karşılamazken, savaş vb gibi durumlarda da fedakârlıklardan kaçınmamalarını, sınırlarını zorlamalarını salık vermiş, insanın kendi bedeniniyle olan ilişkisinde bile Allah'ın çizdiği sınırları vurgulamıştır. Diğer taraftan Hız. Peygamber, insanın bedenine bakmasını, temiz tutmasını ve gerekli bakımları yapmasını, güzel koku vs. ile güzel olmasını da önemsemektedir. İnsanın kendi bedeni ile olan ilişkisine bile asgari standartlar getirmekte, ihmal ihtimaline binaen güzellik-temizlik gibi konuları vurgulayarak, alt ve üst sınırları tayin etmektedir.

Nebevi tavırda kişinin kendi bedeniyle olan ilişkisinde bile bir ölçüden yahut sınırlardan bahsedilirse, pekâlâ insanın çevresindeki nesnelerin kullanımında da ölçülerin konulması ve korunması gayet tabi bir neticedir.

Diğer taraftan Hendek ve Tebük savaşları gibi zorluk zamanlarında, biyolojik-psikolojik zahmetlere rağmen sebat edilmesini istemektedir. Daha genel bir ifadeyle ruhi motivasyonun, kişisel ve nafile ibadetler yerine, farz olan ve sosyal sorumluluk içeren ibadetlere kullanılmasını uygun görmektedir.

Hız. Peygamber, imkân ölçüsünde, insanın biyolojik ve psikolojik nitelikteki temel ihtiyaçlarını öncelediği anlaşılmaktadır. Yemekle namazın çakışması halinde yemeğin öne alınması, sefer esnasında orucun tutulmaması veya oruca niyetlenilmişse açılması gibi uygulamalara bakıldığında; ibadetler ihmal ve tahfife mahal verilmeyecek şekilde ertelenmektedir.

¹⁴⁶³ Bakınız: İkinci Bölüm, “1.1.3. İnsanın Biyolojik Vakası” ve alt başlıklar

3.3. Hadis-Hikmet/Felsefe İlişkisi Hakkındaki Tahliller

Bu başlıkta, Hadis rivâyetlerinin felsefi bir perspektifle ele alınması hâlinde yapılabilecek bazı muhtemel çıkarımları derlemeye gayret ettik. Çalışmamız boyunca bulabildiğimiz çıkarımları burada topluca gözden geçirmeye çalıştık. Bu konunun alt başlıklarında da görüleceği üzere, Hadis ilminin, diğer disiplinlerin perspektifleriyle ele alınması halinde, farklı açılımlara müsait olduğu açıktır.

Eşyalar, insanın davranışları kadar, duygu-düşünce dünyasında da etki oluşturmakta, bir manada insanın zihniyetinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. İnsan çevresindeki nesneleri tanımlayarak dünya hayatını benimser. Bu tanımlama sürecinde, bizatihi kişisel tecrübe ve tespitleri önemli olmakla beraber, çevresindeki insanlardan bilgi-inanç-düşünce ve davranış biçimi mahiyetinde öğrendikleri de etkilidir. Esasında insan-eşya ilişkisinde insan hem özne, hem yüklem konumundadır. Bir süreye kadar öğrenen kişi vasfı ile varlığı inceleyen/tanıyan insan, daha sonra varlığa ilişkin bilgi ve tecrübelerinden hareketle varlığı işlemekte, dönüştürerek yeniden form kazandırmakta ve eşyaya yeni bir anlam yüklemektedir. Yüklenen bu anlamlar da yine hem kendisine anlam yükleyen insanı, hem de bu nesneyle ilişki kuran diğer insanları bir şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda, Hadis rivâyetlerinden hareketle Hz. Peygamber'in gündeminde yer eden eşya-insan ilişkisine dair hususları ele alalım.

3.3.1. Eşyanın Tabiatı, Hakikati ya da İnsan İradesinden Bağımsız Yönü

Klasik edebiyatımızdaki tabiriyle “Eşyanın Tabiatı” derken, Allah'ın yaratırken eşyaya yüklediği (yaratılıştan gelen-ontolojik) doğal özellikleri, değer ve anlamları kastetmekteyiz. Bu anlamda eşyanın, insan iradesinden bağımsız olarak yaratılışında kodlanmış tabi anlamları vardır. Burada Kuran-ı Kerim'den konuyla ilgili birkaç ayete yer verelim:

“O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir. O her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁴⁶⁴

“Göklerde, yerde ne varsa hepsini Allah’ın sizin hizmetinize verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmedinizi mi?...”¹⁴⁶⁵

“Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar, ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bu dünya hayatının geçimliğidir...”¹⁴⁶⁶

“Taş vardır ki, yarılr da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer...”¹⁴⁶⁷

“Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ı tespih etmektedir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁴⁶⁸ “Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ı tespih eder. Mülk yalnızca O’nundur...”¹⁴⁶⁹

Ayeti kerimelerden de anlaşılacağı üzere Allah yeryüzündeki nesneleri insanın kullanımına tahsis ederek, ekserisine müsbet veya menfi değil, mübah/nötr bir anlam yüklemiş, diğer bir ifadeyle, mana açısından yüksüz ve dış etkilere açık bırakmıştır. Bu nesnelerin bir kısmını insan için süsleyerek daha özel bir anlam yüklemiştir. Yine bu nesnelerin leş,¹⁴⁷⁰ domuz eti¹⁴⁷¹ içki,¹⁴⁷² dikili taşlar¹⁴⁷³ gibi bir kısmını pislik¹⁴⁷⁴ olarak niteleyerek insanın uzak durmasını istemiştir.

¹⁴⁶⁴ Bakara, 2/29.

¹⁴⁶⁵ Lokman, 31/20

¹⁴⁶⁶ Ali İmran, 3/14.

¹⁴⁶⁷ Bakara, 2/74.

¹⁴⁶⁸ Haşr, 59/1.

¹⁴⁶⁹ Tegabun, 64/1.

¹⁴⁷⁰ Enam, 6/145.

¹⁴⁷¹ Bakara, 2/173; Nahl, 16/115.

Eşyanın tabiatı bilgisiyle ilişkili fakat muhtemelen ondan daha derin bir bilgi alanı ve metafizik düzey olan “eşyanın hakikati” konusunda da, bu bilgi türünün belli şartlar altında bazı yüksek idrak kabiliyetini haiz kullar tarafından bilinebilen, eşyanın tabiatında meknuz bazı hususiyetler olduğu kanaatindeyiz. Hadis rivayetlerinde de, insanın Allah’a taat ve farzlardan sonra nafile ibadetlerle yüksek bir bilinç düzeyine ulaşacağı anlatılır. Bu durumda Allah, o kulunun gören gözü, işiten kulağı olur.¹⁴⁷⁵ Tabi olarak bu kişinin eşyaya bakışı değişir.¹⁴⁷⁶ Eşyanın hakikati denilen esrar, muhtemelen bu ehl-i firaset kişilere görünen özel bilgilerdir.

Şimdi bu hususları alt başlıklar halinde inceleyelim.

3.3.1.1. Eşyanın Tabiatı

Eşyanın anlamı ve değeri konusunda, Hz. Peygamber’in eşyayı, daha sonra gelişecek olan fıkıh ıstılahları literatüründe “mübah” kavramıyla tabir olunan çerçevede değerlendirdiğini mütalaa etmekteyiz. Nitekim önceki başlıklarda geçtiği üzere yeryüzündeki varlıklar insanın hizmetine verilmiştir.

Hz. Peygamber’in mübah olarak nitelenen eşyanın tabiatına uygun kullanılmasına ilişkin uyarıları da mevcuttur. Yolların kullanımında yol hakkına riayet edilmesi, yoldan insanlara eza veren şeylerin kaldırılması, suyun israf edilmemesi ve su kaynaklarının kirletilmemesi, tabi su kaynaklarının, arazilerin insanların ve canlıların hizmetine sunulması vb. uyarılar bu bağlamda zikredilebilir. Ok (silah) taşımayla ve ev gereçlerinin kullanımı konularındaki uyarılar hatırlatılabilir.

¹⁴⁷² Maide, 5/90.

¹⁴⁷³ Maide, 5/90; Nahl, 16/115.

¹⁴⁷⁴ Enam, 6/145; Maide 5/90.

¹⁴⁷⁵ Kitâbu’r-Rikak, 38. Bab, 6502. rivâyet.

¹⁴⁷⁶ *Hadislerle İslâm*, Heyet, “Feraset” Maddesi, c: 1, s: 462.

İnsanın ibadet gerekçesiyle bile olsa, kendisine verilen bir emanet olan bedenini aşırı şekilde yormasının hoş karşılanmaması da yine eşyanın tabiatı bağlamında mütalaa edilebilir.

Hız. Peygamber'den nakledilen haberlerde canlılar arasındaki hiyerarşi de dikkati çekmektedir. Nebevi nakillerde bitkilerin hayvanların ve insanların hizmetine, hayvanlarınsa insanların hizmetine sunulmuş varlıklar olduğu görülmektedir.

Eşyanın tabiatına uygun kullanımında, israfa düşmemek gibi doğrudan eşya hukukuna ilişkin hususlar mevcut iken, eşyanın yanlış kullanımından kaynaklanan zarar ve insan hukuku ihlalleri sebebiyle dolaylı olarak kul hakları da doğabilmektedir.

İnsanın eşyayı Allah rızasına uygun şekilde kullanmasında bir beis görülmezken, bir manada insanın (eşya ile kibirlenmek, hırsla biriktirmek, eşyayı şirk koştamak vb gibi) eşyanın emrine girmesinde mahsurlar görülmüştür.

Şimdi eşyanın tabiatında, insan iradesinden bağımsız olarak bulunan bu hususları ele alalım.

3.3.1.2. Fıkhi (Haramlık-Helallik) Değeri

Esasen helal-haram ölçülerini koyan Yüce Allah'tır. Hız. Peygamber bu ölçülerin tatbikinde yol gösterici bir konumdadır. Hız. Peygamber bu eşyalardan istifade konusunda (belli ölçüler çerçevesinde) geri durmamıştır.

Hız. Peygamber, haram olan durumlarda çevresindekilere bilgi vererek sakındırmakta, helal olan durumlarda ise sükut ederek müsaade etmektedir. Ashab, Hız. Peygamber'in bu tutumunu bilmekte ve Hız. Peygamber'in zamanında yaşadıkları hatıraları zikrederek, bir şeyin mübahlığına yahut tahrimine delil getirmektedirler.¹⁴⁷⁷

¹⁴⁷⁷ Mesela kertenkele etinin mübahlığı konusunda İbn Abbas'tan aktarılan bir rivâyet için bakınız: Kitâbu'l-İ'tısâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 24. Bâb, 7358. rivâyet.

Hız. Peygamber, ölmüş hayvan derileri konusunda yenmesi ve kullanılması arasında tefrik etmektedir. Helal ve haram sınırlarının iyi çizilmesini, gereksiz genişletme ile birbirinin sınırını tecavüz etmemesini telkin ettiğini çıkarmaktayız. Diğer taraftan eşyanın kullanımında günümüz tabiriyle ekonomik değeri yönüyle yahut en azından israf edilmeyerek faydalanılması yönünde bir kullanımı telkin edilmektedir.

Hayvanlara boğazlanır yahut avlanırlarken, Allah adının okunmaması hâlinde bu etlerin mundar olarak, yenmesinin helal olmaması,¹⁴⁷⁸ insanın bir cana kıyarken Allah rızasını önemsemesini, keyfi bir katil hadisesine sebebiyet vermemesi ve belki bir can almadan önce bir daha düşünmesini telkin etmektedir. Harem yasakları çerçevesinde bu hassasiyetin daha yüksek bir düzeyde vurgulandığını da zikrederim.

Yemeğe besmele ile başlanması ve gıdanın menşei ve mahiyeti itibarıyla helal olması da insanın eşya ile ilişkisinde Allah'ın hak ve hatrını âli tutması gereği cihetiyle câlib-i dikkattir.

Şimdi Allah'ın yarattığı nesneler için koyduğu kıymetlerden bir diğeri olan temizlik-kirlilik değerini inceleyelim.

3.3.1.3. Temizlik-Kirlilik Değeri

Temizlik kavramının, özellikle insanlar ve müslümanlar için geçerli olduğu açıktır. Hayvanlarda da belli bir oranda temizlik duygusundan bahsedilebilirse de, çalışmamız insan-eşya ilişkisi bağlamına tahsis edildiği için konuyu fazla detaylandırmayacağız. Temizlik-kirlilik, (bizatihi necis olanlar hariç tutulursa) çoğunlukla eşyada arızı olarak görülen bir hususiyettir. Bu arızılık, insan müdahalesi ile giderilerek, eşyanın tabi ve temiz hali meydana çıkarılmalı, eşya bu şekilde kullanılmalıdır. Tabiatıta en çok bulunan su, toprak, güneş gibi varlıkların temiz veya

¹⁴⁷⁸ Bitkiler dallarından koparılırken -harem yasakları haricinde- bu tür bir “besmele/Allah'ı anma” telkini yoktur.

temizleyici özelliklerinin kabul edildiğini de hatırlatalım. Kirlilik ise çoğunlukla canlı varlıkların müdahalesi ve artıkları ile oluşmaktadır.

Temizliğin ilk nüzul eden ayetlerde dahi gündeme alınan ilahi bir emir olup¹⁴⁷⁹ ve elbise temizliğinin insanın kendi elindedir. Çevrede bulunan pisliklerin tamamen imha ve izalesi mümkün olmamakla beraber ve pislikten uzak durulması da yine kişinin irâdî davranışları çerçevesindedir. Bu cihetten ilahi muradın, insandan temizlik konusunda aktif bir bilinç ve tutum inşa etmelerini istediği çıkmaktadır.

Abdest ve gusül maddi ve metafizik temizliği ifade etmektedir. İnsanın en geç haftada bir yıkanmasının gereği, muhtelif yönleriyle beden temizliği, misvak kullanmak bu bağlamda değerlendirilebilir.

İnsanın kendi bedenini ve kullandığı kıyafetleri temiz tutması telkin edilirken, yoldan taş-diken-kemik gibi nesnelerin kaldırılması da imanla ilintilendirilmiştir. İnsanın kendisi ve çevresindeki eşya ve varlıkların temizliği konusunda aktif bir tutum sergilemesi beklenmekte, emredilmektedir. Eşyaya yüklenen temizlik ve kirlilik özellikleri yaratılışlarından gelen bir durum olup, insanın fitratında da bu kodları bulmak mümkündür. İnsanın; eşyanın ve kendi tabiatında meknuz olan bu özelliklerin farkında olup, tabi bir oluş olan kirliliğe ideal olan temizlik yönünde müdahil olması istenmekte, bu müdahalesine de dini/uhrevi bir mükâfat verilmektedir.

Hız. Peygamber'in dilinde ve dönemin zihniyetinde; yemek artıklarının, -nesacetin aksine- suyla yıkanması gerekli görülen bir kirlilik olarak mütalaa edilmediği de görülmektedir.¹⁴⁸⁰ Hız. Peygamber, su içerken kaba nefes verilmesini nehyetmiştir.¹⁴⁸¹

Ayrıca önceki başlıklarda¹⁴⁸² geçtiği üzere necaset ve hadesten temizlik olguları dini bir lüzum olarak zikredilmiştir.

¹⁴⁷⁹ Müddessir, 74/1, 4 ve 5.

¹⁴⁸⁰ Bakınız: "Birinci Bölüm; 2.4. Ellerin Temizliği" başlığı

¹⁴⁸¹ Kitâbu'l-Vudû, 18. Bâb, 153. rivâyet; 19. Bâb, 154. rivâyet.

Temizlik ve kirliliğin insanın biyolojik ve psikolojik sağlığı açısından önemli olduğu, aynı şekilde haşere ve metafizik varlıkların gıdaları vb. olması hasebiyle insanın ilk bakışta bilemeyeceği hikmetleri de mevcut olmalıdır.

Herşeyin yaratıcısı olan Allah için, bir nesnenin kirli ya da temiz olmasının bir önemi yoktur. Aynı şekilde hayvanlar için de bu değerini dini/inanç değeri taşımadığı açıktır. Eşyanın, temizlik-kirlilik değeri, Allah'ın insanlar için koyduğu ölçülerden biridir. İnsanın kendi bedeni başta olmak üzere, eşyayı temiz kullanması, kirlilik hali ve hissinden uzak durması istenmektedir.

3.3.1.4. Estetik Değeri ve İnsanın Saygınlığına Katkısı

Estetik ölçüleri koyan, daha özel bir ifadeyle insanda estetik zevki yaratan Yüce Allah olmakla beraber, bu yönüyle eşyadaki güzellik/çirkinlik algısının evrensel cihetinin yanında, kültürlere göre çeşitlilik gösterebilen yönleri de vardır. Kur'an-ı Kerim'de, namaza çıkarken güzel elbiselerin giyilmesi¹⁴⁸³ telkini de, eşyaya yüklenen sosyo-psişik algının yani bir estetik değerini, Allah rızasına uygun şekilde kullanılmasını içermektedir. Hz. Peygamber'in estetikle ilgili tavrını önceki bölümlerde¹⁴⁸⁴ işlediğimiz için ayrıntısına tekrar girmeyi lüzumlu bulmuyoruz.

Kuran-ı Kerim'de muhtelif vesilelerle geçtiği üzere “Allah'ın işini güzel yapanları sevdiğinin” ifade edilmesi,¹⁴⁸⁵ iş ve davranışlarda da güzellik/kalite/keyfiyet anlamında bir kıvamın arzu edildiğinin göstergesidir.

¹⁴⁸² Bakınız: Birinci Bölüm, “2.1. Beden Temizliği” başlığı

¹⁴⁸³ Araf, 7/31.

¹⁴⁸⁴ Bakınız: İkinci Bölüm, “3.5. Güzellik Konusundaki Tercihleri ve Estetik Ölçüleri” başlığı

¹⁴⁸⁵ Bakara, 2/195; 29/69; Lokman, 31/22; Ali İmran 3/148.

Diğer cihetten temizlikle ilgili hususlar da (örn: misvak, elbisenin temizliği) da eşyanın estetik değeri kapsamında değerlendirilebilir.

Diğer yandan eşyanın insanın saygınlığına bir katkı sağladığı açıktır. Nitekim kılık kıyafet bağlamında, insanın mahremiyetinin korunması, köle-efendi arasında bir denge sağlayarak statü farkının insani/beşeri düzlemde takva boyutuna çıkarması, müslüman ve kâfirler gibi inanç gruplarının kıyafet farklılıkları ile birbirinden ayrılması gibi hususlar, (insanın gösteriş gibi afaki ve asılsız duygular dışında) bir vakar düzeyini, sosyal adalet açısından insan onuruna yakışır bir durumu ve bir inanç-şahsiyet duruşunu ifade etmektedir.

3.3.2. İnsanın Eşyaya Anlam Yüklemesi

Mübah nitelikleri haiz nesneler, diğer bir deyişle ontolojik olarak anlam yükü olmayan nesneler, çevrelerindeki insanların yahut sahiplerinin bu eşyayla ilgili, inanç, bakış açısı, niyet, amaç ve kullanım şekillerine göre değer kazanmaktadırlar. Buradaki alt başlıklarda, tezimizin önceki bölümlerinde tespit edilen hususları belirli başlıklar altında tanzim edeceğiz.

İnsanın eşyaya anlam yükleme, hukuki yaklaşım, hak-mülkiyet, ekonomik değer, zihinsel-kalbi inanç şeklinde, (taabbud-putlar, fal okları vb.); niyet süreciyle; (temelleri takva üzerine atılan mescit, hediye, sadaka, kurban, atlar, ..) tekrarlanan davranışlar yahut amellerin etkisiyle (Semud harabeleri, ok yarışları, savaş aletleri, günlük hayatta kullanılan eşyalar vs.) gerçekleşmektedir.

İnsanın eşya ile ilişkisinde iman, ihsan ve ihlâs perspektiflerinin egemen olması, niyetinin Allah rızasına uygun olması; şirk, uğur-uğursuzluk gibi menfi perspektiflerden uzak olması önem arz etmektedir.

3.3.2.1. Eşyanın Nicelik Yönü, Ekonomik Değeri ve Mülkiyetle İlgili Hususlar

Eşyada yapılan ekonomik muameleler ve mülkiyette meydana gelen değişim ontolojik olarak yüksüz olan eşyadaki niyet unsurunu ve metafizik anlamını değiştirmektedir. Hz. Peygamber döneminde devam eden alışveriş ve ticaret hayatı, nesnelerin ekonomik değerleri hakkında kâfi miktarda bir kanaat uyandırmaktadır. Ayrıca eşyanın ekonomik değeri özellikle zekata tabi mallarda daha da belirginleşmektedir. Yemeğin ölçülmesi, ölçü-tartı işlerinde dürüstlüğü gözetilmesi, Hz. Peygamber'in Medine'nin sa'ının bereketlenmesi duası, infak ederken fazla hesap ederek hırslı davranılmaması, helal kazanç ve hayırlı mal mefhumları vb. konular da eşyanın nicelik-nitelik değerleri açısından dikkate alınması gereken hususlardır.

Hz. Peygamber'in temel ihtiyaçları için, savaş-savunma gibi daha ender rastlanan durumlarda kullanılan zırhını rehin bırakması eşyanın ekonomik değeri ve eşyanın tercih öncelikleri hakkında bir başka husustur.

Faiz endişesini ifna için emrettiği tedbirler de eşyanın ekonomik değeri üzerinden ortaya çıkabilecek aldanma-zarara uğrama gibi hususların izalesine dönüktür. Bu cümleden olarak yiyecek maddeleri özelinde alım satımda belirli bir ölçeğin tahmini bir ölçekle satılmasını yasaklamış,¹⁴⁸⁶ aynı cins malın (altın ve gümüş gibi) kendi cinsinden bir malla artık değer oluşturacak şekilde satılmasını riba/faiz olarak nitelemiştir.¹⁴⁸⁷ Bu gibi durumlarda aldanma, mağduriyet ve zulüm unsurlarının da doğduğu anlaşılmaktadır.

Malı için ölenin şehit olması,¹⁴⁸⁸ saçıp savanların şeytanın kardeşi olması¹⁴⁸⁹ ile ilgili uyarı ve müjdeler de eşyanın ekonomik değerine atıfla anlam kazanmaktadır.

¹⁴⁸⁶ Kitâbu'l-Buyû', 75. Bâb, 2171. ve 2172. rivâyetler.

¹⁴⁸⁷ Kitâbu'l-Buyû', 77. Bâb, 2175. rivâyet; 78. Bâb, 2176. ve 2177. rivâyetler.

¹⁴⁸⁸ Kitâbu'l-Mezâlim, 33. Bâb, 2480. rivâyet.

¹⁴⁸⁹ İsra, 17/27.

Hız. Peygamber insanların helalden mi haramdan mı kazandığını önemsemeyeceğı bir zamanın geleceğini¹⁴⁹⁰ belirtmesi de, Hız. Peygamber devrinde sahabe nezdinde mal varlığında helaliyet unsurunun önemine yapılan bir vurgu olarak görülebilir.

Görüldüğü üzere eşyanın, iktisadi bir anlamı var olup, bu yönüyle de helallik-haramlık gibi ölçülere dikkat çekilmekte, zekât-sadaka, rehin ve ticaret gibi farklı ekonomik işlemler gerçekleşmekte, hediyeleşmeler sonunda ekonomik işlemler de doğmaktadır.

Eşyanın ekonomik değerine ilişkin bu özelliğın, eşyanın insanın duygu dünyasında Allah ve Rasulünün, Onların yolunda cihadın önüne geçmemesi istenmektedir.¹⁴⁹¹

3.3.2.2. Eşyanın Niteliklilik/Kalite Değeri

Hız. Peygamber, eşya edinmiş, belli ölçülerde bu nesneleri kullanmış ve çevresindeki insanların eşya ile ilişkilerini tanzim etmiş ve tesadüf ettiğı aşırılıkları düzeltmiştir. Çalışmamızın *Kolay ve Nitelikli Olanı Tercih*¹⁴⁹² başlığında ele aldığımız üzere; Hız. Peygamber, kullandığı eşyada da herhangi bir zaruret yahut dini bir mecburiyet olmadığı durumlarda, nitelikli olanı kullanma imkânı varsa bunlardan istifade ettiğini görmekteyiz. Niteliklilik konusunun bereket kavramı ile de ilişkisine işarete bulunalım.

Şimdi eşyanın insanın anlam yüklemesi kapsamında takva, inanç-şirk durumlarının etkisi üzerinde duralım.

¹⁴⁹⁰ Kitâbu'l-Buyû', 7. Bâb, 2059. rivâyet; 23. Bâb, 2083. rivâyet.

¹⁴⁹¹ Tевbe, 9/24. Geniş bir izah için bakınız: *Hadislerle İslâm*, Heyet, "Mülkiyet" Maddesi, c:5, s: 93-104

¹⁴⁹² Bakınız: İkinci Bölüm, "3.4. Kolay Olanı ya da Daha Nitelikli/Kaliteli Olanı Tercih Etmesi" başlığı

3.3.2.3. Eşyanın Takvaya Göre, Şirk-İnanç Duygularına Göre Değer Kazanması

Hz. Peygamber, o devirde şirkle özdeşleşmiş ya da şirke ciddi çağrışımlar yaptıran nesne ve eşyalar hakkında İslam'ın tavrını net bir şekilde ortaya koymuş, şirkle özdeşleşmemiş lakin ilintisi bulunan nesnelerin şirki anımsatmayacak şekilde kullanılmasına müsaade etmiş, eşyanın şirkle ilişkisi bulunmadığı durumlarda insanların temayül ve tutumlarına esneklik göstermiştir.

Kur'an-ı Kerim'de münafıkların, müslümanlara zarar vermek niyetiyle yaptıkları mescit yerilirken, temelleri takva üzerine atılan mescit, içinde temizlenmeyi seven kişilerin olduğu da belirtilerek övülmüştür.¹⁴⁹³ Kur'an-ı Kerim nazarında bir mekanda ibadet edilmesi için, adına mescit denmesine bakılmamakta, inşa eden kişilerin niyet ve maksatları da dikkate alınmaktadır. Yani eşyanın bizatihi nesnel değeri, ona amaç yükleyen kişilerin tavır ve tutumlarına göre şekillenmektedir. Diğer bir ifade ile kullanılmasında dinen ibr mahsur bulunmayan, mübah olan nesneler, kullanan kişilerin yükledikleri olumsuz içerikli anlamlar sebebiyle, birer şirk nesnesine yahut şeytan işi pisliğe dönüşebilmektedir.

İnsanın duygusal ve düşünsel anlamdaki yoğunluğunun, müspet olsun menfi olsun temelde beşeri olan inanç ve ihlâs/samimiyet durumunun nesneye/eşyaya olan yansımaya dikkat çekilmektedir. Özellikle davranışsal süreçlerle işlenerek bir form kazandırılması esnasında eşyaya yüklenen bu anlamların, ilk yükleyen/üreten insanlar tarafından işlenmesi, sonradan gelen insanların bu yüklü anlama göre müspet yahut menfi tavır/tutum geliştirmesini gerekli kılmaktadır.

Mescid-i Dırar örneği ile aynı anlam ikliminde mütalaa edilebilecek bir başka husus da Hz. Peygamber'in azap inen bölgelerde namaz kılınmasından sakındırmasıdır.

¹⁴⁹³ Tevbe Sûresi, 9/107-108.

Semud-Hicr harabelerine (günahkâr kavmin yaptıklarından ibret alıp tefekkür ederek,) ağlayarak girilmesini emretmiş, aksi takdirde onlara isabet edenin kendilerine de isabet edeceğini¹⁴⁹⁴ ifade etmiştir. Hatta vadiyi geçene kadar kendisi de hızlanmıştır.¹⁴⁹⁵

Ehl-i kitabın kiliselerinden bahsedildiğinde sâlih insanlar öldüklerinde *onların kabirlerine mescit inşa ettiklerini ve o sâlih kişiyi tasvir eden resimler çizdiklerini, bu sebeple onların mahlûkatın en şerirleri olduklarını söylemiştir.*¹⁴⁹⁶ Burada şirke kapı aralayan, ibadet mekânlarının ve resimlerin ölmüş insanlarla ilintilendirilmesinin kutsiyet idrakindeki sapmalara sebebiyet verdiği barizdir. Bu algısal sapmaya sebebiyet verenler de İslam nazarında yaratılmışların en şerlilerine dönüşmektedirler.

Kabirlerde namaz kılınmasını da bu tür bir sapmaya mani olmak için nehy ettiğini¹⁴⁹⁷ düşünmekteyiz. İnsan, eşya ve mekânın yapılış amacına sadık kalınması, anlamından saptırılmaması, bazı durumlarda zikredildiği üzere itikadi bir boyut da içerebilmektedir.

Bir sene kurban etlerinin saklanmayarak dağıtılması hususundaki uygulamanın, o yıl ihtiyaç sahiplerinin çokluğu ile ilgili olduğunu, bu vesileyle Kurban ibadetindeki öncelikli gayenin Allah rızası ve sosyal yardımlaşma olduğunu da anlamaktayız.

3.3.2.4. Uğur ve Uğursuzluk Değeri

¹⁴⁹⁴ Kitâbu's-Salât, 53. Bâb, 433. rivâyet; Kitâbu Ehâdis'ul-Enbiyâ, 17. Bâb, 3380. ve 3381. rivâyetler; Kitâbu'l-Megâzi, 81. Bâb, 4419. ve 4420. rivâyetler; Kitâbu't-Tefsir, Hicr Sûresi, 2. Bâb, 4702. rivâyet.

¹⁴⁹⁵ Kitâbu'l-Megâzi, 81. Bâb, 4419. rivâyet.

¹⁴⁹⁶ Kitâbu's-Salât, 48. Bâb, 427. rivâyet; 54. Bâb, 434. rivâyet; Kitâbu'l-Cenâiz, 70. Bâb, 1341. rivâyet.

¹⁴⁹⁷ Kitâbu's-Salât, 52. Bâb, 432. rivâyet.

Hız. Peygamber, çevresindeki insanların eşya ve tabiatla ilgili gereksiz vehimlerini izale etmiş ve gerçekliğe vurgu yapmıştır. Bu manada, teberrük uygulamasına müsaade etmiş, uğursuzluğu yasaklamış, uğur/hayra yormayı teşvik etmiştir. Mucizeler ise ilgili başlıkta da geçtiğı üzere, asılsız illüzyon/gözbağcılık olmayıp, eşyanın tabiatındaki fiziki gerçekliğe dayanmaktadır.

Cahiliye döneminde yaygın olan batıl inançlar,¹⁴⁹⁸ Hız. Peygamber'in mücadele ettiğı hususlardandır. Nitekim fal oklarının yasaklanması da bu kapsamda değerlendirilmelidir. "Hastalıkların uğursuzluk şeklinde bulaşması, baykuşların intikamı alınsın diye mezarlıklarda beklemesi"¹⁴⁹⁹ şeklindeki inanışların asılsızlığına ilişkin sözleri bu tavrının göstergelerindendir. Ayrıca Hız. Peygamber'in uğursuzluğu şirk olarak nitelediğı de zikredilmektedir.¹⁵⁰⁰

Hız. Peygamber eşyaya uğur yüklenmesini olumlu karşılar ve uğursuzluğu hoş görmemekte,¹⁵⁰¹ bunun aksine bir şeyi hayra yormayı,¹⁵⁰² uğurlu saymayı hoş karşılamaktaydı.

3.3.2.5. İhlâs, İhsan ve Niyet Değeri

İnsanın kulluk sürecinde ve eşyaya bakışında ihlâs ve ihsan kıvamının korunması esastır. İhlâs, Allah için samimiyettir. Kişi samimiyetini koruması ihsan duygusuyla yakın ilişkilidir.¹⁵⁰³ İhsan Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmektir.¹⁵⁰⁴ İnsan'ın

¹⁴⁹⁸ *Hadislerle İslâm*, Heyet, "Fal, Kehanet, Büyü, Uğursuzluk" Maddesi, c: 1, s: 685.

¹⁴⁹⁹ *Kitâbu't-Tıp*, 19. Bâb, 5707. rivâyet.

¹⁵⁰⁰ *Hadislerle İslâm*, Heyet, "Fal, Kehanet, Büyü, Uğursuzluk" Maddesi, c: 1, s: 686.

¹⁵⁰¹ *Kitâbu't-Tıp*, 44. Bab, 5755. ve 5756. rivâyetler.

¹⁵⁰² *Kitâbu't-Tıp*, 44. Bab, 5755. ve 5756. rivâyetler.

¹⁵⁰³ *Hadislerle İslâm*, Heyet, "İhlâs" Maddesi, c: 3, s:142.

zihnindeki Allah tasavvuru bu bilinç düzeyine ulaşması halinde, eşya ile ilişkisi irtifa ve derinlik kazanacaktır.

Amellerin niyetlere göre olması, eşya üzerindeki davranışların eşyada bir tesir uyandırmasını da zımında barındırmaktadır. Niyetlerin eşyada oluşturduğu etkiye örnek olarak, Hz. Peygamber'in hediye yeyip sadaka yememesi, Berire'ye ve Nüseybe'ye sadaka olarak verilenin, Hz. Peygamber için hediye olması; kullanım amaçlarına göre Allah yolunda edinilen, perde olan yahut azap olan atlar örneği, oku ve ucundaki demiri yapan ve onu düşmana atan kişilerin cennete gireceğini müjdelemesi eşya/mülk sahibinin eşyaya anlam yükleme tasarrufuna örnek olarak zikredilebilir. Bazı durumlarda eşyaya yüklenen yahut yüklü bulunan temel-ilkesel nitelikteki özellikler, kişilerin onlara yüklediği anlamları geçersiz kılabilmektedir. Nitekim kamu görevlisinin görevleri sebebiyle kendilerine verilen hediyeler, devlet malı niteliğinde görülmüştür.¹⁵⁰⁵ Burada hediye veren ve alan kişinin niyetlerinden farklı olarak, kamu görevi esnasında olması hediye edilen nesneye diğer kişilerin tasarruf ve niyetlerinden bağımsız hatta daha baskın bir hususiyet kazandırmaktadır. Benzer şekilde anne-babanın çocuklarına verdikleri hediyeler, kardeşler arası rekabeti körükleyecek bir muhtevaya bürünmemelidir. Bu tür hediyelerde ebeveynin iyi niyeti, eşya/hediye merkezli inşa edilen davranışın çıkardığı sonuçları izale etmek için yeterli olmamaktadır. Ayrıca Kâbe'nin putlarla dolu olması onun Allah katındaki kutsiyetini zedelememiş, Hz. İbrahim'in putlarla tasvir edilmesi onu İslam Peygamber'i olma dairesinden çıkarmamıştır.

Mala aşırı bir hırsla bağlanmak da hoş görülmemiştir. Eşyaya gereğinden fazla, anlam, beklenti yüklemek de eşyanın yanlış kullanım şeklerindendir. Kişinin, eşyayla ,

¹⁵⁰⁴ Kitâbu'l-İman, 37. Bab, 50. rivâyet; Kitâbu't-Tefsir, Lokman Suresi, 2. Bab, 4777. rivâyet.

¹⁵⁰⁵ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 17. Bâb, 2597. rivâyet.

Allah rızasını kazanmak gayesiyle ,infak etmek şeklinde, yani araçsal mahiyette olmalıdır. Şayet kişinin niyetin maddi değerleri yığmak şekline dönüşürse, eşyayı hizmetine sunan Allah'ın o kişiye olan rahmet ve imkan nimetlerini de kısacağı anlaşılmaktadır.¹⁵⁰⁶

Görüldüğü üzere eşyanın maddi değerinin, niyete/ihlase göre anlam kazanması söz konusu olup, bazı durumlarda eşyanın tabiatı bu niyeti gölgede bırakacak derecede güçlü olabilmektedir.

3.3.2.6. Teberrük ve Hatıra Değeri

Teberrük ifadesi ile Hz. Peygamber'e ait bazı eşyaların bereket niyetiyle alınmasını kastetmekteyiz. Hz. Peygamber'in saçlarının sahabe tarafından alınması,¹⁵⁰⁷ hatta bunların sonraki kuşaklara aktarılması¹⁵⁰⁸ bunun en bariz örneğidir. Sahabe arasında Hz. Peygamber'in abdest suyunun sahabe tarafından alınıp üzerlerine sürülmesine ilişkin rivâyetler¹⁵⁰⁹ de bu meyanda tahlil edilebilir. Özellikle abdest suyuna ilişkin sahabe tutumunun Hz. Peygamber tarafından bilinmemesi pek makul görülmemekte, hatta bizzat kendisi tarafından da teşvik edildiği anlaşılmaktadır.¹⁵¹⁰

¹⁵⁰⁶ Kitâbu'l-Hibe ve Fadlihâ ve Tahridi Aleyhâ, 15. Bâb, 2590 ve 2591. rivâyetler.

¹⁵⁰⁷ Kitâbu'l-Vudû, 33. Bâb, 171. rivâyet.

¹⁵⁰⁸ Kitâbu'l-Vudû, 33. Bâb, 170. rivâyet.

¹⁵⁰⁹ Kitâbu'l-Vudû, 40. Bâb, 187. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 17. Bâb, 376. rivâyet; Kitâbu's-Salât, 94. Bâb, 501. rivâyet; Kitâbu'l-Menâkıb, 23. Bâb, 3553. ve 3566. rivâyetler; Kitâbu'l-Libâs, 42. Bâb, 5859. rivâyet.

¹⁵¹⁰ Kitâbu'l-Vudû, 40. Bâb, 188. rivâyet; Kitâbu'l-Megâzi, 57. Bâb, 4328. rivâyet.

Hız. Peygamber'in kıyafetlerinin de bereket niyetiyle¹⁵¹¹ talep edildiđi¹⁵¹² ve Hız. Peygamber'in bu isteğe cevap verdiği bilinmektedir. Teberrük uygulamasında özellikle dayanıklı nesnelerin en azından Nebevi bir hatıra değerini taşıdığı açıktır.

Diğer taraftan mucizevî hadiseleri incelerken geçtiği üzere, sahabe bu tür olağanüstü nitelik hadiseleri de bereket olarak algılamaktaydılar. Mucizevi nitelikli hadiselerin bereket algısı içerisinde dahil edilmesi, bereket kavramına farklı bir boyu kazandırmaktadır. Bu meyanda bereket konusunun, insanın bereket algısıyla da yakinen ilişkili olduğu söylenebilir. Nesnelerde görülen bereket olgusu, insanın bakışını etkilemekte yahut insanın bakış açısı bir nesne ya da olguya bereket boyutu kazandırabilmektedir.

Hız. Zübeyr'in Ubeyde bin Said bin As'ı öldürdüğu mızrağının, Hız. Peygamber tarafından talep edilmesi¹⁵¹³ de teberrükten farklı bir anlam çağrıştırmaktadır. Bu örnek de nesnelerin sadece teberrük amacıyla alınmadığını göstermektedir.

3.3.2.7. Hayır ve Şer Değerini

Hayır ve şer insanın canlılar ve eşya ile ilişkisinde ortaya çıkan bir durumdur.¹⁵¹⁴

Eşyanın kendisi, ontolojik açıdan, yaratılış açısından bizzat hayırlı ya da şerli olmayıp, kişiye ve zamana göre hayır ya da şer değerini kazanmaktadır. Nitekim Hız. Peygamber, kişinin fitnelerden korunması için koyunu hayırlı mal olarak nitelemiştir. Aynı şekilde müminin darlıkta sabır, bollukta şükür ile hayırlı bir sonuç elde edeceğini

¹⁵¹¹ Kitâbu'l-Edeb, 39. Bâb, 6036. rivâyet.

¹⁵¹² Kitâbu'l-Libâs, 8. Bâb, 5795. ve 5796. rivâyetler.

¹⁵¹³ Kitâbu'l-Megâzi, 12. Bâb, 3998. rivâyet.

¹⁵¹⁴ *Hadislerle İslâm*, Heyet, "Hayır" Maddesi, c:3, s: 172.

belirtmektedir.¹⁵¹⁵ Eşya ve olaylardan kaynaklanan gelişmeler müslümanın tutumuna göre anlam ve mahiyet kazanabilmektedir.

¹⁵¹⁵ *Hadislerle İslâm*, Heyet, “Hayır” Maddesi, c:3, s: 176.

SONUÇ

Tezimiz, Hz. Peygamber'in Eşya ile ilişkisini biyografik, hikmet/felsefe, tarih perspektiflerinden yararlanarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu süreçte klasik dönemin önemli Hadis İmamlarından kabul edilen Muhammed bin İsmail'in el-Câmiu's-Sahih adlı eserindeki rivayetleri merkeze alarak, bir hadis klasiğinde mündemiç verilerin kültürel ve ilmi meselelere kaynaklık değer ve imkânını da inceledik.

İmam Buhârî, Sahih-i Buhârî olarak meşhur olan eserinde, pek tabidir ki Hadisçi kimliği ve hadis ilminin öncelikleri çerçevesinde bir metin ortaya koymuştur. Bu eser Hz. Peygamber'in hayatına dair birçok detayı ihtiva etmekle beraber, bazı konularda net bir bilgi verememektedir. Eserin gayesi de Hz. Peygamber'in hayatına dair her bilgiyi etraflı bir şekilde vermek değildir. Bu doğrultuda, muhtevası Hadis ilmi kriterleri çerçevesinde ne kadar güvenilir olursa olsun Hz. Peygamber dönemine ilişkin verdiği bilgilerde sınırlılıkları söz konusudur. Hadis eserlerinde nakledilen, Hz. Peygamber'in şahsı, hayatı ve dönemine ilişkin verilerin, diğer ilmi disiplinlere tarih, felsefe, biyografi vb. disiplinlere ait usul ve perspektiflerle birlikte değerlendirilmesi halinde daha geniş bir bağlam kazanacağı, bu sûretle hadislerin ve Hz. Peygamber'in daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı ortaya çıkmaktadır.

Tezimiz kapsamında eşya kavramı ile insanın yeryüzünde yakın çevresinde bulunan, mülkiyete konu olabilen canlı ve cansız varlıkların tamamını kapsayan bir manada kullandık. Eşya tabiatı icabı insanın fizyolojik, biyolojik ve psikoloji yapısı üzerinde bir etki oluşturmaktadır. Mesela giyim eşyaları, insanın bedenini soğuk-sıcak

gibi dış etkilere karşı korurken, bir taraftan ona konfor yahut rahatsızlık hisleri vermekte, diğer taraftan da sosyal bir statü oluşturmaktadır. Gıda maddeleri, insanın açlık-tokluk gibi son derece tabi biyolojik ihtiyaçlarına hitap ederken, damak zevki gibi ikincil, yemeğin kalitesine bağlı olarak sosyo-ekonomik konumuna ilişkin çıkarımlara konu olabilmektedir. Aynı şekilde kullanılan kıyafetler ve yenilen gıdalar insanın psikolojik süreçlerine etki etmektedir. Bu meyanda insanın eşya ile ilişkisinin, bir ayna gibi çift yönlü olduğunu görmek mümkündür. Zira insan, duygu, düşünce ve davranışları ile eşyanın tabiatında bulunan anlamlara yenilerini yüklemekte, daha sonra eşyaya yüklenen bu anlamlar insanın duygu-düşünce-davranış süreçlerini etkilemektedir. Eşya, yine insanın sosyal ilişkilerinde merkezi bir önemi haizdir. Ekonomik ve hak-hukuk ilişkileri başta olmak üzere, kılık-kıyafet üretim ve kullanımı, tarım-hayvancılık vb, kültür-sanat ürünleri vb. birçok ilişki ve üretim süreçleri eşya üzerinden tesis edilmektedir.

Hız. Peygamber'in bir beşer olarak, aynı kendi dönemindeki diğer insanlar gibi kendisi ve ailesinin geçimi için çeşitli işler yapmış, ticari ilişkilerde bulunmuştur. Kendisine tahsis edilen fey-humus gibi gelirleri ailesinin ve muhtaçların ihtiyaçlarına kullanmıştır. Devrinin icabı, ev ve mutfak gereçleri, kıyafetler, yüzük gibi süs eşyaları ve savaş aletleri edinmiştir. Özellikle giyim ve yeme içme konusunda bir beşer olarak, temel örtünme ve karın tokluğunun ötesinde, -israf ve diğer haramlara girmeyip, sadelik standartlarını koruyarak- estetiğe ve lezzete ilişkin zevkler geliştirmiştir.

Hız. Peygamber'in kişisel hayatında, başta bedeni olmak üzere, devrinin teknik şartları çerçevesinde kullandığı eşyalar, kıyafetler, gıda maddeleri, binekler ve diğer aletlere özen gösterdiği ve Hız. Peygamber'in bu tür eşyalarını uzun süreler kullandığı anlaşılmakta, hasar görmeleri durumunda tamir/tadil yoluna gittiği görülmektedir.

Hız. Peygamber'in insan ve hayvanlarla olan ilişkisinin, diğer câmid varlıklardan farklı olduğunu da müşahade etmekteyiz. İnsan ve hayvanların biyolojik-nesnel

varlığını vurgulamakla birlikte psikolojik sınırlılıkları da önemsemekte, ölçüler öğretmektedir.

Hız. Peygamber'in hediyeleşmelerinde eşyanın nesnel değeri yahut insan ilişkilerindeki etkisine ilişkin bazı hususiyetleri ortaya çıkmaktadır. Buna göre hediyeler, ya bızatihi değerli nesnelerdir, yahut toplum veya fert nezdinde bir önemi haizdir. Hız. Peygamber'in çeşitli amaçlarla hediye verdiğini, genel itibarıyla hediyeleri kabul ettiğini görmekteyiz. Hız. Peygamber aynı şekilde çevresindeki insanların da hediyeleşmelerinde, verilen hediyeleri geri almamaları, ebeveynin çocuklarına hediye verirken adaleti gözetmeleri gibi bazı ilkeleri gözetmelerini tavsiye etmiştir.

Sağlıkla ilgili konularda, Hız. Peygamber'in tedavi için eziyet veren zahmetli yöntemler yerine, aynı amaca hizmet eden daha kolay olan ilaçların kullanılmasını tavsiye ettiğini görmekteyiz. Maddi, eşyaya dönük sağlık tedbir ve tavsiyelerinin yanında, dua etmesi ve abdest suyu fazlasını hastalara serpmek ya da içirmek gibi, manevi şifa unsurlarına da müracaat etmektedir. Ayrıca Hız. Peygamber'in kendi döneminde bilinen diğer sıhhi tedbirler ve koruyucu sağlık tekniklerine de müracaat ettiği ve genel anlamda sıhhatli olmayı önemseydiği anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber'in mucizelerindeki eşya unsurunun yoktan yaratma şeklinde değil, var olanın bereketlenmesi şeklinde geliştiğı görülmektedir. Mucizelerin de insanın duyu organlarına ve aklına hitap ettiğı, insanın iradesini sihir/büyü etkisi gibi tesir altına almadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca mucizevî hadiselerin, çoğunlukla beklenti olmaksızın bir ilahi ikram şeklinde geliştiğı anlaşılmaktadır. Mekke döneminde boykot süreçleri gibi zahmetli zamanlarda mucizevî tecellilerin görülmeyip, çoğunlukla Medine yıllarında görülmesi de dikkate şayan hususlardır. Benzer şekilde Miraç hadisesinde özel bir ikram olarak tecelli eden uzun mesafeleri bir anda kat etme mucizesi, Hicret hadisesi ölüm olduğu ve İslam daveti açısından kritik önemi haiz bir vakada

gerçekleşmemiş, tebliğ süreci ekseriyette olduğu gibi eşyanın tabiatına uygun şekilde ilerlemiştir.

Bereket ve teberrük uygulamasının da Hz. Peygamber'in onayından geçtiği anlaşılmaktadır. Teberrük nesnelerinin, hürmet duyulan kimseye dair bir hatıra anlamı taşıdığı, hedef kişinin resim gibi bizatihi somut/görsel temsili olmadığı da bir diğer husustur.

Hz. Peygamber'in sanat, estetik ve mesleklerle ilgili konulardaki tutumu, eşyanın işlenmesi sürecinde özel bazı durumları içermektedir. Resim gibi, dönemin zihniyetinde yakın bir süreç olan putperestliği çağrıştıran sanatlarda, bu ihtimalin önünü kesmek için sert ikazları olduğu görülmektedir. Musiki, müzik aletleri yahut söz-şiiir sanatı gibi konularda şekilden çok muhtevanın/anlamın İslam'ın ruhuna uygun olmasını önemseydiğini görmekteyiz. Fal ve kumar gibi haram olanlar dışındaki, oyunların, ok-at-deve yarışı müsabakalarının genel hatlarıyla Hz. Peygamber'in takririni aldığı anlaşılmaktadır. Mesleklerin de aynı şekilde insanların geçim kapısı olan nesne veya canlılarla etkileşimi bağlamında belli bir psikolojik etkisi olduğunu belirtmektedir.

Birer nesne olmaları bakımından tabiat varlıkları, yeryüzü, toprak, dağlar, otlaklar, su kaynakları, yollar gibi konularda da bu varlıkların yaratılış ve üretim şekline uygun olarak, eşya olarak tabiatlarına uygun olarak kullanılması, insan ve canlıların mahrum edilmemesi üzerinde durmuştur. Yani tabiat ve çevre unsuru da fiziki varlıklar arasında olup, Hz. Peygamber tarafından doğru kullanılması yönünde belli ölçülerin konulduğu varlıklardır.

Hz. Peygamber'in uygulamasından çıkarabileceğimiz genel ilkeler bağlamında şu tespitlerde bulunabiliriz: Hz. Peygamber, insanın dünyevi fiziki nesnelere kapılarak, ulvi-metafizik gayeleri unutmasına müsaade etmemekte, vesileler oldukça uhrevi kazançlara atıflarda bulunarak, çevresindeki insanları bu yolda teşvik etmektedir.

Hız. Peygamber, çevresindeki insanların eşyayla ilişkilerinde de kendi kişisel hayatında uyguladığı asgari standartlardan daha esnek davranmalarını telkin etmektedir.

Tezimizde tespit etmeye çalıştığımız kadarıyla, Hız. Peygamber'in eşya ile ilgili tasarrufları, eşyanın maddi ve manevi farklı özellikleri içerdiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Hız. Peygamber'in uygulamasından tespit edebildiğimiz kadarıyla insanların günlük hayatında ve gündeminde yer işgal eden eşyanın tabiatında, mubahlık ve insana hizmet hususiyeti öne çıkmaktadır. Eşya çoğunlukla bizatihi müspet ya da menfi anlama sahip olmayıp, sahiplenilen yahut o eşyaya dâir tavır-tutum geliştiren ilişkili insanların yüklediği anlamları da yüklenmektedir. Bu süreçte eşya, bazen güzellik-temizlik gibi fiziki hususiyetleriyle öne çıkmakta, bazen de haramlık-helallik, mülkiyet ve ekonomik değerler kazanabilmektedir.

Hız. Peygamber'in uygulamasında görüleceği üzere eşya bazen de kişilerin niyetlerine göre teberrük, sadaka-zekât yahut hediye nesnesi olma gibi anlamlar yüklenebilmektedir. Kur'an-ı Kerim ayetlerine bakıldığında, esasen insanın hizmetine sunulmuş varlıklar olan eşya, insanın tutumlarına bağılı olarak bazen günaha konu olabilmekte, hatta şirk nesnesine dönüşebilmektedir.

Hız. Peygamber'in eşya ile ilgili tasarruflarında maddi nesneler, tamamen değersiz olmadığı gibi, metafizik ideallere kıyasla ikincil bir değerdedir. Hız. Peygamber, eşyalarını kullanırken, huşu vb. mânevî motivasyonunu bozmasına müsaade etmemekte, eşyayı kullanan kişinin duygu durumunun önemine dikkat çekmektedir.

Hız. Peygamber'in uygulamasında mubah olan eşyanın kullanımında bazı temel ölçüler mevcuttur. Eşyanın tercihinde sadelik, israfa kaçmamak, helali haram saymamak gibi hususiyetler zikredilebilir. Nesnelere, hayat ve tabiatın akışı içerisinde cereyan eden hadiseler uğursuzluk gibi menfi anlamlar yüklenmemeli, mesnetsiz dini çıkarımlar yapılarak İslam'ın aslında bulunmayan, cahiliye dönemindeki gibi hurafe-bidat gibi

uygulamalar üretilmemelidir. Olayların akışına bir anlam yüklenecekse bu uğurlu saymak, hayra yormak şeklinde olmalıdır.

Çalışmamız kapsamında tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in eşya ile ilişkisi, fiziki/maddi şartlarda gerçekleşmiş son derece tabi ve beşeri bir ilişkidir. Sahabe'nin beklenti ve şaşkınlık tavırlarına bakılacak olursa -hemen hemen tüm Nebevî davetlerin tabiatında- bulunan mucizevî hadiseler istisna olarak tutulabilecek nispettedir. Aynı şekilde dini hüküm olan konulardaki sınırlamalar haricinde Hz. Peygamber, eşya ile zevkler, tercihler, merak, doğru kullanım tavsiyeleri, duygusal ve fikrî hassasiyetlere dikkat etmesi/çekmesi vb. yönleriyle beşeri bir ilişki kurmuştur.

Meseleye tezimizin başında çizmiş olduğumuz tarih, hikmet ve biyografi çerçevesinden kısa bir tasvirle sözü bağlayalım. Hz. Peygamber, tarihin belli bir döneminde içinde bulunduğu dönemin fiziki ve kültürel şartlarıyla kayıtlı bir beşer olarak yaşamış, toplumun varlık-tarih-kültür algısını İslam esasları çerçevesinde yeniden yorumlamıştır.

Hz. Peygamber'in bir beşer olarak eşya kullanımında gözettiği kişisel ve Nebevî prensipler mevcuttur. Hz. Peygamber'in metafizik değerlerin fiziki değerler tercih edilmesini ve eşyanın amacının unutulmaması salık vermesi, eşyanın insanın duygu ve düşünce dünyasına etkisini ifade etmesi, eşya kullanımında Allah'ı ve ahireti unutmama/hatırlama bilincini vurgulaması, fiziki nesneleri büsbütün değersiz ve geçersiz görmemesi, mubah çerçevede olduğu sürece kolay ve nitelikli olanı tercih ve tavsiye etmesi, güzellik ve estetik hassasiyetleri gözetmesi, çevresindeki insanların eşya kullanım şekillerine ilgisi, yeni nesnelere merakı, elde olanla yetinmesi, eşya kullanımında bir üslubunun olması, kullandığı nesnelere değer vermesi, insanın kendi biyolojik ve psikolojik sınırlılıklarının farkında olmasını telkin etmesi gibi hususlar, bir insan ferdi olarak, Hz. Peygamber'in prensip, duyarlılık ve zevkleri konusunda tespit edebildiğimiz bazı hususlardır.

Hadis-hikmet/felsefe bağlamında Hz. Peygamber'in eşyanın tabiatına vurgu yapmış, eşyanın tabiatında meknuz, fikhî, temizlik, estetik değerlerine işaret etmiştir. İnsanın eşyaya anlam yüklemesinde, eşyanın layık olduğundan fazla bir mana yükü ile insan ve eşyanın tabiatına aykırı, ifrat ve tefrite düşürücü uygulamalardan kaçınılmasını denge ve ölçünün gözetilmesini talim ettiğini müşahade etmekteyiz. Kişi, firâset sahibi olup, eşya ile ilişkisinde bir nizamı gözetmeli, uğursuzluk, şirk, aşırı düşkünlük gibi zararlı duygu durumlarından uzak durmalı, bilakis eşya ile ilişkisinde gelişen hadiseleri hayra yorarak, iyimser olmalı, ihlâs ve ihsan duygusunu kaybetmemelidir.

Hülâsa klasik dönem Hadis kaynaklarından Sahih-i Buhârî'yi merkeze alarak derlediğimiz verilere göre Hz. Peygamber, insanın eşya ile ilişkisinde, Allah rızası, ihsan kıvamı, ahiret bilinci gibi temel esaslar ve ahlâkî ölçüler çerçevesinde bir tevhid bilinci ve tasavvuru inşâ etmiştir. Hadis kaynaklarımız, klasik İslam ilimlerinin yanında, farklı disiplinlerin perspektifleri ile ele alındığında da geniş bir ufuk verebilecek potansiyeli haizdir.

EK – EŞYA İSİMLERİ VE TÜRKÇE KARŞILIKLARI LİSTESİ

أثل	(esl) Hz. Peygamber döneminde minberin yapılmasında kullanılan bir ağaç türü.
إزار	(izâr) Bedenin, belden aşağı ki yarısını örtmek için kullanılan bir tür bez parçası.
ازلام	(ezlam) Fal ve şans oyunlarında kullanılan bir tür ok.
أقط	(ekıt) Çökelek, lor.
أنبجانية	(enbicanıye) Hz. Peygamber döneminde kullanılan bir tür kıyafet.
بطع	(bıt') Baldan üretilen bir içki olup, Hz. Peygamber döneminde Yemen bölgesinde yaygındı.
بسر	(büsr) Medine bölgesinde genellikle ham hurmadan yapılan bir tür şaraptır.
بردة , برد	(burde) Hırka.
بازق	(bâzik) Üzüm şirasının hafifçe kaynatılmasıyla elde edilen sahoş edici etkisi olan bir tür içki.
تمر	(temr) Hurma. Hz. Peygamber döneminde Hicaz bölgesinde temel gıda maddesi olarak kullanılan gıda maddelerindendir. Ham, yaş ve kuru şekillerde tüketilmekte, sulandırılarak şırası yapılmakta, bazı yemeklerde kullanılmakta ve çeşitli şekillerde fermente edilerek içki imalinde de kullanılmaktaydı.
تلبينة	(telbîne) kepek, bal ve süt karıştırılarak yapılan bir çorbadır.
ثرید	(serid) Tirid, ekmek ve haşlanmış etin kullanıldığı bir çeşit et yemeğidir. İçine bazen kabak vb. sebzelerin konduğu da

	anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in tiridi sevdiği bilinmektedir.
جبة	(cübbe) cübbe.
جمار	(cümmâr) Hz. Peygamber'e hurmanın kalbi/beyni/özü diye nitelenen, hurma ağacından elde edilen cümmâr, gıda maddesi olarak ikram edilmiştir.
حبلة	(huble/habele) Bir çeşit bitki. Hz. Peygamber ve yanındakiler bazı yokluk zamanlarında huble/habele denilen bir bitkinin yapraklarını yemek durumunda kalmışlardır.
حزيرة	(hazire) Et parçalarının tiftiklenerek bol suda pişirilmesi, daha sonra üzerine un serpilmesi şeklinde hazırlanarak yenilen bir yemektir.
حنتم veya حنظل	(hantam/hanzal); Tadı çok ekşi olup müshil etkisi olan, tıbbi ilaç yapımında kullanılan bir bitki. Ebu Cehil Karpuzu.
حنطة	(hınta) Buğday. Hz. Peygamber döneminde arpa kadar bol bulunmayan bir gıda maddesidir. Ekmeği yapılmaktaydı. Şarabın hammaddesi arasında sayılmaktaydı.
خاتم	(hâtim) yüzük, mühür.
خرص	(hurs) küpe.
خميصة	(hamîsa) Erkeklerin kullandığı bir tür boy elbisesi. Hz. Peygamber'in sade, işlemez türde olan hamîsaları tercih ettiği anlaşılmaktadır.
دباء	(dubba) Kabak, su kabağı. Hz. Peygamber döneminde bazı yemeklerde kullanılmaktaydı. Su kabakları, kuyulardan su çekmek, su taşımak ve korumak için kap olarak da kullanılmaktaydı. Yaş su kabaklarında şıra yapılmasına yasaklama getirilmiştir.
درنوك	(durnuk) Evlerde kullanılan bir tür perde.
رداء	(ridâ') Bedenin üst tarafına sarılan bir bezden oluşan basit bir elbise

زبيب	(zebîb) kuru üzüm.
زهو	(zehv) Ham hurma, hurma koruğu.
ستر	(setr) perde/örtü
سخاب	(sihab) gerdanlık
سدر	(sidr) Kokulu bir ot olup, Hz. Peygamber tarafından kâfurla birlikte cenazenin gasledilmesinde kullanılması tavsiye edilmiştir.
سرير	(serir) Hz. Peygamber döneminde kullanılan bir tür yer yatağı, döşek.
اسقي/سقى	(sekâ, eskâ) Sıvı maddeleri korumak-depolamak için kullanılan nesne. Tulum, kırba.
سكرجة	(sukurruce) Yemek yemede kullanılan bir tür tepsi, sini.
سهم	(sehm) Kura çekerken kullanılan bir tür ok
سلق	(sılk) Köklerinden çorba yapılan bir tür ot.
سوبق	(sevik) Hz. Peygamber döneminde bilinen ve yenilen bir çeşit un kavurmasıdır. Ağız içinde tortu bıraktığı için yendikten sonra ağzın içinin suyla çalkalanmasına ihtiyaç hissedilebilmekteydi.
شعير	(şaîr) Arpa. Hz. Peygamber döneminde, unundan ekmek yapılırdı. Aynı zamanda şarap yapımında da kullanılmaktaydı.
طرفاء	(tarfa') Ilgın ağacı, Hz. Peygamber döneminde minberin yapılmasında kullanılan bir ağaç türü.
ظرف	(zarf) İçine gıda maddeleri konan nesnelerin genel adı, kap.
العود الهندي	(el-ûdu'l-hindî) 1.Hindistan bölgesinden getirilen, kokusu hoş olan bir cins ağacın dalıdır. Hz. Peygamber döneminde çeşitli hastalıklar için ilaç olarak kullanılmaktaydı. 2. Öd ağacı.
عسيب	(‘asîb) Dal parçası, değnek.
عسل	(‘asel) Bal. Hz. Peygamber döneminde doğrudan, yemeklerde

	kullanılarak yahut sulandırılıp şerbet yapılmak suretiyle kullanılırdı. Bal, Hz. Peygamber tarafından tedavi edici gıda/ilaç yerine de tavsiye edilmekteydi. Yemen bölgesinde adına bıt' denilen sarhoş edici içki de üretilmekteydi.
عنب	(‘ıneb) Üzüm. Hz. Peygamber döneminde, gıda maddesi, şıra olarak yenilmekte, içki yapımında da kullanılmaktaydı.
عنزة	(aneze) kısa boylu bir tür mızrak.
فأس	(fe's) Balta, nacak.
فروج	(ferrûc) Arkasında yırtmaç bulunan, bir üst kıyafeti.
فراش	(fîrâş) Yer yatağı, döşek.
قدوم	(kadum) 1. Halep yakınlarında bir yer adı. 2. Balta.
قرام	(kırâm) Bir tür boy elbisesi.
قسي	(kasiy) Hz. Peygamber döneminde kullanılan bir tür ipekli giysi. Hz. Peygamber, ipeğin tahrimi ile birlikte erkekleri bu elbiseyi giymekten nehy etmiştir.
قلادة	(kılâde) kolye.
قميص	(kamîs) gömlek.
كافور	(kâfur) Kokulu bir ot olup, Hz. Peygamber tarafından cenaze sidrle yıkandıktan sonra son yıkamada kullanılması tavsiye edilmiştir.
متفلج	(mütefellic) Dişlerinin arasını yontarak açtıran kişi.
متنمصات	(mütenemmis) Güzellik için yüzlerinin tüylerini yolduran kişi
مزفت	(müzeffet) Katranla, ziftlenmiş bir tür kap. Bazı içki kapları için de bu ifade kullanılmaktaydı.
محجن	(mihcen) ucu eğri-çengel baston tarzı bir değnek.
مخصرة	(mıhsara) Hz. Peygamber'in bazen kullandığı bir değnek-asa.

مستوشم	(müsteşim) Vücuduna dövme yaptıran kişi.
مشقش	(mişkas) Saç tıraşı için kullanılan bir tür makas
معراض	(mı'rad) Avlanma gibi işlerde kullanılan, ucuna demir geçirilmiş bir tür çubuk/sopa olup, Hz. Peygamber tarafından demir tarafının değmesi halinde avın yenebileceği, ahşap kısmının değmesi halinde hayvanın mundar olacağı belirtilmiştir.
ملبدة	(mülebbede) yünden mamul bir tür giysi.
ملحفة	(mılhafe) Bir tür örtü, çarşaf.
من	(men) Kudret helvası. Mantar da men cinsinden kabul edilmiştir.
نبيز	(nebiz) Şıra.
نمرقة	(numruka) Üzerine oturmak yahut yaslanmak için kullanılan bir tür küçük yastık.
واشم	(vâşim) Dövme yapan kişi, dövme ustası.
وعى / او عى	(viâ-evıye) Çoğunlukla gıda maddelerinin konulduğu kap/kaplar.
وليمة	(velime) Düğün yemeği

DEMİREŞİK, Emirsultan, Hz. Peygamber'in Eşya ile İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: Mehmet Emin ÖZAFŞAR) Ankara Üniversitesi, Ankara 2019.

ÖZET

Tez, giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Hz. Peygamber'in kişisel hayatında bedenine bakımı başta olmak üzere, devrin teknik şartları çerçevesinde kullandığı eşyalar, kıyafetler, gıda maddeleri, binekler ve diğer aletlere yer verilmiş ve bunlara ilişkin tasarrufları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Hz. Peygamber'in insanlar, hayvanlar ve bitkilerle olan ilişkisi üzerinde durulmuş ve bu varlıklara olan tutumunda eşyalardan ayrılan hususiyetlerine de yer verilmiştir. Bu bölümün ikinci başlığında eşya ile ilişki kapsamında mütalaa edilmesi icab eden, hediyeler, sağlık ve ilaçlarla ilgili durumlar, mucizevi durumlar, bereket mefhumu, sanat ve estetik konularda eşya ile ilgili unsurlar ve bir takım tabiat varlıkları ile olan münasebeti ele alınmıştır. Bölümün son başlığında Hz. Peygamber'in eşya ile ilişkisinden çıkarılabilecek bazı temel ilkeler ve günümüze muhtemel etkileri üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak, Sahih-i Buhârî rivayetleri özelinde, ele alınan konu bağlamında, Hz. Peygamber'in Eşya kullanımı ve çevresindeki canlıların nesnel yönleri açısından kıymeti hakkında bir tasvir ortaya koymaya çalıştık.

DEMİRESİK, Emirsultan; The Prophet's Relationship with Objects, Master Thesis (Supervisor: Mehmet Emin OZAFSAR) Ankara University, Ankara, 2019.

ABSTRACT

The thesis consists of introduction, two main chapters and conclusions. In the introduction part, the subject, importance, aim and method of the study are given.

In the first chapter, the subjects of the care of his body, goods, clothes, foodstuffs, passenger animals and other tools he used in the personal life of the St. Prophet within technical conditions of his societies historical period.

In the second chapter, the relationships of the Prophet with human beings, animals and plants was emphasized and his attitude towards these beings was criticised. In the second part of this chapter, in the same context; the gifts, health and medicine-related situations, miraculous situations, notion of fertility, art and aesthetic subjects and relationships of the natural assets are discussed. In the last part of this chapter, some basic principles can be resulted from the life and relationships with goods of the St. Prophet and possible effects of these principles to our century was discussed.

Finally, in the context of the subject discussed, we tried to put forward a descriptions of the St. Prophets using shape of things, and their objective values around the narratives of the Sahih el-Bukhari.

KAYNAKÇA

- ABDURREZZAK bin Hemmam, Ebubekir *el-Musannef*, Tahkik: Habiburrahman el-A'zâmî, Mektebet'ul-İslâmî, 1403, Cilt: 1-11.
- AĞİTOĞLU, Nurullah, “Hadiste Bağlam İnşası”, *The Journal of Academic Social Science Studies, JASSS*, Volume: 6, İssue: 5, p: 127-145, May, 2013.
- AKGÜN, Sevim Demir, *H. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ekim, 2007.
- ALTUNTAŞ, Halil; (Muzaffer Şahin ile birlikte) *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2006, 2. Baskı.
- ASLAN, Zahir, *Nebevi Sünnette Beden Bakımı*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Rize, 2015.
- ARSLAN, Ali “Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 22, 2014, s: 53-78.
- ARSLAN, Gıyasettin “İmam Şafii'nin Hikmet Teorisi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 3, 2003, Sayfa: 444-453.
- el-AYNÎ, Ebu Muhammed Mahmud bin Ahmed Bedruddin, *Umdetu'l-Kari Şerhu Sahih'il-Buhari*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, Cilt: 1-25.
- BAĞCI, H. Musa, “Hadis Metodolojisinde Sahihu'l-Buhârî'nin Sıhhat Bakımından Tasnif Edilen İlk Eser Olduğu Fikrinin Eleştirel Analizi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLV (2004), Sayı: 1, s: 39-56.

- BALAN (GÜNDOĞDU), Emine, *H. Peygamber Döneminde Kültür Değişimleri*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2002.
- İBN BATTAL, Ebu'l-Hasen, Ali bin Halef bin Abdülmelik, *Şerhu Sahih'il-Buhari l'İbn Battal*, Tahkik: Ebu Temim Yasir bin İbrahim, Mektebetu'r-Rüşd, Suudiyye, Riyad, 2003/1423, Cilt: 1-10.
- BAYAR, Hasan, *Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yöneltilen Eleştiriler*, (Umdetu'l-Kâfî Bağlamında), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep, Aralık 2017.
- BAYRAKTAR, Ahmet, "İntiharın Fıkhi -Psikopatolojik Boyutları ve Vaka Sunumu", *Eskiye* 36, Bahar 2018, s: 53-72.
- el-BEZZÂR, Ebu Bekir Ahmed bin Amr, *Müsnedü'l- Bezzar*, Tahkik: Mahfuzurrahman Zeynullah (1-9. ciltler), Adil bin S'ad (10-17 ciltler), Sabri Abdulhâlık eş-Şâfiî, (18. cilt), (Heyet) Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, Medinet'ul-Munevvre, 1988-2009; Cilt: 1-18.
- BİLER, Selihan, *Psikoloji Açısından H. Peygamber'in Şahsiyeti*, Fecr Yayınları, Ankara Şubat 2018, 2. Baskı.
- el-CEVZÎ, Cemaluddin, Ebu'l-Ferec, Abdurrahman bin Ali Muhammed, *Keşfu'l-Müşkil min Hadis'is-Sahihayn*, Tahkik: Ali Hüseyin el-Bevvab, Dâr'ul-Vatan, Riyad, Cilt:1-4,
- CEYLAN, Hadi Ensar, "İbn Sina ve Fıkıh: Şeriatın Hikmet Boyutu", *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt: 50, Sayı: 1; s: 111-121.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı, Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Usulleri*; İFAV, İstanbul, Ocak, 2011, 8. Baskı.

- , “Bireysel ve Toplumsal Gelişmede Sünnetin Yeri ve Sahih-i Buhari” Sünnetin *Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü –Sempozyum-*, Konya İlahiyat Derneği Yayınları, Konya, Mayıs 2008, s: 41-47.
- , “Sünnette Giyim, Kuşam ve Örtünme”, *İslam’da Kılık-Kıyafet ve Örtünme*, İlmî Neşriyat İç ve Dış Ticaret Aş., İstanbul, Tarih: ?, s: 43-76.
- ÇAKIN, Kamil, “Buhari’nin Otoritesini Kazanma Süreci”, *İslami Araştırmalar*, Cilt 10, Sayı: 1-2-3, 1997, s: 100-109.
- ÇAKMAKLIOĞLU, Yard. Doç. Dr. M. Mustafa “Modern Dünyada Ezeli Hikmet Geleneğinin Yeniden Canlanması: Batı’da İbnü’l-Arabi’ye Yönelik İlginin Tarihi Seyri”, *Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, (İbn’ül-Arabi Özel Sayısı-2) 2009; Sayı: 23, s: 425-456.
- ÇALIŞ, Halit “İslam Hukuk Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından “Milk” Terimi” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2003, s: 185-205.
- ÇALIŞKAN, Öğr. Gör. Mehmet, “Kuran’da Hikmet Kavramı”, *Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2; Temmuz-Aralık 2001, s: 89-120.
- ed-DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah bin Abdurrahman, *Müsnedu’d-Dârimi*, (Sünen-i Dârimî), Tahkik: Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâr’ul-Muğnî li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, Suudi Arabistan, (2000/1412), Cilt: 1-4.
- DAYHAN, Ahmet Tahir, *Buhari’ye Yöneltilen Bazı Tenkitler*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1995.
- DEMİR AKGÜN, Sevim, Hz. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ekim, 2007.

- DURMUŞ, Üzeyir, “Siyerin Hadislerle İnşası Meselesi (Buhârî ve Müslim Örneği)”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Bahar-2016, s: 91-112.
- DURUSOY, Ali, “Vücut” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2013, c: 43, s:137-9.
- el-BUHÂRÎ, Ebu Abdullah, Muhammed bin İsmail; *Sahihu'l-Buhari*, Mücahid, Abdülmalik (Nâşir); Dar'ul-Feyha, Dımeşk ve Dar'us-Selam, Riyad; Mart 1999/Zilhicce 1419; İkinci Baskı. Tek cilt.
- GÖRMEZ, Mehmet; *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Otto Yayınları, 5. Baskı, Kasım 2014, Ankara.
- , *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, Otto Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2014. s: 90-2;
- GÜLLÜCE, Veysel, “Kuran’da Hikmet Kavramı Üzerine”, *Ekev Akademi Dergisi*, c:1, Sayı: 2, Mayıs 1998; s: 43-48.
- İBN HACER, Ahmed bin Ali, *Fethu'l-Bâri, Şerhu Sahih'il Buhari*, Muhammed Fuad Abdalbaki, Muhibbuddin el-Hatib, Abdülaziz bin Abdullan bin Baz, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1379, Cilt: 1-13.
- el-HÂKİM, en-Nisâbûrî, Ebu Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî, *Müstedrek Ale's-Sahiyahn*, Tahkik: Mustafa Abdulkadir Atâ, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Birinci Baskı, 1990-1411, Cilt: 1-4.
- İBN HANBEL, Ebu Abdillan Ahmed *Müsned*, Tahkik: Şuayb el-Arnaud, Adil Mürşid vd., Müessesetu'r-Risale, 2001/1421, Birinci Baskı.
- KALLEK, Cengiz, “Müd” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2006, c: 31, s: 457-457.

- KANDEMİR, M. Yaşar, “el-Câmiu’s-Sahih” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1993, Cilt: 7, s: 114-23;
- , “Sünen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2010, c: 38, s:147-8.
- KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, “İmam Şafii’nin “Risale”sinin Hadis İlmindeki Etkileri”, *İslami Araştırmalar*, Cilt: 10, Sayı: 1-2-3, 1997; s: 87-99.
- KHIDR, İbrahim Mohammed Amin, *Mütekaddim ve Müteahhir Alimlerin Sahih-i Buhari Eleştirisi: Dârekutnî ve Ebû Reyze Örneği* (Karşılaştırmalı Hadis İlmi Araştırması), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl, 2017.
- KOCAER, Abdullah Feyzi (Çeviri, Tahriç ve Notlar); *Sahih-i Buhari, Tecrid-i Sarih Tercümesi*, Hüner Yayınevi, Konya, 2014, 3. Baskı. Cilt: 1-2.
- KUTLUER, İlhan, “Şey” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2010, c:39, s:34-6.
- İBN MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbakî, Dâru İhyâi Kütübü’l-Arabîyye, Cilt : 1-2
- İBN MANZUR, Cemalü’d-din Ebu Fadl, Muhammed bin Mükerrrem, *Lisân’ul-Arab*, Tahkik: Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Haseb’ullah, Haşim Muhammed Şazeli, Dar’ul-Maarif, Kahire, Cilt: 1-6.
- MA’MER bin Râşid, el-Câmi, Tahkik: Habiburrahman el-A’zâmî, Meclisu’l-İlmî, Pakistan, Mektebetu’l-İslami Beyrut, 1403, Cilt: 1-2. (Abdurrezzak bin Hemmam Musannef’inin içinde 10 ve 11. ciltler)
- MALİK b. Enes, *Muvatta*, Tahkik: el-A’zami, Muhammed Mustafa, Müessesetu Zeydan bin Sultan Âli Nahyan li’l-A’mâli’l-Hayriyye ve’l-İnsaniyye, Birleşik Arap Emirlikleri, 2004-1425, Birinci Baskı, Cilt 1-8.

- MEMİŞ, İbrahim, “Hikmet Kavramı Hakkında Kur’an-ı Kerim ve Hadisi Şerifler Işığında Bir Analiz”, *Bakü Devlet Üniversitesi, İlmi Mecmuası*, No: 10, Eylül-2008, s: 269-234.
- MUTÇALI, Serdar; *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, Aralık 1995.
- NAS, Taha, “İslam Hukuku Açısından Saç Ekiminin Hükmü”, *İslami Araştırmalar*, 2016; c: 27, Sayı:1, s: 53-63.
- en-NESÂÎ, Ebu Abdurrahman Ahmed bin Şuayb, *el-Müctebâ min’s-Sünen (Sünen)*, Tahkik: Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebetu’l-Matbuâti’l-İslâmiyye, Halebi 1406/1986, Cilt: 1-8.
- OĞUZAY, Fatih, *Hiz. Peygamber Döneminde Tarım Kültürü*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haziran 2008.
- ÖKSÜZ, Nilgün, *Hadis-Tarih İlişkisi ve Buhari’nin et-Tarih’ul-Evsat’ındaki Metodu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, *Hadis ve Kültür Yazıları*, Kitabiyat, Ankara, Ocak 2005, 1. Baskı.
- , “Fıkıhçı Bakış Açısının Sünneti Anlamaya Etkisi” -Fıkıh Sisteminde Hadislerin Anlaşılması-, *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması, (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, 29-30 Mayıs, 2004/Bursa, s:181-195.
- , “Ebu Reyze ve Kitabı Üzerine”, (Mehmet Görmez ile birlikte), *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Ocak 1991.
- , “Hadis İlminde Alan Evrilmesi”, *İslamiyât*, 2003, Sayı: 4, s:105-120.
- ÖZCAN, Hanifi, “Maturidi’ye Göre Hikmet Terimi”, *İslami Araştırmalar*, Cilt: 2, Sayı 6: Ocak-1988; 42-46.

- ÖZKAVUKÇU, Şaban, *Kuran'a Göre Hz. Peygamber'in Kronolojik Hayatı*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, Ağustos 2011.
- ÖZŞENEL, Mehmet, “Hikmet Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Divan*, 1996/2, s: 201-206.
- ÖZTÜRK, Nermin, “Antropolojik ve Sosyolojik Açıdan Saçlar ve İnançlar”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, Bahar-2008, s: 7-28.
- PAKSOY, Kadir, “Hz. Peygamber'in Saç veya Sakalı'nın Sonraki Kuşaklara İntikali ve Sakal-ı Şerif Merasiminin Rivayetlerdeki Temeli” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25, Ocak-Haziran 2011, s: 97-108.
- POLAT, Salâhaddin “Buhari'nin Sahih'ine Yapılan Tenkidler”, *Büyük Türk İslam Bilgini Buhari, (811-869) Uluslar Arası Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No:22, 18-20 Haziran 1987; Dizgi-Baskı: Erciyes Üniversitesi Matbaası Kayseri-1996. s:85-99.
- SAFA, Mustafa, *Hz. Peygamber Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı*, Araştırma Yayınları, 1. Baskı.
- es-SAN'ÂNÎ, Muhammed bin İsmail bin Salah, Emir, *Sübülü's-Selam*, Dâru'l-Hadis, Cilt: 1-2. Basım yeri ve tarihi yok.
- SANDIKÇI, Kemal; “Sahihu'l-Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar” *Diyanet Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart; Cilt: XXI - Sayı: 1, sf: 39-62.
- , “Sahihu'l-Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar - II” *Diyanet Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran; Cilt: XXI - Sayı: 2, sf: 50-55.
- SEZGİN, M. Fuat, *Buhari'nin Kaynakları*, Kitabiyat, 2. Baskı, Ankara, Ocak, 2001.
- es-SİCİSTÂNÎ, Ebû Dâvud Süleyman bin Eş'as *Sünen-i Ebî Dâvûd*, (Sünen) Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, Cilt: 1-4.

- SOFUOĞLU, Mehmet, *Sahih-i Buhari Tercümesi*, Ötüken Neşriyet A.Ş., İstanbul, 1987, Cilt: 1-16.
- eş-ŞAFİİ, Muhammed bin İdris, *er-Risale*, Çevirenler: Prof. Dr. Abdülkadir Şener, Prof. Dr. İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları, Ankara-2003, Üçüncü Baskı.
- ŞEKER, Necmeddin, “Hadislerin Anlaşılmasında Tarihi Bağlamın Rolü”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, XVI/2, 2018, s:7-24.
- İBN EBİ ŞEYBE, Ebubekir, *Kitabu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, (Musannef) Tahkik: Kamil Yusuf el-Hût, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1409, Cilt: 1-7.
- ŞULUL, Kasım, *Son Peygamber Hz. Muhammed'in -sav- Hayatı*, 2. Baskı, Kasım 2018
- et-TAHAVİ, Ebu Cafer Ahmed bin Muhammed, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Tahkik: Muhammed Zühri en-Neccar, Muhammed Seyyid Câdu'l-Hakk, Âlemu'l-Kütüb, 1994/1414, Cilt: 1-5.
- , Ebu Cafer Ahmed bin Muhammed, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, Tahkik: Şuayb el-Arnaud, Müessesetu'r-Risâle, 1994/1415, Birinci Baskı, Cilt: 1-16.
- TARTI, Dr. Nevzat, *Hadislerin Tarihsel Boyutu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Erzurum, 2001.
- TAŞDELEN, Celalettin, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Hayvanların Yeri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.
- UÇAR, İlyas, *Hz. Muhammed Döneminde Medine'de Gündelik Hayat -Mekanın Üretimi-*, Fecr Yayınları, Ankara, 2009.
- UYSAL, Şule Yüksel, “Men Teşebbehe bi Kavmin Hadisini Küresel Giyim Kültürü Açısından Yeniden Okumak”, *Turkish Studies*, Volume 11/7, Spring 2016; s: 293-314.

YENİÇERİ, Celal, “Hz. Peygamber Ailesinin Gelirleri, Geçimi ve Bıraktığı Miras”, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İlmi Neşriyat İç ve Dış Ticaret A.ş., İstanbul, Tarih: ?
s: 343-402.

İnternet Siteleri

almaany.com

sozluk.gov.tr

lugatim.com

larousse.fr

isam.org.tr

hadislerleislam.diyaret.gov.tr

tez.yok.gov.tr

dergipak.org.tr

Bilgisayar Programları

Mektebet’uş-Şâmile, 3.36 verisyon.

Not: Sahihi-i Buhârî dışındaki Arapça eserler için baskıların pdf nüshalarından ve Şâmile programından yararlanılmıştır.